НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Л.М. Маценко

ЗМІСТ І МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ НАСТАВНИКА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

Київ – 2020

УДК 374.311.24:378.663(477)
ББК 74.58
М12

Рецензенти:

Сопівник Р.В., доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і
природокористування України;
Зозуляк-Случик Р.В., доктор педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника;
*Кручек В.А., д*октор педагогічних наук, доцент,
завідувач лабораторії дистанційного професійного навчання
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування
України (Протокол № 4 від 25 листопада 2020 року).

Маценко Л.М.
М12 Зміст і методика виховної роботи наставника студентської групи : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2020. 439 с.

Робота присвячена проблемі діяльності наставника студентської групи, яка розглядається як суттєва складова системи виховної роботи ЗВО. У монографії розкрито питання змісту виховної роботи наставника, виховання здорового способу життя та формування студентського колективу.

Видання адресоване молодим наставникам студентських груп та викладачам, студентам педагогічних факультетів, аспірантам та усім тим, кого хвилюють питання виховання студентської молоді.

ISBN

© Маценко Л.М., 2020
© НУБіП України, 2020

ЗМІСТ

Вступ 5

Розділ 1. Зміст виховної діяльності наставника студентської групи 10

1.1 Методика національно-патріотичного виховання студентської молоді 10

1.2 Патріотичне виховання молоді. Шевченко і Майдан: два ювілеї 15

1.3 Формування естетичної культури студентської молоді в НУБІП України 22

1.4 Превентивне виховання та формування здорового способу життя студентської молоді 30

1.5 Формування економічної культури студентів в умовах ринкових відносин 35

1.6 Теоретичні аспекти громадянського виховання студентської молоді у вихованні особистості 41

1.7 Реалізація сучасних підходів до виховання громадянина України 46

1.8 Михайло Грушевський як приклад для наслідування у вихованні особистості 51

1.9 Гендерне виховання студентської молоді 54

1.10 Підготовка студентів до сімейного життя (на прикладі Гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України) 69

1.11 Погляди В.О. Сухомлинського на сімейне виховання 77

1.12 Сімейне виховання і соціальний супровід сім'ї 97

Розділ 2. Формування здорового способу життя студентської молоді у виховній діяльності наставника 104

2.1 Виховання у молоді несприйнятливості до тютюнопаління 104

2.2 Вплив вейпінгу на здоров'я молоді: що потрібно знати про шкоду електронних сигарет 114

2.3 Виховання несприйнятливості до алкоголю 125

2.4 Збереження здоров'я та формування здорового способу життя у студентів НУБІП України 132

2.5 Особливості виховання здорового способу життя у фахівців із соціальної роботи 140

2.6 Експериментальне дослідження складових здорового способу життя у студентів Гуманітарно-педагогічного 148

факультету НУБІП України
2.7 Експериментальне дослідження організації роботи наставника та місця в ній формування здорового способу життя 162
2.8 Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя 167
Розділ 3. Студентський колектив у виховній діяльності наставника 201
3.1 Внесок А.С. Макаренка в розвиток теорії груп та колективів 201
3.2 Теоретико-методичні аспекти організації виховної роботи наставника студентської групи 212
3.3 Діяльність наставника щодо формування здорового способу життя студентської молоді 222
3.4 Організація постійно діючого науково-методичного семінару для наставників 1-го курсу НУБІП України 228
3.5 Методика вивчення особистості й колективу 238
3.6 Педагогічні умови, фактори та особливості гуртування студентської групи 255
3.7 Причини спаду згуртованості студентської групи та методика їх нейтралізування 269
3.8 Організація студентського самоврядування на рівнях ЗВО та академічної групи 279
3.9 Спільна виховна робота наставника і вихователя у **с**тудентському гуртожитку 293
3.10 Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо формування колективу 304
Висновки 314
Додатки 209

ВСТУП

Проблема організації виховної роботи наставника студентської групи є сьогодні надзвичайно актуальною. Наставник відноситься до найближчого оточення (мікросередовища) студента під час його навчання у ЗВО і тому відіграє важливу роль у його вихованні. Перед керівниками ЗВО стоїть нині ряд важливих питань: «Як зробити діяльність наставника більш успішною? Яким чином озброїти наставників, більшість з яких не мають педагогічної освіти, сучасними методиками виховання?»

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України) вихід з даної ситуації знайдено вже давно. З 1997 року в університеті працює постійно діючий науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу.

Варто зазначити, що далеко не всі викладачі ЗВО визнають необхідність існування інституту наставництва. Так, на думку частини викладачів, студентська група впорається без допомоги наставника, так як студенти – це дорослі люди, які можуть самостійно адаптуватись до умов навчання і вирішити усі пов'язані з цим проблеми, у тому числі завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям, що постійно вдосконалюються.

На нашу думку, наставник потрібен групі, особливо на початку її існування. У цьому авторка переконалася особисто, так як випустила вже вісім академічних груп і працює з дев'ятою. Сучасні студенти не прагнуть до об'єднання у колектив, більшість з них тримаються окремо від усіх, у спілкуванні з одногрупниками частіше використовують смартфон, рідше вступають у особисте спілкування.

Нікуди не поділись труднощі адаптації, з якими зустрічаються усі студенти першого курсу. Наставник став для студента основною пов'язуючою ланкою із деканатом факультету, завідувачем випускової кафедри, підрозділами університету. Більшу частину важливої інформації студенти отримують саме через наставника.

Проблема організації виховної роботи із студентами завжди була однією з актуальних у педагогічній теорії та практиці діяльності ЗВО. Водночас у педагогічних дослідженнях підкреслюється, що орієнтація лише на освітній компонент призвела до відходу значної частини викладачів від виховної роботи, до масового її згортання у ЗВО.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що важливим фактором впливу на розвиток особистості є мікросередовище. Саме в малих групах відбувається реальний вплив на виховання особистості, створюється мікроклімат, який визначає комфорт чи дискомфорт у стосунках, формуються позитивні чи негативні риси характеру, ідеали, цінності й норми поведінки. Таким виховним мікросередовищем для студентів ЗВО є студентська група.

Тому проблема організації виховної роботи наставника студентської групи і сьогодні є однією з актуальних. По-перше, наставнику належить важлива роль у вихованні студентської молоді як представнику мікросередовища (найближчого оточення) студента у період його навчання. По-друге, продовжується дискусія з питань: «Потрібен наставник студентській групі, чи ні? Як зробити діяльність наставника більш успішною? Як студенти оцінюють роботу своїх наставників?» По-третє, в наш час відбувається процес наростання соціальної, інтелектуальної диференціації, посилення конкуренції в студентському середовищі, що заважає роботі наставника з формування колективу студентської групи. Наголошене вимагає дослідження діяльності наставника в нових умовах.

Проблема наставництва не могла залишити байдужими науковців, тому питання діяльності наставника студентської групи в системі виховної роботи ЗВО відображені у дослідженнях таких вчених: Авдєєва І.М. (інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи), Базилевич В.Д. (організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами

кафедр ЗВО), Большаков В.І. (проблеми вдосконалення виховної роботи у вищій школі в сучасних умовах), Бондаренко З.П. (виховні можливості вищої школи), Вінтін І.А. (організація виховної роботи у ЗВО в позаурочний час), Волкова І.В. (студентська група - центр ідейно-виховної роботи у ЗВО, Дем'янюк Т. (виховний процес у ЗВО), Демчук В.С. (діяльність інституту наставників академічних груп як важлива структурна ланка у виховній системі університету), Кайдун В.Д., Пилінська Я.Б. (вплив куратора-мовознавця вузу на формування особистості студента), Кірдан О.Л. (становлення класного керівництва в навчальних закладах України середини XIX - початку XX століття), Корольчук О. (організаційно-виховна робота серед студентів), Красовицький М.Ю. (наставництво за кордоном), Куриленко Т.М. (наукові основи роботи куратора академічної групи), Кухтевич Т.Н. (роль куратора в навчанні і вихованні студентів), Лосєва Н.М. (самореалізація викладача-куратора), Мафтин Л.В. (виховна робота у ЗВО), Ничкало Н.Г. (наставництво в системі професійно-технічної освіти), Романова С.В. (організаційно-виховна робота куратора академічної групи у технічних ЗВО), Соколова І. (інститут кураторів у вузі), Соколовська О.В. (педагогічна діяльність наставника академічної групи першого курсу як фактор її підготовки до самоврядування), Соловей М.І (виховна робота у ЗВО), Степанов Є.Н. (вивчення ефективності виховного процесу), Ткаченко Т.І. (організації виховної роботи) та інших дослідників.

Проблемою виховання студентської молоді аграрного ЗВО переймаються ряд вчених: Виговська С.В. (професійне становлення студенток у аграрних ЗВО), Галєєва А.П. (організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у аграрному ЗВО), Жалдак (Маценко) Л.М. (гуртування студентської групи аграрного ЗВО), Івахненко Т.П. (формування сексуальної культури студентів у навчально-виховному процесі), Кручек В.А. (формування комунікативних вмінь та навичок студентів аграрних ЗВО; організація педагогічної взаємодії викладача-наставника зі

студентами), Лузан П.Г. (педагогічні умови формування колективу студентської групи), Мельничук Т.Ф. (естетичне виховання студентів аграрних ЗВО засобами мистецтва), Полозенко О.В. (організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача аграрного ЗВО), Рябченко В.І. (нормативно-методичні матеріали наставника студентської групи), Сопівник І.В. (виховання громадянина в аграрному ЗВО), Сопівник Р.В. (удосконалення виховної роботи наставника зі студентською групою), Стахневич В.І. (педагогічні основи формування учнівського колективу навчально-виробничої групи середнього професійно-технічного училища; професійне становлення жінок у системі вищої освіти), Теслюк В.М. (педагогічна майстерність викладача), Яшник С.В. (педагогічні умови виховання культури міжстатевих стосунків у студентів ЗВО) та інші дослідники.

У зв'язку із зазначеним, метою даної роботи є вивчення змісту діяльності наставника взагалі та діяльності наставників студентських груп НУБіП України зокрема, виховної роботи наставника щодо формування колективу студентської групи та виховання здорового способу життя студентської молоді.

Для наставників важливим є питання змісту їх виховної діяльності. Наставник має володіти методиками національно-патріотичного, естетичного, превентивного, економічного, громадянського, гендерного, сімейного та інших напрямів виховання. Реалізуючи означені напрями, наставникам потрібно особливу увагу звертати на формування здорового способу життя студентів. Вкрай необхідно спілкуватися зі студентами на теми паління, вейпінгу, вживання алкоголю та наркотиків, статевої поведінки.

Наставникам знадобляться знання і вміння щодо виховної роботи з колективом студентів, а саме, методик вивчення особистості і колективу, гуртування групи, створення сприятливого психологічного клімату, організації студентського самоврядування.

Відповіді на ці та інші запитання наставники знайдуть у цій монографії.

Виконана робота не претендує на вичерпне висвітлення всіх важливих питань діяльності наставників студентських груп ЗВО. Подальшого вивчення потребують такі аспекти проблеми: 1) вирішення питання матеріального і морального стимулювання викладачів, які виконують обов'язки наставників студентських груп; 2) теоретичне обґрунтування та практичне застосування системи виховної роботи щодо формування здорового способу життя студентської молоді, складовою якої є діяльність наставника; 3) вдосконалення виховної роботи наставника з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду; 4) експериментальна робота з удосконалення виховної роботи наставника зі студентською молоддю.

Авторка з вдячністю сприйме і врахує всі зауваження, пропозиції та думки, що допоможуть поліпшити і розширити подальші дослідження з проблеми діяльності наставника студентської групи ЗВО.

Наші координати для спілкування:
03041, Київ – 41, вул. Героїв Оборони, 15.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України.
Гуманітарно-педагогічний факультет.
Кафедра педагогіки.

РОЗДІЛ 1
ЗМІСТ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАСТАВНИКА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

1.1 Методика національно-патріотичного виховання студентської молоді

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розробки методики національно-патріотичного виховання студентської молоді. Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України. Тому нині як ніколи потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало: проаналізувати теоретичні засади національно-патріотичного виховання студентів та експериментально дослідити організацію виховної діяльності кураторів студентських груп на прикладі Мирогощанського аграрного коледжу.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з означеної проблеми ми виявили, що ряд авторів присвятили їй свої наукові дослідження, а саме: Абрамчук О.В., Бех І.Д., Бойко А.М., Бондар В.І., Васильченко С.М., Васянович Г.П., Ващенко Г.Г., Вдовенко Н., Вишневський О.І., Гевко О.І., Гонський В.В., Гончаренко С.У., Демешкевич В.А., Дубина М.І., Євтух М.Б., Руденко Ю.Д., Загородня А.А., Кононенко П.П., Коркішко О.В., Лозова В.І., Пащенко Д.І., Савченко О.Я., Сироватський С., Сопівник І.В., Стьопіна О.Г., Стельмахович М.Г., Сухомлинський В.О., Сухомлинська О.В., Сухорукова В.М., Тищук, Є., Тронько П.Т., Тхоржевська Т.Д., Шевченко Г.П. та інші науковці [1-7, 9-12].

Останнім часом ми переживаємо доленосні події – Революція Гідності, жертовний подвиг Героїв Небесної Сотні, збройне протистояння на сході країни. Вони чітко засвідчили життєву необхідність щодо активізації національно-патріотичного та

військово-патріотичного виховання дітей та молоді, що є питанням національної безпеки.

Також потрібно відмітити низький рівень інформаційного забезпечення патріотичного виховання молоді. У ЗМІ досить мало матеріалів, які б висвітлювали героїчні сторінки української історії, на багатьох програмах телебачення транслюються фільми та передачі, що відображають радянське минуле. Подібні тенденції спостерігаються і у вітчизняному кінопрокаті, який заповнений зарубіжними фільмами, що пропагують цінності інших країн. На жаль фільмів вітчизняного виробництва, які б виховували молодь на кращих зразках української історії на сьогодні досить мало.

Національно-патріотичне виховання є одним з основних напрямів виховання, складовою загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Під патріотичним вихованням вчені розуміють сферу духовного життя людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується.

Основні завдання виховної діяльності зумовлені пріоритетними напрямами, визначеними Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепцією національного виховання студентської молоді, Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті.

Як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, дослідники виділяють щонайменше три різновиди патріотизму: етичний, територіальний та державний патріотизм. Під патріотичним вихованням вчені розуміють сферу духовного життя

людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується. Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту.

Вивчаючи національно-патріотичне виховання студентської молоді у системі виховної роботи Мирогощанського аграрного коледжу О.В. Дубинецька виявила, що у коледжі проводяться виховні години на патріотичні теми, екскурсії, зустрічі із учасниками бойових дій, а саме: виховна година «Я – Українець», виховна година, приурочена подіям на Майдані «Мамо, я не повернусь», виховна година, присвячена дню Збройних сил України, зустріч студентів із учасниками АТО, Мирогощанський аграрний коледж долучився до акції Єднання «Україна моя вишивана», до Дня козацької слави та Захисника Вітчизни проведено екскурсії до історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви», до Дня Захисника України проведено екскурсію у військову частину, відкритий виховний захід «День народження мови», урочисте освячення каплички Покрови Матері Божої на території Мирогощанського аграрного коледжу, освячення каплиці очолив архієпископ Рівненський і Острозький Іларіон, який нагородив студентів Благословенною грамотою [8]. Ми вважаємо, що Мирогощанський аграрний коледж може стати прикладом для інших навчальних закладів щодо організації національно-патріотичного виховання молоді.

В межах експериментального дослідження методом анонімного анкетування О.В. Дубинецькою було опитано 50 студентів I–IV курсів Мирогощанського аграрного коледжу, з них 27 дівчат і 23 юнаки. Студентам було запропоновано розроблену нами анкету, яка складалася з 10-ти запитань, а саме: Чи любите Ви свою країну? Чи пишаєтесь Ви тим, що є громадянином України? Чи знаєте Ви історію свого рідного міста? Чи дотримується Ваша родина звичаїв

та традицій нашого народу? Чи поважаєте Ви українську мову? Чи виховують у Вас патріотизм проведені виховні заходи у Мирогощанському аграрному коледжі? Чи потрібна Україні друга державна мова? Чи вважаєте Ви службу в армії обов'язком громадянина України? Чи в достатній мірі Ви отримуєте знання патріотизму в коледжі? Чи вважаєте Ви себе патріотом України?

Згідно результатів анкетування, студенти на 90% вважають себе патріотами. І лише 10%, в зв'язку з нинішніми подіями в Україні, не визначилися із відповіддю.

Проаналізувавши результати дослідженя, ми сформулювали такі методичні рекомендації для кураторів студентських груп коледжів: проводити патріотичні виховні години, зустрічі студентської молоді з учасниками АТО; години спілкування «Виховання поваги до державної символіки – важливий елемент виховання патріотизму», «Ми всі – українці, єдина сім'я»; тематичні лекції патріотичного спрямування «Ми – діти незалежної України», «Минуле та сучасне ідуть поруч»; дебати «Україна – ЄС. Україна – НАТО. «За» та «проти», «Що означає для тебе бути патріотом своєї держави?»; уроки мужності: «Пам'ять серця», «Є пам'ять, якій не буде кінця», «Ваш світлий подвиг незабутній», «Захист Вітчизни – обов'язок громадянина», «Що означає бути патріотом?»; «Лінійка у вишиванках», «Незабудка пам'яті»; патріотичні флеш-моби «За єдину Україну!», «Вибрати не можна тільки Батьківщину», «Сила дружби».

Отже, запропоновані виховні заходи мають стати поштовхом до подальшої роботи з об'єднання студенів, педагогів, батьків довкола спільної цінності – територіальної цілісності держави, згуртованості суспільства, розв'язання проблем шляхом діалогу, пошуку загальнонаціональної згоди. Будуть змінюватися часи, коледжі вирішуватимуть нові завдання, проте актуальною є і буде одна проблема – виховання громадянина України, який знає і пам'ятає свій рід, мову материнську, цінує минуле і буде гідно творити майбутнє. У подальшому ми плануємо продовжити роботу

над вдосконаленням методики національно-партіотичного виховання студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Абрамчук, О.В., Фіцула М.М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія. Вінниця : Універсум, 2008. 137с.
2. Васильченко С.М. Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді у сучасних умовах. URL: www.nbuv-gov.ua/old_rn/Natural/Vznu/.../129-135.pdf
3. Вдовенко Н. Національна культура як необхідна складова багатогалузевої системи патріотичного виховання студентів. *Коледжанин*. 2004. №4. С. 18-21.
4. Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / І.В. Сопівник, В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НАУ, 2007. 217 с.
5. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9-14.
6. Демешкевич В.А. Особливості патріотичного виховання молоді в контексті розвитку сучасного суспільства URL: www.managment.kr.sch.in.ua/naukovo-praktachna_internet-K .
7. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді. *Освіта України.* 2006. №8. С. 5.
8. Маценко Л.М., Дубинецька О.В. Методика національно-патріотичного виховання студентської молоді на прикладі Мирогощанського аграрного коледжу. *Комунікативний дискурс: наукова рецепція та стилістика перекладу* : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Київ, 15-16 березня 2018 р. Київ : Міленіум, 2018. С.71-72.
9. Пащенко Д.І. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина. *Шлях освіти*. 2002. № 1. С. 9-14.
10. Стьопіна О.Г. Сучасні вітчизняні концепції патріотичного виховання студентської молоді: критичний аналіз. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому*

закладі освіти : матеріали Четвертих ірпінських міжнар. наук.-пед. читань. Ірпінь : Національна академія ДПС України. 2006. С. 340-343.

11. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді / А. Загородня URL: www.tme.umo.edu.ua/docs/10/6.pdt
12. Тищук Є. Патріотизм як перепустка в майбутнє. *Віче*. 2010. №3. С. 36-37.

1.2 Патріотичне виховання молоді. Шевченко і Майдан: два ювілеї

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розробки методики національно-патріотичного виховання студентської молоді. Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України. Тому нині як ніколи потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

У даній роботі вважаємо за доцільне проаналізувати, як саме вплинув Шевченко на Майдан? Чи можливо виховати справжніх патріотів Україні без допомоги Шевченка? Як ми, як учасники Революції Гідності, сприймали і оцінювали присутність Тараса Шевченка на Майдані? У чому ця присутність проявлялась?

На зазначену тему в мережі Інтернет є багато роздумів, статей, відео, фотографій, картин, віршів, сценаріїв виховних заходів, пісень на слова Кобзаря.

Про це написали у своїх статтях Тарас Андрухович «Шевченко на барикадах, або Як Кобзар став одним із майданівців» [1], Михайло Городенко «Шевченко на Майдані» [2], Тетяна Юріївна Гранчак, старший науковий співробітник, завідувач відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУ імені В.І. Вернадського, доктор наук із соціальних комунікацій «Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану» [3], Микола Жулинський,

доктор філологічних наук, академік НАН України, директор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України «За що я Вкраїну люблю?» [4], «Шевченко – вчитель нації» [5], Катерина Кисельова «Майдан виконав заповіт Шевченка» [6], Богдан Тихолоз, український літературознавець і викладач Львівського національного університету імені Івана Франка «Шевченко першим вийшов на Майдан, коли там нікого не було» [9], Ганна Леонідівна Токмань, доктор педагогічних наук, професор, вчитель-методист Переяслав-Хмельницький державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди «Тарас Шевченко на Майдані» [10], Катажина Якубовська-Кравчик, доктор гуманітарних наук, літературознавець, керівник Закладу досліджень над українською ідентичністю у Варшавському університеті [1] та інші автори.

У цьому році українці відзначають 5-ту річницю Майдану і 205-ту річницю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. У 2014 році, коли готувалось святкування 200-ї річниці з дня народження Кобзаря, було заплановано чимало різних заходів. Але погодьтеся, кращого «подарунка» для Шевченка на день народження, ніж Революція Гідності, важко придумати.

1 грудня 2013 року саме від пам'ятника Шевченку рушила хода до Майдану Незалежності. Тоді на Майдан вийшов мільйон українців.

Портрети Шевченка і рядки з його віршів були на палатках, на барикадах, на стінах будівель у вигляді графіті, плакатів, малюнків, листівок. Був портрет, прикрашений рушниками, на сцені Майдану, поруч з іконами. Виступаючі зі сцени часто цитували Шевченка, за екранах демонструвалось відео, звучали патріотичні пісні, в тому числі і на слова Тараса.

Шевченка зображували не тільки традиційно. Був його портрет у балаклаві із надписом «Вогонь запеклих не пече» («Гамалія»). Поряд – Леся Українка із закликом «Хто визволиться сам, той буде вільний…», і Іван Франко «Наше все життя – війна».

На картині художника Юрія Шаповала Тарас Шевченко крокує до палаючої барикади вулицею Грушевського із шиною через плече. Були й інші зображення, наприклад Шевченко у касці, які робили його образ наближеним до майданівців.

Які ж твори Тараса Григоровича були найактуальнішими в часи Майдану? Перш за все, це поема «Кавказ», яку зробив близькою і зрозумілою, особливо для молоді, 21-річний Сергій Нігоян із Дніпропетровщини, коли прочитав уривок з неї, взявши участь у мистецькому телепроекті «Наш Шевченко». Після загибелі Сергія 22 січня 2014 р. на вулиці Грушевського для майданівців він став одним із «великих лицарів», про яких писав Тарас Григорович. «І вам слава, сині гори, / Кригою окуті. / І Вам, лицарі великі, / Богом не забуті. / Борітеся — поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!»

Сенатор із США Дж. Маккейн, виступаючи на сцені Майдану, цитував Шевченка: «Свою Україну любіть, / Любіть її… Во врем'я люте, / В останню тяжкую минуту / за неї Господа моліть» («Чи ми ще зійдемося знову?..» з циклу «В казематі»).

У ніч штурму зі сцени Майдану поет Дмитро Павличко читає Шевченків «Заповіт»: «Поховайте та вставайте, / Кайдани порвіте»… Звучали також твори «Гайдамаки», «І мертвим , і живим ...» та інші.

На Майдані звучало багато патріотичних пісень, були й пісні на слова Тараса Григоровича. Це «Реве та стогне Дніпр широкий», пісні гурту «Кому вниз» - «Суботів», «Розрита могила», «З холодного яру», Ірини Білик – «Бандуристе, орле сизий», Скрябіна – «Мені однаково», гурту «Тарасова ніч» – «Заповіт».

Катажина Якубовська-Кравчик, польська дослідниця творчості Кобзаря, написала: «Тарас Шевченко давно став символом боротьби для українців. І Майдан був ще одним підтвердженням цього. Революційна поезія Кобзаря вкотре стала рушійною силою жаги до змін». «Неймовірним є те, - додає

авторка - що людина, яка народилася у сім'ї кріпака, змогла так далеко піти у своєму розвитку…»

«На Майдані Шевченко був у дуже різних формах: ґрафіті, малюнках, плакатах у поєднанні з цитатами з його поезії із закликами до бою, революції. Шевченко став одним із майданівців. Майдан змусив знову відкрити Шевченка» - підсумувала авторка [1].

Надзвичайно влучно описала відчуття майданівців Ганна Леонідівна Токмань: «Ця битва за самостійну (у широкому сенсі – вільну, справедливу, самодостатню, гідну) Україну була настільки важливою в історичній долі нації, що когорта її бійців подолала часові межі: на невеликий простір Майдану в центрі Києва прийшли герої з минулого, серед них – Тарас Шевченко, поет, пророк, художник. Шевченко був з нами – воював, співав, міркував, кликав уперед. Він був поруч і водночас – у кожному з нас, у серці. Ми його бачили і чули із зовні». «Тарас Шевченко прийшов на Майдан, щоб стати в лави його бійців; кожний з майданівців приходив до Тараса Григоровича – по наснагу, інтелектуальну аналітику, моральну допомогу у важку, іноді смертну хвилину» [10] .

Дуже правдиво і емоційно описав присутність на Майдані Шевченка Микола Жулинський, академік НАН України [4]: «Український Євромайдан вирує! На нашвидкуруч споруджених барикадах, на наметах, на залізних бочках, кучугурах почорнілого снігу, на дерев'яних конструкціях, обплетених колючим дротом, на польових кухнях, на рукавах і спинах протестувальників – повсюди біліють сотні прокламацій, звернень, лозунгів, гасел, епіграм, сатиричних малюнків, гумористичних звернень, віршованих інвектив на адресу влади. А над Майданом видніються півметрові літери поетичного звернення Тараса Шевченка: «Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!» Цей заклик - із поеми «Кавказ», у якій поет висловив свій співпереживаючий біль і співчуття народам

Кавказу, свою солідарність, закликаючи їх боротися за свою свободу.

У статті, присвяченій темі «Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану», Тетяна Юріївна Гранчак цитує слова І. Дзюби, я якими не можна не погодитись і які не можна не підтримати: «Мало кому із найбільших геніїв судилося стати символом своєї нації і своєї країни. Тарас Шевченко – це Україна» [3].

У публікації «Образ Шевченка у фольклорному текстотворенні Майдану» [8] автор висловлює таку думку: «Людям потрібен був натхненник, який розумів їх і підтримував силу духу в найважчі хвилини. І такий натхненник в українців був. Шевченко став не просто найвідомішим поетом, а своєрідним першообразом полум'яного і непримиренного революціонера, народним героєм, що жив поміж барикад, діяв разом із активістами і стояв із ними під кулями». «Шевченко став героєм революції, очоливши Сотню натхненників, в якій були Леся Українка, Іван Франко, Василь Симоненко, Ліна Костенко, і плеяда нинішніх митців, які були невід'ємною частиною майданівських подій».

Аналізуючи публікації різних авторів, натрапляємо на цитату з роботи американського історика, літературознавця і перекладача Кларенса Меннінга, який писав багато років тому: «Сьогодні не може бути сумніву, що Тарас Шевченко... є одним з найбільших поетів дев'ятнадцятого сторіччя, без огляду на національність чи мову, а його безстрашні домагання права, правди і справедливості є однаково вимовні в Новому Світі, як були в Старому, в малому селі, де він народився, в місті, до якого його забрали, чи в бездеревних степах, куди він був засланий...» [8].

«Майдан виконав заповіт Шевченка», - пише Катерина Кисельова, - Якби поет жив нині, неодмінно був би на барикадах, а не в парламенті чи серед переговорників із Януковичем. На Майдані Тарас Шевченко підтвердив свій статус народного поета України» [6].

«Шевченко першим вийшов на Майдан, коли там нікого не було, коли самого Майдану ще не було. Він став першим українцем і першим європейцем», – вважає Богдан Тихолоз, український літературознавець і викладач Львівського національного університету імені Івана Франка [9].

Образ Шевченка сьогодні виконує згуртовуючу функцію для українського суспільства. На цьому аспекті акцентує увагу відома сучасна німецька шевченкознавець Є. Альварт, на переконання якої: «Тарас Шевченко – це одна з небагатьох історичних постатей України, яку хоча й сприймають та зображають по-різному, однак майже завжди та у всіх регіонах країни оцінюють як позитивну». Підставою для такого висновку дослідниці стали, зокрема, результати опитування у межах проекту «Україні потрібні герої» (вересень 2010 р.), згідно яких Т. Шевченко отримав 97,7 % голосів і став в Україні історичною особистістю, яку оцінюють найбільш позитивно [3].

«Але хіба ми, українці, маючи Шевченка, дозволимо так над нами насміхатися і знущатися?» - запитує у своїй статті Михайло Городенко. Ні, не дозволимо!

Проаналізувавши вплив Т.Г. Шевченка на Майдан, можна зробити наступні висновки. Останнім часом ми переживаємо доленосні події – Революція Гідності, жертовний подвиг Героїв Небесної Сотні, збройне протистояння на сході країни. Вони чітко засвідчили життєву необхідність щодо активізації національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді, що є питанням національної безпеки. Образ Шевченка здатен сьогодні згуртувати український народ, тому організовуючи національно-патріотичне виховання молоді необхідно спиратись на образ Кобзаря, вивчати його творчість, знайомити молодь з роботами сучасних митців, присвяченими Шевченку, застосовувати сучасні форми і методи виховної роботи.

Список використаних джерел

1. Андрухович Т. Шевченко на барикадах, або як Кобзар став одним із майданівців. *Наш вибір. Газета для українців у Польщі*. URL: http://naszwybir.pl/54279-2/
2. Городенко М. Шевченко на Майдані. *Гуцули і Гуцульщина. Літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис.* URL: https://gig.kosiv.biz/1067/
3. Гранчак Т.Ю. Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану. *Українська біографістика*. 2014. № 11. С. 233-246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2014_11_18
4. Жулинський М. За що я Вкраїну люблю? *День.* URL: http://incognita.day.kiev.ua/taras-shevchenko-tayevromajdan.html.
5. Жулинський М. Шевченко – вчитель нації. URL: https://www.segodnya.ua/opinion/zhylynskiy/shevchenko-vchitel-nac--697255.html https://www.segodnya.ua/opinion/zhylynskiy/shevchenko-vchitel-nac--697255.html
6. Кисельова К. Майдан виконав заповіт Шевченка. URL: https://gazeta.ua/articles/ukraine-newspaper/_majdan-vikonav-zapovit-sevchenka/545950
7. Маценко Л.М. «І повіє огонь новий з Холодного Яру». *Феномен Тараса Шевченка: лінгвістичний, історичний і соціофілософський аспекти* : зб. мат. всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 березня 2015 р. Київ : Міленіум, 2015. С. 98-100.
8. Образ Шевченка у фольклорному текстотворенні Майдану. URL: http://aspen.org.ua /uk/golovna /initsiativi /podiji/item /231-obraz-shevchenka-u-folklornomu-tekstotvorenni-maidanu
9. Тихолоз Б. Шевченко першим вийшов на Майдан, коли там нікого не було. URL: http://old.dyvensvit.org/articles/103077.html

10. Токмань Г.Л. Тарас Шевченко на Майдані. *Нашого цвіту по всьому світу. Інформаційний портал «Стожари» українців світу*. URL: https://svitua.org/vydatni-ukraintsi/item/5465-taras-shevchenko-na-maydani.html

1.3 Формування естетичної культури студентської молоді в НУБІП України

Проблема організації естетичного виховання та формування естетичної культури студентської молоді є однією з актуальних у теорії та методиці виховної роботи. Перед керівництвом ЗВО стоять сьогодні ряд важливих запитань: «Як сформувати естетичну культуру студента? Які форми виховної роботи використати? Як заохотити студентів до участі у художніх колективах, гуртках, студіях та як залучити фахівців, які зможуть професійно ними керувати? Як забезпечити художні колективи усім необхідним (костюми, апаратура тощо)?»

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України) питання естетичного виховання студентської молоді успішно вирішуються завдяки діяльності Навчально-наукового центру культури і просвітництва, до складу якого входить кафедра культурології.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення теоретико-методичного аспекту формування естетичної культури студентської молоді на прикладі НУБіП України.

Певні аспекти формування естетичної культури студентів ЗВО відображено в працях О. Баранова, В. Барковського, Т. Ваколюк, М. Ісаєнка, Н. Карпунової, В. Кудін [1], М. Пентилюк, В. Передерій [1], Б. Сьєдіна, С. Сливки, О. Тогочинського, Г. Шевченко [7] та інших.

За концепцією національного виховання студентської молоді [3] основними напрямами національно-виховної діяльності

визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Естетичне виховання – це розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності; формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях та кращих надбаннях світової культури; вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті [3].

У концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [2], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, фізичне, естетико-художнє виховання.

Естетико–художнє виховання передбачає розвиток естетичних почуттів, смаків, поглядів, формування естетичного ставлення до дійсності, творчої активності студентської молоді. Здійснюється через лекції, що містять естетичні витоки, а також у процесі роботи гуртків, клубів за інтересами, студій, участі студентів у художній самодіяльності, відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва, а також естетичне оформлення приміщень, чистоту та порядок в університеті [2].

Фіцула М.М. у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» [6] виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, антинаркогенне, екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання.

Естетичне виховання – складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [6].

Завдяки аналізу останніх досліджень і публікацій, було виявлено, що вчені, філософи, педагоги, літературознавці сходяться в тому, що функціональну структуру естетичної культури слід відрізняти від її складу, який утворюють самостійні сфери естетичної діяльності. Ядром естетичної культури є мистецтво, як діяльність, що породжує художні і об'єктивізує естетичні цінності.

Естетичне виховання — це формування у особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності. Спрямоване воно на формування в людини гуманістичних якостей, здатності відчувати і розуміти красу, жити за її законами.

Естетичне виховання особистості починається від народження людини. Довкілля, у якому виховується дитина, відіграє велику роль у її формуванні. Важливим є здійснення естетичного виховання цілеспрямовано на усіх вікових етапах, особливо у дошкільному і молодшому шкільному віці. Естетичного виховання потребують також і студенти, особливо майбутні вихователі і викладачі, оскільки вони неодмінно повинні мати такі риси, які сприятимуть вихованню почуття прекрасного у підростаючого покоління.

Естетичне виховання служить формуванню всебічно розвиненої особистості, що сприяє моральному й інтелектуальному її самовдосконаленню. У процесі формування естетичного ставлення до дійсності у студентів розвивається естетична свідомість, що дозволяє оцінювати рівень естетичної культури людини.

Завданням естетичного виховання є не тільки розширення художнього сприймання, списку прочитаних книг, почутих музичних творів, а й організація людських почуттів, духовного росту особистості, регуляція і корекція поведінки. Естетичне виховання проникає в усі сфери життя, воно забезпечується всіма ланками виховання і використовує багатство і різноманітність його засобів.

Естетична культура служить показником рівня естетичного розвитку та виховання студента. По сутності людина покликана творити прекрасне й реалізувати себе через естетичну культуру. Під естетичною культурою особи розуміється певний рівень потенціалу, насиченості та цілеспрямованості емоційно-чуттєвих переживань і духовна насолода, радість людини від усіх видів її життєдіяльності.

Кузьмінський А.І. зазначає, що змістом естетичного виховання є естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки, естетична діяльність [4].

Кінцева мета естетичного виховання — формування готовності людини до естетичної діяльності як важливого компонента естетичної культури.

Оцінюючи роль естетичного виховання у розвитку студентів, загалом можна стверджувати, що воно сприяє формуванню їхнього творчого потенціалу, надаючи різноманітний позитивний вплив в розвитку різних властивостей, які входять у творчий комплекс особистості.

У процесі естетичного виховання важливо навчити студентів розуміти й сприймати красу. Спостерігаючи прекрасне, людина не може залишатися байдужою, вона переживає, відчуваючи любов або ненависть до спостережуваного. Тому потрібно, щоб студенти вміли розрізняти справді красиве і потворне.

Таким чином, поряд із розвитком естетичного сприймання, прищепленням естетичних смаків у процесі естетичного виховання у студентів формується естетичне ставлення до навколишньої дійсності. Людина повинна не лише милуватися красою природи чи пам’ятками культури, а й берегти і захищати їх.

Однак, як свідчить аналіз навчально-виховного процесу ЗВО, рівень естетичної культури студентів не відповідає сучасним вимогам, що виявляється в недостатньому усвідомленні

ролі естетичного виховання в розвитку студентської молоді. Причинами такого стану є недостатнє ознайомлення студентів з основами естетики, теорією та практикою естетичного виховання у ЗВО, можливостями мистецтва у вирішенні різноманітних завдань, а також відсутністю передумов для творчої самореалізації й самовиховання студентів.

Методологічною основою і важливим принципом естетичного виховання на сучасному етапі є ідея комплексного підходу, який у реалізації системи естетичного виховання має подвійне значення. По-перше, система естетичного виховання має будуватися так, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою у процесі впливу на студента, тобто організовується необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв'язків. По-друге, естетичне виховання, як виховання засобами мистецтва, так і засобами дійсності, повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання.

Оскільки одним із завдань нашого дослідження було вивчення питання формування естетичної культури студентської молоді на прикладі НУБіП України, вважаємо за доцільне описати виховну роботу університету у цьому напрямі.

З метою оптимізації навчально-виховного процесу в 2002 році в НУБіП України була створена кафедра культурології, на базі якої у 2005 році виник навчально-науковий центр культурології, а у 2014 році - навчально-науковий центр культури і просвітництва. Основними напрямами діяльності центру визначено такі: «Народна творчість», «Молодіжні програми», «Культурологія». Нині на кафедрі культурології працює понад 20 клубів, секцій, гуртків.

Основним завданням кафедри культурології є естетико–художнє виховання студентської молоді, яке передбачає розвиток естетичних почуттів, смаків, поглядів, формування естетичного ставлення до дійсності, творчої активності студентів. Викладачі кафедри культурології здійснюють естетичне виховання через лекції, що містять естетичні витоки, а також у процесі роботи

гуртків, клубів за інтересами, студій, участі студентів у художній самодіяльності, відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва.

Всебічний гармонійний розвиток особистості неможливий без формування високої естетичної та етичної культури людини. Своїм девізом кафедра культурології вважає слова В.О. Сухомлинського: «Краса — могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса — це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиренним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі — вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса — це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе».

Саме такою «гімнастикою» із заглибленням у царину мистецтва, літератури, духовних цінностей, осягненням вітчизняної культури як єдиного комплексу, де органічно поєднані живопис, поезія, музика, хореографія та інші сфери творчості нашого народу, займаються викладачі і студенти на лекціях, практичних заняттях та у процесі роботи гуртків, клубів за інтересами, студій, під час відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва.

До питання формування естетичної культури студентів причетні і наставники студентських груп. В НУБіП України з 1997 року за наказом ректора академіка Мельничука Д.О. працює постійно діючий науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу. На заняттях семінару наставники розглядають питання естетико–художнього виховання студентської молоді, культурного розвитку студентів і діяльності художніх колективів та гуртків НУБіП України [5].

Щорічно в НУБіП України проводяться заходи, які користуються великою популярністю серед студентів та сприяють їх естетичному вихованню: традиційний міжнародний фестиваль художньої творчості «Голосіївська весна», конкурс «Краса НУБіП України», конкурс «Господарочка», заходи, присвячені Міжнародному жіночому дню, святковий концерт лауреатів мистецького конкурсу, літературно-мистецький вечір до дня народження Т.Г. Шевченка, творчі вечори художніх колективів університету, вистави, відзначення Дня захисника України, мітинг-реквієм на університетському меморіальному комплексі, присвячений Дню пам'яті і примирення, Дню Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, День знань та урочиста посвята першокурсників у студенти НУБіП України, проведення заходів і участь студентів НУБіП України в акціях, пов'язаних з відзначенням Дня студента, кубок КВК тощо.

Основним організатором естетичного виховання молоді університету є кафедра культурології, яка забезпечує розвиток творчих здібностей студентської молоді на високому організаційному та фаховому рівні. При кафедрі культурології діють: народний ансамбль пісні і танцю «Колос», народне пісенне виконавство, народний танець, ансамбль народних інструментів, народний театр «Березіль», вокальний ансамбль «Октава», вокальна студія, академічний сольний спів, академічний хор, ансамбль бального танцю «Чарівність», хореографічний ансамбль «Дівоче сузір'я», вокально-інструментальний ансамбль «Отава», музична вітальня «Золота ліра», гурток любителів театру «Мельпомена», художня студія «Голосіївська палітра», гурток «Декоративна флористика», прес-студія «Ідеал», культурознавчий клуб «Наші регіони».

Опитавши студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України спеціальності «Педагогіка вищої школи» ми виявили, що близько 60% студентів володіють поняттям «естетичне виховання». На думку близько 80% студентів естетичне виховання

відіграє важливу роль у житті студентів, сприяє підвищенню їх культурного, морального та інтелектуального рівня. Серед виховних заходів студенти найефективнішими вважають загальноуніверситетські заходи (конкурси, концерти, вечори), а також екскурсії до музеїв та відвідування театрів. 83% студентів впевнені, що естетичне виховання в університеті здійснюється на високому рівні.

Таким чином, ми проаналізували теоретико-методичні аспекти проблеми формування естетичної культури у студентської молоді на прикладі НУБіП України. У подальшому ми плануємо дослідити шляхи та засоби формування естетичної культури студентів.

Список використаних джерел

1. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах / ред. кол.: В.Ф. Передерій (відп. ред.), В.О. Кудін та ін. Київ : Вища школа, 1976. 207 с.
2. Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи /* уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с. С. 10–19.
3. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.* уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с. С. 5-9.
4. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Н. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 311 с.
5. Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 420 с.

6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 - 291.
7. Шевченко Г.П., Пастухова Ю.А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 180 с.

1.4 Превентивне виховання та формування здорового способу життя студентської молоді

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Спостерігається тенденція до загострення соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів, які детермінують деструктивну поведінку неповнолітніх. Зростає чисельність дітей з порушенням норм поведінки та тих, які відносяться до «групи ризику» і долучаються до раннього алкоголізму, наркоманії, проституції, ВІЛ-інфікованості, збільшується питома вага протиправної, агресивної та аутоагресивної поведінки підлітків під впливом алкогольного та наркотичного сп’яніння.

Основними причинами деструктивної поведінки є, зокрема, психологічний дискомфорт, негативні переживання, загальна втрата духовних орієнтирів, девальвація загальнолюдських цінностей, несформованість у значної частини дітей і молоді почуттів терпимості, толерантності, милосердя, честі, совісті, доброти, що викликає у підлітків, юнаків та дівчат апатію, нудьгу, відчуття своєї непотрібності, нерозуміння сенсу життя.

Серйозним дестабілізуючим фактором є деструктивний конфлікт у системах «учень – учень», «педагог – педагог», «учень – педагог», «учень – батьки», «батьки – педагоги». Як негативне соціальне явище в педагогічному процесі і як визначальний чинник у виборі мотивів асоціальної поведінки він стає дедалі більшим гальмом у навчально-виховному і соціальному процесі. Погіршилася культура спілкування і поведінки в учнівських та педагогічних колективах.

Зміна соціально-економічних умов, розбудова громадянського суспільства вимагає побудови нової моделі превентивного виховання, яка б врахувала всі етапи і складові процесу соціалізації особистості і розглядала дитину як суб'єкта превентивного процесу [3, 90-91].

У концепції превентивного виховання дітей і молоді, затвердженій Президією АПН України 25.02.1998 р. [3, 92], зазначається: «Превентивне виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист».

За концепцією національного виховання студентської молоді [2, 5-9] основними напрямами національно-виховної діяльності визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя – це виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя; формування знань і навичок фізичної культури в житті людини; забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів; фізичне, духовне та психічне загартування; формування потреби у безпечній поведінці, протидія та запобігання

негативним звичкам, профілактика захворювань; створення умов для активного відпочинку студентів [2, 8].

У концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [1, 10-19], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, фізичне, естетико-художнє виховання.

Фізичне виховання – розвиток у студентів потреби здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості, протидія факторам, що негативно впливають на здоров'я колективу, вироблення вмінь самостійного використання методів і форм фізичної культури в трудовій діяльності та у відпочинку. Фізичне виховання реалізується в процесі всієї життєдіяльності університету: на заняттях з фізкультури, у роботі спеціальних медичних груп та груп лікувальної фізкультури, у роботі спортивних секцій, клубів, у проведенні спортивних змагань, турнірів, зустрічей, турпоходів тощо.

У позанавчальний час студенти та співробітники університету мають можливість займатися фізичною культурою і спортом у 19 спортивних секціях, 6 платних абонементних групах, 2 оздоровчих групах для співробітників. Щороку кафедра фізичного виховання організує та проводить: спартакіаду серед збірних команд факультетів з 16 видів спорту; спартакіаду «Здоров'я» серед професорсько-викладацького складу та співробітників НУБіП України; змагання у гуртожитках; змагання на факультетах між збірними командами курсів; змагання у навчальних групах за програмою державних тестів. Найбільш масовими є змагання з легкої атлетики, легкоатлетичної естафети «Голосіївське кільце», легкоатлетичного кросу [1, 17].

І хоча означені концепції не включають напрям «превентивне виховання», його завдання виконуються за рахунок фізичного виховання та утвердження здорового способу життя.

Фіцула М.М. у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» [5] виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, антинаркогенне, екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання.

Антинаркогенне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин тими молодими людьми, яким вони притаманні [5, 264].

З метою удосконалення педагогічної діяльності наставників у Національному університеті біоресурсів і природокористування України організовано науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи». Навчальною програмою передбачається опанування тем з проблем виховання, соціальної психології та соціології. У робочій навчальній програмі науково-методичного семінару проблемі формування здорового способу життя студентської молоді відводиться особливе місце та окремий модуль «Негативні явища у студентському середовищі та їх профілактика. Виховання здорового способу життя» [4, 240-241].

Тема «Виховання у студентів-аграрників несприйнятливості до тютюнопаління» передбачає ознайомлення з такими питаннями. Історія тютюнопаління на території України. Механізми та наслідки впливу тютюну на організм молодої людини. Процес формування тютюнової залежності. Як викликати у студентів бажання покинути палити і навчити відмовлятися, коли їм пропонують закурити. Причини, які утримують від паління. Поради вчених щодо викорінення негативних звичок. Скажемо палінню – прощавай! Декларація незалежності від тютюну. Програма «П’ятнадцять кроків відмови від куріння». Матеріали наставникам для проведення організаційно-виховної години на тему «Виховання несприйнятливості до тютюнопаління».

Тема «Виховання у студентів несприйнятливості до вживання алкоголю» знайомить наставників з такими аспектами проблеми. Мета, завдання і зміст антинаркогенного виховання студентської молоді. Характеристика наркотичних речовин. Ознаки синдрому залежності. Стадії вживання психоактивних речовин. Профілактика вживання наркотичних речовин. Статистичні дані щодо наслідків алкоголізму. Причини, які штовхають молодь до вживання спиртного. «9 безглуздих причин починати пити». Що означає «пити з відповідальністю»? Шкода і користь від пива. Анкета «Здоровий спосіб життя молоді». Матеріали для проведення організаційно-виховної години на тему: «Виховання несприйнятливості до алкоголю».

Тема «Здорове харчування – важлива умова підвищення опірності організму» включає такі питання. Поняття здорового способу життя та здорового харчування. Статистичні дані щодо стану здоров'я української молоді. Порушення режиму харчування, праці, відпочинку, стреси, навантаження, наслідки шкідливих звичок як причини хвороб. Найпоширеніші хвороби серед молоді. Складові частини здоров'я. Поняття стану здоров'я, здорового способу життя. Складники здорового способу життя. Раціональне харчування та його складові: правильний баланс білків, жирів, вуглеводів, вітамінів; щоденне вживання фруктів та овочів; режим харчування. Анкета «Здоров'я та здоровий спосіб життя». Аналіз результатів анкетування студентів.

Тема «СНІД – небезпечна реалія сьогодення» містить такі питання. СНІД та хвороби, що передаються статевим шляхом, – медико-соціальні проблеми. ВІЛ/СНІД: інформація та статистика. Шляхи розповсюдження ВІЛ-інфекції та підходи до лікування. Соціальна політика у сфері проблеми розповсюдження ВІЛ/СНІДу. Профілактика СНІДу та захворювань, що передаються статевим шляхом.

Таким чином, ми ознайомилися з теоретичними аспектами превентивного виховання та формування здорового способу життя

студентської молоді. У подальшому плануємо провести дослідження серед наставників та студентів НУБіП України з метою вивчення організації превентивного виховання та місця в ній наставника студентської групи.

Список використаних джерел

1 Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи*. / уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. 124 с. С. 10-19.

2 Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4 *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.* уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. С. 5-9.

3 Концепція превентивного виховання дітей і молоді. Затверджена Президією АПН України 25.02.1998 р. *Робоча книга вихователя.* Випуск 1 / уклад.: О.І. Тимчишин, В.І. Уруський. Тернопіль : ТОІППО, 2000. С. 90-98.

4 Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 402 с.

5 Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 - 291.

1.5 Формування економічної культури студентів в умовах ринкових відносин

Сучасне суспільство потребує високого рівня організації економічних відносин та швидкої адаптації до соціально-економічний процесів. Тому важливим елементом професійної освіти студента є культура, яка орієнтована на світову та

національну культуру. В умовах перехідної економіки в Україні стала досить актуальною проблема формування адекватної економічної культури.

Практично всі дослідники цієї проблеми говорять, що економічна культура – це частина більш широкої системи – загальної культури спілкування.

Останніми роками зріс інтерес до даної проблеми, проведені цікаві дослідження про формування економічної культури школярів і студентів. Дослідження економічної культури в педагогічній науці відносять до проблем економічного навчання і виховання особистості. У 60-80 роки XX століття дослідженню економічної культури приділялось велика увага. Суть актуальності, шляхи економічного виховання в школі та вищих навчальних закладах розглядали ряд дослідників, а саме І.А. Сасова, Р.В. Ривкіна, А.Ф. Аменд, Л.Н. Пономарьов, В.Д. Попов, І.В. Іткин, В.І. Максакова та ін. В Україні цією проблемою переймалися такі дослідники, як О.М. Бернова, М. Грондова, М. Вебер, Г.Г. Ділігенський, Є. Головаха, Н. Паніна та інші [2].

Різні учені по-різному визначають суть економічної культури. Проте усі ці визначення зводяться до того, що економічну культуру можна розглядати у вузькому і широкому значеннях слова.

Економічна культура в широкому значенні слова - це сукупність створених суспільством матеріальних і духовних засобів виробничої діяльності: машини, споруди, міста, дороги і т. д.; економічні знання, уміння, навички, способи і форми спілкування людей, економічний інтелект [7].

Економічна культура у вузькому значенні слова - це типовий спосіб економічного мислення і діяльності народу, групи, індивідів. З його допомогою люди адаптуються до конкретних соціально-економічних умов свого існування. У економічну культуру включається також сукупність економічних інтересів, цінностей, норм, правил, умінь і навичок, як є регуляторами економічної

поведінки. Іншими словами, економічна культура складається з поведінкових стереотипів і економічних знань [7].

Кожній економічній епосі характерний свій рівень і тип економічної культури населення. Зрозуміло, що різні групи населення мають істотно різні рівні економічної культури. Так, студенти-економісти мають теоретичну економічну свідомість. Чиновники державних структур, директори, менеджери, підприємці повинні мати культуру практичного економічного мислення.

Бути економічно культурною важливо в наші дні для будь якої людини, незалежно від того, чи працює вона на державному підприємстві, чи зайнята власним бізнесом, або взагалі не працює.

Економічна освіта є основою формування економічної культури. Економічна культура - структурна якість особи, яка розвивається в процесі навчання і виховання, що синтезує в собі глибокі і міцні знання основ функціонування економіки і уміння індивіда використовувати ці знання в процесі життєдіяльності.

Усе це визначає основні принципи, на яких повинна будуватися система економічної освіти молоді: особистісний підхід до викладання економічних дисциплін; орієнтація їх на загальнолюдські цінності в економіці; розгляд сучасного господарства як складної економічної системи; взаємодія різних видів дидактичних зв'язків між учбовими темами, курсами, предметами.

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України розроблена програма викладання предмета «Економіка», але, на жаль, вона не може містити відповіді на питання: які особисті якості формуються у студентів під впливом економічної діяльності і який вплив робить на них викладання економічних дисциплін і в цілому система вищої освіти?

Тому, щоб визначити завдання формування економічної культури студентів, необхідно виявити рівень економічної культури студентів на початковому етапі вивчення ними економічної теорії. Це дозволить виділити основні напрями

дослідження, а також чітко визначити навчальні і виховні завдання в процесі викладання економічних дисциплін.

Для визначення рівня сформованості економічної культури використовуються статистичні методи обробки даних з соціологічних і психологічно-педагогічних досліджень.

Діагностика рівня економічної культури здійснюється за виділеними критеріями: інтелектуально-пізнавальним, ціннісно-мотивуючим, діяльнісно-креативним. На основі критеріїв, показників і міри їх вираженості можна виділити три рівні сформованості економічної культури: високий, середній, низький [6, 205].

Сучасна економічна культура - це результат тривалого, суперечливого і не завжди успішного розвитку. Існує загальна тенденція підвищення рівня економічної культури. Економічна культура проявляється і реалізується лише в діяльності людей, що втілює ті або інші сприйняті, засвоєні, відтворені і наново вироблені зразки культури.

Стан економіки відбиває той рівень культури, носіями якого є окремі індивіди і суспільство в цілому. Економічний розвиток залежить від загальної культури населення - його грамотності, начитаності, інформованості про те, що відбувається в країні і у світі. Від культури залежить здатність населення приймати участь в розвитку економіки. Функцією культури являються такі важливі для економіки соціальні якості людей, як компетентність, вченість, раціональність, відповідальність, надійність, чесність, сміливість, дисциплінованість [5].

Високий рівень економічної культури допоможе студентам - майбутнім фахівцям зрозуміти місце і роль їх майбутньої професійної діяльності в системі економіки, навчить орієнтуватися в кризових, проблемних ситуаціях.

Високий рівень освіти молоді може послужити передумовою для масового поширення необхідної правової і економічної інформації. В цьому випадку, навіть зіткнувшись з негативними

явищами в економічній сфері, молодь сприйматиме їх не як норму життя, а як те, що суперечить цій нормі і вимагає усунення. Необхідно формувати у студентів, майбутніх громадян країни, розуміння того, що розвиток економіки - це сумарний результат дій мільйонів людей, регульованих як зовнішніми умовами їх діяльності, так і рисами економічної культури самих людей: їх традиціями, цінностями, орієнтаціями, інтересами.

Як ми вже зазначали, економічна культура є результатом економічного виховання. Фіцула М.М. у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, антинаркогенне, екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання. Економічне виховання – це педагогічна діяльність, спрямована на формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, економічного мислення, умінь і навичок економічної діяльності, економічно значущих якостей особистості [8, 251].

За концепцією національного виховання студентської молоді [4, 7-8] основними напрямами національно-виховної діяльності визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя. На нашу думку, авторам концепції варто було б описати і такий важливий напрям виховання студентської молоді як економічне виховання.

У концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [3, 14-19], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, фізичне, естетико-художнє виховання. Ми вважаємо, що дана концепція без напряму «економічне виховання» є неповною.

Таким чином, ми ознайомилися з теоретичними аспектами формування економічної культури студентської молоді. У подальшому плануємо провести дослідження серед студентів НУБіП України з метою вивчення організації економічного виховання та місця в ній наставника студентської групи.

Список використаних джерел

1. Агеев А.И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры. Москва. 1991.
2. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація та становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 118.
3. Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи* / уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. С. 10-19.
4. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4 *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.* уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. С. 5-9.
5. Мишаткина Т.В., Бороздина Г.В. Культура делового общения : учеб. пособие / под общ. ред. Т.В. Мишаткиной. Минск. 1997.
6. Пилипенко В. Экономическое сознание и культура населения в период рыночной трансформации общества *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2002. № 4. С. 205.
7. Пономарев Л.Н. Экономическая культура (сущность, направление развития). Москва. 1987.

8. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 - 291.

1.6 Теоретичні аспекти громадянського виховання студентської молоді

Актуальність даної теми полягає в тому, що виховна робота у ЗВО знаходиться на етапі становлення, удосконалення її методичного та практично-прикладного змістів. Це потребує, в свою чергу, перебудови не тільки форм, методів, прийомів виховання, а й вдосконалення педагогічної майстерності викладачів, озброєння їх сучасними науковими методиками впливу на студентів з метою формування національно-свідомих, гідних славному минулому громадян України.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення громадянського виховання студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України).

Проблема виховання громадянина України не могла залишити байдужими науковців, тому питання громадянського виховання відображені у дослідженнях таких вчених: І. Сопівник (виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі), О. Вишневський, Т. Дем'янюк, О. Сухомлинська (концептуальні основи виховання громадянина), І. Бех, М.Боришевський, О. Киричук (психолого-педагогічні засади громадянського виховання молоді), П. Ігнатенко, Н. Косарєва, Н. Крицька, К. Чорна (особливості формування громадянськості як інтегративної якості), Н. Чернуха (соціальні впливи суспільства на формування громадянськості учнівської молоді), В. Астахова, Б. Буяк, Т. Дем'янюк, В. Іванчук, Н. Педченко (теоретико-методологічні засади громадянського виховання студентської молоді), О. Рацул (історичні особливості формування громадянськості студентів), Т. Мироненко (формування громадянської зрілості студентів факультетів іноземної філології), Т. Грабовська, І. Тараненко

(досвід громадянського виховання студентської молоді за кордоном), О. Киричук, Т. Звєрков (роль засобів масової інформації у формуванні громадянськості студентів), В. Федорчук (модель управління громадянським вихованням у ЗВО), В. Астахова (досвід громадянського виховання студентів у Харківському регіоні) [1, 5].

Перед тим, як заглибитись у проблему, зупинимось на визначеннях основних термінів. За концепцією національного виховання студентської молоді [3, 5-9] основними напрямами національно-виховної діяльності визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Громадянсько-правове виховання - це прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина; виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів України; виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством; формування політичної та правової культури особистості; залучення студентської молоді до участі у доброчинних акціях і розвитку волонтерського руху [3, 7].

У концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [2, 10-19], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, фізичне, естетико-художнє виховання.

Громадянське виховання передбачає формування у майбутніх фахівців-аграрників громадянськості як фундаментальної, інтегративної, духовно-моральної якості, світоглядно-психологічної характеристики особистості, яка включає моральний, політичний, юридичний, соціальний аспекти.

Громадянськість формується під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих факторів – у процесі

соціалізації. Цілеспрямоване формування громадянськості студентів здійснюється в процесі громадянського виховання.

Основною метою громадянського виховання студентської молоді в Національному університеті біоресурсів і природокористування України є створення сприятливих умов для формування особистості студента як громадянина-патріота, громадянина-фахівця, громадянина-демократа.

Головними завданнями громадянського виховання в НУБіП України є формування у студентів:

1. громадянської самосвідомості, що ґрунтується на ідентифікації з Україною, на вірі у майбутнє своєї держави, на прихильності до державних інтересів, на почутті громадянської гідності;
2. професійних якостей, з урахуванням вимог ринкових відносин та потреб аграрної галузі України;
3. шанобливого ставлення до української мови, культури, звичаїв, духовних надбань українського народу;
4. правової культури, громадянської дисциплінованості та відповідальності;
5. політичної культури та якостей, необхідних для життєдіяльності в сучасних умовах побудови громадянського суспільства: демократичності, ініціативності, толерантності, критичного мислення та ін;
6. прихильності до загальнолюдських цінностей: гуманності, порядності, справедливості, миролюбності, шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
7. екологічної культури, набуття вмінь працювати за фахом, не завдаючи шкоди довкіллю, а відновлюючи його;
8. свідомого ставлення до праці, працелюбності, готовності до праці задля розвитку держави;
9. мотивації до самопізнання та самовиховання, навичок самореалізації.

Основними шляхами реалізації поставлених завдань визначено:

- науково обґрунтовані розробки організації системи громадянського виховання у НУБіП України;
- підготовка науково-педагогічних працівників до створення умов для формування громадянськості студентської молоді, забезпечення науково-методичною літературою;
- проведення з метою обміну досвідом роботи науково-практичних семінарів, практично-методичних нарад з проблеми формування громадянськості студентів;
- підвищення ефективності формування громадянськості науково-педагогічними працівниками, наставниками студентських груп, координаторами, колективами кафедр, заступниками деканів з виховної роботи, відповідальними за діяльність гуртків, клубів за інтересами;
- впровадження ефективних технологій формування громадянськості студентів;
- діагностика сформованості громадянських якостей студентів та відповідно корекція виховної роботи;
- створення умов для участі студентської молоді у громадській роботі через систему студентського самоврядування, інформування про діяльність молодіжних та студентських громадських організацій;
- організація змістовного дозвілля із спрямованістю на формування громадянських якостей студентів;
- сприяння самоорганізації та самовихованню [2, 15-16].

Фіцула М.М. у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» [5, 240] виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, антинаркогенне, екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання. На нашу думку, авторові варто було б описати і такий важливий напрям виховання студентської молоді як громадянське виховання.

В НУБіП України з 1997 року функціонує науково-методичний семінар наставників студентських груп з організації виховної роботи, педагогіки, психології та соціології, де щороку проходять підвищення кваліфікації науково-педагогічні працівники - наставники академічних груп перших курсів [4, 229].

Згідно з робочою програмою семінару, слухачам пропонуються тематичні лекції та практичні заняття, серед яких тема «Сучасні концепції і технології виховання громадянина України». Зміст цієї теми включає такі питання: 1. Нормативно-правові засади громадянського виховання студентів. 2. Суть поняття «технологія виховання громадяни України». 3. Взаємозв'язок громадянського з іншими напрямами виховання. 4. Модель громадянськості студентів – аграрників. 5. Методика діагностики громадянської вихованості студентів. 6. Вимоги до викладача з формування громадянськості студентів. 7. Стан реалізації громадянського виховання в ЗВО. 8. Шляхи вдосконалення громадянського виховання студентів. 9. Форми та методи громадянського виховання студентської молоді. 10. Технологія формування громадянськості студентів. 11. Концепція громадянської освіти. 12. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. 13. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. 14. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні. 15. Концепція формування світогляду громадянина України [4, 233-224].

Таким чином, ми ознайомилися з теоретичними аспектами громадянського виховання студентської молоді. У подальшому плануємо провести дослідження серед наставників та студентів НУБіП України з метою вивчення організації громадянського виховання та місця в ній наставника студентської групи.

Список використаних джерел

1. Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі. / уклад.: І.В. Сопівник, В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НАУ, 2007. 217 с.

2. Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи*. / уклад. : Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. 124 с. С. 10-19.
3. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4 *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи /* уклад.: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2010. С. 5-9.
4. Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 402 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 - 291.

1.7 Реалізація сучасних підходів до виховання громадянина України

«Наші діти – це наша старість.
Правильне виховання – це наша щаслива старість,
погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози,
це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною».
А.С. Макаренко

У ході історичного розвитку людства та педагогічної науки розуміння теорії і практики виховання зазнало істотних змін. На даному етапі соціального розвитку суспільства виховання передбачає передачу соціального досвіду людства і світової культури; безпосередній виховний вплив на людину або групу людей; організацію життя і діяльності людини; створення умов для саморозвитку особистості людини і т.д.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася система виховання, що грунтувалася на національних рисах і самобутності українського народу, але тривалий час вона нехтувалась і заборонялася, нині, спираючись на глибинні національно–виховні традиції народу, поступово відроджується національна система виховання. В її основі – український виховний ідеал – громадянин України.

Виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

В 1991 році Україна проголосила себе суверенною, незалежною, правовою, демократичною, соціальною державою. Це значить, що наша Батьківщина відмовилась від тоталітарного режиму з відсутністю свободи, насильством як засобом придушення вільнодумства і протесту, присвоєння державою громадянських функцій, проникнення пануючої ідеології в усі сфери життя і почала розбудовувати принципово інше відкрите демократичне суспільство. Суспільство, що грунтується на визнанні пріоритету прав людини над інтересами держави і функціонує на засадах гуманізму, демократії, свободи, верховенства закону, соціальної справедливості, гарантує умови для росту добробуту народу.

Але, як свідчить наш досвід, між декларацією мети і реальним життям знак рівності поставити не можна. Сьогодні в Україні катастрофічно збільшується кількість злочинів, скоєних молоддю та неповнолітніми, наркоманів, хворих на СНІД, туберкульоз, алкоголізм, психічні захворювання.

В чому ж причина цих негативних явищ? Чому так повільно і важко здійснюються демократичні реформи? Чому демократія забезпечує гідне життя людям цивілізованого світу, а в нас

катастрофічно зростає кількість зубожілих і знедолених? Чому те, що на заході добре, в нас погано? На всі ці «чому» є одна відповідь. Не реально сьогодні заснути в тоталітарному суспільстві, а завтра проснутись в демократичному. Формування правової демократичної держави можливе лише на основі розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури громадян. Саме через громадянське суспільство розвивались більшість держав Західної Європи і США [4].

Виховання громадянина є спільною метою освітньої системи України. Ця мета знайшла відображення в Законі України «Про освіту». Виховання громадянськості є одним з основних принципів державної політики в галузі освіти.

Людину виховує все. Але головною виховною силою є заклад освіти. У ньому здійснюється цілеспрямований педагогічний процес. Цей процес здійснюють спеціально підготовлені люди, він є керованим процесом. Викладач, як головна особа в управлінні цим процесом, визначає цілі та завдання виховання студента як громадянина. Зміст, форми і методи, критерії вихованості вибирає наставник.

Формування вільного громадянина демократичної держави, якого характеризують сукупність суспільно значущих якостей особистості, в числі яких розвинений громадянський обов'язок і відповідальність, повага і прийняття прав і обов'язків демократичного суспільства, повага до його законів - провідна мета всієї виховної системи. Але це стратегічна мета. Тактичні цілі визначаються з урахуванням умов і завдань виховного процесу, вони доповнюють сутність генеральної мети [6].

Визнаючи формування громадянина як мету виховання, необхідно визначитися з напрямами цієї роботи. Особливе значення у становленні особистості громадянина мають наступні завдання:

1. Світоглядна підготовка молоді, визначення сенсу життя, ціннісного ставлення до власного життя. Громадянське виховання

будується на певній сукупності ідеалів, цінностей. Ми вважаємо, що загальнолюдські цінності можуть стати системо утворюючим фактором виховання кожного студента як громадянина Вітчизни.

2. Важливим завданням виховання громадянина є залучення студентів до законів держави, розкриття об'єктивної необхідності їх виконання, формування громадянської відповідальності. Здійснюється це через участь студентів в різних видах суспільствознавчої діяльності, у політичному і соціально-економічному житті району, міста.

3. Залучення студентів до культури своєї Батьківщини, народу, формування потреби у високих культурних та духовних цінностях - ще одне завдання виховання громадянина. При цьому треба мати на увазі, що одна з головних особливостей української національної культури - її висока духовність.

4. Формування загальнолюдських (народних) норм моралі (доброта, взаєморозуміння, терпимість і т. д.). Це завдання відображає необхідність формування якостей, без яких не може бути справжнього громадянина.

5. Розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки та регулювання у поведінці, почуття власної гідності, самоповаги.

6. Виховання працьовитості як високої цінності в житті, розвиток потреби у творчій праці - складова завдання загальної системи виховання громадянина.

7. Виховання і розвиток потреби у здоровому способі життя, бути гарним сім'янином, жити щасливо - ще одне важливе завдання громадянського виховання студентів. Здоров'я - найголовніша цінність для людини. Не можна сказати, що нездорова людина не є повноцінним громадянином, але ніхто не буде заперечувати і те, що «твоїм здоров'ям Батьківщина сильна».

Такі спільні завдання виховання студентів як громадян своєї Вітчизни. Слід наголосити, що будь-яке завдання, як мета певної

діяльності, дається за певних умов і вимагає для свого рішення застосування адекватних до цих умов засобів, форм організації.

Виховання громадянськості органічно пов'язане з навчанням. У процесі навчання формується цілісна картина світу, вивчаються закономірності та механізми існування і розвитку суспільства, людини. Це стартовий майданчик для сьогодення і майбутнього. У формуванні громадянських поглядів і переконань студентів важливе місце займає система знань про сучасну картину світу.

Необмежені можливості для громадянського виховання має додаткова освіта, яка дозволяє студенту реалізувати себе як особистість, проявити свої індивідуально-творчі здібності, дає дитині впевненість у своїх силах, підвищує ступінь громадянської стійкості. У цьому плані можна вказати на роль музеїв, музейно-краєзнавчу роботу в цілому. Великими виховними можливостями в плані громадянського виховання має добре організована музейно-краєзнавча робота студентів, що відповідає їхнім запитам та віковими можливостям. Про те, наскільки успішно цей вид громадської діяльності може сприяти формуванню громадянських якостей, свідчить досвід створення і діяльності музеїв. Свої громадянські якості студенти проявляють, будучи учасниками самоврядування.

Як показала практика, забезпечити високий рівень громадянськості лише в процесі навчання надзвичайно важко. Виховання громадянина-патріота незалежної України потребує цілісного особистісно зорієнтованого підходу, який передбачає забезпечення динамічного, гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання в процесі навчання і позааудиторної роботи на основі гуманістичного осмислення єдності внутрішнього світу особистості, взаємозв'язків загальнолюдських цінностей та індивідуальної неповторності, поваги до прав людини [3].

Сила виховного впливу залежить від того, наскільки він індивідуальний для розкриття духовного потенціалу особистості і

виховання правової культури. Тим більше, що різним студентам потрібен не однаковий час для того, щоб обдумати ситуацію в країні, перебудувати свою свідомість, знайти своє місце в житті. В темпах такої перебудови проявляється особистість, рівень її правової вихованості. Тому в системі правової діяльності індивідуальна робота з вихованцями займає пріоритетне місце.

Для успішної реалізації завдань громадянського виховання ЗВО має діяти як відкрита система, органічно пов'язана з життям суспільства, яка взаємодіє з батьками, громадськістю, соціальними інститутами, наукою. А орієнтація на завтрашній день суспільства і разом з тим забезпечення духовно багатого, повнокровного буття студентів сьогодні – один з найважливіших аспектів особистісно зорієтованого цілісного підходу до громадянського виховання і його зв'язку з життям.

Список використаних джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.

2. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія. Київ. 2004.

3. Вітвіцька С.С. Основи педагогіки вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. С. 8–25.

4. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

5. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

6. Концепція громадянського виховання особистості. *Педагогічна газета.* 2000. № 6 (72).

7. Реєнт О., Малій О. Історія України : підручник. Київ : Генеза, 2009.

1.8 Михайло Грушевський як приклад для наслідування у вихованні особистості

Ще Мішель Монтень, відомий французький педагог XVI століття у творі «Досліди» (проби) описував біографії відомих

людей з метою виховання на цих прикладах підростаючого покоління. М. Монтень писав: «Корисним є вивчення біографій відомих людей, бо їхні долі несуть у собі багато повчального». На нашу думку, Михайло Сергійович Грушевський є прикладом для сучасної молоді, тому у виховній роботі потрібно приділяти більше уваги цій визначній особистості. Враховуючи інтереси студентської молоді, варто запропонувати студентам переглянути документальні фільми, відеоролики, мультимедійні презентації, присвячені Михайлу Грушевському, заохочувати їх до участі у виховних заходах – виховних годинах, вікторинах, інтелектуальних іграх, до підготовки сценаріїв виховних заходів. Значний інтерес викликає біографія, педагогічні погляди, просвітницька діяльність та педагогічні ідеї Михайла Грушевського.

Михайло Сергійович Грушевський (1866 - 1934) – видатний вчений, визначний історик, публіцист, письменник, літературознавець, археолог, соціолог, організатор української науки, громадсько-політичний і державний діяч, засновник Української Народної Республіки, перший президент України. Ім'я Михайла Грушевського називають поряд із славетними іменами Тараса Шевченка та Івана Франка. Саме з його творчою спадщиною пов'язані ідеї відродження української культури і науки, історичної свідомості й національної гідності народу.

Хто ж він такий – Михайло Сергійович Грушевський? Яким він бачив себе сам, яким сприймаємо його ми? Як правило, біографію М.С. Грушевського поділяють на такі періоди: навчання, Львівський період, повернення до Києва, у Центральній Раді, еміграція, Грушевський — академік, останні роки життя та смерть.

У 1926 році у Києві вийшла „Автобіографія" М. Грушевського, у якій він писав, що походить з давньої, але бідної родини Грушів, пізніше Грушевських, що проживала в Чигиринськім повіті. У 1869 році Михайло разом з батьками переїхав на Кавказ, у 1880-1886 рр. навчався у Тифліській гімназії. У липні 1886 року він звернувся з листом до ректора Університету

Святого Володимира, що в Києві, з проханням зарахувати його на історичне відділення історико-філологічного факультету.

В студентські роки молодий дослідник детально вивчив середньовічну історію України, а як кандидатську дисертацію захистив новаторську роботу «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття» і одержав за це золоту медаль. Далі молодий історик захистив магістерську дисертацію «Барское староство. Исторические очерки» і дістав ступінь магістра та посаду професора у відомому в Європі Львівському університеті. Відтоді й протягом 19 років діяльність Грушевського була пов'язана з цим Університетом, науковим і суспільно-політичним життям Галичини.

Науково-організаційну, редакторську, викладацьку, дослідницьку роботу М. Грушевський успішно поєднував із політичною діяльністю. Був одним із засновників Української національно-демократичної партії у Галичині. У Петербурзі був одним із засновників часопису «Український вісник» — органу Української парламентської громади і Державної Думи. Високий науковий авторитет і надпартійна позиція забезпечували його незаперечне лідерство в національно-визвольному русі. І тому після Лютневої революції 1917 р. створена із представників українських соціалістичних партій Центральна Рада заочно обрала його головою. А в квітні 1918 р. Михайла Грушевського обрали Президентом України.

Але політична ситуація в країні була досить складною, і він вимушений був виїхати за кордон, де цілком зосередився на науковій роботі. На батьківщину політичний діяч повернувся всесвітньо визнаним лідером в історичній науці, якого обрали академіком Всеукраїнської академії наук. Продовжувалась різнопланова науково-дослідна робота, але політичні репресії 30-х років торкнулись й Михайла Грушевського. У ньому вбачали одну з центральних постатей українського націоналізму і тому, хоча ненадовго, але заарештували. Після звільнення, незважаючи на вік

та поганий стан здоров'я, вчений багато працював, намагаючись знайти віддушину у науковій праці. Наприкінці 1934 року його не стало. Видатний українець похований на Байковому Цвинтарі у Києві.

Список використаних джерел

1. Обличчя української історії. Михайло Грушевський. URL : https://www.youtube.com/watch?v=s3LtSvyypNQ

2. Документальний серіал «Михайло Грушевський. Обличчя купюри» URL : http://beltube.by/video/5ersdI_bgCo

3. На порозі історії. Михайло Грушевський. Документальний фільм, режисер Ірина Шатохіна, 2013, Україна. URL : http://www.ex.ua/78612379

1.9 Гендерне виховання студентської молоді

В умовах глобалізації та модернізації освіти гендерний аспект виховання студентської молоді набуває особливої актуальності, оскільки забезпечує здатність до всебічної самореалізації особистості на засадах гендерної рівності. Саме тому мета нашого дослідження полягала у виявленні характерних ознак гендерного виховання студентської молоді.

У цілій низці праць зарубіжних та вітчизняних науковців висвітлена проблема гендерного виховання, а саме: гендерні аспекти навчання і виховання учнів (Е. Брайтенбах, Т. Голованова, А. Кайзер, Н. Кутова, О. Петренко, Г. Фаульстіх-Віеланд, Г. Шумахер); гендерні дослідження освітніх процесів (Х. Брюттнер, І. Іванова, Л. Кобелянська, М. Краєнбаум, І. Лебединська, Г. Ленц, Д. Леммермолє, Л. Розе, О. Луценко, І. Мунтян, М. Музіол, Е. Ніссен, А. Олійник, Л. Розе, Х. Ролофф, О. Цокур); формування гендерної педагогіки (С. Бухен, М. Горсткемпер, К. Деріхс-Кунстманн, В. Кравець, П. Мільгоффер, Х. Фімер, Л. Штильова); гендерна соціалізація молоді (Г. Більден, І. Бремер, К. Гаґеманн–Віте, К. Ульріх, С. Харченко, Ю. Ціннекер), гендерна рівність у шкільній освіті

(Т. Говорун, Г. Браун, У. Кессельс, Л. Фрід); рівні можливості у суспільстві (Ш. Берн, С. Валь, І. Кон, Л. Міщик, У.-Г. Шпітта); формування гендерної культури молоді (О. Кізь, О. Кікінежді, П. Міддлетон, А. Пренгель); гендерні стереотипи поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі (С. Вихор, А. Гільгерс, Л. Кобелянська, Н. Хайде, Б. Штіплер); диференціація трудової праці чоловіків та жінок (І.Клецина); гендерний підхід та формування гендерної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів досліджують російські та вітчизняні науковці: Л.Булатова, І.Загайнов, Я.Кічук, Л.Смоляр, В.Рожкова, Н.Приходькіна. Питання гендерних відмінностей та диференціації гендерних ролей вивчали Н.Гусак, Б.Кочубей, О.Лосєва, З.Янкова.

Проблема гендерного виховання студентів вищого аграрного навчального закладу розкрита у роботах С.В.Виговської (професійне становлення студенток у вищих аграрних навчальних закладах), Т.Ф.Мельничук (естетичне виховання студентів вищих навчальних закладів аграрного профілю засобами мистецтва), Л.М.Омельченко (соціально-педагогічні умови подолання конфліктів у молодій сім'ї), В.І.Стахневич (професійне становлення жінок у системі вищої освіти), С.В.Яшник (педагогічні умови виховання культури між статевих стосунків у студентів ЗВО) та інших вчених.

Доцільно зазначити, що при Національному університеті біоресурсів і природокористування (далі НУБіП) України проводить активну діяльність клуб ділової жінки «Гармонія», заснований 15 вересня 2004 року доцентом кафедри культурології Тетяною Мельничук. Клуб «Гармонія» є неформальним любительським об'єднанням жінок з активною життєвою позицією. Основна мета клубу - спрямування творчих сил на відродження та утвердження історичних святинь, національних традицій та звичаїв, ідеалів та духовної культури українського народу, сприяння розвитку різноманітних освітніх та культурних програм в Україні, підвищення статусу жінок в суспільстві. Основні завдання спілки полягають у проведенні зустрічей з цікавими людьми; активний відпочинок

колективу жінок НУБіП України, самоствердження особистості; пропаганда здорового способу життя викладачів як приклад для наслідування студентською молоддю; підняття значущості жінки в суспільстві, в НУБіП України тощо [1].

У 2006-2008 роках клуб розширив свою структуру, охопивши всі регіональні підрозділи НУБіП України у різних її куточках. Такі осередки жіночої організації були створені у Мукачеві, Заліщиках, Бережанах, Боярці, Ірпіні, Ніжині, Немішаєві. «Жіноцтво об'єднує свої зусилля для відродження і утвердження у суспільстві історичних святинь, традицій, звичаїв, духовної культури українського народу. Головними формами роботи клубу є організація «круглих столів», конференцій з гендерної політики та культурологічної тематики, зустрічі з видатними особистостями нашого часу, цікаві мандрівки» [1,С.4].

Важливу роль у науковій діяльності клубу «Гармонія» відігравала кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Валентина Стахневич, яка була головою неурядової жіночої організації НУБіП України «Жінки в аграрній освіті». Пані Валентина брала активну участь у проведенні семінарів з гендерної тематики та була ініціатором введення нової дисципліни для соціальних педагогів «Основи гендерної педагогіки і психології».

Слід зазначити, що у 2007 році у НУБіП України проходила міжнародна конференція «Гендерна ідентичність сучасного українського суспільства». Так, серед розглянутих питань особлива увага приділялася таким проблемам як «перспективи розвитку гендерного підходу в освіті. Гендерна культура молоді – результат виховання» та «гендерні відносини у сфері сімейного життя, соціальний статус жінки в Україні».

З 2010 року студенти педагогічного (нині гуманітарно-педагогічного) факультету НУБіП України слухали курс «Основи сексуальної культури». Автор курсу Т.П.Івахненко вважає, що основне завдання дисципліни полягає у визначенні соціально-педагогічних факторів, що впливають на сексуальну культуру студентської молоді,

а також дослідженні динаміки змін сексуальної моралі у період ранньої дорослості [2].

Перш за все доцільно зупинитись на понятійно-категоріальному апараті нашого дослідження. Під поняттям «*гендер»* розуміють «соціальну» стать людини на основі певного суспільного досвіду, накопиченого у поведінці чоловіків та жінок, тобто гендер є соціальною конструкцією, що зумовлена особливостями соціальної структури у кожному суспільстві.

На переконання Л.Смоляр, у процесі соціалізації слід враховувати волевиявлення обох соціальних статей (жінок та чоловіків) для формування егалітарної свідомості, що є завданням окремої педагогічної системи – *гендерної педагогіки* [3]. Доцільно зазначити, що основною ціллю гендерної педагогіки є корекція процесу соціалізації молоді з урахуванням гендерних інтересів та соціально-культурного й економічного контекстів.

Невід'ємною складовою гендерної педагогіки є *гендерне виховання* – «цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей, здібностей задля її самореалізації, оволодіння навичками статево толерантної поведінки» [4, С.377]. Тому гендерне виховання є керованим процесом формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості. Таким чином, гендерне виховання реалізується спочатку у процесі первинної соціалізації за допомогою інституту сім'ї та найближчого оточення, а далі у процесі вторинної соціалізації, яка, по суті, є продовженням первинної, але відбувається у різних соціальних інститутах, де домінуючу роль відіграє інститут освіти. Отож, гендерне виховання покликане забезпечити гармонійний розвиток особистості, вільний від гендерних стереотипів, в якому відсутня ієрархія чоловічих та жіночих ролей.

Гендерні стереотипи - узагальнені, усталені уявлення щодо поведінки, ролей і функцій чоловіків та жінок [5]. Гендерні стереотипи визначають розподіл ролей та статусів, які у суспільстві виконують чоловіки та жінки (наприклад, прийнято вважати, що чоловік є годувальником сім'ї, а жінка – берегинею роду та домогосподаркою).

Гендерні стереотипи особливим чином впливають на всі вікові категорії людей. Мета нашого дослідження зумовлена вивченням гендерного виховання студентської молоді, оскільки молоді люди можуть зіткнутися із невідповідністю гендерного виховання, наприклад, у сім'ї та особливостями гендерного виховання у ЗВО, впровадженню якого посприяла гуманізація та модернізація вищої освіти. *Студентська молодь* – окрема соціально-демографічна група, що характеризується високою соціальною активністю, що проявляється у випробуванні та використанні соціальних та гендерних ролей [6]. Так, молоде покоління характеризується своїм статусом, менталітетом, системою політичних переконань та моральних цінностей.

Російська дослідниця І.Костикова вважає, що освіта студентів повинна базуватися на роз'ясненні гендерних стереотипів, з якими стикається молодь, і спільному пошукові засобів подолання цих стереотипів [7]. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальний інститут освіти, адже виховання молодих людей повинно акцентувати увагу саме на особистісних мотиваціях та бажаннях студентів, а не повністю бути підпорядкованим вимогам суспільства, яке «насаджує» традиційну ідеологію.

На сучасному етапі у системі вітчизняної освіти велику роль відіграє компетентнісний підхід у процесі підготовки майбутніх спеціалістів, оскільки передбачає синтез таких видів компетентностей як загально педагогічна, психологічна, соціально-перцептивна, комунікативна та правова. Не менш важливою умовою організації ефективної соціально-педагогічної діяльності є «всебічне сприйняття особистості, врахування усіх її специфічних рис та особливостей, у тому числі – як і представника певної статі, носія певних якостей, що

визначають зміст життєдіяльності і самопочуття індивіда як чоловіка або жінки, тобто носія гендерних відмінностей» [8, С.71].

На переконання російських дослідників С.Рожкової та В.Мошенко, гендерна компетентність свідчить про розуміння педагогом чоловічих та жіночих ролей, функцій, статусу та взаємостосунків, а також здатність до критичного аналізу власної діяльності як представника певного гендеру. Таким чином, дослідники виокремлюють такі складові гендерної компетентності: змістовна (знання), рефлексивна (оцінка та усвідомлення) та організаційна (діяльність) [8, С.72]. Саме на етапі, коли знання використовують у діяльності, тоді реалізується і відтворюється компетентність, що характеризується такими ознаками як багатофункціональність, міждисциплінарність, багатовимірність, і містить особисті якості, інтелектуальні здібності, комунікативні уміння педагога, пов'язані з його гендерною культурою.

Гендерна компетентність соціального педагога – це «невід'ємна складова професіоналізму, система знань, умінь та переконань у сфері реалізації, що дозволяє здійснювати ефективну соціально-педагогічну діяльність із представниками обох статей, забезпечувати оптимальні умови для процесу гендерної соціалізації – володіння високим рівнем гендерної культури та толерантності» [8, С.73-74].

Доцільно зазначити, що у державній національній програмі «Освіта. Україна XXI ст.»[9] визначено та описано головні засади національного навчання та виховання, де домінують принципи гуманізму, демократизму, взаємозв'язку поколінь тощо. Серед основних напрямків реформування освіти є розгортання масової гендерної освіти на засадах гендерного паритету. Так, залучення гендерного аспекту у систему професійної підготовки студентів вузів сприятиме підвищенню результативності педагогічної діяльності, а як наслідок – формування навичок егалітарної поведінки. На розвиток сучасної системи освіти суттєво впливають вимоги Болонської декларації, оскільки потребують узгодження вітчизняних стандартів у галузі освіти, зокрема у сфері виховання, з європейськими зразками.

Вітчизняна система освіти та виховання донедавна була «безстатевою», тобто освітній заклад не ставив собі за мету посприяти розвитку та формуванню гендерної ідентичності особистості. Проте протягом останніх десятиріч спостерігається процес поступового впровадження гендерного аспекту в систему української освіти та виховання. Важливим чинником таких змін є, перш за все, науково-технічні досягнення та соціокультурні зміни у сучасному суспільному житті. Безперечною складовою трансформації сучасної системи освіти є також запозичений досвід організації навчально-виховного процесу іноземних країн, зокрема скандинавських, де спостерігається найвищий рівень гендерної рівності.

Таким чином, ефективність гендерного виховання обумовлюється методами його впровадження. Такі форми, методи та прийоми викладання як лекції, семінари, диспути, бесіди, самостійна робота з підручником, написання рефератів, рольові ігри, тренінги, проекти, «творча праця», прийом колажу сприяють реалізації гендерного виховання, оскільки передбачають активне залучення студентів до співпраці з викладачами, навчають аналізувати матеріал, виховують здатність висувати свою точку зору, погоджуватися чи не погоджуватися з тією чи іншою концепцією, формують вміння робити власні висновки.

Соціалізація людини триває протягом всього життя, тому існує можливість реконструкції гендерних стереотипів. Так, Л.Ковальчук у праці «Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині» порівнює гендерне виховання українських та німецьких молодих людей, на основі чого виокремлює такі чинники зміни стереотипного світогляду [10]: невід'ємною складовою навчальних програм ЗВО повинна бути тематика гендерних досліджень; ознайомлення з міжнародною організацією системи гендерної освіти та виховання; запозичення досвіду гендерного виховання та впровадження його окремих складових з метою вдосконалення вітчизняної педагогіки; активне залучення громадських організацій до співробітництва з метою впровадження та розвитку гендерних підходів; розробка навчальних

курсів, окремих модулів, здійснення навчально-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки викладачів; висвітлення проблеми гендерної освіти у ЗМІ, організація наукових конференцій та «круглих столів».

Гендерне виховання є невід'ємною складовою гуманітарної педагогіки і саме тому, на думку В.Кравця, передбачає реалізацію таких ліній поведінки [5, С.378-379]: кожна людина має право обирати професію на основі індивідуальних інтересів, здібностей та мотивацій, оскільки не існує статевовідповідного роду діяльності; організація інституту сім'ї зобов'язує виконання сімейних обов'язків (виховання дітей) в однаковій мірі як чоловіком, так і жінкою, тобто передбачає відсутність ієрархічності маскулінних та фемінних ролей; оволодіння трудовими вміннями та навичками професійної мобільності - право кожної дівчини та хлопця, незалежно від їхньої статевої приналежності; домінуючу роль у вихованні дітей повинен відігравати підхід про егалітарні здібності статей та їхні життєві сценарії; недопустимою є дискримінація дітей за статевою ознакою у всіх сферах життя (як приватній, так і суспільній); у процесі виховання слід абстрагуватися від гендерних стереотипів; гендерний паритет – основна мета гендерно нейтрального виховання.

Таким чином, організація сім'ї як соціального інституту, повинна трансформуватися. На зміну традиційній моделі, що зумовлюється домінуванням однієї статі (як правило, чоловіка, який відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї, а дружина, в свою чергу, займається вихованням дітей та веде домашнє господарство), повинна засвоїтися егалітарна модель сім'ї, де авторитет кожного члена є в однаковій мірі значущим. Так, ця модель передбачає взаємозамінність гендерних ролей на основі гнучкості розподілу сімейних обов'язків та видів діяльності; конструктивний спосіб розв'язання конфліктів; виховання в умовах розширення автономії дитини тощо [5].

Україна приєдналася до основних міжнародних документів стосовно підвищення статусу жінок у суспільстві, створення умов для рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень на всіх рівнях влади,

в тому числі і до Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією зі становища жінок і Підсумкового документа Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир в XXI столітті», присвяченого п'ятій річниці проведення Четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок, вживає заходів щодо виконання взятих зобов'язань перед Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародною організацією праці, Всесвітньою організацією охорони здоров'я й іншими міжнародними організаціями та перед українським суспільством. У сучасному міжнародному праві основу захисту жінок становить принцип рівності чоловіка й жінки. У найбільш загальній формі цей принцип закріплено у Статті ООН як обов'язок поважати права усіх, незалежно від статі [11].

Прикладом реалізації державної політики України щодо поліпшення становища жінок в суспільстві є Київський міський Центр роботи з жінками, який створено у 1998 році за розпорядженням Київської міської державної адміністрації та за участю ряду жіночих громадських організацій. Центр роботи з жінками був першою і, довгий час, єдиною державною організацією, діяльність якої зосереджено на захисті прав жінок, наданні жінкам практичної допомоги у вирішенні їх проблем.

У тематичному словнику цього Центру прописано, що гендерна демократія та гендерна рівність є невід'ємними структурними елементами організації соціальної системи суспільства. Так, гендерна демократія – це система волевиявлення двох статей - жінок та чоловіків - у громадянському суспільстві як рівних у правах та можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в усвідомленні політикою правових і державних структур з урахуванням гендерних інтересів та потреб. Гендерна рівність – це такі відношення жінки з суспільством, при яких суспільство законодавчо проголошує, гарантує і реалізує рівні права жінок і чоловіків у всіх сферах життя і

визначає материнство соціально-значимою функцією. Справедливість веде до рівності.

Особливу увагу Центр приділяє наданню жінкам та молоді м. Києва освітніх послуг. При Центрі постійно діє Молодіжна гімназія, ряд навчальних курсів. Наприклад, програма «Молодіжна жіноча гімназія» була започаткована у січні 1999 року з метою надання неформальної додаткової освіти для молоді м. Києва, спрямованої на формування громадянської та національної свідомості молодих людей, саморозвиток та самореалізацію молоді. У зв'язку з великим бажанням молоді чоловічої статі міста Києва отримати подібну освіту, у 2001 році п'ятий набір до її лав відбувався за назвою «Молодіжна гімназія», протягом жовтня 2001 – січня 2002 рр. Таким чином, це зумовило відповідні зміни у методиці викладання, навчальному плані. Основні завдання програми: використання освітньо-культурного впливу для оптимізації життєдіяльності молоді, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі; пропаганда принципів гендерної рівності, надання учасникам знань про права жінок, основи гендерного партнерства між жінками та чоловіками у суспільстві; засвоєння молоддю навичок здорового способу життя; пошук та підтримка обдарованої молоді; оптимізація інформаційно-методичного забезпечення роботи з молоддю тощо [12].

Також Центр влаштовує інформаційні заходи для вирішення проблем жінок: співпраця зі ЗМІ з метою висвітлення стану гендерних відносин, основних проблем жінок у м. Києві, діяльності Центру; освітні (укладання і поширення друкованої інформації про права жінок, правові гарантії їх реалізації та захисту). За підтримки спонсорів, Центр видає великий обсяг літератури, у якій висвітлюється правові, психологічні та соціальні проблеми жінок, шляхи їх подолання; профілактично-правозахисні, спрямовані на попередження дискримінації та насильства стосовно жінок, запобігання «торгівлі» жінками; семінари, круглі столи для представників державних та громадських організацій.

Доцільно зазначити, що гендерне виховання передбачає подолання домашнього насильства та торгівлі жінками. Так, у 1999 році Winrock International отримав грант від Бюро Боротьби зі Злочинністю та Наркобізнесом Держдепартаменту США для реалізації дворічного проекту, основне завдання якого полягало у попередженні домашнього насильства та торгівлі жінками шляхом проведення мультидисциплінарних тренінгів. Мета проекту полягала у розробці конкретних рекомендацій, спрямованих на потреби тренінгів для працівників правоохоронних органів.

Метою центру соціальної допомоги «Джерело» (м. Київ) є надання всебічної допомоги, яка надається жінкам, дітям, людям похилого віку та малозабезпеченим верствам населення. Тут забезпечується захист їх громадських прав та адаптація в умовах сучасної соціальної-економічної скрути. Напрямки діяльності центру: соціальний, благодійний, культурний, дослідницький, консультативний та політичний.

Слід зазначити, що гендерне виховання відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі студентської молоді, оскільки готує молодих людей до професійної діяльності.

Із часів виникнення примітивних племен і до сьогоднішніх часів для будь-якого суспільства притаманний розподіл праці між представниками чоловічої та жіночої статей. Як правило, у переважній більшості випадків вони виконують різну роботу та різні соціальні функції, тобто трудова діяльність чоловіків і жінок відрізняється. Причиною такої диференціації є стереотипні уявлення щодо суто чоловічих та жіночих видів діяльності, що зумовлені культурно-історичним розвитком людства. Н. Слюсаренко на основі опрацьованих низки історичних джерел робить висновок, що для виконання ролі хорошої дружини й матері готували дівчат, а за хлопцями закріплювалося право на «зовнішню» діяльність [13]. Однак, останнім часом спостерігається послаблення поляризації чоловічих та жіночих ролей, а статевий розподіл праці втратив жорсткість та нормативність.

Якщо розглянути розподіл науковців України за статевою приналежністю, віковими групами, вищими науковими знаннями (на кінець 1999 року), то отримані показники є досить диференційованими. Так, серед 1507 жінок, які мали науковий ступінь, наукові звання академіка мали 88 жінок, члена-кореспондента – 42, професора – 620, доцента – 301, старшого наукового співробітника – 406. Число чоловіків-науковців становило 8726, які мали наукові звання: академіка – 1319 чоловіків, члена-кореспондента – 476, професора – 4661, доцента – 1425, старшого наукового співробітника – 1864. Доцільно зазначити, що найбільш чисельна вікова група науковців серед жінок та чоловіків є люди віком 61-70 років [14]. Як бачимо, кількість чоловіків-науковців перевищує жіночу категорію науковців у 5,5 разів.

Доцільно зазначити, що гендерна сегрегація викладацького складу освітніх закладів має свою структуру. Так, на деяких щаблях освітніх установ (дитячі садки, початкові та середні школи) спостерігається переважна більшість представниць жіночої статі серед викладацького складу, в той час як у ЗВО домінує чоловічий викладацький персонал з більш вищими науковими званнями. Дослідження «Питомої ваги жінок у загальній кількості працівників галузі та їхня середньомісячна заробітна плата відносно заробітної плати чоловіків» [14], яке проводилося протягом 1995-1999 років, дозволяє зробити висновок, що у більшості випадків керівні посади, де оплата праці є вищою, обіймають чоловіки, а жінки їм підкоряються, виконують менш кваліфіковану роботу.

Наведена вище статистична інформація підтверджує існування у нашій країні гендерних стереотипів, які так чи інакше впливають на підростаюче покоління. Ось чому інтеграція гендерного підходу в національну систему освіти на сучасному етапі є необхідною. І. Мунтян наголошує на тому, що гендерна збалансованість в Україні повинна бути одним з індикаторів її визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором [15].

Л. Смоляр наголошує, що гендерна освіта передбачає вивчення сукупності відносин жінок і чоловіків у суспільстві (наприклад, традицій, формальних та неформальних правил і норм тощо). Дослідниця вважає, що інтеграція гендерних підходів в освіті вимагає: введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики; експертизи наявних програм та підручників; розроблення відповідних навчальних програм, методичних посібників, підручників для різних типів навчальних закладів [4].

Особливої ваги набуває розвиток гендерної чутливості педагога, що проявляється у таких процесах як сприйняття, усвідомлення й моделювання впливу вербальних, невербальних і предметних чинників соціального середовища. О.Цокур пропонує розуміти «гендерну чутливість» як своєрідні здібності педагога здійснювати аналіз та синтез впливу чинників соціального середовища, володіти методами і формами конструювання гендерної ідентичності дитини, а також здатність вчасно реагувати на будь-які прояви дискримінації за ознакою статі, тобто сексизму [16, С.12].

Насамкінець, коротко розглянемо основні аспекти гендерної педагогіки іноземних країн. Так, німецькі вчені Г. Фаульштіх-Віланд (H. Faulstich-Wieland) та А. Кайзер (A. Kaiser) називають такі основні передумови виникнення німецької гендерної педагогіки: «злам традиційної системи гендерної стратифікації; ослаблення поляризації жіночих та чоловічих соціальних ролей; зміна культурних стереотипів маскулінності та фемінності; егалітаризм, що став одним з пріоритетних напрямів державної політики Німеччини» [4, С.494]. Таким чином, це все привело до необхідності переосмислення ролі жінки в різних сферах громадської та професійної діяльності.

Швеція вважається дружньою до жінок (female-friendly) країною, де гендерна рівність є цінністю для суспільства. Таку позицію можна пояснити передусім тим, що Швеція презентує скандинавську модель держави загального добробуту, в якій гендерна рівність забезпечується на державному рівні, і питання рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок є цінністю для шведського суспільства. Активно

проводять свою діяльність жіночі групи, особливо у політичних партіях (існує політика «державного фемінізму» («state feminism»). Отож, Скандинавська модель політики загального добробуту – «індивідуальна модель» соціальної політики (на противагу «моделі чоловіка-годувальника»). Доцільно зазначити, що жіночим шведським клубам характерна універсальність, оскільки вони підтримують «вразливі суспільні групи» (інвалідів, літніх людей, дітей, представників етнічних меншин, жінок) [17].

Отже, гендерне виховання у ЗВО – це окрема важлива складова процесу соціалізації кожної особистості. Тому навчально-виховний процес повинен базуватися на рівноправному ставленні як до хлопців, так і до дівчат. Насамперед культура поведінки повинна бути звільнена від гендерних стереотипів.

Таким чином, ми ознайомилися з теоретичними аспектами гендерного виховання студентської молоді. У майбутньому плануємо провести дослідження серед наставників і студентів з метою вивчення стану гендерної вихованості студентів та методики гендерного виховання в НУБіП України.

Список використаних джерел

1. Жінки-освітянки Національного аграрного університету : довід. вид. / уклад.: Л.П. Полозенко, Л.Ю. Кучерук. Київ : НАУ, 2007. Ч. 1. 90 с.

2. Ивахненко Т.П. Социально-педагогические проблемы формирования сексуальной культуры личности. *Педагогическая наука : история, теория, практика, тенденции развития.* Педагогические издание. е-журнал. Журнальные выпуски. 2010. Вып. №1.

3. Ягремцева А.О. Гендерний підхід в освітньому процесі : порівняльний аналіз українського та німецького досвіду. Запоріжжя. 2009. С. 490-495.

4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Академивидав, 2010. С. 369-384.

5. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи. *Основи теорії гендера* : навч. посіб. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 3.

6. Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки : Закон України від 18.11.2003 р. №1281-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. №37. С. 84.

7. Костикова И., Митрофанова А., Пулина Н., Градская Ю. Перспективы гендерного образования в России: взгляд педагога. *Высшее образование в России*. 2001. № 2. С. 68-85.

8. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009. №6. Частина 1. 218 с.

9. Постанова про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). URL : http://zakon.nau.ua/doc/?code=896-93-%EF

10. Ковальчук Л.О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині. Тернопіль : ТНПУ, 2008. С. 1-13.

11. Міжнародні документи щодо забезпечення рівності жінок та чоловіків : зб. закон. актів. Київ. 2002. 77 с.

12. Київський міський центр роботи з жінками. URL : http://women-center.at.ua/blog

13. Слюсаренко Н.В. Праця як засіб гендерної соціалізації дівчат: від витоків до сьогодення. *Збірник наукових праць «Педагогічний альмана»* / ред. кол. : В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : РІПО, 2007. С. 243-251.

14. Україна. П’ять років після Пекіну. Звіт про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995-2000). Київ : Видавництво «ЛОГОС», 2001. 111 с.

15. Мунтян І.С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2004. 21 с.

16. Цокур О.С. О специфике гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания. *Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., Одеса, 2004. С. 11–15.

17. Martsenyuk T. Sociological Aspect of Gender Equality Implementation in Sweden (Gothenburg University as Case Study). *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2006. № 58. С. 70-79.

1.10 Підготовка студентів до сімейного життя (на прикладі Гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України)

Актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю системи підготовки студентів ЗВО до сімейного життя, що негативно впливає на життєдіяльність сім'ї, виконання нею своїх функцій.

Дослідження готовності молоді до створення сім'ї представлені широким колом даних, які висвітлюють соціологічні, педагогічні, медичні, етико-психологічні аспекти розвитку особистісних рис майбутнього сім'янина.

Медико-психологічні аспекти підготовки молоді до створення сім'ї є найпоширенішими і найбільш представленими в науковій літературі (Л. Богданович, М. Вовчик-Блакитна, І. Горпінченко, Д. Ісаєв, В. Каган).

Морально-педагогічні проблеми готовності підготовки молоді до створення сім'ї висвітлені у працях В. Барського, О. Киричука, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, І. Трухіна, В. Чудновського та ін.

Соціально-педагогічні, етичні питання підготовки молоді до сімейного життя досліджували М. Алексєєва, Т. Афанасьєва, Е. Берн, Дж. Брадзов, Т. Буленко, І. Гребенніков, Т. Гурко,

Д. Джонсон, І. Дубровіна, В. Зарайченко, К. Ізард, В. Кравець, М. Мацковський, Д. Немировський, Дж. Роланд, А. Суворова.

Формування статевої свідомості, ідентичності та їхньої ролі у психологічній готовності до шлюбу представлені у дослідженнях М. Боришевського, В. Васютинського, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кона, Л. Мороз, Т. Титаренко та ін.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з означеної проблеми ми виявили, що ряд авторів присвятили їй свої наукові дослідження, а саме: Вовчик-Блакитна М.В. (підготовка молоді до сімейного життя) [1], Заболотна Т.М. (підготовка студентської молоді до сімейного життя, як запорука утвердження інституту сім'ї) [2], Канішевська Л.В. (виховання сімейних цінностей у вихованців шкіл-інтернатів) [3,4], Кравець В.П. (теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя, теорія і практика дошлюбної підготовки молоді) [5,6], Кляпець О.Я., Ларіна Т.О. (підготовка молоді до подружнього життя: методичні рекомендації) [7], Левицька Т.Л. (розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї) [8], Маценко Л.М. (педагогіка сімейного виховання) [9], Нікітіна К.Л. (педагогічні умови підготовки старшокласників до шлюбу і сімейного життя) [10], Омельченко Л.М. (соціально-педагогічні умови подолання конфліктів у молодій сім'ї) [11], Шлейкова Н.Ю. (підготовка до сімейного життя: теорія і практика) [12] та інші.

Підготовка молоді до шлюбу і сім'ї є багатогранним процесом, який охоплює кілька аспектів: загальносоціальна, моральна, правова, господарсько-економічна, естетична, психологічна, інтимно-сексуальна підготовка; підготовка молоді до виконання материнських і батьківських функцій.

Виходячи з аналізу досвіду підготовки студентів до сімейного життя, вивчення сучасного стану сім'ї, К.Л. Нікітіною висуваються чотири основні педагогічні умови підготовки студентів до сімейного життя: 1) фамілістична (володіння

знаннями про сім'ю) підготовленість педагогів; 2) актуалізація життєвого досвіду студентів; 3) активізація емоційної сфери студентів; 4) використання педагогічної підтримки.

Всебічне виховання сім'янина здійснюється під впливом різних соціально-педагогічних і психологічних факторів. Багато дослідників, підкреслюючи багатофакторний характер зазначеного процесу, виділяють серед них сім'ю, школу, суспільство однолітків, художню літературу, засоби масової інформації, громадськість, церкву.

Однією з актуальних проблем сьогодення, яка гостро встає перед педагогічною громадськістю, є підготовка молоді до шлюбу і сімейного життя. Підготовка до подружнього життя – тривалий і багатоплановий процес, який має починатися задовго до того, як молода людина досягне офіційно встановленого віку, щоб мати право створитивласну сім'ю. В цілому підготовка студентів до сімейного життя здійснюється через реалізацію комплексу навчальних планів та виховних заходів.

З метою дослідження умов забезпечення необхідною інформацією студентів гуманітарно-педагогічного факультету нами було здійснено аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів на гуманітарно-педагогічному факультеті Національного університету біоресурсів та природокористування України.

Серед загальної кількості дисциплін, що вивчаються протягом навчання на гуманітарно-педагогічному факультеті, було відібрано саме ті, котрі забезпечують основами знань, умінь і навичок, необхідних людині для забезпечення комфортних умов функціонування її сім'ї.

Отже, під час вивчення навчального матеріалу перерахованих дисциплін студенти оволодівають базовими теоретичними знаннями щодо підготовки до сімейного життя.

Аналіз планів і звітів з культурно-виховної роботи на гуманітарно-педагогічному факультеті також свідчить про те, що

для студентів організовують різноманітні заходи щодо формування необхідної теоретичної бази для підготовки студентів до сімейного життя.

У формуванні майбутнього сім'янина важливе значення має процес підготовки та формування психологічної готовності особистості до створення сім'ї та виконання подружніх ролей.

У психолого-педагогічній літературі рекомендуються такі форми підготовки молоді до сімейного життя: конференції, семінари, лекції, бесіди; тематичні диспути, тренінги та тестування; вечори питань та відповідей з питань сім'ї та шлюбу; індивідуальні, парні та міні групові психологічні, фізіологічні, юридичні та медичні консультації; регулярні тематичні обзори та виставки літератури в бібліотеці ЗВО; тематичні рольові ігри, конкурси, вечори знайомств та відпочинку; календарні, релігійні свята; культурно-масові, розважальні, конкурсні заходи та інші.

Склалися такі форми і методи роботи, орієнтовані на формування готовності до сімейного життя: батьківсько-учнівська конференція; педагогічна вітальня з проблем сім'ї (для дітей і дорослих); відвідування дитячих будинків з благодійними заходами; емпатійний тренінг; демонстрація художніх фільмів; аутосімейне інтерв'ю; ведення рефлексивного сімейного щоденника.

Велике значення у розвитку готовності студентської молоді до створення сім'ї має вплив ЗВО. Згідно з поглядами деяких дослідників, робота виховних структур ЗВО повинна бути спрямована на формування у студентів відношення до сім'ї як до важливої цінності; розширення уявлень про особливості подружніх взаємовідносин, народження та виховання дітей; підвищення відповідальності молоді за сімейне життя; розвиток таких якостей, як поважне ставлення до бажань та потреб членів сім'ї, рівність у правах, довіра, взаємодопомога та взаємопідтримка подружжям один одного.

У рамках експериментального дослідження процесу підготовки студентів до сімейного життя в умовах ГПФ НУБіП України нами спільно з магістром спеціальності «Педагогіка вищої школи» Ніколаєвою А.Я. було здійснено аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів на ГПФ НУБіП. Серед загальної кількості дисциплін, що вивчаються протягом навчання на ГПФ, нами було відібрано саме ті, котрі забезпечують студента знаннями, необхідними для забезпечення комфортних умов функціонування його сім'ї.

Аналіз планів і звітів з культурно-виховної роботи на ГПФ свідчить про те, що для студентів організовують різноманітні виховні заходи. Але таких заходів, які б сприяли підготовці студентів до сімейного життя, на жаль, обмаль.

Нами було проведено анкетування 32-х студентів 3 і 4 курсів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» ГПФ. Анкета називалась «Підготовка студентської молоді до сімейного життя» і включала 25 запитань. На питання «Чи викладаються Вам під час навчання на ГПФ дисципліни, які сприяють підготовці студентів до сімейного життя?» більшість опитаних (62,5%) студентів вважають, що є дисципліни, які дають базові знання, 37,5% студентів відповіли «Ні». На запитання «На вашу думку, які саме дисципліни сприяють підготовці до сімейного життя?» більшість студентів відповіли, що це «Педагогіка сімейного виховання», «Сімейно-побутова культура», «Основи соціалізації особистості», «Психологія», «Етика і психологія сімейного життя», «Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування». На запитання «Якщо на ГПФ буде впроваджено спецкурс з підготовки студентів до сімейного життя, чи будете Ви відвідувати його заняття?» більшість респондентів (78,1%) відповіли позитивно. На питання «Чи потрібно, на Вашу думку, готуватися до сімейного життя?» більшість студентів (87,5%) відповіли «Так», 12,5% вважають, що готуватися не потрібно.

Проведене анкетування дозволяє зробити висновки. Більшість студентів вважають, що готуватись до сімейного життя потрібно, тому що вони орієнтовані на створення сім'ї, на їхню думку, підготовка сприятиме вирішенню демографічних запитів суспільств і зміцненню інституту сім'ї. На їхню думку, на гуманітарно-педагогічному факультеті є дисципліни, які дають базові знання щодо сімейного життя, але цих дисциплін їм недостатньо. Як свідчать результати анкетування 78,1% респондентів відвідували б спецкурс з підготовки до сімейного життя, бо вважають це дуже цікавим та життєво важливим, але нажаль на гуманітарно-педагогічний факультеті такого спецкурсу немає.

Нами також було проведено анкетування 12-ти наставників студентських груп ГПФ. Анкета називалась «Підготовка молоді до шлюбу і сімейного життя як один із напрямів виховної роботи наставника студентської групи» і включала 7 запитань.

На запитання «Які виховні заходи щодо підготовки студентів до сімейного життя Ви проводите зі своєю групою?» наставники відповіли по різному а саме: 33% респондентів відповіли, що проводять тренінги, 30% респондентів вважають, що у підготовці до сімейного життя метод бесіди доцільніше використовувати, 16% наставників проводять зі своїми групами перегляди фільмів та інші заходи, присвячені відповідній темі. Не проводять заходів взагалі 14%, аргументуючи це браком часу.

Проведене анкетування дозволяє зробити наступні висновки. Наставники студентських груп вважають, що підготовка студентів до сімейного життя є невід'ємною частиною виховної роботи. Більшість з них використовують тренінги та бесіди для формування готовності студентської молоді до сімейного життя, вважаючи, що ці форми виховної роботи більш ефективніші. Завдяки виховним заходам, більшість студентів змінює своє ставлення до сімейного життя. Але, як свідчать результати анкетування, юнацький максималізм студентів

викликає труднощі у наших наставників при проведенні виховних заходів.

Для вдосконалення виховної роботи з підготовки студентів до сімейного життя наставники рекомендують проводити групові заходи та загальнофакультетські, зустрічі з психологами, медиками, тематичні лекції. За результатами анкетування, не всі куратори проводять виховні заходи для підготовки до сімейного життя, бо в них дуже мало часу, або вони взагалі не здійснюють таку роботу. Тому за допомогою з питань підготовки до сімейного життя студенти звертаються тільки до 66,6% наставників, а до 25% взагалі не звертаються.

Проаналізувавши результати експериментально дослідження, ми розробили такі методичні рекомендації для наставників студентських груп.

1. Включити у план виховної роботи гуманітарно-педагогічного факультету розроблений нами захід на тему: «Родина, рід, які слова святі, вони потрібні кожному в житті».
2. Рекомендуємо включити у зміст дисциплін соціально-гуманітарного блоку теми, що містять матеріал з підготовки студентів до сімейного життя.
3. Пропонуємо започаткувати на гуманітарно-педагогічному факультеті спецкурс «Українська родина».
4. Пропонуємо створити систему роботи, щодо підготовки студентів до сімейного життя, яка буде розрахована на весь період навчання студентів та включатиме виховні заходи для студентів різних курсів з урахуванням їх вікових особливостей.
5. Включити заходи, які можуть проводитися у навчальному закладі (на факультетах, кафедрах), та поза його межами (в гуртожитках). До роботи рекомендуємо залучати професорсько-викладацький склад ЗВО, висококваліфікованих психологів, юристів, медичних працівників та інших спеціалістів в області сімейних відносин.

6. Пропонуємо студентам ЗВО активно включатись у просвітницько-лекційну діяльність, розповсюдження буклетів, листівок, брати участь у роботі семінарів, конференцій та інше.
7. Рекомендуємо застосовувати такі форми виховної роботи: конференції, семінари, лекції, бесіди; тематичні диспути, тренінги та тестування; вечори питань та відповідей з питань сім'ї та шлюбу; індивідуальні, парні та міні групові психологічні, фізіологічні, юридичні та медичні консультації; регулярні тематичні обзори та виставки літератури в бібліотеці ЗВО; тематичні рольові ігри, конкурси, вечори знайомств та відпочинку; календарні, релігійні свята; культурно-масові, розважальні, конкурсні заходи та інші.

Список використаних джерел

1. Вовчик–Блакитна М. В. Підготовка молоді до сімейного життя. Київ. 1984.
2. Заболотна Т.М. Підготовка студентської молоді до сімейного життя як запорука утвердження інституту сім'ї. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 8. С. 212-215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_8_45
3. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу : монографія. Л. В. Канішевська та ін. / за заг. ред. Канішевської Л. В. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 222 с.
4. Виховуємо сімейні цінності у вихованців шкіл-інтернатів : метод. посіб. Л.В. Канішевська та ін. 195 с.
5. Кравець В.П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1997. 22 с.
6. Кравець В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ, 2000. 688 с.
7. Кляпець О.Я., Ларіна Т.О. Підготовка молоді до подружнього життяя : метод. рекоменд. Київ : Міленіум, 2009.

8. Левицька Т. Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2009. 20 с.
9. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання : підручник. Київ : ЦП «Компринт», 2015. 376 с.
10. Никитина Е.Л. Педагогические условия подготовки старшелассников к браку и семейной жизни. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета,* 2012.
11. Омельченко Л. М. Соціально-педагогічні умови подолання конфліктів у молодій сім'ї : дис. … канд. пед. наук. Київ, 2007. 250 с.
12. Шлейкова Н.Ю. Подготовка учащихся к семейной жизни: теория и практика : учеб.-метод. пособие. Ульяновск: Изд-во Симбирская книга, 2005. С. 26.

1.11 Погляди В.О. Сухомлинського на сімейне виховання

«Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути
безвісною пилинкою, людина народжується,
щоб лишити по собі слід вічний»
В.О. Сухомлинський

28 вересня 2018 року виповнилося 100 років з дня народження видатного українського педагога-гуманіста, новатора, дитячого письменника, публіциста, кандидата педагогічних наук, члена-кореспондента Академії педагогічних наук, заслуженого вчителя, доброї і духовно багатої людини Василя Олександровича Сухомлинського. Це настільки дивовижна людина, що хочеться знову і знову згадувати про його життєвий шлях та внесок в педагогіку.

Увесь 2018 рік пройшов для педагогів України під знаком Сухомлинського. Так, наприклад, готуючи завдання для усіх студентів України, що вивчають педагогіку, журі Всеукраїнської

студентської олімпіади не випадково обрало темою творчого конкурсу «Закон України про освіту через призму педагогічних поглядів В.О. Сухомлинського». Тож і студенти НУБіП разом з викладачами знову заглибились у творчість людини, яка своє серце віддала дітям.

Аналізуючи елементи новаторської методики Василя Олександровича, ми згадували про школу радості, уроки мислення, кімнату казок, виховання громадянина і патріота, «покарання» добром, естетичне виховання та виховання в праці… Переглядали фільми, відеоролики, презентації, слухали пісні, присвячені великому вчителю, і кожному з нас хотілося хоча б трохи стати схожим на Сухомлинського. Ми намагалися зрозуміти, якою він був людиною, як, проживши таке нелегке життя, будучи кілька разів пораненим під час війни, приклавши стільки зусиль і праці на благо дітей він зумів зберегти найціннішу для педагога якість – любов до людей.

Взявши за мету охопити та зацікавити більшу кількість наших студентів – майбутніх викладачів, на гуманітарно-педагогічному факультеті було проведено круглий стіл, присвячений ювілею від дня народження Василя Олександровича. Звучали виступи різних доповідачів і на різні теми, багато хто цитував Сухомлинського, зачитував уривки з його творів, доповіді чергувались з відеосюжетами, в аудиторії панувала спокійна, доброзичлива атмосфера. Зацікавили студентів і роботи Василя Олександровича з педагогіки сімейного виховання.

Наприкінці свого життя В.О. Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання «Батьківською педагогікою» [1]. Та не встиг Василь Олександрович підготувати до друку задуману ним працю. Вже після його смерті дружині й дочці вдалося зібрати рукописні та деякі надруковані статті й підготувати видання «Батьківської педагогіки».

Василь Олександрович не вірив у рятівну силу покарань, був переконаний, що виховання можна організувати так, щоб потреби в покаранні взагалі не було. Він навіть вигадав свій авторський вид покарання – «покарання добром».

Як відповідь на тисячі листів схвильованих батьків, що задавали одне і те ж питання: «Що ж далі?» була написана Сухомлинським «Батьківська педагогіка». Вона складається із семи бесід і включає роздуми автора з таких питань: до батьківства та материнства потрібно готувати з колиски, про громадську та моральну відповідальність батьків, бачення власного морального образу, що возвеличує вас в очах ваших дітей, бережіть в душі дитини віру в високе, ідеальне, непохитне, бережіть людську любов, моральні цінності сім'ї.

"Що саме головне було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей" – так писав він у головній книзі свого життя "Серце віддаю дітям". І назва її зовсім не красивий літературний зворот, а чиста правда.

Шкодуємо ми тільки про одне: у сучасному жорстокому світі так мало залишилося вчителів, готових пожертвувати своїм власним життям заради учнів, як це у свій час зробив Василь Олександрович.

Василь Олександрович - це настільки дивовижна людина, що хочеться знову і знову згадувати про його життєвий шлях та внесок в педагогіку.

В.О. Сухомлинський – педагог, публіцист, новатор, гуманіст. Народився 28 вересня 1918 р. в с. Василівка Василівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії (Кіровоградська обл.) в бідній українській сім'ї [4].

Навчався спочатку у Василівській семирічці (1926–1933 рр.), літом 1934 р. вступив на підготовчі курси при Кременчуцькому педагогічному університеті і в тому ж році став студентом

факультету мови та літератури. Але у зв'язку з хворобою повинен був перервати навчання у вузі (1935 р.).

17-річним юнаком почав практичну педагогічну роботу. Протягом 1935–1938 рр. він викладає українську мову та літературу у Василівській та Зибковській семирічних школах Онуфріївського району.

Своє навчання В.О. Сухомлинський продовжив з 1936 р. в Полтавському педагогічному інституті (заочне відділення), де отримав спочатку кваліфікацію вчителя української мови та літератури неповної середньої школи, а згодом викладача цих же предметів середньої школи (1938 р.). З теплим почуттям згадував він двохрічний період навчання в Полтаві. «Мені, – писав Василь Олександрович, – випало щастя два роки навчатись у Полтавському педагогічному інституті… Говорю – випало щастя, тому що нас, двадцятирічних юнаків і дівчат, охоплювала в інституті атмосфера творчої думки, допитливості, жаги до знань. Я з гордістю називаю Полтавський педагогічний інститут своєю альма-матір'ю …» [5]

В 1939 р. на «відмінно» закінчив Полтавський педагогічний інститут. З вересня 1939 по червень 1941 р. працював вчителем української мови та літератури в школі села Онуфріївки Онуфріївського району Кіровоградської області.

Учасник Великої Вітчизняної війни. В 1941 р. був призваний в Червону Армію. В званні молодшого політрука воював на Західному і Калінінському фронтах, приймав участь в Смоленській битві і битві під Москвою. В січні 1942 р. був важко поранений осколком снаряду під саме серце. Чудом вижив. Після виписки з уральського шпиталю селища Ува Удмуртської АССР, повернувся на Батьківщину.

З 1944 р. – завідувач Онуфріївським районним відділом народної освіти. З 1948 р. до останнього року свого життя працював директором середньої школи с. Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області УРСР. В 1955 р. захистив

кандидатську дисертацію на тему: «Директор школи – організатор навчально-виховного процесу».

2 вересня 1970 р. серце В.О. Сухомлинського перестало битися. Втім фізична смерть не поклала край життю його творчих надбань, не зупинила його жертовного служіння школі, учительству, вітчизняній педагогічній науці. «Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою, людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний».

За свою педагогічну працю він був нагороджений двома орденами Леніна, орденом Червоної Зірки, багатьма медалями Союзу РСР, з 1958 року Сухомлинський – член-кореспондент Академії педагогічних наук РРФСР, з 1958 р. – заслужений вчитель УРСР, в 1968 року йому було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, був обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР, у 2011 р. на честь В. Сухомлинського названа вулиця в м. Києві.

В.О. Сухомлинський – автор біля 30 книг і більше 500 статей, присвячених вихованню і навчанню молоді. Найпопулярніші твори: «Серце віддаю дітям», «Сто порад вчителю», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Методика виховання колективу», «Листи до сина», «Про виховання». Книга його життя – «Серце віддаю дітям» (Державна премія УРСР – 1974 р., посмертно). Його життя – виховання дітей, особистості. Він виховав в дітях особисте ставлення до навколишньої діяльності, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними і суспільством і, що головне, перед особистою совістю.

Він створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму, на визнанні особистості дитини найвищою цінністю, на яку повинні бути орієнтовані процеси виховання і освіти. Для Сухомлинського формування естетичного почуття дитини, її емоційної культури – основне завдання

гуманістичного виховання, а сприйняття й осмислення прекрасного – основа естетичної культури, без якої почуття лишаються глухими до всього високого і благородного. «Чим різкіший дисонанс між передбаченими, навмисними засобами виховання й засобами ненавмисними, які являють собою середовище для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті».

Таким чином, ми ще раз із цікавістю зазирнули в життєвий та творчий шлях В.О. Сухомлинського. Його вклад в педагогіку дійсно безцінний, тому ми переконані, що будемо використовувати його досвід у подальшій нашій соціально-педагогічній діяльності.

Окремо хочемо зупинитися на поглядах В.О. Сухомлинського на сімейне виховання, висловлених у книзі «Батьківська педагогіка» [1].

Наприкінці свого життя В.О. Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання «Батьківською педагогікою». Та не встиг Василь Олександрович підготувати до друку задуману ним працю. Вже після його смерті вдалося зібрати рукописні та деякі надруковані статті й підготувати видання «Батьківської педагогіки».

В.О. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей, молодшого і старшого поколінь, міжособових стосунків у дитячих колективах, психологічний клімат у соціальних групах і ті фактори, що його зумовлюють.

В.О. Сухомлинський виявив дуже важливу особливість психіки дитини – чим молодший її вік, тим вразливіша, сприятливіша вона до виховного впливу, тим легше пробудити в ній благородні почуття, виховати чи перевиховати.

У своїй педагогічній практиці Василь Олександрович Сухомлинський прагнув створити організовану систему впливів на

вихованців, яка б сприяла всебічному розвитку дитини і була побудована на принципах гуманізму.

У багатьох своїх творах педагог доводив, що розвиток особистості багато в чому залежить від культури батька й матері, що людські стосунки і суспільне оточення пізнаються здебільшого на прикладі батьків.

Василь Олександрович не вірив у рятівну силу покарань, виступав проти, як він говорив, “педагогічного екстремізму”, був переконаний, що виховання можна організувати так, щоб потреби в покаранні взагалі не було. Це дійсно можливо, якщо між вихователем і вихованцями встановлюється духовна єдність.

Тільки поважаючи гідність іншої особи, людина може здобути повагу до себе: “Як важливо, щоб діти навчилися почувати щиросердечний стан товариша, розпізнавати чуже горе, переживати його, як своє особисте”.

Як відповідь на тисячі листів схвильованих батьків, що задавали одне і те ж питання : «Що ж далі?» була написана Сухомлинським «Батьківська педагогіка». Вона складається із семи бесід, що забезпечують правильне виховання дитини.

Бесіда перша називається «До батьківства та материнства потрібно готувати з колиски». На думку В.О. Сухомлинського, ми не вчимо в школі головному – не навчаємо жити. Не замислюємося ми – ні педагоги, ні батьки, що найважливіша мудрість життя, яку має освоїти кожен наш громадянин – це людські взаємовідносини. Я не перебільшую, – каже Сухомлинський, якщо скажу, що молоді батьки, які не вміють бути чоловіком та дружиною, часто такі ж безпорадні як і діти. Не всім бути фізиками й математиками, а батьками бути обов’язково всім.

Бесіда друга присвячена темі «Про громадську та моральну відповідальність батьків». У ній В.О. Сухомлинський зазначає, що немає бдагороднішої і вищої місії для людини – творця, ніж батьківство та материнство. Кожної миті, дивлячись на свою дитину, ти бачиш себе. Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе,

само-стверджуєш своє почуття гідності. Діти – це щастя, створене вашою працею.

У бесіді третій йде мова про «Бачення власного морального образу». Чудові діти виростають в тих сім'ях, де мати й батько по-справжньому кохають один одного і разом з тим люблять і поважають людей. По-справжньому кохати – це віддавати, вкладати душевні сили, бачити частину вкладеного тобою добра в іншу людину. Найголовніше в оточуючому тебе світі – людина.

Четверту бесіду присвячено темі «Що возвеличує вас в очах ваших дітей». Піднімайте самі себе в очах ваших дітей, прагніть, щоб діти бачили найвищу суть вашого життя в посіві того зерна, з якого виростає буйно поросль людського щастя. Ми батьки, виховуємо своїх дітей передусім своїми взаємовідносинами.

Бесіда п'ята називається «Бережіть в душі дитини віру в високе, ідеальне, непохитне». В.О. Сухомлинський вважає, що в хорошій сім'ї, де мати і батько живуть в злагоді, де переважають чуйні відносини до слова, думки і почуттів, у відносинах добра і злагоди, взаємодопомоги і підтримки, довіри і взаємної поваги батьків, перед дитиною розкривається все те, на чому ґрунтується її віра в людську красу, її душевний спокій, рівновага. Якщо ця віра зруйнована, в дитячу душу ввірветься трагедія, горе. Безцінне багатство сімейного життя - взаємна любов, вміння творити велике.

Бесіда шоста присвячена темі «Бережіть людську любов». Людська любов – могутня сила виховання. Любити – означає відчувати серцем найтонші духовні потреби людини. Ця здатність відчувати людину серцем передається від батька та матері без слів та пояснень, передається прикладом. Вмійте берегти і поважати, возвеличувати та вдосконалювати людську любов.

У останній, сьомій бесіді на тему «Моральні цінності сім'ї» зазначається, що могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитись на світ очима батьків, вчаться у батька поважати матір, бабусю, жінку, людину. Моральне багатство

створюється взаємовідносинами, в яких тісно переплітаються любов і добро з обов'язком і працею, з особистим прикладом.

Яким хотів бачити Василь Олександрович трудове виховання дітей в сім'ї? Актуальність даного питання полягає у важливості трудового вихованні. Саме в родині закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розкриваються внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє не тільки формуванню особистості, але і самоствердженню людини, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність.

Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій, як і в фокусі, відображається все життя нашої країни – говорив В.О. Сухомлинський [8]. Шлюб двох людей не є ще сім'єю, вона виявляється і зміцнюється з народженням дітей. Ще з малечку дітей привчали до праці.

Велику увагу трудовому навчанню дітей приділяв і В.О. Сухомлинський. «Трудове виховання, – зазначав він, – це, образно кажучи, гармонія трьох понять: треба, важко, прекрасно» [7].

Працю дитини видатний педагог розглядав у нерозривній єдності з вихованням високих моральних почуттів до батьків та інших дорослих людей. І якщо батьки хочуть, щоб їхні діти виростали справжніми людьми, вони повинні забути про легке безтурботне дитинство для них. Життя дітей немислиме без праці, без фізичної і духовної напруги. «Життя тисячу разів переконувало мене в тому, що справжнє щастя дістається тому, хто починає своє трудове життя одночасно з початком навчання у школі. Не гру в працю, а саме справжнє трудове життя».

Всі ви, батьки, прагнете до того, щоб ваша дитина зростала працелюбною, доброю. Як цього досягти? На ці та інші запитання ми спробуємо знайти відповіді у багатій педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

Велику зацікавленість викликали не тільки лекційні, а й дискусійні, семінарські заняття, обговорення педагогічних ситуацій,

виступи досвідчених батьків, оформлення класних кімнат виставкою дитячих та родинних робіт, що розкривали інтереси і вподобання сімей. Для узагальнення та підсумку ми пропонували батькам пам'ятки з виховання працьовитості.

• Щодня привчайте дитину до праці. Доберіть їй посильні трудові доручення і терпляче домагайтесь їх виконання.

• Радійте успіхам дитини, заохочуйте її трудові починання. Нехай вас не дратують невдачі. Навчіть малюка, як треба робити правильно.

• Ніколи не карайте дітей працею.

• Виховуйте працелюбність і повагу до праці інших особистим прикладом, намагайтеся робити так, щоб у вас слово не розходилося з ділом.

• Обов'язково розповідайте дітям про свою виробничу і громадську діяльність, про працю ваших знайомих, яких вони знають.

• Не залишайте поза увагою розповідь сина чи доньки про шкільні справи. Вислуховуйте їх до кінця.

• Сприяйте участі дитини в трудових справах, які проводяться в дитячому закладі.

• Намагайтеся самі надавати групі й дошкільному закладу посильну допомогу.

Значну роль у формуванні позитивного ставлення учнів до праці відіграє громадське визнання. Це піднімає настрій дитини, виявляє в неї свідоме ставлення до необхідності працювати на загальну користь.

Трудове виховання ґрунтується на певних принципах. В.О. Сухомлинський сформулював їх досить вдало.

Принципи трудового виховання:

1. Єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного.

2. Розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності в праці.

3. Висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість.

4. Раннє залучення до продуктивної праці.

5. Різноманітність видів праці.

6. Постійність, безперервність праці.

7. Наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці.

8. Творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук.

9. Наступність змісту трудової діяльності, умінь і навичок.

10. Загальний характер продуктивної праці.

11. Посильність трудової діяльності.

12. Єдність праці і багатогранного життя.

Трудове виховання має також своїм завданням здійснення початкової професійної освіти та профорієнтації, формування працьовитості, моральних рис, естетичного ставлення до цілей, процесу та результатів праці.

Трудове виховання в сім'ї проникає в усі явища суспільного життя і повинне здійснюватися всіма педагогічними засобами у процесі будь-якої педагогічно доцільної діяльності з дитиною.

Праця – головний вихователь. Необхідно допомогти дитині побачити в ній джерело розвитку своїх здібностей і моральних якостей, підготувати її до активного трудового та суспільного життя, до свідомого вибору професії.

У сучасній сім'ї повинно здійснюватися вирішення завдань щодо формування у дитини моральних рис у процесі трудового виховання.

Трудове виховання – процес залучення дітей до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Цікавило Василя Олександровича і питання виховання громадянина-патріота в сім'ї. В.О. Сухомлинський, розвиваючи ідеї А.С. Макаренка, збагатив педагогіку новими формами

високоідейних ритуалів і традицій, показав чудові зразки й способи організації естетичного і патріотичного виховання учнів. Василь Олександрович Сухомлинський вважав, що Батьківщина починається із сім'ї, що найважливіші риси і якості громадянина-патріота зароджуються в сімейному вихованні, що діти – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. Ідея вірності і відданості Батьківщині стає переконанням лише тоді, коли Батьківщина постає перед дитиною в ореолі героїчного і прекрасного. Переживання краси героїчного – це духовна сила, що возвеличує людину в її очах. Це нова проблема в теорії і практиці виховання, що потребує пильної уваги дослідників [3].

У Павлиській середній школі В.О. Сухомлинським були створені прекрасні традиції, звичаї, що сприяли формуванню високих моральних якостей у школярів, згуртовували дитячий колектив, створювали сприятливу психологічну атмосферу в дитячих групах і колективах [9]. Це передусім культ героїв війни і мирної праці, традиційне вшанування пам'яті тих, хто віддав своє життя за визволення і незалежність нашої Батьківщини. Це не тільки урочисте проведення пам'ятних днів, а й повсякденна практична діяльність – догляд за могилами воїнів-героїв, праця в Музеї Слави, створення Алеї Героїв, участь у відтворенні історичних подій героїчного минулого, допомога інвалідам війни і праці тощо.

У системі роботи Павлиської середньої школи ці традиції і звичаї входили в життя вже з самого початку навчання дитини в школі, коли вона своїми руками прикрашала обеліски, висаджувала і доглядала квіти на братських могилах, виготовляла пам'ятні подарунки знатним трудівникам. Активна участь у громадських справах старших школярів, освоєння пустирів і запущених ділянок землі, боротьба з ерозією ґрунту, насадження лісозахисних смуг, парків, садів, участь у збиранні врожаю, урочисте відзначення свята Першого Снопа і Першого Хліба – все

це сприяло не тільки створенню в дитячому колективі культу величного і героїчного, але й культу праці, вихованню поважного ставлення до праці, високої пошани і поваги до трудівників.

В.О. Сухомлинський надзвичайно любив природу, тому в численних своїх працях пропагував вивчення природи як величезного значення виховний фактор. Природа сама собою не виховує. Марно було б, залишивши людину наодинці з природою, чекати, що вона під її впливом стане розумною, морально прекрасною, доброю і непримиренною до зла. Виховує тільки активне взаємодіяння людини з природою[10].

В.О. Сухомлинський широко використовував у своїй педагогічній роботі „уроки мислення" серед природи, які умовно можна поділити на два види:

- логічного типу, які спрямовані на формування системи наукових знань про закономірності розвитку природи і розвиток пізнавальних здібностей дітей („Живе і неживе", „Неживе пов'язане з живим", „Все в природі змінюється", „Сонце – джерело життя");

- художнього типу, що сприяли розвиткові естетичних сприймань, емоційної пам'яті, образного мовлення („Перший зимовий ранок", „Світ квітів серед зими", „Сонце після літнього дощу", „Веселка над річкою", „Дванадцять відтінків вбрання осіннього лісу – як їх назвати").

Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стає істотною стороною виховного процесу. Природа впливає на всебічний розвиток дітей.

„Привести дітей на луг, сказати їм: "Подивіться, як красиво!" Діти можуть відповісти, що так, красиво, але це зовсім не означає, що їх зачепила ця краса. Сухомлинський розказує, що іноді доводиться чекати протягом років, поки раптом, в якийсь день, в якусь мить, при якихось збігах обставин і настроїв серце дитини затремтить, пер-повниться щастям… Треба чекати, вірити в дитину і тоді вона полюбить прекрасне" [6].

Те, що людина любить природу, само по собі теж не є показником вихованості. Роль природи в моральному вихованні не можна перебільшувати, ідеалізувати, розглядати поза зв'язком з духовним світом людини. Виховна роль природи залежить від того, в ім'я чого живе людина, в чому вона вбачає добро і зло, до чого вона прагне, які її ідеали. Роль природи як вихователя в кінцевому під-сумку визначається взаємодіянням людини з природою.

В.О. Сухомлинський стверджував, що завдання вихователя полягає в тому, „щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, колгосп, де працюють батьки". „Від почуття прив'язаності до рідного куточка – материнської колиски, верби, що схилилася над ставком, родючого поля – до розуміння історичних доль народів, – такими джерелами повинна живитися душа нашого вихованця, щоб в ній, як у краплі води, в мініатюрі відобразився портрет народу".

В.О. Сухомлинський писав: „Світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві, піклування матері і батька, казка, пісня. Спогади про цей світ складаються на все наступне життя, надають емоційного забарвлення усім прагненням, помислам, поривам.

Входячи в життя дитини з першими відчуваннями, сприйняттями, поняттями, уявленнями, природа стає для неї наочним мірилом цінностей, джерелом багатств. У цьому факті закладено величезні можливості становлення гармонійної, всебічно розвиненої людини.

Загалом В.О. Сухомлинський обґрунтовував роль природи в навчальному процесі за такими напрямками:

1. Активна діяльність учнів у пізнанні природи: „Світ природи стає невичерпним джерелом знань завдяки тому, що знання надходять у дитячу душу складним шляхом: через руки, через

працю, через взаємовідносини з іншими людьми, через почуття і переживання, які забарвлюють діяльність”.

2. Спілкування з природою для розвитку розумових здібностей, допитливості, працелюбності: „... ми намагаємося якнайбільше ввести дітей у світ праці серед природи, саме там, де і в явищах природи, і в людській праці безліч проблем, питань, таємниць”.

3. Використання методів викладання і навчання учнів: „...так зване проблемне викладання і вивчення матеріалу починається в активній взаємодії з природою. Якщо я хочу, щоб мислення дітей було особливим, інтенсивним, щоб у них виникло багато запитань (а чим більше відкривається незрозумілого під час осягнення зрозумілого, тим допитливішою стає людина), ми ідемо з дітьми в сад, на ділянку, у теплицю і засукуємо рукава”.

Природа впливає на всебічний розвиток дітей. У системі Сухомлинського велика роль приділяється природі як об’єкту пізнання, сфері активної діяльності, відчутнішої частини дитячого життя. Разом з тим В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою.

Сухомлинський спочатку учить відчувати красу природи, потім красу мистецтва і нарешті підводить вихованців до розуміння вищої краси: краси людини, її праці, її вчинків і життя. Ні в чому вчителю не доводиться бути таким терплячим, як у вихованні відчуття краси. Виховання відчуттів – найважче в роботі педагога.

“Серце віддаю дітям” – книга творчості та безцінних педагогічних ідей педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського [2]. Те, що сьогодні ми називаємо «інтерактивною методикою», В.О. Сухомлинський впроваджував багато років тому – тоді й слова такого не було. Тому нині є актуальним звернення до гуманістичних основ педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Особливо доцільно звернути увагу на його новаторські здобутки – це школа радості, школа під блакитним небом, уроки мислення серед

природи, бесіди з людинознавства, що описуються у книзі “Серце віддаю дітям”. Як прекрасно, що зв’язок з минулим можна отримати через книги, які залишилися нам у спадок. Мені не пощастило зустрітися віч-на-віч з педагогом-гуманістом. Але його книги, безмежний океан думок! Це найбільший подарунок для мого серця. Вдумайтеся у фразу “Серце віддаю дітям” – нею сказано все. Таким має бути вчитель. І таким був Василь Сухомлинський – вчитель із маленької сільської школи на Кіровоградщині.

У праці “Серце віддаю дітям” педагог оригінально розглядав проблеми організації навчально-виховного процесу з учнями молодшого шкільного віку. За рік до систематичного навчання у Павлиській середній школі взяли на облік 6-річних дітей. Це було потрібно, щоб пізнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення і розумової праці.

В.О. Сухомлинський вважав: перш ніж давати знання, треба навчити дітей думати, сприймати, спостерігати. За цей же час треба добре вивчити індивідуальні особливості здоров’я майбутнього першокласника. Ці завдання педагог успішно вирішував у “школі радості” – об’єднанні дошкільнят. Заняття під блакитним небом, де здійснювалися мандрівки в природу, – джерело мислення й мови, розвиток думок, почуттів, бажань, поглядів засобами казки, оповідань, подорожі до першоджерел живого слова, у світ праці, створення куточку мрії, турбота про живе і прекрасне, – ці та інші знахідки талановитого педагога збагатили арсенал виховних засобів багатьох вчителів і вихователів дошкільних закладів.

У початковій школі педагог домагався того, щоб навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Він категорично засудив навчання, що зводиться до тренування пам’яті, зубріння, механічного заучування та одноманітності.

Навчання в “зелених класах”, складання книжок-картинок про природу, подорожі на природу, проведення уроків мислення, використання і розв’язування задач із “живого задачника”, кімната казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду Матері, написання дітьми оповідань, казок – все це знахідки педагога, які сприяють розумовому розвиткові дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу.

В.О. Сухомлинський спочатку вчить відчувати красу природи, потім красу мистецтва і нарешті підводить вихованців до розуміння вищої краси: краси людини, її праці, її вчинків і життя. Ні в чому вчителю не приходиться бути таким терплячим, як у вихованні почуття краси. Виховання почуттів – найважче в роботі педагога. Привести дітей в ліс, сказати їм: “Подивіться, як красиво!”. Діти можуть відповісти, що так, красиво, але це зовсім не означає, що їх вразила ця краса.

В.О. Сухомлинський розповідає, що іноді доводиться чекати роками, доки раптом, у якийсь день, у якусь мить, при якихось обставинах і настроях серце дитини розмерзнеться, переповниться щастям. Треба чекати, вірити в дитину і тоді вона полюбить прекрасне.

Педагог широко використовував казки, оповіді, приказки і прислів’я, пісні, народні традиції і обряди у повсякденній вчительській роботі, у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді. Так, у праці “Серце віддаю дітям” він надає казці таку роль: “Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому,

що вона – творіння народу”. Така ж висока оцінка у вихованні дітей дається народній пісні та традиціям.

В.О. Сухомлинський, працюючи з дітьми, переконався, що “Творчість не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити”. Головна характеристика творчості – створення нового. Бути творчою людиною означає в усе навколо вносити своє, індивідуальне, унікальне, оригінальне й неповторне. Для цього потрібно вміти виходити за узвичаєні рамки, не боятися мислити, уявляти, фантазувати. В.О. Сухомлинський вмів це робити і через свої праці навчає нас. “На любові до дітей тримається світ”. В усі епохи кращі педагоги саме цю думку вважали головною в справі виховання. Василь Олександрович Сухомлинський був з їхнього числа. “Що саме головне було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей” – так писав він у головній книзі свого життя “Серце віддаю дітям”. І назва її зовсім не красивий літературний зворот, а чиста правда.

“Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору” – зазначав В.О. Сухомлинський.

Педагогічна творчість В.О. Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. В.О. Сухомлинський увійшов в історію світової культури як видатний педагог і письменник, як полум’яний патріот і поборник найгуманніших ідей у вихованні, як політичний трибун і громадський діяч, безмежно відданий своєму народові.

Виходячи з того, що сім’я – це цеглинка великої споруди, що зветься суспільством і від її міцності залежить міць держави, сімейному вихованню Сухомлинський відводив особливе місце у своїй творчості, при цьому відзначаючи, що воно мусить бути одночасно і громадянським. Адже не тільки для себе плекають дитину батьки, вони виховують її для суспільства: «У сім’ї найтоншими доторканнями батька і матері до дитячого серця і

розуму пишеться наймудріша, найскладніша і водночас найпростіша, тому що вона доступна кожному батькові, кожній матері, сторінка книги, яку ми всі називаємо суспільним вихованням».

Суспільство – це величезний будинок, споруджений з маленьких цеглинок – сімей. Міцні цеглини – міцний будинок, крихкі цеглини – о, це небезпечне для суспільства явище, йому доводиться лікувати себе. А крихкість ця полягає найчастіше в безвідповідальності. Якщо у вас немає дитини – ви просто людина. А якщо у вас є дитина – ви три, чотири, тисячу разів людина, цю думку В.О. Сухомлинський намагається червоною ниткою провести через усю виховну роботу з батьками. Даючи життя новій людині, ви ніби вписуєте своє ім'я в літопис свого народу.

На думку В.О. Сухомлинського, почуття відповідальності і громадського обов'язку за майбутнє своїх дітей запобігає такому різновиду нерозумної батьківської любові, як любов підкупу. Адже є батьки і матері, які щиро переконані в тому, що, забезпечуючи всі матеріальні потреби дітей, вони виконують свій батьківський обов'язок. Величиною матеріальних витрат вони вимірюють глибину батьківської любові.

Дві важливі соціально-педагогічні проблеми – оптимізація стосунків особистості і соціуму та соціалізація в сім'ї – не тільки тісно пов'язані між собою, а лише їх поєднання забезпечує успіх сімейного виховання: «Нерідко ми буваємо свідками парадоксального на перший погляд, факту: в хорошій трудовій сім'ї, де батьки душі не чують у дітях, віддають їм усі сили свого серця, діти іноді виростають байдужими, безсердечними. Але ніякого парадоксу тут немає: так буває тому, що дитина знає лише радощі споживання».

«Дорогі товариші батьки й вчителі, всі ми пам'ятаємо народну мудрість, дитину треба виховувати тоді, коли вона лежить упоперек лавки. Тож нехай кожна дитина вже в роки раннього отроцтва починає трудитися…», – такими словами звертається до

вихователів мудрий педагог для того, щоб з раннього дитинства привчали дітей до праці.

Звертаючись до батьків, Сухомлинський говорить: «Якою не була б твоя спеціальність, де б ти не працював – у суворій тиші наукової лабораторії, в конструкторському бюро, за кермом трактора або біля операційного стола лікарні, ким би ти не був – ученим, письменником, конструктором, хліборобом, шахтарем, лікарем, – нехай пізнає твій син-підліток, що таке проста праця на землі …».

Добитися того, щоб батьки оволоділи мудрістю батьківської і материнської любові – в цьому ми бачимо одне з найважливіших завдань навчально-виховного процесу.

Учити дитину бачити і відчувати людей – це одна з найскладніших речей у важкій справі виховання людини. Батьківська любов повинна бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чуйність серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що служить людині, і звичайно, насамперед до самої людини.

Одна з найважливіших практичних порад Сухомлинського, що стосується і розумового, і морального виховання молодого покоління, звучить так: «Знання, наука, освіта – велике духовне багатство нашого народу. Це могутня ріка, хвилі якої несуть уперед культуру, творчість, думку геніїв народу. А живиться ця ріка мільйонами могутніх струмочків – родинних вогнищ культури, освіти, знань. Виховуючи дітей дбайте, шановні батьку й мати, щоб у вашій сім'ї яскраво горіло це вогнище, щоб материнська й батьківська мудрість освітлювалася мудрістю, створеною нагромадженою десятками поколінь і втіленою в книгах, у науці. Разом з школою добивайтеся того, щоб у освіченості, культурі діти ваші вбачали моральну гідність, а неуцтво щоб осоруджувалося як приниження честі й гідності людської …»

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ :

Радянська школа, 1978. 263 с.

2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Київ : Радянська школа, 1971. 242 с.

3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина :вибр. твори у 5 т. Київ. 1987. Т. 3. 300 с.

4. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн.: XX ст. / під ред. Сухомлинської О.В., Дічек Н.П., Самоплавської Т.О. та ін. Київ: Либідь, 2005. Кн. 2. 550 с.

5. В.А. Сухомлинский: Биобиблиография / сост. А.И. Сухомлинская, О.В. Сухомлинская. Київ : Радянська школа, 1987. 255 с.

6. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю : вибр. твори в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976.

7. Дуда О.О. Організація трудового самовиховання школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць ВДУ ім. Лесі Українки.* Вип. 3. Луцьк, 2000.

8. Сухомлинський В.О. Виховання у учнів любові і готовності до праці (узагальнення досвіду роботи Павлиської школи Кіровоградської області). Київ : Радянська школа, 1959. 46 с.

9. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа : вибр. твори. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 145–154.

10. Сухомлинский В.А. О воспитании. Москва, 1979.

1.12 Сімейне виховання і соціальний супровід сім'ї

Проблема соціального супроводу сім'ї набуває все більшої актуальності, що зумовлено певними чинниками, спричиненими сучасною соціально-економічною ситуацією в Україні. Серед них – послаблення виховної ролі сім'ї, невиконання нею своїх функцій, скрутне матеріальне положення і складні житлово-побутові умови, несприятливий морально-психологічний клімат та підвищена

конфліктність між членами українських родин, слабке здоров'я молоді, складна демографічна ситуація та інші.

Це далеко не повний перелік факторів, що негативно впливають на розвиток сімейного мікроколективу. Тому ми вважаємо цілком справедливим висновок сучасних дослідників [1, С.93] про те, що сьогодні сім'я не може взяти на себе всі аспекти виховання дітей і потребує соціальної підтримки з боку держави та громадських організацій.

На активізацію роботи щодо підтримки сімей спрямовано ряд державних документів. А саме: Указ Президента України „Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних та неповних сімей" №1396 від 30.12.2002 р.; Постанова Кабінету Міністрів України №565 від 26.04.2002р. „Про затвердження Положення про прийомну сім'ю"; Наказ Держкомітету України у справах сім'ї та молоді № 658 від 01.10.2002р. „Про затвердження Програми „Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей"; Постанова Кабінету Міністрів України № 106 від 6.02 2006р. „Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом „гроші ходять за дитиною" у 2006 році".

Проблемою соціального супроводу сімей переймаються ряд українських науковців: І.М. Трубавіна, І.М. Грига, Т.В. Семигіна (соціальний супровід неблагополучної сім'ї) [6,7,8]; О.М. Максимович, В.Г. Постовий (виховання дітей із розлучених сімей) [2]; А.Й. Капська, З.Г. Зайцева, І.Д. Звєрєва (соціальний супровід молодої сім'ї); Г.М. Бевз, А.Й. Капська (соціальй супровід батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу) [9]; І.М. Трубавіна, Л.І.Міщик, З.І.Бєлоусова, Т.П. Голованова (соціальний супровід сімей, де є насильство щодо членів родини) [3,7]; Г.М. Бевз, А.Й. Капська (соціальний супровід прийомних сімей та прийомних

дітей) [9]; О. Романчик (реабілітація сімей з дітьми з особливими потребами) [4].

Метою даного дослідження є: проаналізувати науково-педагогічні джерела, з'ясувати, хто з дослідників вивчає проблему соціального супроводу сімей, описати форми роботи соціальних працівників, що реалізуються у роботі з сім'ями, досвід роботи з соціального супроводу сімей, її недоліки та напрямки поліпшення.

І.М. Трубавіна наводить результати аналізу статистичних даних щодо роботи ЦССМ, за якими соціальний супровід здійснювався з 20-ма типами сімей [6, С.3]. Так, в першу чергу, під супровід брали родини, де є діти, умовно засуджені або перебувають у місцях позбавлення волі; один чи обидва батьки страждають на алкоголізм; є безвідповідальне батьківство; діти, схильні до бродяжництва; наркотична залежність одного чи обох батьків; діти з проявами асоціальної поведінки; один із батьків перебуває в місцях позбавлення волі; діти, які страждають на алкоголізм; насилля щодо дитини; сім'ї без матері; без батька; батько чи мати нерідні; батьки практично відсутні; є діти, над якими встановлено опіку; батьки-інваліди; конфлікти між батьками і дітьми; малозабезпеченість; конфлікти між батьками.

Крім неблагополучних сімей соціального супроводу потребують прийомні, молоді, розлучені сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї з дітьми з особливими потребами, та ті, де є насильство.

Здійснюючи соціальний супровід сімей, соціальні працівники використовують різні форми роботи, зокрема: безкоштовне або на пільгових умовах відвідування музеїв, заповідників, театрів та кінотеатрів дітьми-сиротами, дітьми з малозабезпечених сімей, вихованцями дитячих будинків сімейного типу та шкіл-інтернатів; благодійні театральні та циркові вистави, концерти; просвітницька робота з питань сімейного виховання, „круглі столи" з питань охорони материнства і дитинства, планування сім'ї; телефони довіри; проведення „Дня сім'ї", „Дня молоді" та „Дня студентської

сім'ї"; реколекції (це нові форми роботи з сім'ями, „духовні бесіди", що проводять теологи і психологи); організація оздоровлення дітей, залучення їх до занять фізкультурою і спортом та багато інших форм [1, С.93-94].

На сьогодні в Україні супровід неблагополучних сімей здійснюється за наступними напрямками: надаються соціально-педагогічна, правова, інформаційна, психологічна, матеріальна, гуманітарна допомога, консультативні послуги через мережу мобільних консультативних пунктів, кризових центрів, відеолекторіїв з питань статевого виховання та запобігання насиллю; обстеження умов життя дітей, забезпечення їх безкоштовними обідами, харчовими наборами, одягом і взуттям; притягнення до відповідальності батьків, які жорстоко поводяться з дітьми, не забезпечують їм належного утримання і виховання, ведуть аморальний спосіб життя; профілактика правопорушень і злочинних проявів серед неповнолітніх з неблагополучних сімей, вилучення дітей, які бродяжать, жебракують (проведено цільову комплексну операцію „Діти вулиці", профілактичні рейди); проводяться тижні правових знань, конференції, „круглі столи" за участю працівників прокуратури, судових органів, юристів [1, С.93-99].

Разом з тим, необхідно враховувати усі недоліки, що є в соціальній роботі з сім'ями сьогодні. До таких недоліків фахівці відносять: основна увага соціальних працівників зосереджена на неблагополучних сім'ях, що виховують дітей з фізичними та психічними вадами. Інші сім'ї, проблеми в яких менш серйозні, не отримують необхідної допомоги. Серед форм роботи переважають ті, зміст яких розрахований на роботу з неблагополучними сім'ями, і тільки окремі заходи призначені для „середньо статистичних" сімей. Немає чітко визначеної програми реалізації соціальної роботи з сім'ями в Україні, відсутні комплексний і системний підходи до цієї проблеми. У практиці роботи соціальних служб переважає контактування з окремими членами сімей, а не з сім'єю в

цілому. Недостатньо уваги приділяється роботі з корекції взаємин „батьки - діти”. У заходах найчастіше беруть участь матері, без батьків, що не дозволяє впливати на сім’ю в цілому. Зовсім не приділяється увага стосункам у системі „батько - дитина” [1, С.99].

Вагомого значення ця проблема набуває у роботі з неблагополучними сім’ями. Необхідно знаходити способи залучення батька до виховання дітей, збільшення часу їхнього спілкування, сприяти підвищенню батьківського престижу в сім’ї. Особливо страждають діти з неповних родин, де батька з якихось причин немає. Виростаючи в такій сім'ї, лише з матір'ю, хлопчики здебільшого переймають жіночий тип поведінки, жіночі манери вияву емоцій, стиль спілкування. Часто, будучи єдиною дитиною, хлопчик до досягнення повноліття перебуває під посиленою опікою матері. В результаті цього виростає чоловік, не здатний до прийняття самостійних рішень, безініціативний, безпорадний, що не вміє піклуватись про близьких людей, а лише привчений приймати їхню опіку й турботу. За таких умов, усвідомлюючи, що чоловіки здебільшого не можуть стати для них опорою у житті, та копіюючи матір, дівчатка часто перетворюються на "залізних леді" — самостійних, рішучих, практичних диктаторів. Фактично, жінка й чоловік у сім'ї починають виконувати не властиві їм функції: жінка керує, чоловік підкоряється. Така неприродність призводить до розпаду сім'ї, і наступне покоління дітей знову виховується без батьків [5, С.67-68].

В цьому аспекті цікавим є досвід соціальної роботи інших країн. Проблема формування відповідного статі стереотипу поведінки вирішується за рахунок створення у школах клубів для дівчаток і хлопчиків. Крім цього, є інший спосіб вирішення. Якщо мати-одиначка чи вдова виховує хлопчика, вона за незначну плату чи безкоштовно запрошує у вихідні дні на 2-3 години чоловіка — працівника соціальної служби чи парафіянина своєї церкви, який виступає в ролі гувернера: спілкується, грається, гуляє, майструє, рибалить з її сином тощо.

Врахувавши наявні недоліки в соціальній роботі з сім’ями, фахівці розробили напрями, пропозиції щодо її удосконалення [1, С.99-100]. Вони вважають за необхідне: збільшити обсяги індивідуальної роботи щодо супроводу та реабілітації, диференційовано, відповідно до груп сімей, визначати конкретні форми і методи роботи з ними; звернути увагу на „пульсуючі” форми роботи з сім'єю. Це дозволить усувати причини наявних проблем сім'ї, а не боротися з їх наслідками. Необхідно посилити увагу до циклічних форм роботи, за яких зміст просвітництва змінюється, але форма, що вже була позитивно сприйнята сім'єю, залишається, і цим полегшується досягнення поставленої мети. Бажано активізувати розвиток пересувних форм, що є найбільш доцільним для реабілітації сімей та їх супроводу з метою пропагування здорового способу життя, позитивного досвіду сімейного виховання, засвоєння відповідної інформації, консультування. Варто організувати роботу груп самодопомоги, що сприятиме виявленню членами сімей власних можливостей щодо реалізації своїх прав, самоствердження; ввести опосередковане спілкування — форму роботи, що ще не набула поширення в Україні, але досить добре себе зарекомендувала в інших країнах; розширити використання тренувальних та ігрових методів в організації просвітництва батьків щодо виховання дітей; розробити і впровадити дієві форми контролю за якістю соціально-педагогічних послуг, що до цього часу практикується ще недостатньо. До цих пропозицій варто додати таку: необхідно запозичити досвід розвинутих країн щодо залучення соціальних працівників-чоловіків до супроводу неповних сімей.

Таким чином, ми виявили, що проблема соціального супроводу сім’ї є актуальною і вимагає подальших досліджень. У цій роботі ще є цілий ряд недоліків, що необхідно усунути, розробивши і практично застосувавши напрями щодо її поліпшення.

Список використаних джерел

1. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах : державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. 144с.
2. Максимович О.М., Постовий В.Г. Особливості виховання дітей із розлучених сімей : навч.-метод. посіб. Київ : Держсоцслужба, 2005. 140 с.
3. Мищик Л. И., Белоусова З.И., Голованова Т.П. Насилие в семье как социально-педагогическая и психологическая проблема. 1 часть, Запорожье, 1999. 98с.
4. Романчик О. Дорога любові. Львів : Свічадо, 2001. 128 с.
5. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія. Київ: МАУП, 2003. 264 с.
6. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї : наук.-метод. матеріали. / Трубавіна І.М. Київ : ДЦССМ, 2003. 86с.
7. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. / Трубавіна І.М. Київ : ДЦССМ, 2003. 132с.
8. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні. (перевидання) / за ред. І.М. Григи, Т.В. Семигіної. Київ : 2003. 128 с.
9. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу : зб. метод. матеріалів / авт. кол. Г.М. Бевз, А.Й. Капська та ін. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. 188с.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАСТАВНИКА

2.1 Виховання у молоді несприйнятливості до тютюнопаління

У даному питанні нами розглянута проблема виховання несприйнятливості до тютюнопаління. Паління розглядається як складна шкідлива звичка. Описано мотиви, що спонукають підлітків почати палити, процес формування тютюнової залежності. Проаналізовано, узагальнено та доповнено рекомендації щодо звільнення від звички палити.

Проблема вживання молоддю алкоголю, тютюну і наркотиків, а також зневажливого ставлення до свого здоров'я є сьогодні однією з гострих і актуальних. Серед молоді віком 16-19 років 61% має рівень здоров'я, значно нижчий за нормальний. Такий стан спостерігається й у 67% осіб у віці 20-29 років [1, С. 114].

Як наслідок вживання алкоголю і тютюнопаління, складної екологічної ситуації, майже 60% українців помирають від серцево-судинних хвороб, що призводять до інфарктів та інсультів. Великої шкоди здоров'ю підлітків і молоді завдає куріння. Превентивним вихованням молоді крім батьків, вчителів, вихователів займаються і соціальні педагоги.

Поширеність тютюнокуріння в Україні скорочується. За інформацією прес-служби МОЗ України головним фактором скорочення поширеності тютюнокуріння стало зменшення цінової доступності сигарет, в першу чергу через скорочення реальних доходів населення та різкого зростання акцизів на сигарети без фільтру.

Опитавши студентів напряму підготовки "Соціальна педагогіка" НУБіП України ми виявили, що студенти не готові до здійснення антинікотинового виховання, вони не змогли назвати

дієвих способів позбавлення від звички палити. До того ж, частина студентів (а в основному це дівчата) палять.

Отже, проблема формування здорового способу життя безумовно є актуальною, а розробка дієвих рекомендацій, порад, які допоможуть підліткам і молоді звільнитися від звички палити – одне з важливих завдань вихователів. Тому *завданнями нашого дослідження* є:описати паління як негативну звичку, яка викликає як психологічну, так і фізичну залежність; узагальнити та доповнити рекомендації, які допоможуть молодим людям покинути палити.

Паління – це шкідлива звичка. Як відомо з психології, звички виробляються так само, як і навички – внаслідок багаторазового повторення певних дій. Наприклад, людина звикає вставати і лягати спати в певну годину, вранці вмиватися, мити руки перед їдою, класти речі на своє місце. Внаслідок такого звикання у людини виробляється внутрішня схильність до цих дій у певний час і при певних умовах, самі ж дії часто виконуються автоматизовано. Така схильність людини до певних способів дій і називається звичкою [8]. Звичка переживається людиною як потреба, що спонукає її до певних дій. Цим звичка відрізняється від навички.

Фізіологічною основою звичок є *стереотипія* в роботі великих півкуль головного мозку, тобто стійка система реакцій організму на вплив зовнішнього середовища. В основі звичок, як і навичок лежать вироблені за життя і добре злагоджені системи тимчасових нервових зв’язків. Вони формуються внаслідок свідомої або несвідомої, стихійної організації поведінки людини, що регулярно повторюється і підкріплюється. Закріплюючись, звички стають дуже стійкими. Недарма в народі кажуть, що “звичка – це друга натура”. Якщо звичка, що переживається людиною як потреба, не підтримується, то у людини виникає почутті незадоволення, а іноді і страждання. Позитивні звички є потрібним надбанням людини. Негативні (в тому числі і паління) – є постійним гальмом в діяльності людини, в реалізації її планів.

Звичка палити згубила чимало прекрасних починань і чудових людей.

На нашу думку, *паління* – це незвичайна шкідлива звичка, така як звичка запізнюватись, вживати в мові зайві слова, грубі вирази, лайку, бути неохайним тощо. Ми називаємо паління складною *"психофізичною" звичкою*, тому що ця звичка переживається людиною як потреба з кількох причин. По-перше, підкріплення вимагають тимчасові нервові зв'язки (умовні рефлекси), які відповідають за існування цієї звички. По-друге, організм вимагає підтримання звичного для нього рівня нікотину в крові. Цей факт підтвердили дослідження вчених США, які довели, що нікотин – це також наркотик, який викликає фізичну залежність.

Звичку палити підтримують цілий *ряд умовних рефлексів*. У процесі паління беруть участь всі п'ять відчуттів людини – зір, слух, смак, нюх і дотик. Бажання закурити виникає в людини, яка побачила, що палить інша людина, рекламу сигарет, сигарети, запальничку, попільничку, почула звук запальнички. В роті курця постійно присутній специфічний тютюновий присмак, який не дає забути про цигарку. Запах приміщення, де палять, диму або сигарет, збуджує бажання закурити. Куріння підтримують і дотикові відчуття, коли людина торкається цигаркою до губ або тримає її пальцями.

На нашу думку, надзвичайно важливим завданням батьків і вихователів є виховання корисних звичок і запобігання утворенню шкідливих. Це завдання цілком здійсненне. Адже всі звички виробляються (і можуть загальмовуватись) під впливом зовнішніх умов, внаслідок відповідної організації життя людини. Якою б міцною не була шкідлива звичка, її можна викоренити, перевиховати. Кожна звичка піддається зміні. Будь-який динамічний стереотип (стійка реакція організму на вплив зовнішнього середовища), навіть коли він закріпився, можна замінити іншим. Треба тільки наполегливо за це взятися і не

пропускати жодної нагоди для встановлення і зміцнення нового стереотипу.

У справі антинікотинового виховання допоможе розуміння *причин,* які штовхають людину до цигарки. Вчені згрупували основні мотиви, що спонукають підлітків почати палити. Це імітація манер певної компанії, в якій підліток хоче стати "своїм"; бажання бути схожим на людину, що подобається; прагнення виглядати дорослим (спостерігаючи за поведінкою старших, підлітки сприймають сигарету як ознаку дорослості); потреба в самоствердженні; бажання все в житті спробувати.

Опишемо коротко *процес формування тютюнової залежності.* У кожної людини досвід знайомства з тютюном, яке відбувається *на першому етапі*, свій. Як правило, першу спробу закурити супроводжують кашель, спазми в горлі, головний біль, нудота, блювання, сльозотеча. Такі явища цілком закономірні – адже в організм потрапила отрута. Правда, існує частина людей, які з першої сигарети відчувають приємне загальне збудження, ейфорію.

На другому етапі людина щоразу відчуває лише приємну збуджуючу дію тютюну, не помічаючи шкідливих змін в організмі. Формується психічна залежність: коли закінчуються сигарети і курець не палить деякий час, він починає нервувати і шукати можливість закурити. Виникає звичка до куріння. Людина вже не помічає, як виймає сигарету з пачки, викурює її, бере наступну...

Третій етап настає тоді, коли без чергової сигарети людина відчуває себе роздратованою, "розбитою". Поступово приходить усвідомлення того, що куріння приносить не лише задоволення, але й шкоду, створює певні незручності. Без сигарети вже важко зосередитися, під час роботи куріння стає безперервним.

На четвертому етапі відбуваються зміни у стані здоров'я. Виникають слабкість, біль у грудях, кашель, задишка, утруднене дихання. Знижується легкість заучування, точність обчислення, обсяг пам'яті. Грубішає голос (особливо це помітно у дівчат),

жовтіють зуби, з'являється неприємний запах з рота, кровоточать ясна, шкіра обличчя набуває жовтуватого відтінку, з'являються зморшки, волосся виглядає тьмяним, нездоровим. Ще й одяг має неприємний запах диму. Приваблива картина, чи не так?

Щоб переконати підлітків у необхідності здорового способу життя, потрібно разом з ними скласти *список причин*, які б утримували їх від паління. Наприклад: це шкодить моєму здоров'ю; у цивілізованому світі я не зможу претендувати на престижне місце роботи, якщо куритиму; серед передової молоді куріння не популярне, навпаки, підтримується культ здорового способу життя; я прихильник розумного витрачання грошей; я хочу мати здорових дітей.

Вихователям варто прислухатися до *порад вчених* щодо викорінення негативних звичок.

1. Під час викорінення звички слід з'ясувати, в зв'язку з чим ця звичка виникла і діяти проти причини, а не проти наслідку. Не допускати повторення дій, які є необхідною умовою підтримання звички. Але швидке викорінення звички, що іноді застосовують вихователі, може викликати у вихованця ненависть до вихователя, розвинути спритність і хитрість. Тому варто враховувати органічну природу звички, для розвитку і згасання якої потрібен час [5].

2. Варто зазначити, що вольові особистості можуть перебороти в собі звичку курити зусиллям волі. Допоможе у цій корисній справі також зміна обстановки, цікавий, захоплюючий відпочинок, під час якого немає часу нудьгувати, зменшення кількості стресів.

3. Старайтеся не купувати цигарки пачками, а тим більше блоками. Якщо у Вас в кишені чи в сумочці не буде пачки цигарок і запальнички, бажання закурити виникатиме рідше. З часом Вам стане соромно купувати цигарки "поштучно", або просити їх у незнайомих людей. Це допоможе Вам покинути курити.

4. Кожного дня зменшуйте кількість викурених сигарет аж поки не залишиться одна. Не куріть її , а розламайте і викиньте на смітник.

5. Вчені розробили жувальні гумки, гелі для тіла, напої, які містять ті самі складові, що й сигарети. Ці продукти вже продаються у 40-ка країнах світу, і дають можливість курцям задовольнити своє бажання, коли вони знаходяться у місцях для тих, хто не курить. Нікотинові пластирі, жувальні гумки і цукерки також допомагають курцям поступово звільняться від фізичної залежності.

6. Не дозволяйте робити Вас "пасивним" курцем. Лікарі з'ясували, що "пасивне" куріння спричиняє такі самі наслідки, як і "активне". Виявляється, що перебування протягом години в накуреному приміщенні рівнозначне випалюванню 4-х сигарет.

7. Кожного дня відкладайте гроші, які раніше Ви витрачали на сигарети. Придумайте, що придбаєте собі на ці гроші через місяць.

8. Якщо людина не може сама побороти психологічну залежність, їй варто звернутися за консультацією до спеціаліста, а іноді – пройти курс психологічної реабілітації.

До цих загальних рекомендацій варто додати конкретні поради, розроблені Державним центром соціальних служб для молоді, Міським центром здоров'я міста Києва та доповнені автором. *Програма* називається *"П'ятнадцять кроків відмови від куріння"*. Вона вже допомогла багатьом людям позбутися цієї згубної звички. Щоб досягти успіху, необхідно переглянути свої умовні рефлекси, що нагадують про куріння, уникати ситуацій, які провокують бажання викурити сигарету. Програма складається з 15 дій та розрахована на тиждень. Ці умовні кроки треба виконувати щодня.

Крок 1. Зосередження. Зосередьтеся на успішному завершенні справи, пригадайте ті ситуації, коли Ви почували себе вільними від звички палити. Подумайте про щастя бути незалежним! Мобілізуйте духовні та фізичні сили для перемоги! Покинути

палити допоможе бажання і значимий для людини мотив, наприклад: „Я хочу покинути палити, щоб позбутися хронічного кашлю”.

*Крок 2. Як позбутися спокуси?*Відмовтесь від усього, що нагадує Вам про куріння – сигарет, сірників, попільнички, запальничок. Вичистіть одяг, приберіть у своєму помешканні, автомобілі. Не забувайте, що всі п’ять відчуттів (зір, слух, смак, нюх, дотик) можуть підтримувати умовний рефлекс.

Крок 3. Підготовка. Це важливий крок у набутті знань про свої майбутні дії, а також у придбанні усього необхідного, щоб виконувати 15 кроків упродовж дня.

Крок 4. Гігієна зубів. Після пробудження швидко встаньте, поспішіть до ванної, почистіть зуби та прополоскайте порожнину рота відваром м’яти або зубним еліксиром. Це допоможе змінити смакові відчуття і попередить перший рефлекс.

Крок 5. Сніданок. Чи снідаєте Ви щоранку? Ці сім днів і надалі Ви повинні мати повноцінний поживний сніданок. Він стане добрим початком дня. Щоб позбутись продуктів розпаду тютюну, додати сил організму, потрібно насичувати його поживними речовинами. Ваше самопочуття значно поліпшиться.

*Крок 6. Грейпфрутовий сік і вітамін С.*Сніданок Ви маєте завершити склянкою холодного грейпфрутового соку. Коли у роті Ви відчуєте незнайомий смак, це пригальмує умовний рефлекс. Цей сік багатий на вітамін С. А ще – найкраща субстанція для очищення крові від продуктів розпаду нікотину. Нікотин знижує вміст вітаміну С у крові та інших рідинах організму. Натомість вітамін С позбавляє від нікотину. Коли людина відмовляється від куріння у щоденних умовах, очищення триває два-чотири тижні. Вітамін С відновить організм за кілька днів. У випадку фізичної залежності, що виникає в результаті багаторічного куріння, потрібна детоксикація організму.

Крок 7. Чищення зубів після їжі. Чистити зуби та полоскати зубним еліксиром ротову порожнину – обов’язкова вимога,

незалежно від того, де Ви їсте – в університеті, дома чи на роботі. Це перешкоджає бажанню закурити після їжі.

Крок 8. Страви. Ви боїтеся додаткових кілограмів, позбавляючись від куріння? Бажання щось з'їсти треба використати собі на користь. Проблема в тому, не скільки їсти, а що. Споживання овочів та фруктів втамує голод. Їжте яблука, моркву, сир, капусту, ізюм, горіхи, виноград, соняшникове насіння. Все це має бути поруч, щоб не виникло бажання з'їсти калорійні, але малокорисні продукти. Крім цього, необхідно збільшити фізичне навантаження.

Крок 9. Не вживайте кави, чаю, алкоголю. Усі ці продукти можуть спровокувати бажання закурити, тому вилучте їх з раціону на цей тиждень.

Крок 10. Дружня підтримка. Вам потрібна допомога і дружня підтримка, особливо в перші, найважчі тижні. Не приховуйте своїх зусиль не вживати тютюну. Оголосіть своїм друзям і родині, що Ви кидаєте палити. Прилюдно взяте зобов'язання зміцнює сили. Люди будуть намагатися підтримати Вас. Знайомих курців попросіть не курити у Вашій присутності. Значно легше кинути палити, якщо робити це разом зі своїм другом (подругою).

Крок 11. Розміщення знаків, символів. Це гарний спосіб пам'ятати про взяті на себе зобов'язання. Розмістіть обрані Вами знаки там, де раніше була попільничка, на дзеркалі, телевізорі, в кімнатах, в автомобілі, на робочому місці.

Крок 12. Допоможіть іншим відмовитись від куріння. Майте з собою 15 пунктів програми, щоб показати друзям і поділитися з ними досвідом, допомогти кинути палити.

Крок 13. Постійна завантаженість. Заздалегідь продумайте свої дії на тиждень. Будьте зосереджено зайняті чимось корисним. Нудьга та байдикування провокують умовні рефлекси. Ще Ян Амос Коменський сказав: "Неробство – це подушка Сатани. Кого Сатана знайде непрацюючим, того він займе спочатку дурною думкою. А

потім – ганебною справою.” Частіше бувайте на свіжому повітрі. Ви здивуєтесь, як легко це гальмує бажання курити.

Крок 14. Дії під час критичних ситуацій. Протягом тижня можуть виникати ситуації, коли Вам буде потрібно застосувати спеціальний засіб для заперечення бажання закурити. Одним з них є нескладні дихальні вправи. Вони діють негайно, тому що їх виконання уп’ятеро збільшує рівень кисню у мозку. Видихніть повітря з легень, потім після кілька секундної затримки дихання наповніть їх свіжою порцією повітря. Це повторіть тричі. Може запаморочитись голова, тому не робіть ці вправи, коли Ви за кермом автомобіля. Глибоке дихання може спровокувати кашель. Не бійтеся цього. Бажано також завжди мати з собою сік грейпфрута.

Крок 15. Подяка. Коли день завершується, подумайте про Ваші досягнення, подякуйте тим, хто Вам допомагає. Дотримуйтесь цих правил щодня, і тиждень мине непомітно. Ці 15 пунктів допоможуть Вам досягти успіху! І пам’ятайте: бажання – це тисяча можливостей, а небажання – це тисяча причин.

Після того, як людина покинула палити, в її організмі відбувається такі позитивні зміни.

Позитивні зміни, які відбуваються в організмі людини, яка відмовилась від паління

20 хвилин	Нормалізується кров’яний тиск, відновлюється робота серця, покращується кровопостачання долонь і ступнів.
8 годин	Наближається до норми рівень вмісту кисню в крові
2 дні	Їжа стає смачнішою, тому що посилюється здатність відчувати смак і запах
Тиждень	Покращується колір обличчя, стає свіжим дихання, зникає неприємний запах від шкіри та волосся

Місяць	Знижується втомлюваність, пропадає головний біль і кашель, рідше виникає задишка
Рік	Удвічі знижується ризик ішемічної хвороби серця

Таким чином, ми виявили, що актуальність проблеми виховання несприйнятливості до тютюнопаління з кожним роком зростає. У виховній роботі обов'язково потрібно враховувати, що паління – це звичка, яка і виникає, і згасає повільно, викликає як психологічну, так і фізичну залежність, підтримується всіма п'ятьма відчуттями людини. Нажаль у вихованні молоді відсутня система дієвих виховних заходів, які б допомогли молодим людям відмовитись від паління. Необхідно вивчати мотиви сучасної молоді і формувати в них мотивацію до здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М., Тюріна В. О., Федоренко О. І. Основи психології і педагогіки : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336 с.

2. Баранова С. В. Стань свободным от вредных привычек. Москва : Центр психофизического совершенства "Единение", 2007. 184 с.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 134 с.

4. Зубалій М. Д., Закопайло С. А. Складові здорового способу життя. *Завуч.* 2000. № 20–21. С. 29.

5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 394 с.

6. Лузан П. Г., Єжова О. О. Діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я в галузі сприяння здоров'ю людини. *Освіта і здоров'я: формування здоров'я дітей, підлітків та молоді в умовах навчального закладу* : матеріали II Всеукр. Наук.-практ. конф. з міжнарод. участю. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 202–207.

7. Маценко Л. М., Сопівник Р. В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу

життя. Київ: ДАКККіМ, 2009. 40 с.

8. Психологія : підруч. для пед. вузів / за ред. Г. С. Костюка. 3-тє вид., доповн. Київ : Радянська школа, 1968. 572 с.

9. Сущенко Л. П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 308 с.

10. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль : "Навчальна книга – Богдан", 1999. 192 с.

2.2 Вплив вейпінгу на здоров'я молоді: що потрібно знати про шкоду електронних сигарет

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методики виховання здорового способу життя студентської молоді, зростаючою цікавістю української молоді до вейпінгу, необхідністю вивчення впливу вейпінгу на здоров'я молоді. Здоров'я молоді є однією з найбільших цінностей, саме від нього залежить майбутнє України. Тому сьогодні необхідно працювати над розробкою нових шляхів збереження здоров'я молоді.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення проблеми впливу вейпінгу на здоров'я молоді, а саме медичної, педагогічної, психологічної, юридичної сторін означеної проблеми, аналіз результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених щодо шкоди від електронних сигарет.

На тему вейпінгу в мережі Інтернет є багато статей, відеоматеріалів, фотографій, рекомендацій, обговорень, що свідчить про інтерес до неї [1-19]. Але є багато суперечок, протилежних думок, автори яких не можуть дійти згоди щодо ряду питань: «Чи шкідливий вейпінг? Що шкідливіше: палити звичайні сигарети, чи електронну? Чи справді вейп допомагає позбавитися від тютюнової залежності? Чи вивчені вже наслідки вейпінгу?»

Проаналізувавши ряд робіт з означеної проблеми, ми виявили, що її дослідженню присвячено праці раду авторів: Асанов Т.М., Батенко Е.М., Бекезін В.В., Берішвілі Н., Деркевіч Н., Дружиніна Т.В., Зайкова Р.Р., Зирянов С.А., Кваша Е.А., Ковбаско Е., Куторга А.А., Лагута М., Непомняща П., Павлова А.О., Петрова А.П., Скворцова С.В., Скубіліна Е.А., Срібна О.В., Супрун У., Штурмін Ф.С. [1-19].

Авторами ряду наукових статей є медики і юристи, а значна кількість наукових робіт з проблеми вейпінгу, які нам вдалося проаналізувати, належать вченим з Росії [1,2,4,8,13,15,16,18]. Саме російські дослідники у своїх працях пишуть про «надмірне поширення і популярність електронних сигарет на території Російської Федерації» [18], і про пошук ними шляхів вирішення цієї проблеми на законодавчому та соціальному рівнях. Серед робіт з означеної проблеми є й роботи українських авторів [3,6,7,9,10,11,12,14,17].

Російські дослідники Е.М. Батенко та А.А. Куторга у статті «Вейпінг - що шкідливіше: парити чи курити?» [2] констатують, що ґрунтовних досліджень, завдяки яким можна було б визначити конкретний вплив електронних сигарет і парових пристроїв на здоров'я людини і оточуючих людей, немає. Ми не зовсім згодні з авторами, адже вивчення впливу вейпінгу на здоров'я молоді не припиняється. Звичайно, дослідження потрібно продовжувати, адже молодь почала використовувати вейпи не так давно - близько 3-5 років тому. Цього часу недостатньо для проведення серйозних досліджень. Разом з тим, з кожним днем кількість молодих людей, що курять електронні сигарети, збільшується. На жаль, ні в Україні, ні в Росії немає заборони на вейпінг в громадських місцях, як, наприклад, на куріння. Ще однією серйозною проблемою є те, що пристрасть до вейпінгу поширюється серед підлітків.

Автори також зазначають, що якщо людина довгий час курила і вирішила нарешті кинути цю шкідливу звичку, то перехід на електронні сигарети цілком може допомогти їй у цьому. Ми не

згодні з такою позицією дослідників, адже цей «міф» вже спростували лікарі й психологи. Ми також не підтримуємо думку про те, що «Небезпека електронних сигарет таїться не стільки в самій рідині, скільки в травмах, які пов'язані з вибухом електронних сигарет і парових пристроїв».

Однак, у означеній статті подано результати опитування російської молоді. На запитання: «Як ви ставитеся до вейпінгу?» більшість опитаних (54%) вказали, що відносяться до даного явища нейтрально. Вони вважають, що це особиста справа кожного і на оточуючих людей вейпінг ніяк не впливає. 27% опитаних вважають, що «парити» корисніше, ніж курити звичайні сигарети. Практично всі, хто відповів, що вейп - це добре і корисно, самі перейшли із звичайних сигарет на електронні. Вони вважають це чудовою заміною і навіть не замислюються над тим, що вейпінг також шкідливий для здоров'я. Всього 19% опитаних були проти вейпінгу. В основному негативно відгукнулися представники старшого покоління.

Берішвілі Н. у своїй публікації зазначає, що у Росії розроблено так званий «вейп-стандарт» - ГОСТ для рідини, яка використовується в електронних сигаретах [4]. На думку учасників ринку, цей стандарт повинен стати орієнтиром для покупців і утруднити роботу недобросовісних виробників. І хоча тютюн поступається своїм місцем на ринку вейпам - за рік виробництво сигарет впало на 22,5% - експерти сфери охорони здоров'я впевнені, що необхідні більш радикальні заходи з обмеження і паління сигарет і вейпінгу. Як відомо, електронні сигарети бездоказово позиціонуються як засіб нікотин-замісної терапії, але фактично сприяють поширенню нікотинової залежності.

Заслуговує на увагу стаття авторів Е.А. Кваші і О.В. Срібної «Електронні сигарети або Vape - технологічне рішення проблеми куріння чи нова загроза здоров'ю?», у якій автори, проаналізувавши 47 англомовних літературних джерел, опублікували інформацію про поширення, частоту використання

вейпів у країнах Євросоюзу, США та Канаді, систематизували результати оглядів і аналізів, проведених з метою визначення ефективності застосування електронних систем доставки нікотину (ЕСДН) як засобів відмови від куріння. Вчені також розглянули проблему поєднання використання електронних сигарет і тютюнової продукції. Е.А. Кваша і О.В. Срібна наголошують на тому, що при постійному зростанні в усьому світі кількості користувачів електронних сигарет не сформульовано чітких рекомендацій щодо переваг і недоліків, користі і шкоди для здоров'я використання електронних систем доставки нікотину, тому представлений огляд літератури безумовно є досить актуальним [10].

Російська авторка Поліна Непомняща у статті «Вейпінг. Що шкідливіше - курити або парити?» наводить цікавий факт, на який звернув увагу лікар-нарколог: якщо на куріння однієї звичайної сигарети людина витрачає в середньому 3-4 хвилини, то з електронною сигаретою багато людей практично не розлучаються і можуть палити її протягом 20-30 хвилин без перерви. Так люди отримують таку ж або навіть більшу дозу нікотину, ніж якби курили звичайні сигарети. На думку лікаря-пульмонолога, хоча результатів таких досліджень ще не існує, незабаром слід очікувати появи випадків захворювання на рак легенів, пов'язаних з використанням таких пристроїв як вейпи.

Колектив російських вчених під керівництвом Т.В. Дружиніної [1] провів дослідження проблеми використання вейпів підлітками та особливостей функціонування респіраторної системи у них. У дослідженні взяли участь 60 підлітків, які лікувались у цей час у дитячій клінічній лікарні. 30 підлітків були курцями, 30 – ні. За результатами дослідження 45% хлопців і 55% дівчат палять. При цьому 20% хлопців та 40% дівчат, що палять, використовують вейпи. Провівши ряд медичних досліджень автори статті довели, що підлітки, які палять, відносяться до групи з високим ризиком розвитку бронхіальної обструкції.

Російські дослідники А.П. Петрова та А.О. Павлова дослідили проблему впливу вейпу і сигарет на слизову оболонку порожнини рота [15]. Автори зробили висновок, що найбільш негативно на стан слизової оболонки порожнини рота впливають тютюнові сигарети, менш виражений вплив у нікотинових електронних сигарет, а найменшу шкоду слизовій оболонці порожнини рота наносять електронні сигарети, які не містять нікотин.

Лікарі Р.Р. Зайкова і С.А. Зирянов (психіатр-нарколог) у своїй роботі [8] зазначають, що вейпінг приносить шкоду здоров'ю, хоча ще не вивчено, яким саме чином. На думку авторів, «виробники, продавці і споживачі всіляко намагаються позиціонувати своє захоплення як щось нешкідливе, легке, гарне і навіть корисне. Однак це ні що інше як черговий маркетинговий хід, і якщо називати речі своїми іменами, то вейпінг - все та ж стара і не дуже добра залежність від нікотину, загорнута в інноваційну упаковку». З точки зору наркології людина все одно продовжує споживати психоактивну речовину, що викликає залежність: електронні сигарети лише заміщають тютюн, але не позбавляють від звички. Електронні сигарети викликають і підтримують нікотинову залежність не гірше, ніж тютюнові вироби. Отже, автори статті зруйнували один із розповсюджених міфів про вейп, і вейп зовсім не допомагає позбавитися від тютюнової залежності.

У статті «Шкода вейпу. Огляд досліджень по 2017 рік» [5] автори проекту «Parodrom» наводять результати власного огляду сучасної зарубіжної наукової літератури. Дослідниками проаналізовано 11 наукових експериментальних досліджень, найцікавіших, на їх думку, результати яких опубліковано у каталозі національні медичної бібліотеки институту здоров'я США. Автори статті зазначають, що результати досліджень, наведені в ній, не є остаточними. Специфікою цієї теми є те, що потрібно мінімум кілька десятків років, щоб достовірно встановити вплив того чи іншого фактора на здоров'я людини. Медицині знадобилися

десятки років, щоб довести шкоду від куріння. З вейпінгом подібна ситуація.

Тому, на думку авторів, сьогодні ніхто не може достовірно дати реальну оцінку шкоді від вейпінгу (або її відсутності) для здоров'я людини. Все ж, деякі конкретні висновки ними зроблені, а саме: 1. до факторів, що впливають на ступінь негативного впливу електронної сигарети, відносяться: наявність бруду в ній, метал, з якого виготовлено спіраль, температура, до якої нагрівається спіраль, якість розчинів та ароматизаторів для паріння, якість вейпу; 2. вейпінг уповільнює заживлення ран, провокує порушення в роботі серцево-судинної системи, погіршує стан пацієнтів, які мають хронічні хвороби легень, при правильному використанні вейпу, ризик отримати від його рак становить лише 1% порівняно із звичайними сигаретами. Також у своїй роботі дослідники дають ряд порад, як знизити шкоду і ризики, пов'язані з вейпінгом.

С.В. Скворцова та Ф.С. Штурмін дослідили питання правового регулювання використання електронних сигарет в Росії [18]. На думку авторів, відповідне правове регулювання практично відсутнє, обмежень щодо продажу електронних сигарет в Росії немає. Однією з основних причин широкого розповсюдження електронних сигарет є можливість їх використання в громадських місцях а також надмірна популярність серед неповнолітніх. На жаль депутати Державної Думи так і не спромоглися розглянути жоден із запропонованих законопроектів, який би врегулював оборот електронних сигарет на території Росії.

У статті «Всі електронні сигарети викидають шкідливі хімічні речовини, але деякі видають більше, ніж інші» [19] автори Джулі Чао, Лара Гундель, Маріон Рассел та Уго Дестаілат описують дослідження, проведені ними в Національній лабораторії Лоуренса Берклі, результатом якого є визначення двох додаткових канцерогенів в парі електронних сигарет, про які раніше не повідомлялося. В цілому, дослідники виявили значні рівні 31 шкідливої хімічної сполуки. Під час дослідження також було

встановлено джерело цих викидів і вивчено ряд факторів, які впливають на рівень викидів (температура, тип і вік пристрою). Ця інформація, на думку дослідників, може бути цінною як для виробників, так і для інституцій, які прагнуть мінімізувати негативний вплив електронних сигарет на здоров'я.

У матеріалі інформаційної агенції УНІАН «Дані досліджень: врятувати світ від нікотинової залежності зможуть електронні сигарети» [6] наводиться інформація, яку вважаємо за доцільне передати дослівно: «Довести 100-відсоткову шкоду вейпінга поки не вдалося нікому, однак недавні дослідження вчених з США буквально «відкрили Америку»: виявляється, е-сигарета може врятувати життя майже 7 млн. людей - такий інформаційний посил статті з журналу Tobacco Control, що вийшла в жовтні 2017 року. Девід Леві, професор Центру онкологічних захворювань Ломбарді (він же автор дискусійного матеріалу) застосував комплексну комп'ютерну модель для розрахунку користі і потенційних ризиків е-сигарет. До уваги брався, зокрема, «ефект» пасивного тютюнокуріння, відсутній при споживанні ЕСПН (електронних систем подачі нікотину). Паріння безнікотинової рідини здатне врятувати життя від 1,6 до понад 6 млн. курців - такі прогнози онколога. На його думку, завдання держави має полягати не в обмеженні, а в заохоченні вейпінга, який є єдиною розумною альтернативою небезпечним нікотиновмісним продуктам». На нашу думку, будь-яка гіпотеза або модель має право на життя, але її необхідно перевірити тривалими, ґрунтовними, незалежними дослідженнями, перш ніж робити такі оптимістичні висновки.

Екс-міністр охорони здоров'я У. Супрун наполягає на тому, що безпечного способу куріння не існує. Вона повідомила, що технології «heat-not-burn» або «нагрівання-не-горіння» стають дуже популярними в Україні та пояснила, чим небезпечний цей вид куріння. Також авторка зазначила, що усі дослідження, які доводять безпечність цього способу куріння, проводилися і фінансувалися компаніями з продажу тютюнових виробів. У. Супрун переконана, і

має рацію, що на даний момент незалежні тривалі дослідження, які б показали вплив вейпінгу на організм людини відсутні [3].

У матеріалі «Заборона електронних сигарет в Україні: чого очікувати бізнесу і вейперам» [9] зазначається, що попит на електронні сигарети за останні 2-3 роки в Україні збільшився на 25-30%. Пропаганда вейпу як здорової альтернативи тютюнопалінню, активні рекламні компанії, вейп-тусовки і виставки - все це стимулює популяризацію вейпінгу.

Тенденція світового вейпінг-ринку така, що в більшості цивілізованих країн світу протягом останніх двох років поступово вводять сертифікацію, обмеження, заборону на продаж або використання електронних сигарет і супутніх товарів. Однією з найбільш радикально налаштованих держав проти вейпінгу є США. Дослідженнями вчених США встановлено, що сигарети з яскраво вираженими смаками, наприклад полуниці і шоколаду, є найбільш привабливими, тому Конгресом США було прийнято рішення заборонити продаж сигарет із зазначеними смаками.

У Великобританії електронні сигарети, на думку лікарів, повинні використовуватися в медичних цілях як спосіб кинути палити звичайні сигарети і продаватися тільки за рецептом лікаря. У Китаї, який є лідером виробничого вейп-ринку, заборонені продаж і зберігання нікотинової рідини.

В Україні ще у квітні 2016 року до Верховної Ради України було внесено законопроект № 4507 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державного регулювання виробництва та обігу тютюнових виробів та електронних сигарет з метою зменшення їх привабливості. Нажаль, означений законопроект досі не прийнятий і Україна ще не готова прийняти ринок електронних сигарет в своє правове поле.

Н. Деркевич у статті «Небезпечно: вейпери поза законом» [7] зазначає, що в Україні, на відміну від інших країн, обіг електронних сигарет, зокрема серед дітей, ніяк не регулюється, адже вони не належать до тютюнових виробів. Згідно з

дослідженнями, 5% українських підлітків віком 15-17 років використовують електронні сигарети. Вже зараз продаж е-сигарет, що містять нікотин, заборонений у 13 з 59 країн, де прийняті закони про регулювання обігу і продажу цих пристроїв. Всесвітня організація охорони здоров'я зараз не забороняє, а лише рекомендує громадянам утриматися від придбання та вживання електронних сигарет.

У матеріалі «Перспективи вейп-ринку в 2018 році» [14] зазначається, що індустрія вейпінгу стала активно розвиватися у всьому світі за останні 5-7 років. В Україні ж цей процес активізувався за останні 2-3 роки. У світі ставлення до вейпінгу неоднозначне: одні країни вводять заборони, інші - намагаються підтримати вейперів. Як уже зазначалося, для українських вейперів за останній рік майже нічого не змінилося, хіба що купити вейп в Україні стало простіше, кількість вейпшопів стрімко збільшується, а у зв'язку з цим ціни знижуються і пристрої стають доступнішими.

Отже, незважаючи на те, що проблема вейпінгу потребує довготривалого незалежного дослідження, що результати досліджень, які є сьогодні, не являються остаточними і дослідження потрібно продовжувати, ми вважаємо, що вейпінг негативно впливає на здоров'я молоді, тому педагогам, психологам, медикам, юристам необхідно об'єднати зусилля і продовжувати роботу над розробкою заходів, які б зменшували кількість молодих людей, що захоплюються палінням електронних сигарет. У подальшому ми плануємо продовжити розробку методики формування здорового способу життя студентської молоді у напрямі виховання несприйнятливості до тютюнопаління та вейпінгу.

Список використаних джерел

1. Асанов Т.М., Скубилина Е.А., Дружинина Т.В., Бекезин В.В. Современные данные об использовании вейп-девайсов подростками и функциональных особенностях респираторной системы у них URL :

https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-dannye-ob-ispolzovanii-veyp-devaysov-podrostkami-i-funktsionalnyh-osobennostyah-respiratornoy-sistemy-u-nih
2. Батенко Е. М., Куторга А.А. Вейпинг — что вреднее парить или курить? URL : https://openscience.top/articles/medicina/veyping-chto-vrednee-parit-ili-kurit
3. Безпечного способу куріння не існує: Супрун розповіла про нові електронні сигарети URL : https://styler.rbc.ua/ukr/wellness/bezopasnyh-sposoba-kureniya-sushchestvuet-1534366879.html
4. Беришвили Н. Вейп-стандарт. В России разработан ГОСТ для жидкости, используемой в электронных сигаретах URL : https://iz.ru/671420/nataliia-berishvili/veip-standart
5. Вред вейпа. Обзор исследований по 2017 год URL : https://parodrom.com/vred-vejpa-obzor-issledovanij-po-2017-god/
6. Дані досліджень: врятувати світ від нікотинової залежності зможуть електронні сигарети URL : https://www.unian.ua/common/2299886-dani-doslidjen-vryatuvati-svit-vid-nikotinovoji-zalejnosti-zmojut-elektronni-sigareti.html
7. Деркевич Н. Небезпечно: вейпери поза законом. *Місто*. № 11. URL : https://mi100.info/2017/11/30/nebezpechno-vejpery-poza-zakonom/
8. Зайкова Р.Р., Зырянов С.А. Вейперы совершили «эволюцию» курильщика или о том, как электронные сигареты «парят» мозг. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/veypery-sovershili-evolyutsiyu-kurilschika-ili-o-tom-kak-elektronnye-sigarety-paryat-mozg
9. Запрет электронных сигарет в Украине: чего ожидать бизнесу и вейперам URL : https://podrobnosti.ua/2158583-zapret-elektronnyh-sigaret-v-ukraine-chego-ozhidat-biznesu-i-vejperam.html

10. Кваша Е.А., Срибная О.В. Электронные сигареты или Vape - технологическое решение проблемы курения или новая угроза здоровью? URL : https://openscience.top/articles/medicina/elektronnye-sigarety-ili-vape-tekhnologicheskoe-reshenie-problemy-kureniya-ili
11. Ковбаско Е. Подростки-вейперы: что нужно знать о вреде электронных сигарет URL : https://24tv.ua/health/ru/vejp_chto_jeto_takoj_vred_polzja_vejpa_j elektronnyh_sigaret_n1058525
12. Лагута М. Вейп – безпечна альтернатива цигарок чи бомба сповільненої дії. *Український інтерес.* URL : https://uain.press/health/vejp-bezpechna-alternatyva-tsygarok-chy-bomba-spovilnenoyi-diyi- 834181
13. Непомнящая П. Вейпинг. Что вреднее — курить или парить. *The-Challenger.* URL : https://the-challenger.ru/zdorove/pochemu-tak/vejping-eto-vredno-ili-net/
14. Перспективы вейп-рынка в 2018. URL : https://glavnoe.ua/news/n348658-perspektivy-vejp-rynka-v-2018
15. Петрова А.П., Павлова А.О. Влияние вейпа и табачных сигарет на слизистую оболочку полости рта. URL : https://openscience.top/articles/medicina/vliyanie-veypa-i-tabachnykh-sigaret-na-slizistuyu-obolochku-polosti-rta
16. Подросткам грозят электронные сигареты. Специалисты бьют тривогу. URL : https://ru.tsn.ua/ukrayina/podrostkam-grozyat-elektronnye-sigarety-specialisty-byut-trevogu-1143840.html
17. Сигарета, кальян, вейп: чи існує різниця в ризиках для організму. URL : https://styler.rbc.ua/ukr/wellness/sigareta-kalyan-veyp-sushchestvuet-raznitsa-1535704217.html
18. Скворцова С.В., Штурмин Ф.С. Правовое регулирование использования электронных сигарет в России. URL : https://openscience.top/articles/yurisprudenciya/pravovoe-regulirovanie-ispolzovaniya-elektronnykh-sigaret-v-rossii

19. Chao Julie All E-Cigarettes Emit Harmful Chemicals, but Some Emit More Than Others. URL : https://newscenter.lbl.gov/2016/07/27/e-cigarettes-emit-harmful-chemicals-emit-others/

2.3 Виховання несприйнятливості до алкоголю

З давніх давен мислителів хвилювало питання про зміст виховання, тобто, складові частини виховного процесу. Виділяли три складові виховання: тілесне загартування, формування розумових та моральних якостей.

Аристотель, наприклад, вважав, що спочатку потрібно потурбуватись про тіло, а вже потім - про душу людини. Український філософ і педагог Григорій Савич Сковорода був упевнений, що рушійною силою людської діяльності є думка, тому перш за все потрібно розвивати розум людини. На другому місці – формування високих моральних якостей, виховання „серця" людини. Це виховання чесності, поміркованості, працелюбності, стриманості, зневаги до житейських спокус, багатства, чинів, моди, лицемірства. На третьому місці – вихованні волі [2, С.62].

З розвитком суспільства кількість напрямів виховання збільшилась. Це пояснюється необхідністю різнобічного і гармонійного розвитку особистості. В психолого-педагогічній літературі зустрічаємо такі напрями виховання: розумове, моральне, статеве виховання і підготовка до сімейного життя, виховання свідомої дисципліни, почуття обов'язку і відповідальності, правове, превентивне, екологічне, трудове, економічне, профорієнтаційна робота, естетичне, фізичне, громадянське, патріотичне та виховання несприйнятливості до наркогенних речовин [3].

Виховання несприйнятливості до наркогенних речовин, на нашу думку, - один з найважливіших у процесі виховання особистості, бо він впливає на ефективність реалізації всіх інших складових частин виховного процесу.

Паління, алкоголізм і наркоманія — найнебезпечніші хвороби, адже вживання речовин, які призводять до них, навіть у незначних дозах,

руйнують фізичне і моральне здоров'я людини, паралізують волю, вбивають інтелектуальні сили, спричиняють деградацію особистості. Підступність нікотину, алкоголю і наркотиків у тому, що вони до певного часу руйнують організм людини непомітно, приховано. Звичайна хвороба дає про себе знати підвищенням температури, розладом функції якогось органу чи звичайним болем. Сигнал тривоги змушує звертатися до лікаря.

Паління, вживання спиртного чи наркотиків таких „сигналів" не подають. Ці наркогенні речовини присипляють розум: він не здатний вчасно розрізнити небезпеку, що непомітно підкрадається, межу, переступивши яку людина стає курцем, алкоголіком чи наркоманом, проте продовжує вважати себе «цілком здоровою».

Якою б не була хвороба, вона несе небезпеку людям. До того ж, куріння, алкоголізм та наркоманія роками завдають страждань рідним і близьким людям, які потрапили в тенета цих згубних звичок. Не усвідомлюють курці, пияки і наркомани тієї небезпеки, на яку вони наражають життя своїх нащадків, передаючи їм у спадок недоумкуватість та інші вади.

Алкоголізм є сьогодні однією із серйозних соціально-педагогічних проблем. Ця проблема має глибокі культурні, політичні і соціально-економічні корені, і для вживання ефективних заходів для її подолання необхідно знати історію цієї проблеми.

Вживання спиртних напоїв почалося понад вісім тисяч років тому. Відкриття арабським хіміком і лікарем Альбуказісом Коза етилового спирту спричинило поширення і вживання цієї речовини.

Винахід горілки відносять до VI ст., її винахідниками вважають монахів-бенедиктинців, які поширили цей напій у всій системі існування монастирів.

На Русі вживання спиртних напоїв почалося з моменту державотворення і було розповсюджено серед усіх шарів населення: князів, бояр, духівництва, простого люду, але готування і продаж спиртних напоїв знаходились в руках князів і вищих станів.

На жаль, ні починання Іоанна Калити щодо попередження народного пияцтва, ні затоплення шинкарів у Волхові Василем III, ні жорсткі постанови Стоглавого Собору при Іоанні Грозному і заборони на торгівлю спиртним Бориса Годунова, ні знищення шинків Катериною II, ні виникнення суспільств тверезості та антиалкогольний рух не привели ні до зникнення спиртних напоїв, ні до зникнення самої проблеми алкоголізації населення [1, С. 243].

Цьому є ряд причин. По-перше, пияцтво, як соціальне явище, відволікає від існуючих у суспільстві проблем. По-друге, торгівля спиртним приносила і приносить значний прибуток державі. Виробництво алкоголю було і залишається однією з провідних галузей промисловості й експорту будь-якої країни.

Виробництво і споживання алкоголю в нашій країні постійно росте. Так, за підрахунками статистиків, у 1980 році у порівнянні з 1950 роком воно виросло в 11,4 рази. І це без обліку «домашніх вин», самогону та інших рідин, що містять алкоголь. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, споживання алкоголю понад 8 літрів на душу населення в рік веде до зміни генофонду нації, тому що дітей із психічним і фізичними відхиленнями від норми народжується більше, ніж здорових. Особливо тривожним фактором є раннє прилучення і швидке звикання до спиртного дітей і підлітків.

Існує кілька визначень алкоголізму. З медичної точки зору алкоголізм - це хронічне захворювання, що характеризується нескоримим потягом до спиртних напоїв. Із соціальних позицій алкоголізм - форма девіантної поведінки, яка характеризується патологічним потягом до спиртного і, як наслідок, наступною соціальною деградацією особистості.

Початкова стадія розвитку алкоголізму, яка відрізняється особливим хворобливим станом людини, що розвивається в результаті непомірного і систематичного вживання спиртних напоїв, називається пияцтвом [1, С. 244].

Негативний вплив пияцтва й алкоголізму як форми девіантної поведінки полягає ще і в тому, що ці явища не тільки наносять страшної шкоди

здоров'ю людей, а й викликають інші соціальні відхилення: злочинність, правопорушення, соціальний паразитизм, аморальні вчинки, самогубства.

За оцінками міжнародних експертів у світі нараховується 62 мільйони алкоголізованих. Реальна цифра алкоголіків в Росії зараз складає, за даними член-кореспондента РАМН Н.З. Герасименко, 20 мільйонів чоловік. Це майже кожен 7-й житель країни.

До 50 % жителів Росії алкоголізовані. В 1998 році вживання чистого алкоголю в рік на душу населення в Росії перебільшило 15 літрів. Експерти ВООЗ вважають, що перевищення даного показника більше 8 літрів вже загрожує нації і її генофонду.

З 1992 по 1997 рік чисельність населення Росії зменшилась (без врахування міграції) на 4,3 мільйона чоловік, тобто щорічно населення Росії зменшується майже на 1 мільйон чоловік.

Вже зараз в Росії у результаті п'яних зачать 17% новонароджених – дебіли. Алкоголь винен в смерті ¾ пацієнтів загально медичних стаціонарів віком 30-40 років.

За показниками середньої тривалості життя чоловіки Росії займають 135 місце, жінки – 130 місце в світі. Алкогольні психози за останні 10 років зросли в 5 разів. В Росії 40 % людей, що загинули в результаті нещасних випадків, знаходились в стані алкогольного сп'яніння.

Кількість осіб, що вживають наркотики не з медичними цілями в країні вже перебільшує 2 мільйони чоловік. За останні 10 років число смертельних випадків від вживання наркотиків збільшилось в 12 разів, а серед дітей – в 42 рази. Кількість хворих наркоманією підлітків зросла в 10 разів.

Народжуваність в Росії зменшується з кінця 1920 року, особливо швидке зменшення народжуваності відмічається з кінця 1988 року на всіх територіях країни. Майже половина чоловіків і третя частина жінок працездатного віку в Росії страждають від непомірного вживання алкоголю. У країні враховується тільки кожний 9-й алкоголік.

Прибуток кримінальних структур від алкогольного бізнесу досяг 1 трильйона карбованців на місяць. Більше ніж 90 % таких тяжких захворювань як СНІД, вірусний гепатит, сифіліс виявляються у

наркоманів.

Економічні збитки від п'янства в США оцінюються в 180 мільярдів доларів. В Росії схожий показник не підраховувався. 96 % молодих людей долучаються до алкоголю в Росії у віці до 15 років, приблизно 1/3 – до 10 років.

На одного зареєстрованого наркомана припадає 9-10 незареєстрованих. Кожен наркоман залучає не менше 6-10 чоловік. В 1997 році органами внутрішніх справ виявлено біля 185 тисяч злочинів, пов'язаних з наркотиками.

Кількість смертельних випадків від вживання алкоголю в 1996 році в Росії склала 352 тисячі (у США всього 200-400 випадків). У 1997 році в Росії було затримано на вулицях і у громадських місцях більше ніж 4,5 мільйона п'яних громадян, які своїм виглядом і поведінкою ображали людську гідність оточуючих. В Росії поки що взагалі немає ніякої алкогольної політики, і держава втратила контроль за ситуацією.

Ці статистичні дані наводить у своїх лекціях, спрямованих на боротьбу з алкоголем, палінням і наркотиками професор Новосибірського університету В.Г. Жданов, заступник голови „Союзу боротьби за народну тверезість" посилаючись на збірник „Алкоголь и здоровье населения России в 1900-2000 годах" під редакцією А.К.Дьоміна.

Причин поширення серед дітей і молоді паління, вживання спиртного і наркотиків багато. На жаль, найчастіше вони призвичаюються до їх уживання в мікросередовищі сім'ї, навіть, на перший погляд, цілком благополучної, де традиційно панує поблажливе ставлення принаймні до „культурного" вживання алкоголю. За даними досліджень, з 81 родини, де один з батьків випивав, не зловживаючи спиртним, діти знали смак алкоголю у 44 випадках; у 33 сім'ях, в яких батьки взагалі не вживали спиртних напоїв, діти пробували їх у 4 випадках [3].

У сім'ях алкоголіків і наркоманів складаються найнесприятливіші умови для виховання дітей. Шкідливо впливає на школярів читання творів або перегляд кінофільмів, де смакуються моменти, в яких учень ще не в змозі правильно розібратися, а також невміння організувати своє

дозвілля, зайнятися корисними для розвитку справами. Тому виховна робота повинна передусім спрямовуватися на запобігання палінню, алкоголізму, наркоманії.

Найперше завдання антинаркогенної виховної роботи — озброєння дітей і молоді знаннями про згубні наслідки тютюну, алкоголю і наркотиків. Низький рівень їх поінформованості про шкідливість цих речовин не може сприяти формуванню в них негативного ставлення до пияцтва, паління і наркоманії, тому необхідно постійно і широко роз'яснювати шкідливість їх впливу на організм людини та її діяльність.

Друге завдання — вироблення певних психологічних «гальм», які б утримували їх від уживання цих речовин, виховання навичок і звичок, що відповідають правилам людського співжиття.

Третє завдання — виховання в дітей і молоді непримиренності до вживання цих речовин їхніми однолітками. За даними досліджень, до 30% учнів шкіл не засуджують, наприклад, пияцтво, не вважають його чимось ганебним. Тому необхідно проводити спеціальну виховну роботу з переорієнтації їхніх поглядів і переконань, виховувати нетерпиме ставлення до тих, хто вживає алкоголь.

Четверте завдання — своєчасне виявлення тих, хто періодично вживає ці речовини, проведення з ними індивідуальної виховної роботи щодо подолання цієї негативної звички. Досвідчені педагоги знають, що поведінка таких дітей стає незвичною: вони намагаються знайти друзів, схожих на себе, бажання придбати наркогенні речовини штовхає на обман, крадіжки та інші негативні вчинки.

У процесі антинаркогенної виховної роботи слід обов’язково ознайомлювати учнів з чинними правовими заходами боротьби з пияцтвом і наркоманією. Вони мають зрозуміти, що між алкоголем, наркотиками і правопорушеннями та злочинністю існує тісний зв'язок, їх уживання псує характер людини, вбиває її моральний ідеал, вона стає егоїстичною, слабшає її воля, з'являються нездорові примхи, удавана відвага, роздратованість, самовпевненість, знижується опір негативним впливам, втрачаються самоконтроль і почуття відповідальності за свої вчинки. Водночас розвиваються моральна нестійкість, розбещеність,

жорстокість, цинізм та ін.

У бесідах про шкідливість алкоголю і наркотиків для сім'ї необхідно розкрити їх негативний вплив на потомство (вони згубно діють на статеві клітини, які несуть патологічну інформацію майбутньому плоду). Навіть за умови, що дитина народилася здоровою в сім'ї алкоголіків чи наркоманів, умови для її виховання надто ускладнюються. Слід також наголошувати на шкідливості впливу алкоголю на трудову діяльність людини — продуктивність праці, трудові відносини. Учні повинні усвідомити, що науково-технічний прогрес зумовлює постійний розвиток виробництва, який потребує від людини вміння приймати важливі рішення, чіткості й уважності в роботі. Продукція, яку випускають заводи, нерідко складається із сотень деталей, і недбале виконання будь-якої з них робить непридатним весь виріб. Особливо дається взнаки такий брак на різних потокових і автоматичних лініях, коли від працездатності однієї людини залежать продуктивність і кінцевий результат праці десятків і сотень інших людей.

Розглянуті завдання і зміст антинаркогенної виховної роботи необхідно реалізувати передусім у навчально-виховному процесі через використання виховних можливостей навчальних дисциплін і проведення виховних заходів.

Список використаної літератури

1. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи психології і педагогіки : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336 с.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
3. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль : „Навчальна книга - Богдан”, 1999. 192 с.

2.4 Збереження здоров'я та формування здорового способу життя у студентів НУБІП України

Значна частина молоді – це студенти. Прикро констатувати, що студенти гуманітпрно-педагогічного факультету НУБіП України, нажаль, також знаходяться під впливом негативних звичок. Хоча вони, як фахівці з соціальної педагогіки, повинні не тільки берегти своє здоров'я, а й власним прикладом формувати бажання інших вести здоровий спосіб життя. Першим кроком до вирішення даної суперечності є констатація стану здоров'я студентів та причин, які заважають їм вести здоровий спосіб життя.

Питанням виховання здорового способу життя присвячено ряд досліджень, авторами яких є Бобрицька В.І., Бойченко Т.Є., Варвачук Н., Презлята Г., Ващенко О., Воронін Д.Є., Воронін М.М., Окса Д.Є., Окса М.М., Востроknутов Л.Д., Гавриленко Ю., Єжова О.О., Закопайло С.А., Звєрєва І.Д., Петрик О.М., Зубалій М.Д., Закопайло С.А., Кузьменко В.Ю., Лапаєнко С.В., Литвин-Кіндратюк С., Кіндратюк Б., Мальцев Л., Мединський С.В., Омельченко С., Оржеховська В.М., Пилипенко О.І., Петрик О.І., Пінчук І.М., Смолюк В., Суховєєва Н.М., Сущенко Л.П., Шатц П., Яременко О., Балакірєва О., Шкірняк-Нижнік З.А., Яременко О. та багато інших.

Викладачі кафедри фізичного виховання НУБіП України В. Краснов і С. Присяжнюк наводять статистичні дані щодо стану здоров'я молоді [1]. Так, сьогодні тільки 10% населення України віком від 16 років регулярно займаються спортом, ще 10% - епізодично. Фізична пасивність характерна для більшості населення працездатного та похилого віку (відповідно 84-86% та 95-97%). Україна значно поступається середньоєвропейським показникам: майже кожен другий європеєць долучається до занять масовим спортом. Наприклад, у Франції це 82% населення, у Швеції – 70%, Великій Британії – 66%.

В Україні майже 90% студентської молоді мають відхилення у стані здоров'я, близько 50% - незадовільну фізичну підготовку. По НУБіП України ця цифра складає близько 60%.

За даними студентської поліклініки, здоров'я першокурсників університету з кожним роком погіршується. Так, якщо у 2002-2003 навчальному році до спеціального медичного відділення за станом здоров'я було віднесено 10,9% від загальної кількості студентів 1-го курсу, то у 2009-2010 н. р. – вже 14,4%, а у 2010-2011 н. р. – 12,5 %. Із загальної кількості першокурсників поточного навчального року умовно здоровими вважаються 58,4%, хронічно хворими – 36,6%, на диспансерному обліку знаходяться 5% студентів. Тобто, здорових студентів серед першокурсників практично немає. З'явилися хвороби, які раніше не спостерігалися – епілепсія та цукровий діабет. Стрімко зросла кількість випадків гінекологічних захворювань: якщо у 2009-2010 н. р. лікарі виявили 11,5% хворих студенток 1-го курсу, то у нинішньому – вже 22%. Кількість студентів, хворих на серцево-судинні захворювання, збільшилась із 4,7% до 6,7%.

З уведенням у ЗВО кредитно-модульної системи навчання значно підвищилося нервове напруження і навантаження на організм молодої людини, яке часто виникає в періоди модульного та підсумкового контролю, особливо з теоретичних дисциплін. Тому не дивно, що багато студентів, прийшовши в спорткомплекс на заняття, жаліються на головний біль, нудоту, запаморочення, підвищення артеріального тиску. Єдина навчальна дисципліна, яка допомагає студентам зберегти та зміцнити здоров'я – це фізичне виховання, яке є не тальки навчальною, а й рекреаційно-відновлювальною дисципліною.

Незважаючи на це, з кожним роком в університеті скорочується кількість годин на фізичне виховання: якщо у 2004-2005 н. р. було заплановано 20 285 годин (23 викладачі), то на нинішній – усього 13 248 годин (15 викладачів). Таке зменшення числа науково-педагогічних працівників призведе до погіршення

фізкультурно-спортивної роботи, зменшення кількості спортивних секцій і спортивних заходів, і, як наслідок, негативно вплине на стан здоров'я студентства [1].

Метою нашого дослідження стала діагностика складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України.

Як зазначає О.В. Безпалько, здоровий спосіб життя – це поведінка людини, яка відображає життєву позицію, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я, і націлена на виконання певних норм і правил. Здоровий спосіб життя – це ще й сукупність форм життєдіяльності людини, яка забезпечує її здоров'я та успішний життєвий шлях.

До основних складових здорового способу життя насамперед відносять: харчування, побутові умови, рухову активність та умови праці. Таким чином, складові здорового способу життя – комплекс компонентів, що забезпечують високий рівень фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я людини.

Сучасні дослідники уточнили і розширили перелік складових здорового способу життя. Це рухова активність, раціональне харчування, особиста гігієна, режим праці та відпочинку, загартування, відмова від шкідливих звичок, організація дозвілля і активного відпочинку, оптимальні міжособистісні стосунки, безпечна сексуальна поведінка, додаткові заходи зміцнення здоров'я, можливості реалізації здорового способу життя, проживання в умовах чистого навколишнього середовища.

Проаналізувавши складові здоров'я та здорового способу життя, ми вирішили виявити їх у студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». З цією метою на основі проаналізованих складових нами була складена анкета «Здоров'я та здоровий спосіб життя». Ми опитали 91 студента гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України. У анкетуванні взяли участь студенти віком від 18 до 24 років, 20 хлопців та 71 дівчина.

Характеризуючи свою рухову активність, 63% студентів зазначили, що вони допомагають батькам працювати на присадибній ділянці; 56% (студенти 2, 3 і 4 курсів) відвідують заняття із фізичного виховання в університеті; 26% студентів роблять зарядку; 13% - займаються танцями (11 дівчат і 1 хлопець); 10% студентів займаються легкою атлетикою; 7% студентів займаються у спортивних секціях та періодично займаються спортом, влаштовують прогулянки Голосіївським парком, відвідують спортзал у гуртожитку, 4% - займаються шейпінгом, аеробікою; 3% - загартуванням; 2% - відвідують басейн; 1% - звільнений від фізкультури у зв'язку зі станом здоров'я.

Як показало анкетування, значна частина студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» не турбуються про зміцнення свого здоров'я, хоча в університеті працюють спортивні секції з 14-ти видів спорту (важка атлетика, карате кіокушинкай, аеробіка, атлетична гімнастика, легка атлетика, гирьовий спорт, волейбол, баскетбол, футбол, великий і настільний теніс, лижі, туризм, спортивне орієнтування).

Щороку в університеті проводяться спортивні змагання з таких видів спорту: футбол та міні-футбол, волейбол (жіночий і чоловічий), баскетбол, важка та легка атлетика, легкоатлетичний крос, день естафет, естафета «Голосіївське кільце», шахи, шашки, гирьовий спорт, настільний теніс, спортивне орієнтування, туризм. Можна зробити висновок, що в університеті потужно працює кафедра фізичного виховання. До послуг студентів – стадіон та спортивний корпус, в якому є тренажерний та гімнастичний зали, ігровий зал, на території університету є спортивні майданчики. Крім цього, гуртожитки університету знаходяться в мальовничому Голосіївському лісі, поряд – озера, тобто є всі можливості для оздоровлення. Незважаючи на такі можливості, наші студенти не поспішають зміцнювати своє здоров'я.

Однією з основних складових здорового способу життя є харчування. Характеризуючи своє харчування, 60% студентів

зазначили, що вони харчуються неправильно, так як вживають шкідливі для здоров'я продукти (напівфабрикати, чіпси, пиво, горішки, сухарики) рідко вживають овочі та фрукти, домашню їжу (супи, борщі тощо). 34% студентів вважають своє харчування повноцінним. Студенти, які харчуються неправильно (60%) назвали такі причини: нестача часу, грошей, немає бажання чи можливості готувати корисну їжу.

Як відомо, режим праці та відпочинку суттєво впливає на стан здоров'я людини. Так, 38% студентів зазначили, що їх сон триває не менше 7 годин на добу, 14% відповіли, що сплять по 5-6 годин на добу, пояснивши це умовами проживання в гуртожитку, де, на їх переконання, неможливо повноцінно відпочити.

45% студентів вважають, що їх побутові умови характеризуються достатнім санітарно-гігієнічним рівнем помешкання та фізичної й психічної безпеки, є умови для емоційного розвантаження, відпочинку. На думку 19% респондентів, їх побутові умови забезпечують психологічний комфорт і можливості для самореалізації та професійного зростання. 15% студентів вважають, що їх побутові умови сприяють здоровому способу життя, на думку ж 26% студентів – заважають.

Як уже зазначалось, складовою здорового способу життя є відмова від шкідливих звичок. Тому ми вирішили виявити ставлення студентів до паління та вживання алкогольних напоїв. Як показало анкетування, 66% студентів не палять і вважають паління шкідливою для здоров'я звичкою. Іноді (дуже рідко) палять 19% студентів, але хочуть позбавитись цієї звички. 11% студентів відповіли, що вони часто палять, але хочуть покинути. 1 особа покинула палити. 1 студент відповів, що багато разів кидав палити, але знову починав, бо без цього не може. У 1 особи стаж паління – 2,5 роки, вона вважає себе психологічно залежною, але намагається позбавиться від паління. І лише 1 особа зазначила, що вона багато

палить вже протягом 5 років і не вважає за потрібне кидати палити, так як їй це подобається.

Описуючи своє ставлення до вживання алкогольних напоїв, 43% студентів зазначили, що практично не вживають алкоголь. 36% - вживають алкоголь рідко (пиво, слабоалкогольні напої), за 1 день можуть випити 0,3 л. (2 особи), 0,5 л. (18 осіб), 1 л. (5 осіб). Часто вживають пиво і слабоалкогольні напої (майже щодня) 2% студентів. Вживають вино 7% студентів від 1 до 4 разів на тиждень. Горілку і коньяк, або інші міцні напої вживають 4% студентів. Вживають все (пиво, вино, горілку, коньяк) часто – 1 особа. Студентів, які б помітили за собою, що мають залежність від алкогольних напоїв – не виявлено. Студенти зазначили, що в основному вживають алкоголь у свята, одна студентка зізналась, що на свята вживає багато алкоголю.

Однією з складових здорового способу життя є організація дозвілля і активного відпочинку. Студенти гуманітарно-педагогічного факультету зазначили, що 78% з них люблять прогулянки, туризм, екскурсії; 47% - віддають перевагу відвідуванню концертів, КВК, конкурсів, музеїв; 27% студентів, крім зазначеного вище, займаються улюбленою справою (хобі), а саме: танцями (6 осіб), малюванням (4 особи), відпочивають з друзями (3 особи), активним відпочинком (2 особи), співають, переглядають кінофільми, проводять час за комп’ютером, захоплюються кулінарією, в’яжуть, вишивають, фотографують, рибалять, ходять по магазинах, ремонтують автомобілі (по 1 особі).

Описуючи свою статеву поведінку, 63% студентів (14 хлопців і 43 дівчини) відмітили, що вони мають одного статевого партнера й користуються презервативами. Їх статеву поведінку можна назвати безпечною. 21% студентів (дівчата) відповіли, що вони ще не живуть статевим життям. 6% студентів (2 дівчини і 4 хлопці) зізнались, що ведуть себе ризиковано - змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами.

Студенти необґрунтовано впевнені в тому, що резерви їхнього здоров'я безмежні, що здоров'я їм гарантоване і ніякі грубі порушення сну, харчування, режиму праці і відпочинку, значні навантаження, стреси, наслідки шкідливих звичок не здатні принести відчутну шкоду молодому організму. Наслідком такого «оптимістичного» ставлення молодих людей до свого здоров'я є те, що вони хворіють.

Оцінюючи стан свого здоров'я, 8% студентів гадають, що він «відмінний», 58% - «добрий», 26% - «задовільний», 8% - «незадовільний». Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань. Так, проблеми зі шлунком мають 31% студентів; серцево-судинні хвороби – 19%; порушення постави, сколіоз – 18%; підвищений або знижений кров'яний тиск – 16%; алергія – 15%; проблеми з зором – 15%; ожиріння – 4%; проблеми з нирками – 2%; гайморит – 2%; зоб щитовидної залози – 1%; хвороби печінки – 1%. Здоровими вважають себе 25% студентів.

Ми попросили студентів назвати основні фактори, які заважають їм вести здоровий спосіб життя і отримали такі відповіді: умови проживання в гуртожитку – 25%; нестача часу - 22%; нестача коштів – 8%; стреси – 7%; лінь – 7%; погане харчування – 4%; відсутність постійного режиму дня – 3%; вплив компанії – 2%; відсутність бажання – 1%; нестача інформації про здоровий спосіб життя – 1%; екологія – 1%; паління – 2%; нічого не заважає – 3%.

На запитання «Чи згодні Ви з тим, що соціальний педагог повинен не тільки вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, пропагувати та виховувати здоровий спосіб життя?» 79% студентів відповіли, що вони згодні, 9% - не погоджуються з цим твердженням, 12% зазначили, що кожна людина повинна сама обирати спосіб життя.

Ми підготували «Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя» [2], які можуть бути використані викладачами-наставниками ЗВО.

Таким чином, ми здійснили діагностику складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України і виявили, що студенти недостатньо використовують можливості університету щодо організації їх рухової активності. Більшість студентів (60%) харчуються неправильно. Проживання у гуртожитку, на думку 26% студентів, заважає їм повноцінно навчатися і відпочивати. 34% студентів палять, 50% вживають алкогольні напої, 2% вживають алкоголь майже щодня. Статева поведінка 6% студентів є ризикованою, вони змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами. 26% студентів оцінили стан свого здоров'я як «задовільний», 8% - «незадовільний». Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань (проблеми зі шлунком мають 31% студентів; серцево-судинні хвороби – 19%; порушення постави, сколіоз – 18%). Вести здоровий спосіб життя студентам заважають умови проживання в гуртожитку, нестача часу та коштів, стреси, лінь. На думку 21% студентів, соціальний педагог не повинен вести здоровий спосіб життя та бути позитивним прикладом для інших.

Актуальними напрямами подальшої розробки окресленої проблеми є вивчення організації виховання здорового способу життя в НУБіП України та розробка рекомендацій щодо здійснення такої роботи. Ми також з'ясували, що виховання здорового способу життя займає важливе місце в підготовці фахівців з соціальної педагогіки. На нашу думку, варто викладати студентам – соціальним педагогам спецкурс «Здоровий спосіб життя». Потрібно вивчати мотиви сучасної молоді і формувати в них мотивацію до здорового способу життя. Необхідно знайомитись з новими методами та формами виховання здорового способу життя та озброювати ними майбутніх соціальних педагогів.

Список використаних джерел

1. Краснов В., Присяжнюк С. Хворому знання не в радість... *Університетський кур'єр.* 2011. №3 (31), 26 квітня. С. 4.

2. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.

2.5 Особливості виховання здорового способу життя у фахівців із соціальної роботи

Загальновідомо, що існує проблема вживання молоддю алкоголю, наркотиків і тютюну. Це негативне явище ми спостерігаємо щодня і всюди. Наші студенти, а готуємо ми соціальних педагогів, нажаль також знаходяться під негативним впливом ряду шкідливих звичок. Хоча їхня місія і професійний обов'язок полягає зовсім у іншому – вони не тільки повинні вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, переконувати своїх клієнтів у необхідності берегти здоров'я. Натомість більшість наших студентів, до того ж це дівчата, курять і вживають слабоалкогольні напої та пиво. Вони не відрізняються від усієї молоді України, яка, за сучасними даними, практично вся (97 %) вживає алкоголь і палить.

Мета та завдання дослідження: описати зміст і методику виховання здорового способу життя у фахівців з соціальної педагогіки.

Ситуація, що існує сьогодні в Україні, наражає її населення на серйозну небезпеку. Воно може втратити ті резерви здоров'я, які ще лишилися після Чорнобильської катастрофи. Наведемо деякі статистичні дані щодо стану здоров'я українських дітей та молоді.

Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, сьогодні у більше ніж 50% школярів спостерігаються функціональні відхилення в діяльності різних систем організму. Статистика інституту педіатрії, акушерства і гінекології засвідчує, що лише 7-10% немовлят народжуються здоровими.

За даними Міністерства освіти і науки України виявлено різні порушення статури у приблизно 60% дітей шкільного віку;

відхилення від норми у серцево-судинній системі – у 30 – 40% дітей; неврози – у 30% дітей. Майже 36% учнів ЗОШ України мають низький рівень фізичного здоров'я; 34% - рівень, нижчий за середній; 23% - середній, 7% - рівень, вищий за середній і лише 1% - високий рівень фізичного здоров'я.

Кожна третя дитина в Україні з'являється на світ з певними генетичними вадами. Серед підлітків та молоді віком від 14 до 20 років майже кожен третій хоча б раз вживав наркотики. За прогнозами ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я) від Сніду в Україні до 2016 року може загинути 1,8 мільйони чоловік.

Останнім часом дошлюбні статеві відносини серед студентів стали досить поширеним явищем і навіть нормою поведінки. Сексуальний досвід серед студентів, які щойно вступили до ЗВО, мають 10-30%, а наприкінці 1-го року навчання – до 90% студентів.

На жаль, молоді люди, в тому числі і студенти Національного університету біоресурсів і природокористування України (далі – НУБіП), практично не турбуються про підтримку і зміцнення свого здоров'я. В них сформована зовсім необґрунтована впевненість у тому, що здоров'я гарантоване молодим віком, що будь-які навантаження, грубі порушення харчування, режиму праці, відпочинку, стреси, наслідки шкідливих звичок спроможний самостійно подолати молодий організм.

Наслідком такого ставлення до свого здоров'я є те, що молодь хворіє. Найпоширеніші хвороби серед молоді сьогодні – це: хронічні захворювання різних органів і систем; психоневрологічні розлади; короткозорість; ожиріння; порушення постави; підвищений кров'яний тиск. Також збільшується ризик серцево-судинних хвороб та відбувається «омолодження» як серцево-судинних, так і хронічних захворювань.

Проблема, що існує, не могла залишити байдужими науковців, тому питання здоров'я та здорового способу життя дітей і молоді відображені у дослідженнях таких вчених: Г.П. Голобородько, М.Є. Бобринського, Т.Ю. Круцевич, С.В. Лапаєнко,

В.О. Оржеховської, С.А. Закопайло, М.Д. Зубалій [7], Л.П. Сущенко [13], С.В. Баранової [5], Єжової О.О. [8], та багатьох інших.

Дослідники описали такі складові частини здоров'я: фізична, психічна або розумова, соціальна або суспільна, духовна. Сукупність цих складових частин називають станом здоров'я. Корисно буде повідомити студентам інформацію про такі складові здорового способу життя.

Рухова активність	• Ранкова гігієнічна гімнастика • Фізичні вправи • Оздоровчий біг • Швидка ходьба • Рухові ігри • Заняття спортом
Раціональне харчування	• Правильний баланс білків, жирів, вуглеводів, вітамінів • Щоденне вживання фруктів та овочів • Режим харчування
Особиста гігієна	• Виконання гігієнічних процедур
Оптимальний режим праці та відпочинку	• Сон тривалістю не менше 7 годин на добу • Чергування розумової і фізичної активності • Володіння основами релаксації та аутотренінгу
Загартування	• Водні процедури • Повітряні, сонячні ванни
Відмова від шкідливих звичок	• Профілактика шкідливих звичок • Відмова від вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин
Організація дозвілля і активного відпочинку	• Прогулянки • Туризм, екскурсії

	• Відвідування культурних закладів • Заняття улюбленими справами (хобі)
Оптимальні міжособистісні стосунки	• Методи психічної саморегуляції і корекції • Засоби зняття нервово-емоційних напружень
Безпечна сексуальна поведінка	• Протидія розповсюдженню ХПСШ, СНІДу
Додаткові заходи зміцнення здоров'я	• Масаж • Дихальні вправи • Внутрішня врівноваженість
Можливості реалізації здорового способу життя	• Усвідомлення необхідності здорового способу життя • Створення необхідних умов
Проживання в умовах чистого навколишнього середовища	• Санітарно-гігієнічні вимоги до умов проживання

Отже, здоровий спосіб життя – це сукупність форм життєдіяльності людини, яка забезпечує її здоров'я та успішний життєвий шлях.

У навчальному плані з підготовки фахівців спеціальності «Соціальна педагогіка» (ОКР «Бакалавр») є спецкурс «Здоровий спосіб життя» за вибором студентів. Нажаль, на педагогічному факультеті НУБіП ця дисципліна не викладається, тому викладачі намагаються розглядати питання здорового способу життя у змісті своїх предметів. Наставники студентських груп проводять організаційно-виховні години зі студентами, круглі столи в гуртожитках. Не обходить проблему здорового способу життя і наукова робота. Студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» щороку приймають участь в студентській науково-практичній конференції в НУБіП та інших університетах України, у Всеукраїнських студентських олімпіадах зі спеціальності «Соціальна педагогіка» та дисципліни «Педагогіка».

Важливе місце виховання здорового способу життя займає на рівні університету. Так, згідно з наказом ректора, академіка Мельничука Д.О., щороку в рамках Науково-методичного семінару для наставників студентських груп 1 курсу з питань педагогіки, психології та соціології проводяться лекції з означеної проблеми. Відділ з виховної роботи та студентських справ запрошує провідних фахівців – лікарів, психологів, педагогів. Наставники отримують підбірки методичних матеріалів щодо виховання у студентів несприйнятливості до вживання алкоголю, тютюну, інших наркогенних речовин, програму відмови від паління, методичні рекомендації [12] та інші матеріали [6,9,10,11].

Відділ з виховної роботи запрошує Творче об'єднання «Середовище буття», актори якого виступають перед студентами з театралізованими інтерактивними програмами «Осінь» (з проблем наркоманії та СНІДу), «Ромео і Джульєтта» (з питань дошлюбних статевих стосунків та виховання почуттів). Така форма виховної роботи є надзвичайно ефективною, незважаючи на велику кількість студентів (400 осіб), що приймають в ній участь.

Викладачі нашого університету виступають з доповідями на семінарах, конференціях, круглих столах, симпозіумах з проблем здорового способу життя. Наприклад, Міжнародний симпозіум «Лікування алко- і наркозалежних, допомога співзалежним, а також профілактика залежностей – досвід України та Польщі» (м. Київ). У класичному приватному університеті (м. Запоріжжя) щороку проводиться Всеукраїнська науково-практична конференція «Здоровий спосіб життя – основа освітньої системи сучасної України» [9]. У Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С. Макаренка відбувається Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Освіта і здоров'я дітей, підлітків та молоді в умовах навчального закладу» [8].

Здійснювати роботу з виховання здорового способу життя наставникам і викладачам допоможуть навчальні фільми та методична література. Наприклад, в м. Черкаси працює Українсько-

Голландський центр профілактики підліткової наркоманії, алкоголізму і тютюнопаління «Escape». Для учнів і вчителів ним розроблено серію брошур, які розповсюджуються безкоштовно, а саме: «Тютюн? Так / Ні… Твій вибір»; «Що Ваші учні повинні знати про алкоголь, тютюн та коноплю»; «Конопля? Так / Ні… Твій вибір»; «Здоровий мікроклімат у школі»; «Рання діагностика» та багато інших.

Крім цього, центр «Escape» пропонує ще одну форму профілактичної роботи – перегляд кінофільмів, герої яких розповідають про свій досвід вживання психоактивних речовин, і організацію дискусій серед глядачів. Це такі відеофільми: «Якби я знав раніше» (про досвід батьків, діти яких були залежні від наркотиків); «Табак – месть индейцев Аравак» (документальний учбово-профілактичний фільм); «Алкоголь не так безобиден, как кажется» (молодь про свій досвід вживання алкоголю); «Не дури себя» (підлітки про досвід куріння коноплі). Додаткова інформація до фільмів міститься у керівництві, прикладеному до кожної з касет.

Ефективною формою профілактики вживання наркогенних речовин серед молоді є соціально-психологічний театр, в основі якого лежить метод групової психокорекції особи. Центр «Escape» пропонує відеофільм «Методика социально-психологических театров» та коментарі до нього, де пояснюється мета і принципи створення театру, техніка написання сценаріїв, підготовка акторів, правила роботи для волонтерів. Докладну інформацію про діяльність центру Ви знайдете на сайті. Звернутись з питань безкоштовного забезпечення методичною літературою і відеофільмами можна за адресою: Благодійний центр «Escape». 18015, м. Черкаси, вул. Пастерівська, 57. Тел./факс 8(0472)58-86-79.

Наставники також можуть використовувати профілактичні фільми професора Новосибірського університету В.Г. Жданова, заступника голови „Союзу боротьби за народну тверезість” (Росія). Автор у своїх лекціях, спрямованих на боротьбу з алкоголем,

палінням і наркотиками, наводить статистичні дані щодо наслідків алкоголізму і наркоманії. Це такі фільми: «В.Г.Жданов. Как бросить курить»; «В.Г.Жданов. Алкогольный террор против России» та інші.

У виховній роботі з студентами НУБіП ми також використовуємо Програму «П'ятнадцять кроків відмови від куріння», розроблену Державним центром соціальних служб для молоді, Міським центром здоров'я м. Києва та доповнену автором статті [12]. Дана програма є ефективною, про що свідчать відгуки наших студентів та аспірантів, які завдяки їй покинули палити.

Варто акцентувати увагу на книгах всесвітньо відомого автора Аллена Карра, який розробив власний спосіб позбавлення від нікотинової та алкогольної залежностей [1,2,3,4]. Його метод отримав визнання серед фахівців як надзвичайно ефективний, став популярним і користується успіхом у багатьох країнах світу. Книги Аллена Карра видані двадцятьма мовами і стали бестселерами.

Таким чином, ми виявили, що виховання здорового способу життя займає важливе місце в підготовці фахівців з соціальної педагогіки, показали досвід виховної роботи зі студентами, запропонували зміст і методику виховання здорового способу життя. На нашу думку, варто викладати студентам – соціальним педагогам спецкурс «Здоровий спосіб життя». Потрібно вивчати мотиви сучасної молоді і формувати в них мотивацію до здорового способу життя. Необхідно знайомитись з новими методами та формами виховання здорового способу життя та озброювати ними майбутніх соціальних педагогів.

Список використаних джерел

1. Аллен Карр Единственный способ навсегда бросить курить. Москва : Добрая книга. 2002.
2. Аллен Карр Легкий способ бросить курить. Москва : Добрая книга. 2002. 87 с. URL :http://lib.aldebaran.ru
3. Аллен Карр Легкий способ бросить пить. Москва : Добрая книга. 2002. 115 с. URL : http://lib.aldebaran.ru

4. Аллен Карр Как помочь подростку бросить курить. Москва : Добрая книга. 2002.
5. Баранова С.В. Стань свободным от вредных привычек. Москва : Центр психофизического совершенства “Единение”, 2007. 184с.
6. Жалдак Л.М., Кручек В.А. Виховання несприйнятливості до алкоголю. *Наука і методика : збірник науково-методичних праць* / редкол. : А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. Київ : Аграрна освіта, 2006. Вип. 6. С.147-151.
7. Зубалій М.Д., Закопайло С.А. Складові здорового способу життя. *Завуч.* 2000. № 20-21. С. 29.
8. Лузан П.Г., Єжова О.О. Діяльність Всесвітньої організації охорони здоров’я в галузі сприяння здоров’ю людини. *Освіта і здоров’я: формування здоров’я дітей, підлітків та молоді в умовах навчального закладу* : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. з між народ. участю. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2008. С. 202-207.
9. Маценко Л.М. Виховання несприйнятливості до вживання алкоголю як складова формування здорового способу життя. *Дні науки–2008. Здоровий спосіб життя – основа освітньої системи сучасної України* : зб. тез доповідей учасників всеукр. наук.-практ. конф. у 3 т. (Класичний приватний університет, 23-24 жовтня 2008 р.) / ред. кол. В.М. Огаренко та ін. Запоріжжя : КПУ, 2008. Т. 3. С. 314-316.
10. Маценко Л.М. Виховання несприйнятливості до тютюнопаління як складова формування здорового способу життя. *Наука і вища освіта* : тези доповідей учасників XVI міжнарод. наук. конф. молодих науковців у 4 т. (м. Запоріжжя, Класичний приватний університет, 17-18 квітня 2008 р.) Запоріжжя : КПУ, 2008. Т. 3. С. 345.
11. Маценко Л.М., Костюк М.М., Бондаренко Н.А. Виховання несприйнятливості до тютюнокуріння. *Проблеми освіти* :

наук. зб. / кол. авт. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2007. Вип. 53. С. 111-115.
12. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : НАУ, 2008. 38с.
13. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 308 с.

2.6 Експериментальне дослідження складових здорового способу життя у студентів Гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України

У питанні розглядається проблема виховання здорового способу життя у фахівців з соціальної педагогіки, зміст, методика і досвід виховної роботи. Наведено результати експериментального дослідження складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету.

Проблема вживання молоддю алкоголю, тютюну і наркотиків, а також зневажливого ставлення до свого здоров'я є сьогодні однією з гострих і актуальних. Серед молоді віком 16-19 років 61 % має рівень здоров'я, значно нижчий за нормальний. Такий стан спостерігається й у 67 % осіб у віці 20-29 років .

Нині серед молоді досить поширеним явищем стала небезпечна статева поведінка. Дошлюбні статеві стосунки серед студентів вже не є рідкістю. Сексуальний досвід серед студентів, які щойно вступили до ЗВО, мають 10-30 %, а наприкінці 1-го року навчання – до 90 % студентів.

Значна частина молоді – це студенти. Прикро констатувати, що студенти гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України напряму підготовки "Соціальна педагогіка", нажаль, також знаходяться під впливом негативних звичок. Хоча вони, як фахівці з соціальної педагогіки, повинні не тільки берегти своє здоров'я, а й власним прикладом формувати бажання інших вести здоровий

спосіб життя. Першим кроком до вирішення даної суперечності є констатація стану здоров'я студентів та причин, які заважають їм вести здоровий спосіб життя.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало здійснення діагностики складових здорового способу життя у студентів педагогічного факультету НУБіП України.

Питанням виховання здорового способу життя присвячено ряд досліджень, авторами яких є Бобрицька В.І. (формування здорового способу життя майбутніх вчителів), Бойченко Т.Є. (освітні програми формування здорового способу життя молоді), Варвачук Н., Презлята Г. (чинники формування свідомого ставлення до власного здоров'я), Ващенко О. (школа, яка сприяє здоров'ю), Воронін Д.Є., Воронін М.М., Окса Д.Є., Окса М.М. (загальнопедагогічний і психологічний аналіз сутності і компонентів здорового способу життя студентів економічних спеціальностей), Вострокнутов Л.Д. (здоровий спосіб життя українського народу), Гавриленко Ю. (проблеми здоров'я школярів), Єжова О.О. (методика оцінювання здоров'яспрямованої діяльності навчального закладу), Закопайло С.А. (формування здорового способу життя у старшокласників), Звєрєва І.Д., Петрик О.М. (тренінг «Здоров'я – моя цінність»), Зубалій М.Д., Закопайло С.А. (структурні компоненти здорового способу життя старшокласників), Кузьменко В.Ю. (становлення та розвиток поняття «здоровий спосіб життя»), Лапаєнко С.В. (поняття про здоровий спосіб життя), Литвин-Кіндратюк С., Кіндратюк Б. (народознавство та організація здорового способу життя школярів), Мальцев Л. (культура здоров'я як мета і зміст оздоровчої функції освіти), Мединський С.В. (соціальне значення молоді у пропаганді здорового способу життя), Омельченко С. (проблема здоров'я та здоровий спосіб життя), Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. (педагогіка здорового способу життя), Петрик О.І. (медико-біологічні та психолого-педагогічні основи здорового способу життя), Пінчук І.М. (формування навичок здорового способу життя

та навчання здоров'я на життєвих прикладах), Смолюк В. (проблема здорового способу життя школярів і деякі шляхи її розв'язання), Суховєєва Н.М. (формування здорового способу життя (семінар-тренінг), Сущенко Л.П. (соціальні технології культивування здорового способу життя людини), Шатц П., Яременко О., Балакірєва О. (формування здорового способу життя молоді в Україні: національна модель), Шкірняк-Нижнік З.А. (проблеми охорони здоров'я дітей в Україні), Яременко О. (роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді) та багато інших.

Ми погоджуємось з думкою О. В. Безпалько, яка зазначає, що поняття "*здоров'я*" неможливо сформулювати однозначно. Тому у літературі зустрічається понад 400 визначень цього поняття [5, с. 115].

Наприклад, в давні часи здоров'я визначали як відсутність хвороб. Сучасну людину вже не задовольняє тільки відсутність хвороб, тому поняття "здоров'я" отримало ширший зміст, воно почало включати "благополуччя". Для здорової людини в сучасному світі недостатньо не мати захворювань, а потрібно бути благополучною у фізичному, психічному, духовному та соціальному відношеннях.

Тому загальноприйнятим у світі сьогодні є визначення здоров'я, викладене у преамбулі Статусу ВООЗ (1976р.): "*Здоров'я* – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад" [5, с. 115].

Дослідники описали такі *складові здоров'я*: фізична, психічна (або розумова), соціальна (або суспільна) і духовна. Сукупність цих складових називають *станом здоров'я людини*. Складові здоров'я є взаємозумовленими і невід'ємними одна від одної.

На процес формування здоров'я впливають *ряд факторів*, зокрема: стан системи охорони здоров'я (на 10 %); екологія навколишнього середовища (приблизно 20 %); спадковість (близько 20 %); умови та спосіб життя (майже на 50 %) [5, с. 116].

Як бачимо, саме спосіб життя найсуттєвіше впливає на стан здоров'я людини. Спосіб життя можна визначити як "особливості взаємодії людини з факторами навколишнього середовища". Очевидно, що здоров'я людини залежить від того, наскільки здоровим є її спосіб життя.

Здоровий спосіб життя – це поведінка людини, яка відображає життєву позицію, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я, і націлена на виконання певних норм і правил. [3, с. 116]. *Здоровий спосіб життя* – це ще й сукупність форм життєдіяльності людини, яка забезпечує її здоров'я та успішний життєвий шлях.

До основних *складових здорового способу життя* насамперед відносять: харчування, побутові умови, рухову активність та умови праці. Таким чином, складові здорового способу життя – комплекс компонентів, що забезпечують високий рівень фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я людини.

Сучасні дослідники уточнили і розширили перелік *складових здорового способу життя.* Це рухова активність, раціональне харчування, особиста гігієна, режим праці та відпочинку, загартування, відмова від шкідливих звичок, організація дозвілля і активного відпочинку, оптимальні міжособистісні стосунки, безпечна сексуальна поведінка, додаткові заходи зміцнення здоров'я, можливості реалізації здорового способу життя, проживання в умовах чистого навколишнього середовища.

Проаналізувавши складові здоров'я та здорового способу життя, ми вирішили виявити їх у студентів напряму підготовки "Соціальна педагогіка". З цією метою на основі проаналізованих складових нами була складена *анкета* "*Здоров'я та здоровий спосіб життя*".

Ми опитали 91 студента гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України (з них 68 студентів 2, 3, 4 і 5 курсів напряму підготовки "Соціальна педагогіка" і 23 студенти 5 курсу спеціальності "Педагогіка вищої школи"). У анкетуванні взяли участь студенти віком від 18 до 24 років, 20 хлопців та 71 дівчина.

Характеризуючи свою рухову активність, 63 % студентів зазначили, що вони допомагають батькам працювати на присадибній ділянці; 56 % (студенти 2, 3 і 4 курсів) відвідують заняття із фізичного виховання в університеті; 26 % студентів роблять зарядку; 13 % – займаються танцями (11 дівчат і 1 хлопець); 10 % студентів займаються легкою атлетикою; 7 % студентів займаються у спортивних секціях (кінний спорт, туризм, баскетбол, волейбол, футбол) та періодично займаються баскетболом, волейболом, футболом, бігом, влаштовують прогулянки Голосіївським парком, відвідують спортзал у гуртожитку, 4 % – займаються шейпінгом, аеробікою; 3 % – загартуванням; 2 % – відвідують басейн; 1 % – звільнений від фізкультури у зв'язку зі станом здоров'я.

Як показало анкетування, значна частина студентів напряму підготовки "Соціальна педагогіка" не турбуються про зміцнення свого здоров'я, хоча в університеті працюють спортивні секції з 14-ти видів спорту (важка атлетика, карате кіокушинкай, аеробіка, атлетична гімнастика, легка атлетика, гирьовий спорт, волейбол, баскетбол, футбол, великий і настільний теніс, лижі, туризм, спортивне орієнтування).

Щороку в університеті проводяться спортивні змагання з таких видів спорту: футбол та міні-футбол, волейбол (жіночий і чоловічий), баскетбол, важка та легка атлетика, легкоатлетичний крос, день естафет, естафета "Голосіївське кільце", шахи, шашки, гирьовий спорт, настільний теніс, спортивне орієнтування, туризм. Можна зробити висновок, що в університеті потужно працює кафедра фізичного виховання. До послуг студентів – стадіон та спортивний корпус, в якому є тренажерний та гімнастичний зали, ігровий зал, на території університету є спортивні майданчики. Крім цього, гуртожитки університету знаходяться в мальовничому Голосіївському лісі, поряд – озера, тобто є всі можливості для оздоровлення. Поруч з університетом працює басейн "Дельфін".

Незважаючи на такі можливості, наші студенти не поспішають зміцнювати своє здоров'я.

Однією з основних складових здорового способу життя є харчування. Характеризуючи своє харчування, 60 % студентів зазначили, що вони харчуються неправильно, так як вживають шкідливі для здоров'я продукти (напівфабрикати, чіпси, пиво, горішки, сухарики) рідко вживають овочі та фрукти, домашню їжу (супи, борщі тощо). 34 % студентів вважають своє харчування повноцінним, так як воно включає якісну питну воду, вітаміни, правильне співвідношення білків, жирів і вуглеводів, в раціон входять фрукти та овочі, студенти дотримуються режиму харчування. Студенти, які харчуються неправильно (60 %) назвали такі причини: нестача часу, грошей, немає бажання чи можливості готувати корисну їжу. 6 % студентів дали власний варіант відповіді. На їх думку, харчування було б повноцінним, якби було більше часу і коштів, харчування було б регулярним, була можливість вживати якісні воду та продукти харчування.

Як відомо, режим праці та відпочинку суттєво впливає на стан здоров'я людини. Так, 38 % студентів зазначили, що їх сон триває не менше 7 годин на добу, 14 % відповіли, що сплять по 5-6 годин на добу, пояснивши це умовами проживання в гуртожитку, де, на їх переконання, неможливо повноцінно відпочити.

45 % студентів вважають, що їх побутові умови характеризуються достатнім санітарно-гігієнічним рівнем помешкання та фізичної й психічної безпеки, є умови для емоційного розвантаження, відпочинку. На думку 19 % респондентів, їх побутові умови забезпечують психологічний комфорт і можливості для самореалізації та професійного зростання. 15 % студентів вважають, що їх побутові умови сприяють здоровому способу життя, на думку ж 26 % студентів – заважають.

Як уже зазначалось, складовою здорового способу життя є відмова від шкідливих звичок. Тому ми вирішили виявити

ставлення студентів до паління та вживання алкогольних напоїв. Як показало анкетування, 66 % студентів не палять і вважають паління шкідливою для здоров'я звичкою. Іноді (дуже рідко) палять 19 % студентів, але хочуть позбавитись цієї звички. 11 % студентів відповіли, що вони часто палять, але хочуть покинути. 1 особа покинула палити. 1 студент відповів, що багато разів кидав палити, але знову починав, бо без цього не може. У 1 особи стаж паління – 2,5 роки, вона вважає себе психологічно залежною, але намагається позбавиться від паління. І лише 1 особа зазначила, що вона багато палить вже протягом 5 років і не вважає за потрібне кидати палити, так як їй це подобається. Студенти, висловлюючи свою думку, зазначили, що курити – дуже шкідливо і дорого; курити чи не курити – це вибір кожної людини; "я ненавиджу себе за те, що знаю, що паління шкідливе для здоров'я, але досить часто палю", "у мене різко негативне відношення до паління"; "люди, які палять, навіть не розуміють, навіщо вони це роблять".

Описуючи своє ставлення до вживання алкогольних напоїв, 43 % студентів зазначили, що практично не вживають алкоголь. 36 % – вживають алкоголь рідко (пиво, слабоалкогольні напої), за 1 день можуть випити 0,3 л. (2 особи), 0,5 л. (18 осіб), 1 л. (5 осіб). Часто вживають пиво і слабоалкогольні напої (майже щодня) 2 % студентів. Вживають вино 7 % студентів від 1 до 4 разів на тиждень. Горілку і коньяк, або інші міцні напої вживають 4 % студентів. Вживають все (пиво, вино, горілку, коньяк) часто – 1 особа. Студентів, які б помітили за собою, що мають залежність від алкогольних напоїв – не виявлено. Студенти зазначили, що в основному вживають алкоголь у свята, одна студентка зізналась, що на свята вживає багато алкоголю.

Однією з складових здорового способу життя є організація дозвілля і активного відпочинку. Студенти гуманітарно-педагогічного факультету зазначили, що 78 % з них люблять прогулянки, туризм, екскурсії; 47 % – віддають перевагу відвідуванню концертів, КВК, конкурсів, музеїв; 27 % студентів,

крім зазначеного вище, займаються улюбленою справою (хобі), а саме: танцями (6 осіб), малюванням (4 особи), відпочивають з друзями (3 особи), активним відпочинком (2 особи), співають, переглядають кінофільми, проводять час за комп'ютером, захоплюються кулінарією, в'яжуть, вишивають, фотографують, рибалять, ходять по магазинах, ремонтують автомобілі (по 1 особі).

Описуючи свою статеву поведінку, 63 % студентів (14 хлопців і 43 дівчини) відмітили, що вони мають одного статевого партнера й користуються презервативами. Їх статеву поведінку можна назвати безпечною. 21 % студентів (дівчата) відповіли, що вони ще не живуть статевим життям. 6 % студентів (2 дівчини і 4 хлопці) зізнались, що ведуть себе ризиковано – змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами.

Студенти необґрунтовано впевнені в тому, що резерви їхнього здоров'я безмежні, що здоров'я їм гарантоване і ніякі грубі порушення сну, харчування, режиму праці і відпочинку, значні навантаження, стреси, наслідки шкідливих звичок не здатні принести відчутну шкоду молодому організму. Наслідком такого "оптимістичного" ставлення молодих людей до свого здоров'я є те, що вони хворіють.

Оцінюючи стан свого здоров'я, 8 % студентів гадають, що він "відмінний", 58 % – "добрий", 26 % – "задовільний", 8 % – "незадовільний". Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань. Так, проблеми зі шлунком мають 31 % студентів; серцево-судинні хвороби – 19 %; порушення постави, сколіоз – 18 %; підвищений або знижений кров'яний тиск – 16 %; алергія – 15 %; проблеми з зором – 15 %; ожиріння – 4 %; проблеми з нирками – 2 %; гайморит – 2 %; зоб щитовидної залози – 1 %; хвороби печінки – 1 %. Здоровими вважають себе 25 % студентів.

Ми попросили студентів назвати основні фактори, які заважають їм вести здоровий спосіб життя і отримали такі відповіді: умови проживання в гуртожитку – 25 %; нестача часу – 22 %; нестача коштів – 8 %; стреси – 7 %; лінь – 7 %; погане

харчування – 4 %; відсутність постійного режиму дня – 3 %; вплив компанії – 2 %; відсутність бажання – 1 %; нестача інформації про здоровий спосіб життя – 1 %; екологія – 1 %; паління – 2 %; нічого не заважає – 3 %.

На запитання "Чи згодні Ви з тим, що соціальний педагог повинен не тільки вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, пропагувати та виховувати здоровий спосіб життя?" 79 % студентів відповіли, що вони згодні, 9 % – не погоджуються з цим твердженням, 12 % зазначили, що кожна людина повинна сама обирати спосіб життя.

Таким чином, ми здійснили діагностику складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України і виявили, що студенти недостатньо використовують можливості університету щодо організації їх рухової активності. Більшість студентів (60 %) харчуються неправильно. Проживання у гуртожитку, на думку 26 % студентів, заважає їм повноцінно навчатися і відпочивати. 34 % студентів палять, 50 % вживають алкогольні напої, 2 % вживають алкоголь майже щодня. Статева поведінка 6 % студентів є ризикованою, вони змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами. 26 % студентів оцінили стан свого здоров'я як "задовільний", 8 % – "незадовільний". Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань (проблеми зі шлунком мають 31 % студентів; серцево-судинні хвороби – 19 %; порушення постави, сколіоз – 18 %). Вести здоровий спосіб життя студентам заважають умови проживання в гуртожитку, нестача часу та коштів, стреси, лінь. На думку 21 % студентів, соціальний педагог не повинен вести здоровий спосіб життя та бути позитивним прикладом для інших.

У подальшому ми плануємо вивчити організацію виховання здорового способу життя на гуманітарно-педагогічному факультеті та запропонувати рекомендації щодо здійснення такої роботи.

Загальновідомо, що існує проблема вживання молоддю алкоголю, наркотиків і тютюну. Це негативне явище ми спостерігаємо щодня і всюди. Наші студенти, а готуємо ми соціальних педагогів, нажаль також знаходяться під негативним впливом ряду шкідливих звичок. Хоча їхня місія і професійний обов'язок полягає зовсім у іншому – вони не тільки повинні вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, переконувати своїх клієнтів у необхідності берегти здоров'я. Натомість студенти, а у переважній більшості це дівчата, палять і вживають спиртні напої.

Одним із важливих і актуальних сьогодні в Україні є напрям виховання здорового способу життя. Його включено до ряду концепцій виховання студентської молоді. Так, за *концепцією національного виховання студентської молоді* [2] основними напрямами національно-виховної діяльності визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, *фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.*

Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя: виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя; формування знань і навичок фізичної культури в житті людини; забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів; фізичне, духовне та психічне загартування; формування потреби у безпечній поведінці, протидія та запобігання негативним звичкам, профілактика захворювань; створення умов для активного відпочинку студентів.

У *концепції превентивного виховання дітей і молоді,* затвердженій Президією АПН України 25.02.1998 р. [3], зазначається: «*Превентивне* виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального

оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист».

Фіцула М.М. у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» [6] виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, *антинаркогенне,* екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання.

Антинаркогенне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин тими молодими людьми, яким вони притаманні.

У *концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України,* затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [1], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, *фізичне,* естетико-художнє виховання.

Фізичне виховання – розвиток у студентів потреби здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості, протидія факторам, що негативно впливають на здоров'я колективу, вироблення вмінь самостійного використання методів і форм фізичної культури в трудовій діяльності та у відпочинку. Фізичне виховання реалізується в процесі всієї життєдіяльності університету: на заняттях з фізкультури, у роботі спеціальних медичних груп та груп лікувальної фізкультури, у роботі спортивних секцій, клубів, у проведенні спортивних змагань, турнірів, зустрічей, турпоходів тощо.

Ми підготували «Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя» [5], які включають такі матеріали: статистичні дані щодо здоров'я молоді, складові частини здоров'я та здорового способу життя, інформація про організації, які займаються формуванням здорового

способу життя, методичні матеріали наставникам щодо виховання несприйнятливості до тютюнопаління та алкоголю, процес формування тютюнової залежності, рекомендації педагогів і психологів щодо викорінення негативних звичок, програма «П'ятнадцять кроків відмови від куріння», статистика щодо вживання алкоголю, причини, які штовхають молодь до вживання спиртного, «Що означає пити з відповідальністю», норми вживання алкогольних напоїв, шкода і користь від пива, вислови відомих особистостей про здоровий спосіб життя, анкета «Здоровий спосіб життя молоді» та список рекомендованої літератури.

Таким чином, ми здійснили діагностику складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України і виявили, що студенти недостатньо використовують можливості університету щодо організації їх рухової активності. Більшість студентів (60%) харчуються неправильно. Проживання у гуртожитку, на думку 26% студентів, заважає їм повноцінно навчатися і відпочивати. 34% студентів палять, 50% вживають алкогольні напої, 2% вживають алкоголь майже щодня. Статева поведінка 6% студентів є ризикованою, вони змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами. 26% студентів оцінили стан свого здоров'я як «задовільний», 8% - «незадовільний». Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань (проблеми зі шлунком мають 31% студентів; серцево-судинні хвороби – 19%; порушення постави, сколіоз – 18%). Вести здоровий спосіб життя студентам заважають умови проживання в гуртожитку, нестача часу та коштів, стреси, лінь. На думку 21% студентів, соціальний педагог не повинен вести здоровий спосіб життя та бути позитивним прикладом для інших.

Наставники проводять необхідну виховну роботу з формування здорового способу життя, застосовують різні форми і методи, але все ж зустрічаються з рядом труднощів.

Ми також з'ясували, що виховання здорового способу життя займає важливе місце в підготовці фахівців з соціальної педагогіки.

На нашу думку, варто викладати студентам – соціальним педагогам спецкурс «Здоровий спосіб життя». Потрібно вивчати мотиви сучасної молоді і формувати в них мотивацію до здорового способу життя. Необхідно знайомитись з новими методами та формами виховання здорового способу життя та озброювати ними майбутніх соціальних педагогів.

У подальшому ми плануємо вивчити організацію виховання здорового способу життя на гуманітарно-педагогічному факультеті та запропонувати рекомендації щодо здійснення такої роботи.

Список використаних джерел

1. Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.* / укладачі: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с.
2. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4 *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.* / укладачі: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с.
3. Концепція превентивного виховання дітей і молоді. Затверджена Президією АПН України 25.02.1998 р. *Робоча книга вихователя.* Випуск 1 / укладачі: О.І. Тимчишин, В.І. Уруський. Тернопіль : ТОІППО, 2000. 300 с.
4. Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 420 с.
5. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 - 291.

2.7 Експериментальне дослідження організації роботи наставника та місця в ній формування здорового способу життя

Для того, щоб перевірити, як змінилась організація виховної роботи наставника студентської групи, нами було проведене експериментальне дослідження. *Завдання експерименту:* вивчити ставлення наставників студентських груп 1 курсу та студентів до наставництва; з'ясувати місце формування здорового способу життя у виховній роботі наставників.

На першому етапі експериментальної роботи нами було проведене анкетування наставників 1 курсу НУБІП України (всього 40 осіб). На запитання анкети "Виховання здорового способу життя як один із напрямів виховної роботи наставника студентської групи" наставники відповіли під час роботи семінару.

Ми намагались виявити, як наставники розуміють поняття "здоровий спосіб життя" і отримали такі результати: 50 % викладачів відповіли, що це відмова від шкідливих звичок; 45 % опитаних – це заняття спортом; 2,5 % респондентів відповіли так: походи вихідного дня; збалансоване харчування, якісні продукти, позитивне мислення; відповідність бажань і можливостей; вміння дотримуватись міри; комплекс виховних заходів, а також духовне, моральне, естетичне самовдосконалення; різносторонній гармонійний інтелектуальний і фізичний розвиток; дотримання певного режиму і раціону харчування; відповідна система життєвих цінностей.

За результатами анкетування, 85 % наставників не мають педагогічної освіти, лише 15 % опитаних зазначили, що мають педагогічну освіту. Але 82,5 % наставників пройшли навчання на семінарах в НУБіП України: 47,5 % з них навчалися на семінарі "Педагогічна майстерність викладача"; 27,5 % – на семінарі для наставників студентських груп перших курсів; 2,5% опитаних закінчили гуманітарно-педагогічний факультет НУБіП України.

Нагадаємо, що у 1997 році лише 15 % наставників закінчили факультет педагогіки та підвищення кваліфікації. Отже, за рахунок роботи семінарів в НУБіП вдалося підвищити якість підготовки наставників студентських груп.

За стажем роботи наставників можна умовно розділити на три групи: перший рік наставництва – 35 % викладачів; стаж від 2 до 11 років – 37,5 % опитаних, від 15 до 30 років – 12,5 % респондентів. Як бачимо, третя частина наставників – це молоді викладачі без досвіду роботи. Саме для першої групи наставників семінар є цікавим і корисним, про що свідчать їхні відгуки про його роботу.

Незважаючи на те, що більшість наставників уже мають стаж виховної роботи, на запитання: "Чи потрібні подібні семінари?" 50 % викладачів відповіли позитивно, 32,5 % опитаних вважають, що подібні семінари потрібні тільки для наставників перших курсів. Як зазначали наставники, семінар потрібен для обміну досвідом виховної роботи, пошуку ефективних методів її проведення, координації зусиль.

На запитання "Чи потрібен наставник студентській групі?" більшість викладачів – 70 % відповіли "так", і тільки 17,5 % наставників відповіли негативно. Як показало опитування, на запитання "Чи відчуваєте Ви, що потрібні групі, чи зверталися до Вас студенти за допомогою, порадою?" 70 % наставників відповіли позитивно і тільки 12,5 % негативно.

Анкетування також показало, що бесіду як одну з форм інформування студентів про здоровий спосіб життя використовують 77,5 % викладачів, кінофільми – 32,5 % наставників; презентації – 27,5 % викладачів; власний приклад, бесіди з лікарями, психологами, дискусії, екскурсії, відеоматеріали про наслідки шкідливих звичок та захоплень, організацію спортивних заходів – 2,5 % наставників. На запитання "Чи повинен наставник не тільки вести здоровий спосіб життя, а бути прикладом для інших?" 90 % викладачів відповіли "так".

На думку наставників, виховні заходи з питань здорового способу життя потрібно проводити: 12,5 % викладачів відповіли – щомісяця, 7,5 % викладачів – 1-2 рази в семестр; 7,5 % наставників – 1-2 рази на місяць; 10 % наставників – за потребою; 2,5 % респондентів – 1 раз на тиждень, 2,5 % викладачів – 1 раз на 2 тижні; 2,5 % викладачів – 4 рази на рік; 5 % наставників відповіли – якомога більше; 12,5 % викладачів – все залежить не від кількості виховних заходів, а від їх якості. Більшість студентів, після проведеної з ними роботи, змінюють своє ставлення до здорового способу життя, на думку 70 % викладачів.

Найбільше труднощів у виховній роботі з формування здорового способу життя у наставників викликають такі фактори: складно контролювати студентів; скептичне ставлення студентів до цієї теми; стійкі життєві принципи студентів, що сформувались під час навчання в школі; низький рівень проживання в гуртожитку; слабка зацікавленість студентів, пов'язана з уже сформованим способом життя; велика завантаженість студентів першого курсу; попередній досвід студентів, отриманий з навколишнього середовища, теле –, радіопередач; неймовірна конкуренція з рекламою алкоголю та тютюну; організація харчування в університеті; байдужість студентів до свого здоров'я і небажання змінювати свій спосіб життя; відсутність наочності; нестача спортивного інвентарю; доступність зловживань; важко боротися із шкідливими звичками, особливо у дівчат; складно реалізувати покарання; заважає спосіб життя, прийнятий у суспільстві; слабкий фізичний розвиток, спричинений сидінням за комп'ютером.

Наставники у виховній роботі зі студентами щодо формування здорового способу життя використовують: власний приклад та авторитет; сприяють відмові від шкідливих звичок і зацікавленню спортом; проводять бесіди, лекції, походи, семінари з метою пропаганди здорового способу життя; наводять приклади життєвих ситуацій; здійснюють колективну та індивідуальну роз'яснювальну роботу; спрямовують студентів до відвідування гуртків; дають

настанови; використовують огляд і аналіз різних літературних джерел, відвідують музеї, проводить бесіди з сучасниками та представниками старших поколінь; організують круглі столи на відповідні теми; залучають студентів до експедицій; використовують усну агітацію; організують культурне дозвілля, обговорення пияцтва та наркозалежності.

Позитивно оцінивши роботу семінару, наставники висунули деякі пропозиції щодо організації та змісту його роботи, а саме: проводити семінар у вигляді діалогів, дискусій, ігрових тренінгів; забезпечувати відеоматеріалами щодо пропаганди здорового способу життя; ознайомлювати з різними типами тестів, за допомогою яких можна було б виявити здібності студентів; залучати студентську організацію, відмінити адміністративний контроль і звіти з підписами; прослухати лекції психолога щодо спілкування і методів виховання студентського колективу.

На другому етапі експериментальної роботи нами було проведене анкетування студентів напряму підготовки "Соціальна педагогіка". В опитуванні "Наставник очима студентів" взяли участь 35 студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України. За допомогою анкетування ми намагались визначили ставлення студентів до наставників.

На запитання "Чи знаєте Ви свого наставника?" всі студенти відповіли позитивно, назвали прізвище, ім'я, по батькові наставника своєї групи. Студенти також назвали виховні заходи, які проводив наставник з групою. Це: виховна година – 51,4 % студентів; екскурсії – 20 % респондентів; бесіди – 28,5 % опитаних; анкетування – 42,8 % студентів; спілкування – 17,1 % респондентів; перегляд тематичних фільмів – 10,5 % опитаних; підготовка до свята – 2,8 % студентів.

У зв'язку з тим, що одним із напрямів роботи наставника є робота в гуртожитку, ми поцікавились у студентів "Чи відвідував наставник гуртожиток, де Ви проживаєте?" Позитивну відповідь дали 85,7 % опитаних студентів, негативну – 14,2% респондентів.

На запитання „Чи отримали Ви від наставника потрібну Вам інформацію про навчальний заклад?” майже всі студенти відповіли позитивно.

Періодичність спілкування з наставником студенти характеризують так: 1 раз в тиждень – 37,1 % опитаних; 1 раз в 2 тижні – 28,5 % респондентів; 1 раз в місяць – 22,8 % студентів. На запитання “Скільки часу приділяє наставник спілкуванню з групою?” студенти відповіли так: 1 пара на тиждень – 34,2 % опитаних; 1 пара в 2 тижні – 28,5 % респондентів.

Результати анкетування показують, що студенти позитивно оцінили роботу своїх наставників і висунули деякі пропозиції щодо її покращення, а саме: більше часу виділяти на спілкування; бути більш прихильним до студентів; менше психологічно впливати на студента; позитивно ставитись до студентів; більше позитивних розмов на будь-які теми; довіряти студентам.

Отже, можна зробити висновок про те, що студенти ознайомлені з роботою наставника, потребують куратора впродовж навчання і отримують підтримку і розуміння з будь-яких питань, що стосуються навчання, виховання, дозвілля.

Таким чином, ми вивчили діяльність наставників НУБіП України та місце в ній формування здорового способу життя і дійшли наступних висновків: 1. Хоча більшість наставників не мають педагогічної освіти, рівень їх підготовки суттєво зріс завдяки роботі семінарів для наставників та викладачів. 2. Значна частина наставників ще не має досвіду виховної роботи, тому необхідно продовжувати роботу семінарів для викладачів. 3. На думку наставників і студентів, інститут наставництва повинен функціонувати у ЗВО. 4. Наставники проводять необхідну виховну роботу з формування здорового способу життя, застосовують різні форми і методи, але все ж зустрічаються з рядом труднощів. 5. Наставники позитивно оцінили роботу семінару і висунули ряд пропозицій щодо організації його роботи. 6. Анкетування студентів показало, що наставники працюють зі своїми групами, проводять

різноманітні виховні заходи, відвідують гуртожитки. Студенти позитивно оцінили роботу своїх наставників.

У подальшому ми плануємо розробити необхідні для наставників методичні матеріали з виховної роботи, в тому числі з формування здорового способу життя та вдосконалити роботу семінару для наставників, врахувавши їх пропозиції.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М., Тюріна В. О., Федоренко О. І. Основи психології і педагогіки : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 134 с.
3. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 394 с.
4. Маценко Л. М., Сопівник Р. В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль : “Навчальна книга – Богдан”, 1999. 192 с.

2.8 Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя

Висвітлені рекомендації наставникам студентських груп НУБіП України щодо проведення організаційно-виховних годин з формування здорового способу життя, а саме виховання несприйнятливості до тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотиків.

Шановний наставнику!

Вам, звісно, відомо, що існує проблема вживання молоддю алкоголю, наркотиків і тютюну. Це негативне явище Ви, як і я, спостерігаєте щодня і всюди. Наші студенти, а готуємо ми

соціальних педагогів, нажаль також знаходяться під негативним впливом ряду шкідливих звичок. Хоча їхня місія і професійний обов'язок полягає зовсім у іншому – вони повинні вести здоровий спосіб життя, бути прикладом для інших, переконувати своїх клієнтів у необхідності берегти здоров'я. Натомість більшість наших студентів, до того ж це дівчата, курять і вживають слабоалкогольні напої та пиво. Вони не відрізняються від усієї молоді України, яка, за сучасними даними, практично вся (97 %) вживає алкоголь і палить.

Така ситуація наражає населення України на серйозну небезпеку. Воно може втратити ті резерви здоров'я, які ще лишилися після Чорнобильської катастрофи. Наведемо деякі статистичні дані щодо стану здоров'я українських дітей та молоді.

Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, сьогодні у більше ніж 50% школярів спостерігаються функціональні відхилення в діяльності різних систем організму. Статистика інституту педіатрії, акушерства і гінекології засвідчує, що лише 7-10% немовлят народжуються здоровими.

За даними Міністерства освіти і науки України виявлено різні порушення статури у приблизно 60% дітей шкільного віку; відхилення від норми у серцево-судинній системі – у 30 – 40% дітей; неврози – у 30% дітей. Майже 36% учнів ЗОШ України мають низький рівень фізичного здоров'я; 34% - рівень, нижчий за середній; 23% - середній, 7% - рівень, вищий за середній і лише 1% - високий рівень фізичного здоров'я.

Кожна третя дитина в Україні з'являється на світ з певними генетичними вадами. Серед підлітків та молоді віком від 14 до 20 років майже кожен третій хоча б раз вживав наркотики.

Останнім часом дошлюбні статеві відносини серед студентів стали досить поширеним явищем і навіть нормою поведінки. Сексуальний досвід серед студентів, які щойно вступили до ЗВО, мають 10-30%, а наприкінці 1-го року навчання – до 90% студентів.

На жаль, молоді люди, в тому числі і студенти НУБІП, практично не турбуються про підтримку і зміцнення свого здоров'я. В них сформована зовсім необґрунтована впевненість у тому, що здоров'я гарантоване молодим віком, що будь-які навантаження, грубі порушення харчування, режиму праці, відпочинку, стреси, наслідки шкідливих звичок спроможний самостійно подолати молодий організм.

Наслідком такого ставлення до свого здоров'я є те, що молодь хворіє. Найпоширеніші хвороби серед молоді сьогодні – це: хронічні захворювання різних органів і систем; психоневрологічні розлади; короткозорість; ожиріння; порушення постави; підвищений кров'яний тиск. Також збільшується ризик серцево-судинних хвороб та відбувається «омолодження» як серцево-судинних, так і хронічних захворювань.

Дослідники описали такі складові частини здоров'я: фізична, психічна або розумова, соціальна або суспільна, духовна. Сукупність цих складових частин називають станом здоров'я.

Корисно буде повідомити студентам інформацію про такі складові здорового способу життя.

Рухова активність	• Ранкова гігієнічна гімнастика • Фізичні вправи • Оздоровчий біг • Швидка ходьба • Рухові ігри • Заняття спортом
Раціональне харчування	• Правильний баланс білків, жирів, вуглеводів, вітамінів • Щоденне вживання фруктів та овочів • Режим харчування
Особиста гігієна	• Виконання гігієнічних процедур
Оптимальний режим праці та відпочинку	• Сон тривалістю не менше 7 годин на добу

	• Чергування розумової і фізичної активності • Володіння основами релаксації та аутотренінгу
Загартування	• Водні процедури • Повітряні, сонячні ванни
Відмова від шкідливих звичок	• Профілактика шкідливих звичок • Відмова від вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин
Організація дозвілля і активного відпочинку	• Прогулянки • Туризм, екскурсії • Відвідування культурних закладів • Заняття улюбленими справами (хобі)
Оптимальні міжособистісні стосунки	• Методи психічної саморегуляції і корекції • Засоби зняття нервово-емоційних напружень
Безпечна сексуальна поведінка	• Протидія розповсюдженню ХПСШ, СНІДу
Додаткові заходи зміцнення здоров'я	• Масаж • Дихальні вправи • Внутрішня врівноваженість
Можливості реалізації здорового способу життя	• Усвідомлення необхідності здорового способу життя • Створення необхідних умов
Проживання в умовах чистого навколишнього середовища	• Санітарно-гігієнічні вимоги до умов проживання

Отже, *здоровий спосіб життя* – це сукупність форм життєдіяльності людини, яка забезпечує її здоров'я та успішний життєвий шлях.

Здійснювати роботу з виховання здорового способу життя наставникові допоможуть навчальні фільми та методична література, наприклад, Українсько-Голландського центру профілактики підліткової наркоманії, алкоголізму і тютюнопаління «Escape». Для учнів і вчителів ним розроблено серію брошур, які розповсюджуються безкоштовно, а саме: «Тютюн? Так / Ні… Твій вибір»; «Що Ваші учні повинні знати про алкоголь, тютюн та коноплю»; «Конопля? Так / Ні… Твій вибір»; «Здоровий мікроклімат у школі»; «Рання діагностика» та багато інших.

Крім цього, центр «Escape» пропонує ще одну форму профілактичної роботи – перегляд кінофільмів, герої яких розповідають про свій досвід вживання психоактивних речовин, і організацію дискусій серед глядачів. Це такі відеофільми: «Якби я знав раніше» (про досвід батьків, діти яких були залежні від наркотиків); «Табак – месть индейцев Аравак» (документальний учбово-профілактичний фільм); «Алкоголь не так безобиден, как кажется» (молодь про свій досвід вживання алкоголю); «Не дури себя» (підлітки про досвід куріння коноплі).

Ефективною формою профілактики вживання наркогенних речовин серед молоді є соціально-психологічний театр, в основі якого лежить метод групової психокорекції особи. Центр «Escape» пропонує відеофільм «Методика социально-психологических театров» та коментарі до нього, де пояснюється мета і принципи створення театру, техніка написання сценаріїв, підготовка акторів, правила роботи для волонтерів.

Наставники також можуть використовувати профілактичні фільми професора Новосибірського університету В.Г. Жданова, заступника голови „Союзу боротьби за народну тверезість” (Росія). Автор у своїх лекціях, спрямованих на боротьбу з алкоголем, палінням і наркотиками, наводить статистичні дані щодо наслідків алкоголізму і наркоманії. Це такі фільми: «В.Г.Жданов. Как бросить курить»; «В.Г.Жданов. Алкогольный террор против России» та інші.

Методичні матеріали наставникам студентських груп для проведення організаційно-виховної години на тему «Виховання несприйнятливості до тютюнопаління»

Згідно з результатами досліджень міжнародного ракового союзу, кожного року від куріння у світі помирає близько 5 мільйонів людей. Якщо населення буде продовжувати курити стільки ж, скільки й зараз, то, за прогнозними розрахунками, загине близько 500 мільйонів курців.

Як наслідок вживання алкоголю і тютюнопаління, складної екологічної ситуації, майже 60% українців помирають від серцево-судинних хвороб, що призводять до інфарктів та інсультів. Великої шкоди здоров'ю підлітків і молоді завдає куріння. Превентивним вихованням молоді крім батьків, вчителів, вихователів займаються і соціальні педагоги.

Опитавши студентів спеціальності „Соціальна педагогіка" НУБІП ми виявили, що студенти не готові до здійснення антинікотинового виховання, вони не змогли назвати дієвих способів позбавлення від звички палити. До того ж, більшість студентів (а в основному це дівчата) палять.

Отже, проблема формування здорового способу життя безумовно є актуальною, а розробка дієвих рекомендацій, порад, які допоможуть підліткам і молоді звільнитися від звички палити – одне з важливих завдань вихователів.

Паління – це шкідлива звичка. Як відомо з психології, звички виробляються так само, як і навички – внаслідок багаторазового повторення певних дій. Наприклад, людина звикає вставати і лягати спати в певну годину, вранці вмиватися, мити руки перед їдою, класти речі на своє місце. Внаслідок такого звикання у людини виробляється внутрішня схильність до цих дій у певний час і при певних умовах, самі ж дії часто виконуються автоматизовано. Така схильність людини до певних способів дій і називається *звичкою.* Звичка переживається людиною як потреба, що спонукає її до певних дій. Цим звичка відрізняється від навички.

Фізіологічною основою звичок є стереотипія в роботі великих півкуль головного мозку, тобто стійка система реакцій організму на вплив зовнішнього середовища. В основі звичок, як і навичок лежать вироблені за життя і добре злагоджені системи тимчасових нервових зв'язків. Вони формуються внаслідок свідомої або несвідомої, стихійної організації поведінки людини, що регулярно повторюється і підкріплюється. Закріплюючись, звички стають дуже стійкими. Недаром в народі кажуть, що „звичка – це друга натура". Якщо звичка, що переживається людиною як потреба, не підтримується, то у людини виникає почутті незадоволення, а іноді і страждання. Позитивні звички є потрібним надбанням людини. Негативні (в тому числі і паління) – є постійним гальмом в діяльності людини, в реалізації її планів. Звичка палити згубила чимало прекрасних починань і чудових людей.

На нашу думку, паління – це незвичайна шкідлива звичка, така як звичка запізнюватись, вживати в мові зайві слова, грубі вирази, лайку, бути неохайним тощо. Ми називаємо паління складною „психофізичною" звичкою, тому що ця звичка переживається людиною як потреба з кількох причин. По-перше, підкріплення вимагають тимчасові нервові зв'язки (умовні рефлекси), які відповідають за існування цієї звички. По-друге, організм вимагає підтримання звичного для нього рівня нікотину в крові. Цей факт підтвердили дослідження вчених США, які довели, що нікотин – це також наркотик, який викликає фізичну залежність.

Звичку палити підтримують цілий ряд умовних рефлексів. У процесі паління беруть участь всі п'ять відчуттів людини – зір, слух, смак, нюх і дотик. Бажання закурити виникає в людини, яка побачила, що палить інша людина, рекламу сигарет, сигарети, запальничку, попільничку, почула звук запальнички або звук цигарки. В роті курця постійно присутній специфічний тютюновий присмак, який не дає забути про цигарку. Запах приміщення, де палять, диму або сигарет, збуджує бажання закурити. Куріння

підтримують і дотикові відчуття, коли людина торкається цигаркою до губ або тримає її пальцями.

Важливим завданням батьків і вихователів є виховання корисних звичок і запобігання утворенню шкідливих. Це завдання цілком здійсненне. Адже всі звички виробляються (і можуть загальмовуватись) під впливом зовнішніх умов, внаслідок відповідної організації життя людини. Якою б міцною не була шкідлива звичка, її можна викоренити, перевиховати. Кожна звичка піддається зміні. Будь-який динамічний стереотип (стійка реакція організму на вплив зовнішнього середовища), навіть коли він закріпився, можна замінити іншим. Треба тільки наполегливо за це взятися і не пропускати жодної нагоди для встановлення і зміцнення нового стереотипу.

У справі антинікотинового виховання допоможе розуміння причин, які штовхають людину до цигарки. Вчені згрупували основні мотиви, що спонукають підлітків почати палити. Це імітація манер певної компанії, в якій підліток хоче стати „своїм”; бажання бути схожим на людину, що подобається; прагнення виглядати дорослим (спостерігаючи за поведінкою старших, підлітки сприймають сигарету як ознаку дорослості); потреба в самоствердженні; бажання все в житті спробувати.

Опишемо коротко процес формування тютюнової залежності. У кожної людини досвід знайомства з тютюном, яке відбувається на першому етапі, свій. Як правило, першу спробу закурити супроводжують кашель, спазми в горлі, головний біль, нудота, блювання, сльозотеча. Такі явища цілком закономірні – адже в організм потрапила отрута. Правда, існує частина людей, які з першої сигарети відчувають приємне загальне збудження, ейфорію.

На другому етапі людина щоразу відчуває лише приємну збуджуючу дію тютюну, не помічаючи шкідливих змін в організмі. Формується психічна залежність: коли закінчуються сигарети і курець не палить деякий час, він починає нервувати і шукати

можливість закурити. Виникає звичка до куріння. Людина вже не помічає, як виймає сигарету з пачки, викурює її, бере наступну...

Третій етап настає тоді, коли без чергової сигарети людина відчуває себе роздратованою, „розбитою". Поступово приходить усвідомлення того, що куріння приносить не лише задоволення, але й шкоду, створює певні незручності. Без сигарети вже важко зосередитися, під час роботи куріння стає безперервним.

На четвертому етапі відбуваються зміни у стані здоров'я. Виникають слабкість, біль у грудях, кашель, задишка, утруднене дихання. Знижується легкість заучування, точність обчислення, обсяг пам'яті. Грубішає голос (особливо це помітно у дівчат), жовтіють зуби, з'являється неприємний запах з рота, кровоточать ясна, шкіра обличчя набуває жовтуватого відтінку, з'являються зморшки, волосся виглядає тьмяним, нездоровим. Ще й одяг має неприємний запах диму. Привабліва картина, чи не так?

Щоб переконати підлітків у необхідності здорового способу життя, потрібно разом з ними скласти список причин, які б утримували їх від паління. Наприклад: це шкодить моєму здоров'ю; у цивілізованому світі я не зможу претендувати на престижне місце роботи, якщо куритиму; серед передової молоді куріння не популярне, навпаки, підтримується культ здорового способу життя; я прихильник розумного витрачання грошей; я хочу мати здорових дітей; кожна викурена цигарка – це нова зморшка на моєму обличчі; я досягну успіху без паління та інші.

Вихователям варто прислухатися до порад педагогів і психологів щодо викорінення негативних звичок.

1. Під час викорінення звички слід з'ясувати, в зв'язку з чим ця звичка виникла і діяти проти причини, а не проти наслідку. Не допускати повторення дій, які є необхідною умовою підтримання звички. Але швидке викорінення звички, що іноді застосовують вихователі, може викликати у вихованця ненависть до вихователя, розвинути спритність і хитрість. Тому варто враховувати органічну природу звички, для розвитку і згасання якої потрібен час.

2. Варто зазначити, що вольові особистості можуть перебороти в собі звичку курити зусиллям волі. Допоможе у цій корисній справі також зміна обстановки, цікавий, захоплюючий відпочинок, під час якого немає часу нудьгувати, зменшення кількості стресів.

3. Старайтеся не купувати цигарки пачками, а тим більше блоками. Якщо у Вас в кишені чи в сумочці не буде пачки цигарок і запальнички, бажання закурити виникатиме рідше. З часом Вам стане соромно купувати цигарки ”поштучно”, або просити їх у незнайомих людей. Це допоможе Вам покинути курити.

4. Кожного дня зменшуйте кількість викурених сигарет аж поки не залишиться одна. Не куріть її , а розламайте і викиньте на смітник.

5. Вчені розробили жувальні гумки, гелі для тіла, напої, які містять ті самі складові, що й сигарети. Ці продукти вже продаються у 40-ка країнах світу, і дають можливість курцям задовольнити своє бажання, коли вони знаходяться у місцях для тих, хто не курить. Нікотинові пластирі, жувальні гумки і цукерки також допомагають курцям поступово звільняться від фізичної залежності.

6. Не дозволяйте робити Вас „пасивним” курцем. Лікарі з’ясували, що „пасивне” куріння спричиняє такі самі наслідки, як і „активне”. Виявляється, що перебування протягом години в накуреному приміщенні рівнозначне випалюванню 4-х сигарет.

7. Кожного дня відкладайте гроші, які раніше Ви витрачали на сигарети. Придумайте, що придбаєте собі на ці гроші через місяць.

8. Якщо людина не може сама побороти психологічну залежність, їй варто звернутися за консультацією до спеціаліста, а іноді – пройти курс психологічної реабілітації.

Програма „П’ятнадцять кроків відмови від куріння»

До цих рекомендацій варто додати конкретні поради, розроблені Державним центром соціальних служб для молоді, Міським центром здоров’я міста Києва та доповнені автором.

Програма називається „П’ятнадцять кроків відмови від куріння”. Вона вже допомогла багатьом людям позбутися цієї згубної звички. Щоб досягти успіху, необхідно переглянути свої умовні рефлекси, що нагадують про куріння, уникати ситуацій, які провокують бажання викурити сигарету. Програма складається з 15 дій та розрахована на тиждень. Ці умовні кроки треба виконувати щодня.

Крок 1. Зосередження. Зосередьтеся на успішному завершенні справи, пригадайте ті ситуації, коли Ви почували себе вільними від звички палити. Подумайте про щастя бути незалежним! Мобілізуйте духовні та фізичні сили для перемоги! Покинути палити допоможе бажання і значимий для людини мотив, наприклад: „Я хочу покинути палити, щоб позбутися хронічного кашлю”.

Крок 2. Як позбутися спокуси? Відмовтесь від усього, що нагадує Вам про куріння – сигарет, сірників, попільнички, запальничок. Вичистіть одяг, приберіть у своєму помешканні, автомобілі. Не забувайте, що всі п’ять відчуттів (зір, слух, смак, нюх, дотик) можуть підтримувати умовний рефлекс.

Крок 3. Підготовка. Це важливий крок у набутті знань про свої майбутні дії, а також у придбанні усього необхідного, щоб виконувати 15 кроків упродовж дня.

Крок 4. Гігієна зубів. Після пробудження швидко встаньте, поспішіть до ванної, почистіть зуби та прополоскайте порожнину рота відваром м’яти або зубним еліксиром. Це допоможе змінити смакові відчуття і попередить перший рефлекс.

Крок 5. Сніданок. Чи снідаєте Ви щоранку? Ці сім днів і надалі Ви повинні мати повноцінний поживний сніданок. Він стане добрим початком дня. Щоб позбутись продуктів розпаду тютюну, додати сил організму, потрібно насичувати його поживними речовинами. Ваше самопочуття значно поліпшиться.

Крок 6. Грейпфрутовий сік і вітамін С. Сніданок Ви маєте завершити склянкою холодного грейпфрутового соку. Коли у роті Ви відчуєте незнайомий смак, це пригальмує умовний рефлекс. Цей

сік багатий на вітамін С. А ще – найкраща субстанція для очищення крові від продуктів розпаду нікотину. Нікотин знижує вміст вітаміну С у крові та інших рідинах організму. Натомість вітамін С позбавляє від нікотину. Коли людина відмовляється від куріння у щоденних умовах, очищення триває два-чотири тижні. Великі дози вітаміну С відновлять організм за кілька днів. Тому приймайте ще таблетку вітаміну С після кожного прийому їжі (три рази по 500 мг щоразу). У випадку фізичної залежності, що виникає в результаті багаторічного куріння, потрібна детоксикація організму.

Крок 7. Чищення зубів після їжі. Чистити зуби та полоскати зубним еліксиром ротову порожнину – обов'язкова вимога, незалежно від того, де Ви їсте – в школі, дома чи на роботі. Це перешкоджає бажанню закурити після їжі.

Крок 8. Страви. Ви боїтеся додаткових кілограмів, позбавляючись від куріння? Бажання щось з'їсти треба використати собі на користь. Проблема в тому, не скільки їсти, а що. Споживання овочів та фруктів втамує голод. Їжте яблука, моркву, сир, капусту, ізюм, горіхи, виноград, соняшникове насіння. Все це має бути поруч, щоб не виникло бажання з'їсти калорійні, але малокорисні продукти. Крім цього, необхідно збільшити фізичне навантаження.

Крок 9. Не вживайте кави, чаю, алкоголю. Усі ці продукти можуть спровокувати бажання закурити, тому вилучте їх з раціону на цей тиждень.

Крок 10. Дружня підтримка. Вам потрібна допомога і дружня підтримка, особливо в перші, найважчі тижні. Не приховуйте своїх зусиль не вживати тютюну. Оголосіть своїм друзям і родині, що Ви кидаєте палити. Прилюдно взяте зобов'язання зміцнює сили. Люди будуть намагатися підтримати Вас. Знайомих курців попросіть не курити у Вашій присутності. Значно легше кинути палити, якщо робити це разом зі своїм другом (подругою).

Крок 11. Розміщення знаків, символів. Це гарний спосіб пам'ятати про взяті на себе зобов'язання. Розмістіть обрані Вами

знаки там, де раніше була попільничка, на дзеркалі, телевізорі, в кімнатах, в автомобілі, на робочому місці.

Крок 12. Допоможіть іншим відмовитись від куріння. Майте з собою 15 пунктів програми, щоб показати друзям і поділитися з ними досвідом, допомогти кинути палити.

Крок 13. Постійна завантаженість. Заздалегідь продумайте свої дії на тиждень. Будьте зосереджено зайняті чимось корисним. Нудьга та байдикування провокують умовні рефлекси. Ще Ян Амос Коменський сказав: „Неробство – це подушка Сатани. Кого Сатана знайде непрацюючим, того він займе спочатку дурною думкою. А потім – ганебною справою.” Частіше бувайте на свіжому повітрі. Ви здивуєтесь, як легко це гальмує бажання курити.

Крок 14. Дії під час критичних ситуацій. Протягом тижня можуть виникати ситуації, коли Вам буде потрібно застосувати спеціальний засіб для заперечення бажання закурити. Одним з них є нескладні дихальні вправи. Вони діють негайно, тому що їх виконання уп’ятеро збільшує рівень кисню у мозку. Видихніть повітря з легень, потім після кілька секундної затримки дихання наповніть їх свіжою порцією повітря. Це повторіть тричі. Може запаморочитись голова, тому не робіть ці вправи, коли Ви за кермом автомобіля. Глибоке дихання може спровокувати кашель. Не бійтеся цього. Бажано також завжди мати з собою сік грейпфрута.

Крок 15. Подяка. Коли день завершується, подумайте про Ваші досягнення, подякуйте тим, хто Вам допомагає. Дотримуйтесь цих правил щодня, і тиждень мине непомітно. Ці 15 пунктів допоможуть Вам досягти успіху! І пам’ятайте: бажання – це тисяча можливостей, а небажання – це тисяча причин.

Після того, як людина покинула палити, в її організмі відбувається такі позитивні зміни. Через 20 хвилин - нормалізується кров’яний тиск, відновлюється робота серця, покращується кровопостачання долонь і ступнів. Через 8 годин - наближається до норми рівень вмісту кисню в крові. Через 2 дні -

їжа стає смачнішою, тому що посилюється здатність відчувати смак і запах. Через тиждень - покращується колір обличчя, стає свіжим дихання, зникає неприємний запах від шкіри та волосся. Через місяць - знижується втомлюваність, пропадає головний біль і кашель, рідше виникає задишка. Через рік - удвічі знижується ризик ішемічної хвороби серця.

Таким чином, актуальність проблеми виховання несприйнятливості до тютюнопаління з кожним роком зростає. У виховній роботі обов'язково потрібно враховувати, що паління – це звичка, яка і виникає, і згасає повільно, викликає як психологічну, так і фізичну залежність, підтримується всіма п'ятьма відчуттями людини. Нажаль у вихованні молоді відсутня система дієвих виховних заходів, які б допомогли молодим людям відмовитись від паління. Необхідно вивчати мотиви сучасної молоді і формувати в них мотивацію до здорового способу життя.

Методичні матеріали наставникам студентських груп для проведення організаційно-виховної години на тему «Виховання несприйнятливості до алкоголю»

Виховання несприйнятливості до наркогенних речовин - один з найважливіших напрямів у процесі виховання особистості, бо він впливає на ефективність реалізації всіх інших складових частин виховного процесу.

Паління, алкоголізм і наркоманія — небезпечніші хвороби, адже вживання речовин, які призводять до них, навіть у незначних дозах, руйнують фізичне і моральне здоров'я людини, паралізують волю, вбивають інтелектуальні сили, спричиняють деградацію особистості. Підступність нікотину, алкоголю і наркотиків у тому, що вони до певного часу руйнують організм людини непомітно, приховано.

Звичайна хвороба дає про себе знати підвищенням температури, розладом функції якогось органу чи звичайним болем. Сигнал тривоги змушує звертатися до лікаря.

Паління, вживання спиртного чи наркотиків таких „сигналів” не подають. Ці наркогенні речовини присипляють розум: він не здатний вчасно розрізнити небезпеку, що непомітно підкрадається, межу, переступивши яку людина стає курцем, алкоголіком чи наркоманом, проте продовжує вважати себе «цілком здоровою».

Якою б не була хвороба, вона несе небезпеку людям. До того ж, куріння, алкоголізм та наркоманія роками завдають страждань рідним і близьким людям, які потрапили в тенета цих згубних звичок. Не усвідомлюють курці, пияки і наркомани тієї небезпеки, на яку вони наражають життя своїх нащадків, передаючи їм у спадок недоумкуватість та інші вади.

Алкоголізм є сьогодні однією із серйозних соціально-педагогічних проблем. Ця проблема має глибокі культурні, політичні і соціально-економічні корені, і для вживання ефективних заходів для її подолання необхідно знати історію цієї проблеми.

Вживання спиртних напоїв почалося понад вісім тисяч років тому. Відкриття арабським хіміком і лікарем Альбуказісом Коза етилового спирту спричинило поширення і вживання цієї речовини.

Винахід горілки відносять до VI ст., її винахідниками вважають монахів-бенедиктинців, які поширили цей напій у всій системі існування монастирів.

На Русі вживання спиртних напоїв почалося з моменту державотворення і було розповсюджено серед усіх шарів населення: князів, бояр, духівництва, простого люду, але готування і продаж спиртних напоїв знаходились в руках князів і вищих станів.

На жаль, ні починання Іоанна Калити щодо попередження народного пияцтва, ні затоплення шинкарів у Волхові Василем III, ні жорсткі постанови Стоглавого Собору при Іоанні Грозному і заборони на торгівлю спиртним Бориса Годунова, ні знищення шинків Катериною II, ні виникнення суспільств тверезості та

антиалкогольний рух не привели ні до зникнення спиртних напоїв, ні до зникнення самої проблеми алкоголізації населення.

Цьому є ряд причин. По-перше, пияцтво, як соціальне явище, відволікає від існуючих у суспільстві проблем. По-друге, торгівля спиртним приносила і приносить значний прибуток державі. Виробництво алкоголю було і залишається однією з провідних галузей промисловості й експорту будь-якої країни.

Виробництво і споживання алкоголю в нашій країні постійно росте. Так, за підрахунками статистиків, у 1980 році у порівнянні з 1950 роком воно виросло в 11,4 рази. І це без обліку «домашніх вин», самогону та інших рідин, що містять алкоголь. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, споживання алкоголю понад 8 літрів на душу населення в рік веде до зміни генофонду нації, тому що дітей із психічним і фізичними відхиленнями від норми народжується більше, ніж здорових. Особливо тривожним фактором є раннє прилучення і швидке звикання до спиртного дітей і підлітків.

Існує кілька визначень алкоголізму. З медичної точки зору алкоголізм - це хронічне захворювання, що характеризується нескоримим потягом до спиртних напоїв. Із соціальних позицій алкоголізм - форма девіантної поведінки, яка характеризується патологічним потягом до спиртного і, як наслідок, наступною соціальною деградацією особистості.

Початкова стадія розвитку алкоголізму, яка відрізняється особливим хворобливим станом людини, що розвивається в результаті непомірного і систематичного вживання спиртних напоїв, називається пияцтвом.

Негативний вплив пияцтва й алкоголізму як форми девіантної поведінки полягає ще і в тому, що ці явища не тільки наносять страшної шкоди здоров'ю людей, а й викликають інші соціальні відхилення: злочинність, правопорушення, соціальний паразитизм, аморальні вчинки, самогубства.

В Україні існує явище масової бездоглядності дітей, яке не було спричинене епідеміями чи війнами. Серед дітей, що залишились без батьківського піклування, переважну більшість складають соціальні сироти, і лише невеликий відсоток – це діти, які втратили батьків. Отже, причина бездоглядності дітей здебільшого полягає не у фізичній втраті батьків, а у втраті батьками здатності виконувати функцію піклування про дітей.

Найпоширенішими причинами сучасного соціального сирітства в Україні, коли батьки свідомо уникають виконання своїх обов'язків з виховання та піклування про дітей, є зловживання алкоголем та наркотичними речовинами. Результатом такої поведінки батьків, як правило, буває позбавлення їх батьківських прав. Діти, котрі залишилися без батьківського піклування, переважно потрапляють в інтернатні заклади, перебування в яких призводить до появи «сирітського» феномена. Внаслідок недостатнього розвитку знань, умінь і навичок існування у відкритому суспільстві, випускники інтернатних закладів врешті-решт опиняються на вулиці.

Причин поширення серед дітей і молоді паління, вживання спиртного і наркотиків багато. На жаль, найчастіше вони призвичаюються до їх уживання в мікросередовищі сім'ї, навіть, на перший погляд, цілком благополучної, де традиційно панує поблажливе ставлення принаймні до „культурного" вживання алкоголю. За даними досліджень, з 81 родини, де один з батьків випивав, не зловживаючи спиртним, діти знали смак алкоголю у 44 випадках; у 33 сім'ях, в яких батьки взагалі не вживали спиртних напоїв, діти пробували їх у 4 випадках.

У сім'ях алкоголіків і наркоманів складаються найнесприятливіші умови для виховання дітей. Шкідливо впливає на школярів читання творів або перегляд кінофільмів, де смакуються моменти, в яких учень ще не в змозі правильно розібратися, а також невміння організувати своє дозвілля, зайнятися корисними для розвитку справами. Тому виховна робота

повинна передусім спрямовуватися на запобігання палінню, алкоголізму, наркоманії.

Найперше завдання антинаркогенної виховної роботи — озброєння молоді знаннями про згубні наслідки тютюну, алкоголю і наркотиків. Низький рівень їх поінформованості про шкідливість цих речовин не може сприяти формуванню в них негативного ставлення до пияцтва, паління і наркоманії, тому необхідно постійно і широко роз'яснювати шкідливість їх впливу на організм людини та її діяльність.

Друге завдання — вироблення певних психологічних «гальм», які б утримували їх від уживання цих речовин, виховання навичок і звичок, що відповідають правилам людського співжиття.

Третє завдання — виховання в молоді непримиренності до вживання цих речовин їхніми однолітками. За даними досліджень, до 30% учнів шкіл не засуджують, наприклад, пияцтво, не вважають його чимось ганебним. Тому необхідно проводити спеціальну виховну роботу з переорієнтації їхніх поглядів і переконань, виховувати нетерпиме ставлення до тих, хто вживає алкоголь.

Четверте завдання — своєчасне виявлення тих, хто періодично вживає ці речовини, проведення з ними індивідуальної виховної роботи щодо подолання цієї негативної звички.

У процесі антинаркогенної виховної роботи слід обов'язково ознайомлювати студентів з чинними правовими заходами боротьби з пияцтвом і наркоманією. Вони мають зрозуміти, що між алкоголем, наркотиками і правопорушеннями та злочинністю існує тісний зв'язок, їх уживання псує характер людини, вбиває її моральний ідеал, вона стає егоїстичною, слабшає її воля, з'являються нездорові примхи, удавана відвага, роздратованість, самовпевненість, знижується опір негативним впливам, втрачаються самоконтроль і почуття відповідальності за свої вчинки. Водночас розвиваються моральна нестійкість, розбещеність, жорстокість, цинізм та ін.

У бесідах про шкідливість алкоголю і наркотиків для сім'ї необхідно розкрити їх негативний вплив на потомство (вони згубно діють на статеві клітини, які несуть патологічну інформацію майбутньому плоду). Навіть за умови, що дитина народилася здоровою в сім'ї алкоголіків чи наркоманів, умови для її виховання надто ускладнюються.

Слід також наголошувати на шкідливості впливу алкоголю на трудову діяльність людини — продуктивність праці, трудові відносини. Студенти повинні усвідомити, що науково-технічний прогрес зумовлює постійний розвиток виробництва, який потребує від людини вміння приймати важливі рішення, чіткості й уважності в роботі. Продукція, яку випускають заводи, нерідко складається із сотень деталей, і недбале виконання будь-якої з них робить непридатним весь виріб. Особливо дається взнаки такий брак на різних потокових і автоматичних лініях, коли від працездатності однієї людини залежать продуктивність і кінцевий результат праці десятків і сотень інших людей.

Розглянуті завдання і зміст антинаркогенної виховної роботи необхідно реалізувати передусім у навчальному процесі через використання виховних можливостей навчальних предметів.

Причини, які штовхають молодь до вживання спиртного

Коли батьки, вчителі або викладачі попереджають тебе про можливу дію алкоголю, вони зазвичай наводять жахливі приклади брудних та смердючих алкоголіків, що харчуються на смітниках і крадуть металобрухт. А якщо не про такі крайнощі, то як мінімум вони попереджають тебе про ризики для здоров'я, як-от розлади у роботі шлунку та печінки. Одним словом, аргументи та приклади, що насправді не значать для тебе дуже багато. І чого б вони мали багато значити, це ж те, що відбувається з іншими і, звісно, не стосується тебе.

Пивні рекламні акції і реклама алкоголю не бентежать тебе такими прикладами, вони роблять вживання алкоголю приємною розвагою, це неначе «чарівне зілля», що гарантує власнику

популярність, веселощі, друзів і т.д. Вони навіть ідуть так далеко, що пов'язують вживання алкоголю із спортом та романтичними чарами. Чого не зробиш, аби спокусити тебе вживати той чи інший «еліксир».

Ти маєш сам приймати рішення, що є правильним для тебе. Щоби це зробити, ти маєш знати, що може тобі дати вживання спиртного. Це справедливо для всіх наркотиків, а як ти знаєш, алкоголь – це наркотик. Звісно, люди можуть пити із відповідальністю, але про це варто подумати. Наведемо 9 причин, які штовхають молодь до вживання спиртного.

1. Через алкоголь ти почуваєшся зібраним, навіть коли ти повністю втратив контроль. Тому в нетверезому стані ти можеш впасти чи мати якісь інші неприємні пригоди.

2. Алкоголь змушує тебе почуватися крутим тоді як ти поводишся як йолоп. Наступного разу, коли твої друзі зберуться разом випити, залишися тверезим і подивися. Це можливість побачити, якими дурними вони виглядають.

3. Через алкоголь ти можеш втрачати пам'ять. Може бути доволі незручно, коли хтось інший скаже, яким смішним ти був учора ввечері, особливо якщо ти не пам'ятаєш, що ж такого смішного ти робив чи говорив.

4. Алкоголь руйнує заборони. Ти можеш розслабитися настільки, що будеш робити і говорити те, про що потім шкодуватимеш. Часом результатом цього може бути небажана вагітність або ЗПСШ (захворювання, що передаються статевим шляхом), або ж образи друзів.

5. Похмілля. Якщо ти і справді бажаєш провести день, страждаючи від головного болю, ти маєш таку можливість – напийся.

6. Алкоголь дає відчути себе «дорослим». Що в цьому особливого? Часто дорослі п'ють, аби забути, що вони дорослі, із усіма належними їм обов'язками. Іншими словами, вони намагаються знову відчути себе дітьми! Від наслідування

інфантильних дорослих ти не маєш відчувати себе насправді дорослим.

7. Пити, щоби забути про проблеми. Повір, твої проблеми нікуди не зникнуть після того, як ти протверезієш.

8. Пити заради прийняття друзями. Ти чув про «груповий тиск». Дружба, побудована на вживанні алкоголю, не триває довго. Ці друзі відійдуть з цієї ж простої причини, коли пити стане нецікаво – це постійно те саме. Вони не справжні друзі, ці стосунки ідуть в нікуди. Коли ти будуєш дружбу навколо спільних інтересів, спорту чи іншої діяльності, ваші стосунки будуть розвиватися. Це набагато сильніша підстава для дружби, ніж спільна пляшка…

9. Пити від цікавості. В алкоголі насправді немає нічого таємничого. Після певного часу алкоголь втратить свій шарм. От чому у багатьох підлітків розвивається залежність від алкоголю. Коли алкоголь починає втрачати свою хвилюючу привабливість, їм треба більше алкоголю для отримання задоволення, часто вони втрачають здатність отримувати його іншими способами. Незабаром вони втратять можливість добре вчитися, втратять здоров'я, довіру родини та друзів. Кінець лекції. Вирішуй сам, пити чи не пити, а якщо вирішив пити – пий із відповідальністю!

Що означає «пити з відповідальністю»?

Існує дві лінії поведінки щодо вживання алкоголю. Перша – це лінія цілковитої відмови від вживання спиртного. Друга – це так звана «теорія культурного пиття».

Ознайомте студентів з нормами безпечного вживання алкоголю для дорослих. Зверніть увагу студентів на той факт, що вони не відносяться до дорослих, оскільки перебувають у юнацькому віці, який триває від 15 до 18 років та у періоді «пізньої юності» або «початку дорослості» - від 18 до 25 років (за віковою періодизацією Еріксона-Ельконіна). Тому безпечні норми вживання алкоголю для студентів повинні бути значно меншими, ніж наведено нижче. Корисним буде, щоб студенти порівняли кількість алкоголю, який вони вживають, з наведеними нормами.

Також зосередьте увагу студентів на тому, що алкоголь в описаних дозах є відносно безпечним для здоров'я, тобто він не викликає отруєння організму, але сприяє звиканню та формуванню психологічної і фізичної залежностей.

Є таке поняття, як стандартна доза алкоголю. Мається на увазі будь-який алкогольний напій, що містить 12 мл. чистого спирту: пиво у пивному бокалі, вино у фужері, або міцний напій у чарці.

Інакше кажучи, 250мл пива (з 5% вмістом алкоголю), 100 мл вина (12%), і 35 мл міцного спиртного напою (35% і більше) приблизно рівні за вмістом алкоголю: в кожному з цих варіантів він складає близько 12 мл. Надалі стандартну дозу алкоголю ми називатимемо «склянкою».

Норми для жінок:

- максимум дві склянки* на день;
- при особливих нагодах – максимум три склянки, але не кожний тиждень;
- не більш як 14 склянок на тиждень;
- відмовляйтесь від алкоголю під час вагітності чи коли хочете завагітніти.

Норми для чоловіків:

- максимум 3 склянки на день;
- при особливих нагодах – максимум 5 склянок, але не кожний тиждень;
- не більш як 21 склянку на тиждень;
- відмовляйтесь від алкоголю, якщо ви запланували народження дитини.

Поради, які актуальні як для чоловіків, так і для жінок:

- не вживайте жодного алкоголю хоча б два дні на тиждень, щоб позбавитись або уникнути звички;
- не вживайте жодного алкоголю протягом хоча б двох тижнів, 3-4 рази на рік;

•не вживайте алкоголь у поєднанні з працею, навчанням, спортом та водінням автомобіля;

•не вживайте алкоголь у поєднанні з ліками чи іншими хімічними речовинами;

•не вживайте алкоголь, коли ви втомлені, не перетворюйте вживання алкоголю на реакцію на стрес чи власні проблеми. Алкоголь не допоможе вам їх вирішити.

Шкода і користь від пива

Як зазначає С.Скоробагатько, пиво - це один із найдавніших напоїв. Варили його ще стародавні аккади та шумери. За античних часів пиво вважалося надзвичайно корисним, навіть цілющим. Ним лікували анемію, цингу, холеру. Денний раціон будівників єгипетських пірамід складався з двох коржів, цибулини і двох глечиків пива. Цікаво, що донедавна лікарі радили пивні дріжджі від анемії. Можливо, популярності напою сприяла сувора система контролю якості. Ще знаменитий кодекс Гаммурапі чітко роз'яснював, як слід чинити з тим, хто зварить неякісне пиво. Варіантів було усього два: утоплення в бочці з бракованою продукцією або пиття цієї продукції бракоробом особисто, поки не уп'ється до смерті. Але все це було давно. Сьогодні нас більше цікавлять відомості про вплив пива на здоров'я людини.

Насамперед, пиво може бути одним із основних джерел надходження в організм n–нітрозодиметиламіну. Таку складну назву має сполука, що утворюється у процесі приготування пивного солоду внаслідок дії на його компоненти окислів азоту в сухому повітрі. Нітрозодиметиламін, який крім пива виявлено в ячмінному віскі, солонині та шинці, зараховують до найнебезпечніших канцерогенів, хоча на сьогодні незаперечних доказів їх канцерогенності немає. До честі пивоварів, після заяви ВООЗ, що напій може містити n–нітрозодиметиламін в небезпечних концентраціях, у багатьох країнах технологію приготування солоду змінили.

Ще одна вада пива в тому, що хмельова добавка надає цьому напоєві властивості антибіотиків, пригнічуючи молочнокисле бродіння. До того ж у хмелі міститься алкалоїд хопеїн, який називають також ізоморфіном, що за хімічним складом та фізіологічними властивостями схожий з морфіном. Тому пиво має певну наркотичну дію.

Ще 15 років тому важко було уявити дівчину, котра йде вулицею і п'є пиво. Сьогодні це видовище повсюдне, яке є наслідком негативного впливу реклами. Всі негативні чинники, що їх містить пиво, на підлітків діють значно сильніше, ніж на дорослих. До того ж у пиві чимало фітоестерогенів – рослинних речовин, схожих на жіночі статеві гормони. У юнаків, котрі зловживають пивом, вони можуть викликати фемінізацію, а у дівчат – розвиток чоловічих рис, маскулінізацію. Цікаво, чи знають про це юні красуні, котрі полюбили пиво завдяки телевізійним рекламним роликам?

Небезпека від фітоестерогенів ще й у тому, що в підлітковому віці, коли відбувається «перебудова» ендокринної системи, додаткові гормони діють на неї дуже шкідливо. Але чимало медиків вважають, що коли споживати пиво помірно, то воно може принести користь. У ньому великий вміст вітамінів В1, В2, РР. Хмельова гіркота стимулює виділення шлункового соку, справляє заспокійливу, знеболюючу та дезинфікуючу дії. Як показали дослідження німецьких і чеських лікарів, помірне споживання пива (400-500 мл на день) знижує ризик серцево-судинних захворювань, а також сприяє відновленню слизової оболонки при гастриті й виразковій хворобі шлунку.

Австрійські лікарі вважають, що випити кухоль прохолодного пива, особливо у спеку, не тільки приємно, а й корисно. Воно позитивно діє на стан шкіри та волосся, стимулює апетит. Деякі дослідники навіть вважають, що кухоль пива на день допомагає відвернути інфаркт і крововилив у мозок. Однак, ті ж австрійські лікарі застерігають, що у споживанні пива має бути міра. Варто

перетнути якусь межу – і починається зворотній процес – руйнування практично всіх органів, особливо серця й печінки. Як знайти межу між користю і шкодою? На думку вчених, її не переступають ті, хто випиває не більше півлітрового кухля на день.

Можна почути й те, що пиво спричиняє молочницю статевих органів. Це не зовсім так. Молочниця – це грибкове захворювання, яке передається як статевим, так і нестатевим шляхом і розвивається завжди на фоні зниженого імунітету організму. А імунітет, як відомо, знижують приймання антибіотиків, запальні процеси, зловживання алкоголем, стреси та інші фактори. Як вже зазначалось, хмельова добавка надає пиву властивості антибіотиків. Тож якщо зловживати пивом, як і будь-яким іншим алкогольним напоєм, то це справді може призвести до зниження імунітету і сприяти розвитку молочниці.

Як бачимо, пиво має і «плюси» і «мінуси». Чого більше? Міркуйте самі і вирішуйте – пити чи не пити. Якщо ж Ви ніяк не можете відмовиться від пива, то прислухайтесь до таких порад. Кожен любитель пива знає, що воно буває свіже (не пастеризоване) і пастеризоване (термічно оброблене).Під час термічної обробки, завдяки якій пиво можна довго зберігати, гинуть дріжджі й вітаміни, і виходить продукт, у котрому все мертве. Тобто, усі цілющі властивості, про які йшла мова вище, притаманні лише свіжому пиву.

Імпортне пиво, що продається у нас, (і у пляшках, і у бляшанках) завжди пастеризоване. «Живе» пиво у пляшках випускають лише вітчизняні виробники, але зберігати його можна не більше двох тижнів. Визначити якість напою можна за тим, як довго тримається піна. Згідно з міжнародним стандартом, на якісному пиві «шапка» має бути заввишки 4 сантиметри і триматись повинна не менше 4-х хвилин. У хорошого пива піна майже без бульбашок, точніше – вони такі дрібні, що піна досить щільна. Ще один показник – прозорість. Якщо пиво каламутне, то

якість його вельми сумнівна. А от осаду на дні пляшки лякатись не варто – то дріжджі, які жодної небезпеки не становлять.

І насамкінець. Часто «пивомани» тривожаться, що у бляшанкове пиво для тривалішого зберігання додають консерванти. Однак ці тривоги безпідставні: у бляшанковому пиві чесних виробників консервантів немає. Згідно із «Законом про чистоту пива», виданим у 1516 році в Німеччині герцогом Вільгельмом IV Баварським, при виготовленні пива, крім солоду, хмелю, дріжджів, соди та води, нічого більше використовувати не можна. І цього закону європейська спільнота дотримується досі. Втім, останнім часом почали виробляти пиво не тільки з ячмінного солоду, а й з інших злаків (пророщеної пшениці тощо), однак німці з цим нововведенням не погодились і продовжують робити тільки солодове пиво. Але консерванти не додають. А для підвищення терміну зберігання пиво пастеризують. Яка користь від такого пива – Вам уже відомо.

Методичні матеріали наставникам студентських груп для проведення організаційно-виховної години на тему «Виховання несприйнятливості до вживання наркогенних речовин»

Наведемо деякі статистичні дані, які допоможуть наставникові звернути увагу студентів на проблему наркотизації молоді та показати актуальність профілактичної роботи , яка потрібна сьогодні.

75% споживачів наркотиків становлять молоді люди віком до 29 років. Доведено, що кожен наркоман за своє нетривале життя втягує у зловживання наркотиками близько 200 осіб. «Життя наркомана» триває 5-7 років.

Серед наркоспоживачів переважають безробітні (80%). Молодь, що навчається в ЗОШ, гімназіях, ліцеях складає 3,9%, коледжах і технікумах - 1,2 %, студентська молодь - 0,5%.

Зростає кількість дітей з відхиленнями в психофізичному розвитку – дітей з особливими потребами і дітей «групи ризику». Близько 60% дітей з’являються на світ з різними патологіями. За

останні роки дитяча захворюваність, що нерідко призводить до інвалідності, зросла більш як на 20%. Причинами цього є поширення наркоманії, алкоголізму, куріння та інші.

Поради батькам щодо профілактики поширення серед молоді наркогенних речовин

1. Встановлювати і дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки, чіткого режиму життя (розподіл часу для праці, навчання, дозвілля, відпочинку); практикувати визначення кожному членові сім'ї його обов'язків, контролювати їх виконання, спільно з дітьми аналізувати стан життя родини, її перспективи, сімейні плани тощо.

2. Старатися тримати під контролем вільний час дитини, цікавитись її успіхами, проблемами, труднощами, інтересами, запитами, прагненнями і способами їх задоволення.

3. Знати товаришів своєї дитини, коло її неформального спілкування, сповідувані нею ідеали, пріоритетні життєві орієнтири.

4. Виховувати у дітей відповідальне, ціннісне ставлення до свого здоров'я; культивувати розуміння обов'язку допомагати в майбутньому своїм літнім батькам, родичам, дітям, нужденним, утримувати свою сім'ю.

5. Компетентно й педагогічно грамотно (без повчань, моралізування, надокучливості, залякування, з урахуванням індивідуальних і вікових характеристик) обговорювати з дітьми проблеми асоціального змісту життя окремих людей (наркоманів, токсикоманів, алкоголіків). Стежити і намагатися, щоб перша інформація про наркотичне лихо і сумнівний "кайф" надійшла до дітей саме від батьків, родини, а не від компанії з вулиці.

6. Обмежувати доступ дітей до інформації, що популяризує наркоманію, зваблює їх насолодою від вживання наркотичних і токсичних речовин (кіно, відеофільми, пісенні твори, що акцентують на привабливих сценах "кайфування" в стані наркотичного одурманення свідомості, розуму людини).

7. Розвивати й заохочувати у дітей самостійність, уміння обстоювати власну позицію, переконання; навчати їх протистояти агітації прихильників сучасного способу життя, прикрашеного наркотичними і токсичними речовинами, алкоголем тощо.

8. Підтримувати постійний зв’язок з навчально-виховними закладами, допомагати їм у пропаганді утвердженні здорового способу життя підростаючого покоління.

9. Знати і вміти пояснити основні прикмети чи зовнішні ознаки вживання дітьми наркотиків, токсичних речовин, алкоголю (зміна фізичного стану, поведінки, активності тощо).

10.Бути готовими і рішучими до консультацій з педагогами, психологами, медиками; до відвертої, спокійної розмови з дитиною; до прийняття "дисциплінарних" рішень щодо обмеження "непродуктивного" часу життя дитини і контактування її з "підозрілими" товаришами.

Вислови відомих особистостей про здоровий спосіб життя

Шановний наставнику! Наведені вислови Ви можете використати у виховній роботі зі своїми студентами. Як відомо, ефективність методу переконання підсилюється за допомогою таких факторів: наведення реальних прикладів з життя, конкретних фактів, думок авторитетних людей; переконуючи інших, Ви повинні самі вірити у те, про що повідомляєте та користуватись авторитетом у студентів; потрібно також врахувати індивідуальні особливості і вік студентів, їх емоційний стан. Ці вирази Ви можете використати у бесіді зі студентами, або залучити їх до дискусії. Кожен студент, отримавши вислів, має зачитати його та прокоментувати.

Я.А. Коменський попереджав батьків не давати міцних напоїв дітям і писав: «Спартанці, турбуючись про правильне виховання юнацтва, державними законами строго заборонили молодим людям до 20 років пити вино».

М. Стельмахович підкреслює, що «Народна педагогіка українців різко виступає проти пияцтва як явища, що губить людину, принижує її гідність».

«Брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло». Володимир Мономах.

«Хочеш довше жити – кидай курити». Народна приказка.

«Пияцтво є вправляння в безумстві». Піфагор.

«Алкоголь – постачальник людей для тюрем». А. Бодрираллар.

«Може бути насилля без алкоголізму, але не може бути алкоголізму без насилля». Народна мудрість.

«Пияцтво принижує людину, віднімає у неї розум, нехай навіть на деякий час, і врешті решт, перетворює на тварину». Жан-Жак Руссо.

«Тютюн завдає шкоди тілу, руйнує розум, затуплює цілі нації». «Люди бояться холери, але вино небезпечніше за неї». О. де Бальзак.

«Людство могло б досягти неймовірних успіхів, якби воно було тверезим». І. Гете.

«Горілка біла, але фарбує ніс і очорнює репутацію». А.П. Чехов.

«Всі стали б мудріші удвічі, будь крапля мудрості у вині». С. Брайт.

«Алкоголь робить з людини вбивцю та злодія». «У п’янстві немає ні розуму, ні доброчинності». Г.С. Сковорода.

«Цигарка – ворог. Зброя проти неї – Ваша воля». Народна мудрість.

«П’янство – мати усіх вад». Абу-ль-Фарадж.

«Рідко злодій чи вбивця чинить свій злочин тверезим». Л. Толстой.

Список рекомендованої для наставників літератури

1. Агарков В.І., Швидкий О.В., Северин Г.К., Бугашева Н.В., Ніколаєнко В.В. Формування, оцінка та корекція здорового

способу життя студентів : метод. рекомендації. Донецьк, 2001. 15 с.
2. Александрова Т. Найбільше щастя в житті – здоров'я. *Освіта. Технікуми, коледжі.* 2004. № 4 (10). С. 84-86.
3. Аллен Карр Единственный способ навсегда бросить курить. Москва : Добрая книга. 2002.
4. Аллен Карр Легкий способ бросить курить. Москва: Добрая книга. 2002. 87 с. URL : http://lib.aldebaran.ru
5. Аллен Карр Легкий способ бросить пить. Москва : Добрая книга. 2002. 115 с. URL : http://lib.aldebaran.ru
6. Аллен Карр Легкий способ похудеть. Москва : Добрая книга. 2002.
7. Аллен Карр Как помочь подростку бросить курить. Москва : Добрая книга. 2002.
8. Антіпов Ю.С., Лісчишин Г.В. Ставлення студентської молоді до фізичної культури та здорового способу життя. *Фізичне виховання – здоров'я студентів* : матер. наук.-метод. конфер. Донецьк, 2003. С. 20-22.
9. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи психології і педагогіки : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336.
10. Баранова С.В. Стань свободным от вредных привычек. Москва : Центр психофизического совершенства "Единение", 2007. 184с.
11. Башмакова Е.А. Здоровьесберегающая педагогика – реальная гуманизация образования. *Педагогические науки*. 2006. № 4. С. 23-24.
12. Бевз Г.М., Главник О.П., Технологія проведення тренінгів здорового способу життя молоді. Київ, 2005. 176 с.
13. Бобрицька В.І. До проблеми формування здорового способу життя майбутніх вчителів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: *Науково-методичний журнал.* 2004. Випуск 3-4. С. 95-101.

14. Бобрицька В.І. Формування здорового способу життя у майбутніх вчителів. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Полтава, 2006. 432 с.
15. Бойченко Т.Є. Освітні програми формування здорового способу життя молоді. Київ : Український інститут соціальних досліджень, 2005. 120 с.
16. Варвачук Н., Презлята Г. Чинники формування свідомого ставлення до власного здоров'я. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2006. № 4. С. 24-25.
17. Воронін Д.Є., Воронін М.М., Окса Д.Є., Окса М.М. Загальнопедагогічний і психологічний аналіз сутності і компонентів здорового способу життя студентів економічних спеціальностей. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2005. № 6. С. 3-21.
18. Востроknутов Л.Д. Заповіт віків: здоровий спосіб життя українського народу. Київ : Національний університет внутрішніх справ, 2004. 160с.
19. Гавриленко Ю. Проблеми здоров'я школярів крізь призму сприйняття педагога. *Освіта на Луганщині*. 2005. № 2. С. 70-75.
20. Закопайло С.А. Формування здорового способу життя і його цінностей у старшокласників : метод. рекомендації. Переяслав-Хмельницький, 2001. 58 с.
21. Здоров'я – моя цінність : метод. матеріали до тренінгу / І.Д. Звєрєва, О.М. Петрик. Київ : Науковий світ, 2005. 54 с.
22. Зубалій М.Д., Закопайло С.А. Складові здорового способу життя. *Завуч.* 2000. № 20-21. С.29.
23. Зубалій М.Д., Закопайло С.А. Структурні компоненти здорового способу життя старшокласників. *Освіта і управління.* 2005. Т. 8. № 2. С. 153-156.
24. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.

25. Концепція освіти “рівний – рівний” щодо здорового способу життя серед молоді України : навч.-метод. посіб. Київ : Навчальна книга, 2002. 23 с.
26. Кузьменко В. Ю. Становлення та розвиток поняття “здоровий спосіб життя”. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Збірник наукових праць.* Кн. 1. К., 2000. С.117-124.
27. Лапаєнко С.В. Поняття про здоровий спосіб життя. *Здоров’я України*. 1998. № 12-14. С. 23-24.
28. Литвин-Кіндратюк С., Кіндратюк Б. Народознавство та організація здорового способу життя школярів : монографія. Івано-Франківськ, 1997. 279 с.
29. Мальцев Л. Культура здоров’я як мета і зміст оздоровчої функції освіти. *Освіта на Луганщині*. 2004. № 1. С. 118-123.
30. Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Педагогіка здорового способу життя. Київ, 2004. 42 с.
31. Омельченко С. Погляд науковців на проблему здоров’я та здоровий спосіб життя. *Освіта на Луганщині*. 2006. № 1. С. 107-112.
32. Охорона здоров’я в Україні: проблеми та перспективи / заг. ред. В.М. Пономаренко. Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. 68 с.
33. Паффенбаргер Р.С., Ольсен Є. Здоровый образ жизни. Київ : Олимпийская литература, 1999.
34. Пінчук І.М. Формування навичок здорового способу життя та навчання здоров’я на життєвих прикладах. *Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії й практики : м*атер. доповідей на міжнарод. наук.-практич. Конф. Київ, 2002. С. 19-34.
35. Петрик О.І. Медико-біологічні та психолого-педагогічні основи здорового способу життя : курс лекцій : навч. посіб. для студентів ун-тів та пед. інститутів. Львів : Світ, 1993. 119 с.

36. Петрик О.І. Основи здорового способу життя. Львів : Світ, 1993. 117с.
37. Плахтій Д.П., Славіна Н.С., Дарчук С.І., Дорош В.У. Про здоров'я та здоровий спосіб життя : навчал. посіб. Кам'янець-Подільський, 2004. 224 с.
38. *Політика і стратегія Української держави в галузі охорони здоров'я* : матер. наук.-практ. конф. (20-21 травня, 1999 р., м. Одеса). Одеса : Одеський держ. мед. ун-т, 1999. 198 с.
39. Перетятько О.В. Проблема формування здорового способу життя у вітчизняному шкільництві кінця XIX – початку XX століття. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* 2003. № 7. С. 34-43.
40. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О.Яременко, О.Балакірєва, Н.Бутенко, О.Вакуленко та ін. Київ : Український ін-т соціальний досліджень, 2000.
41. Сидоров В.М. Від поняття «здоров'я» до категорії. Київ: Промінь, 1990. 15 с.
42. Скоробагатько С. Кухоль пива. *Сільські вісті.* 2004. 14 вересня.
43. Смолюк В. Проблема здорового способу життя школярів і деякі шляхи її розв'язання. *Педагогічний пошук*. 2004. № 4 (44). С. 69-70.
44. Соціальне значення молоді у пропаганді здорового способу життя : навч.-метод. посіб. / С.В. Мединський. Чернівці, 2004. 76 с.
45. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 308 с.

46. Тарасюк В. Історичні аспекти проблеми здорового способу життя у філософсько-педагогічних концепціях. *Педагогічний пошук*. 2006. № 3 (51). С. 76-79.
47. Формування здорового способу життя : навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О.Яременко, О.Вакуленко, Л.Жаліло, Н.Комарова та ін. Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2000.
48. Формування здорового способу життя: проблеми і перспективи / О.Яременко, О.Балакірєва, О.Вакуленко та ін. Київ: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. 207 с.
49. Формування здорового способу життя (семінар-тренінг) : навчал. програма курсу для спеціальностей “Соціальна педагогіка” і “Практична психологія” / Н.М. Суховєєва, А.І. Конончук. Ніжин : Ніжинський державний педагогічний університет ім. М. Гоголя 2004. 11 с.
50. Формування здорового способу життя молоді в Україні: національна модель “Молодь за здоров’я”. / П.Шатц, О.Яременко, О.Балакірєва та ін. Київ : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. 130 с.
51. Шкірняк-Нижнік З.А. Проблеми охорони здоров’я дітей в Україні в аспекті Конвенції ООН про права дитини. *Журнал практ. врача*. 1998 № 4. С.2-5.

РОЗДІЛ 3
СТУДЕНТСЬКИЙ КОЛЕКТИВ
У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАСТАВНИКА

3.1 Внесок А.С. Макаренка в розвиток теорії груп та колективів

Про життя і творчість Антона Семеновича Макаренка, його внесок в теорію колективістського виховання, застосування педагогічної спадщини у навчально-виховному процесі написано вже сотні педагогічних праць. Це дисертації, монографії, наукові статті як вітчизняних вчених, так і зарубіжних авторів.

Зважаючи на те, що сьогодні тема колективного виховання є дискусійною, вчені обговорюють доцільність використання елементів педагогічного досвіду Макаренка в навчально-виховному процесі, існує неоднозначне ставлення педагогів до терміна „колектив", до принципу виховання особистості в колективі і через колектив, ця тема є актуальною.

Мета проведеного теоретичного дослідження – встановити роль А.С. Макаренка в розвитку теорії груп і колективів.

Перше, на що натрапляє дослідник груп і колективів, який намагається розібратись у цих соціально-психологічних явищах, це різноманіття точок зору і неоднозначність розуміння термінів.

Походження слова "колектив" дослідив В.І.Александров [2]. Він пише, що слово "колектив" походить від латинського "collectivus", яке означало щось зібране, збірне ім'я і використовувалось як прикметник. Процес перетворення слова "колектив" із загальновживаного на термін автор пов'язує з появою соціальної психології. На початку 20 століття термін "колектив" означає суму індивідів, які складають єдину сукупність, утворену за певною ознакою. Переосмислив зміст поняття "колектив" А.С.Макаренко. На його думку колектив - це живий соціальний організм, заснований на соціалістичному принципі об'єднання. Існує інша точка зору, за якою А.С.Макаренко вживав термін "колектив" у значенні виховної общини [6].

Антон Семенович Макаренко – класик української педагогіки, творче життя і педагогічна діяльність якого пройшли в період сталінської тоталітарної системи. В засобах масової інформації Макаренка називають „вихователь сталінських гвинтиків", „кишеньковий педагог", „педагог-антигуманіст". Насправді ж А.С. Макаренко робив усе можливе, щоб виховати справжнього громадянина своєї Вітчизни, людину морально стійку, працьовиту, творчу, колективістську, всебічно розвинену [5].

Розглянемо основні положення теорії груп та колективів і погляди вчених-педагогів сучасності на спадщину А.С.Макаренка. Головне теоретичне положення колективістської концепції виховання: комплекс важливих моральних якостей особистості можна виховати лише в умовах згуртованого колективу. Основною метою виховання в колективі є створення оптимальних умов як для виховання особистості, так і для її самоствердження і саморозвитку. Основний висновок А.С.Макаренка - виховувати в колективі, через колектив і для колективу. Саме цей принцип виховання за радянських часів став головним об'єктом ідеологічного втручання і, отже, джерелом його спотворення. Значна частина педагогів не зуміла втілити в життя головну ідею Макаренка: створити спільноту, де панують взаємини поваги, доброзичливості, захищеності, що є важливою умовою самоствердження і саморозвитку особистості.

У працях А.С.Макаренка чітко визначені головні принципи організації і діяльності колективу: наявність загальноколективних цілей, суверенітет і самоврядування колективу в єдності з педагогічним керівництвом, постійний рух назустріч перспективам, створення і накопичення традицій, добрий тон життя. Витоки колективу А.С.Макаренко бачив у системі загальноколективних цілей, не тільки виділяючи їх як головну умову життєдіяльності колективу, але й розробляючи методику цілеспрямованого їх формування. Ним був вивчений стадійний процес розвитку колективу, який полягає у переходах від близької і доступної

перспективи на початковій стадії становлення колективу до висунення у вже сформованому колективі дальньої перспективи великого масштабу і суспільного звучання. Колектив формується не в будь-якій діяльності, як справедливо зазначає А.С.Макаренко, а лише в такій, яка складає основний зміст його життя.

Основними здобутками А.С. Макаренка є обгрунтування принципів виховання особистості в колективі і через колектив та поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, розробка методик перспективних ліній та паралельної дії, ознак та стадій розвитку колективу, виявлення особливостей виховання волі і характеру дитини та сімейного виховання, теоретичне і практичне визначення шляхів побудови такого виховуючого колективу, який створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку особистості.

Вкладом Антона Семеновича у справу сімейного виховання є його роздуми про виховання і перевиховання, про структуру сім'ї та кількість дітей в ній, мету сімейного виховання та особистість вихователя. У творі „Книга для батьків" А.С. Макаренко описав вісім видів несправжнього батьківського авторитету, про які необхідно знати сучасним батькам. Це авторитет пригнічення, віддаленості, педантизму, резонерства, любові, доброти, дружби, підкупу [8].

А.С. Макаренко працював і над проблемою лідерства. В кожному виді діяльності є свій лідер, наприклад, лідер-організатор, лідер-інтелектуал, лідери в культурно-масовій та спортивній діяльності тощо. Для того, щоб не допустити суперництва і конфліктів між ними, слід, як вказує А.С.Макаренко, через певний, чітко визначений час, міняти офіційних лідерів. Це було ефективним у тих умовах, в яких працював А.С.Макаренко. Заміна лідера - командира загону - відбувалась планово, 1 раз на півроку. Доцільність таких замін обґрунтована кількома причинами: по-перше, коли людина знаходиться в ранзі лідера, у неї формуються організаційні вміння; по-друге, коли лідер стає рядовим, він краще

розуміє вказівки, організаційні дії керівника [9]. Планова заміна лідерів здійснювалась не тільки А.С.Макаренком. Описуючи систему управління в сучасних японських фірмах, В.Я. Цвєтов вказує, що тут прийнята відома наперед, традиційна заміна керівництва. Це, у свою чергу, в значній мірі усуває явище конкуренції між претендентами [17].

На думку Є.Г. Сарапулової, педагогічна система А.С. Макаренка базувалась на опосередкованому індивідуальному підході до кожної дитини, в чому й крилася причина високої результативності виховання. Авторка справедливо зазначає, що талановитий педагог, щиро вбачаючи свою місію в формуванні „нової" людини, виховував талановитих, сміливих, безкомпромісних інтелектуалів, готових до боротьби з утисками й несправедливістю. Таких людей нелегко, а часто й неможливо було перетворити на безликий, слухняний „гвинтик" соціалістичного механізму. Тому головного ідеолога колективістського виховання А.С. Макаренка влада піддавала постійній нищівній критиці й зрештою усунула від роботи в колонії імені М. Горького [13].

Численні наукові публікації з педагогіки та психології 60-80-х років вказують на те, що інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених до проблем формування колективу та колективного виховання був значним. Розробкою теорій груп та колективів займалися працівники кількох лабораторій: "Колектив і особистість" (м.Київ) - В.М.Галузинський, О.В.Киричук, М.Ю.Красовицький, М.Ф.Чернобаєва та інші, керівник - О.В.Киричук; "Психологічні дослідження особистості в колективі" (м.Москва) - В.В.Абраменкова, А.В.Петровський, В.А.Петровський, В.В.Шпалинський, Ю.В.Янотовська та інші, керівник - А.В.Петровський; "Колектив і особистість" (м.Москва) - Г.М.Казакіна, А.Т.Куракін, А.В.Мудрик, Л.І.Новікова та інші, керівник - Л.І.Новікова та ще ряд лабораторій.

Але родоначальником колективістського виховання вважають А.С.Макаренка. Він зіграв головну роль у створенні і обґрунтуванні

теорії колективу, яка сьогодні сприймається не однозначно. Існує дві протилежні точки зору. Представники однієї з них (Ю.П.Азаров, В.М.Коротов, Н.П.Нєжинський, В.В.Кумарін, Б.Т.Лихачов та ін.) звинувачують А.С.Макаренка у тому, що він розповсюджував у педагогіці сталінські методи, проповідував обмеження свободи особистості. Особливої критики зазнали принцип виховання у колективі і через колектив та методика паралельної дії.

Іншої точки зору дотримуються В.О.Сухомлинський, Г.Є.Жураковський, І.Є.Синиця, А.В.Киричук, Н.Д.Ярмаченко, М.Ю.Красовицький, А.А.Сбруєва, Л.Ю.Ковальчук, О.Л.Бахтанова, Л.С.Виничук, С.Г.Карпенчук, Г.Хіллінг, І.К.Матюша та ін. Вони вважають, що А.С.Макаренко перш за все є представником гуманістичної педагогіки, система виховання якого побудована на загальнолюдських цінностях, а досвід роботи є корисним і сьогодні.

У процесі дослідження ми зробили висновок, що представники обох точок зору, аргументуючи свою позицію, цитують твори А.С.Макаренка, як правило, вириваючи цитати з контексту. Тому вважаємо, що досвід А.С.Макаренка потрібно продовжувати вивчати і брати з нього все корисне для сьогоднішніх вихователів. Вдалу спробу наблизити читача до розуміння творів А.С.Макаренка зробили, на нашу думку, А.А.Сбруєва, М.Ю.Рисіна, П.М.Щербань [14].

У психолого-педагогічній літературі 90-х років XX століття спостерігається зменшення кількості публікацій, а отже і наукових розробок, з проблеми теорії груп та колективів. Численні психолого-педагогічні дослідження обходять цю тему. Натомість на початку 90-х років в Україні розпочалися суперечки щодо макаренківської педагогіки. “Макаренко створив набір примітивних догм, які легко укладались у свідомості вчителів: для колективу, через колектив, у колективі! - заявив Ю.П.Азаров, - Нам немає діла до особистості! Совість, гармонійний розвиток, співчуття - буржуазні категорії. Ми створюємо педагогіку паралельної дії, а це

означає, плювати нам на страждання кожної окремої людини, лише б колектив у фанфарному марші йшов до накреслених перемог! Макаренківщина вичерпала себе!“ [1]. Тенденційно висмикуючи уривки фраз з робіт А.С.Макаренка, Ю.П.Азаров зобразив його як антигуманіста, котрий для досягнення своєї мети може направити розлючену масу підлітків на розправу з будь-якою дитиною, яка випадково оступилася. І хоч такі статті викликають суперечки серед педагогів, у них немає обґрунтованих аргументів та фактів, які б дозволили зробити науково обґрунтовані висновки.

На думку світової педагогічної громади, внесок А.С. Макаренка в педагогічну науку дійсно значний. Так, з 1991 року в Україні існує міжнародна Макаренківська Асоціація, яка об’єднує вчених з 17 країн – України, Росії, Німеччини, Польщі, Чехії та інших. Завдяки роботам вчених з різних країн – учасників Асоціації – сьогодні накопичено багато матеріалу про педагогічну діяльність А.С. Макаренка, його життєвий і творчий шлях. Науковці з різних країн з повагою та інтересом ставляться до творчого доробку Макаренка. Свідченням цього є і те, що за кількістю публікацій, присвячених педагогічній спадщині Антона Семеновича, жоден педагог світу не може з ним порівнятися.

Так, німецькі макаренкознавці (З.Вайтц, Л.Фрьозе, Г.Нооль, Г.Хіллінг, В.Зюнкель та ін.) вже більше тридцяти років вивчають діяльність і спадщину Макаренка, розглядаючи його як сучасного класика гуманістичної педагогіки і видатного педагогічного письменника. Завдяки спільним старанням німецьких і вітчизняних спеціалістів були видані нові матеріали, добуті із закритих архівів. Це книги “Ти навчила мене плакати: Листування А.С.Макаренка з дружиною”, та ”Листування А.С.Макаренка з двома читачками”. У Марбурзі в 1997році вийшли ще дві нові книги німецькою і російською мовами: Гетц Хіллінг “Свидетельства истинной дружбы: Воспоминания К.С.Кононенко о А.С.Макаренко” та “Прометей Макаренко и “главбоги” педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов” [12,15,16].

З працями німецьких макаренкознавців ми обізнані добре, а от про вивчення досвіду А.С.Макаренка в англомовних країнах (США, Великобританії, Канаді) знаємо ще недостатньо. Як виявилось, характерним є те, що англомовні дослідники - Дж.Боуен, С.Лейман, Р.Едвардз, В.Зільбермен, Б.Бейкер вважають: знання творів А.С.Макаренка значно підвищує професійний рівень людей, які займаються педагогікою в цих країнах. Найгрунтовнішими дослідженнями спадщини А.С.Макаренка є докторські дисертації, захищені в США, монографії англомовних авторів, а також повне зібрання його творів [3].

Не обминули своєю увагою теорію колективу А.С.Макаренка і японські дослідники, які почали вивчати її на початку 60-х років. Саме тоді до колишнього Радянського Союзу приїздили делегації з таких розвинених країн, як США і Японія. За дорученням президента Дж.Кеннеді американці вивчали роботу радянської вищої та середньої школи. Навіть офіційний стиль підготовлених ними документів не приховав їх щирого здивування від того, як і чому у нас виховується молодь. Американці зрозуміли, що справжніх громадян і патріотів країни слід виховувати так, як це робилося у нас. На відміну від американців, японці більш за все цікавились організацією та функціонуванням колективів у середній та вищій школі, організацією трудового навчання. Їх також цікавила педагогічна спадщина А.С.Макаренка.

Невдовзі після описаних подій вітчизняні репортери, серед яких В.Я.Цвєтов, почали писати про те, що японці використовують досвід роботи наших колективів. На думку деяких дослідників, серед яких А.І.Дьомін, японці успішно продовжують використовувати окремі елементи теорії колективу і в наш час. В.Я.Цвєтов так описує роботу японських фірм: японці вище за все ставлять колективну діяльність, про “японську працьовитість” ходять легенди, їх навіть називають “трудоголіками”. Японці великого значення надають духовній єдності у колективі, тому ранок у фірмі починається із зарядки, після якої всі робітники на

чолі з директором фірми співають її гімн, а потім декламують заповіді. Необхідність цього японці пояснюють тим, що ця церемонія настроює робітників на продуктивну працю, допомагає їм забути про домашні проблеми [17].

В американській педагогічній науці, особливо останнім часом, зріс інтерес до надбань радянської педагогіки. Автор книги “На власні очі” М.Ю.Красовицький наводить переконливі факти, які свідчать про необхідність посилення колективного контролю за вчинками американських учнів. Для цього навіть створюють невеликі групи (community) в середині великих структур з участю вчителів. На думку американських педагогів, така стратегія сприятиме розвитку групової спільності, тіснішій взаємодії учнів та вчителів. Введено нове поняття "залучення в коммюніті" (involvement), котре означає дії громадських організацій навчального закладу щодо підвищення активності особистості, надання їй допомоги у інтелектуальному розвитку, регулювання соціальних зв’язків. Саме з “community” сьогодні значна кількість учених США пов’язує підвищення ефективності виховання [7].

Вивчивши наслідки від реалізації принципу виховання особистості в колективі у радянській школі, автор визначив положення, від яких на сучасному етапі розвитку педагогічної науки доцільно відмовитись. Варто відмовитись від ідеологічних втручань в діяльність дитячих та юнацьких колективів; від положення, що «колектив є єдиним інструментом виховання», бо є й інші, зокрема внутрішні сили самої особистості; від колективної відповідальності за вчинки окремої особистості; від положення про безумовне підкорення інтересів особистості інтересам колективу; від тези про перевагу колективної думки над думкою окремої особистості під час розв’язання питань життя колективу, від ігнорування думки особистості; від обмеження свободи вибору учнів у таких сферах: участь у виховних заходах, форми і об’єкти спілкування, політичні погляди, світоглядні та релігійні цінності, хобі; від «заорганізованості» виховання, тобто прагнення охопити

учнів такою системою виховних заходів, щоб вони були під педагогічним впливом усі навчальні та вихідні дні; від обговорення у колективі будь-якого вчинку особистості.

Разом з тим, вчений справедливо зазначає, що необхідно зберегти найкращі положення теорії колективу, а саме: визнання неповторності особистості, повагу до її особливостей разом з відповідальністю і вимогливістю; права учня у шкільному колективі: належати до будь-якої організації, обирати сферу творчої діяльності, брати чи не брати участь у певних виховних заходах, висловлювати і відстоювати власну думку, впливати на вироблення колективних рішень, свободу вибору політичних, релігійних поглядів; систему гуманних стосунків в колективі, які ґрунтуються на взаємоповазі, взаємодопомозі, взаємопідтримці, співпереживанні; демократичні традиції колективного життя, а саме: самоврядування, гласність, виборність і зміну лідерів, порядок, дисципліну, самообслуговування.

У 2003 році в м. Мелітополі відбулися міжнародні педагогічні читання, присвячені 115-й річниці від дня народження А.С. Макаренка, в яких взяли участь українські, болгарські та італійські дослідники. Учасники педагогічних читань обговорили ряд цікавих питань. Розглядався досвід А.С. Макаренка з використання у вихованні особистості мистецтва – музики, живопису, художнього слова, театру, кіно, а саме йшлося про діяльність духових оркестрів в колонії ім. М. Горького та в комуні ім. Ф.Е. Дзержинського. Також було представлено цікаві матеріали щодо використання досвіду А.С. Макаренка в Болгарії. Болгарські вчені зазначали, що в їх країні є сучасні трудові школи виховання і комуни, організовані за зразком макаренківських, які працюють і дають позитивні результати [10].

Сьогодні наукові роботи вчених різних країн присвячені вивченню гуманістичного спрямування макаренківської системи виховання, а сам Макаренко розглядається як педагог-новатор двадцятого століття, діяльність і педагогічні погляди якого

справили значний вплив на розвиток виховних систем у різних країнах світу. Таким чином, А.С. Макаренко не просто „ліпив із своїх вихованців що завгодно", а саме формував всебічно розвинену особистість, справжнього громадянина-трудівника, борця за свій народ, за Батьківщину. Свої педагогічні експерименти Макаренко проводив в період домінування соціалістичної педагогіки, тому не дивно, що він недооцінював можливості сімейного виховання в однолітній сім'ї, перебільшував роль закритих виховних закладів – інтернатів.

Як свідчать численні дослідження, вплив праць А.С.Макаренка на розвиток педагогіки і психології є, без сумніву, значним. Слід зазначити, що ні прославляння А.С.Макаренка, ні безпідставне заперечення його творчості не мають ніякого відношення до наукового осмислення внеску вченого у світову педагогіку. На жаль, дискутування його теоретичних положень останнім часом переросло у часто некоректне обговорення особистого життя педагога. Ми вважаємо, що відкинути педагогічну теорію колективу А.С.Макаренка було б помилковим і науково необґрунтованим рішенням. Вона вимагає на сьогоднішній день ґрунтовного дослідження і подальшої розробки. Тому приєднуємось до нового підходу, за яким колектив і особистість розглядають як цілісну гармонійну систему [11]. А всіх дослідників, як теоретиків так і практиків, закликаємо внести посильний вклад в розвиток теорії груп та колективів.

Список використаних джерел

1. Азаров Ю.П. Не подняться тебе, старик : роман-исследование. Москва : Молодая гвардия, 1989. 304с.
2. Александров В.И. Процесс формирования понятия "коллектив" и его социальная сущность : автореф. дис.. …канд. филос. наук. Москва, 1978.
3. Дичек Н.М. Ярмаченко М.Д. Англомовні дослідження спадщини А.С.Макаренка. *Педагогіка і психологія.* 1994. № 2 (3), С. 158-162.

4. Жураковский Г.Е. Педагогические идеи А.С.Макаренко. Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР. 1963. 328с.
5. Іванченко А.В. А.С. Макаренко про мету й засоби виховання. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету.* 1998. № 2. С. 3-6.
6. Красовицкий М.Ю. Педагогика А.С.Макаренко: какой она видится в конце XX столетия ? *Педагогика*. № 1. 1996. С. 61 -68.
7. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ; Нью-Йорк : Педагогічна думка. 1998. 160с.
8. Макаренко А.С. Книга для родителей. Москва , 1971.
9. Макаренко А.С. Собр. соч. В 4-х т. Москва : Правда, 1987. Т. 1. 576 с.
10. Матеріали міжнародних педагогічних читань, присвячених 115-й річниці від дня народження А.С. Макаренка. Мелітопольський державний педагогічний університет. 2003. 80 с.
11. Матюша І.К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого - педагогічний аспект) : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 188 с.
12. Прометей Макаренко и “главбоги" педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов. Марбург, 1997. 154 с.
13. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія. Київ : МАУП, 2003. 264 с.
14. Сбруєва А.А.,Рисіна М.Ю., Щербань П.М. Творча спадщина А.С.Макаренка в контексті світової педагогічної думки : метод. рекомендації студентам до спецсемінару. Суми, 1998. 74 с.
15. Свидетельства искренней дружбы: Воспоминания К.С.Кононенко о А.С.Макаренко. Марбург, 1997. 102 с.
16. Хиллинг Г. Макаренко и сталинизм: размышления и комментарии к дискуссионной теме. *Педагогика*. №1. 1996. С. 68-75.

17.Цветов В.Я. Пятнадцатый камень сада Реандзы. Москва, 1991. 414 с.
18.Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренко : кн. для учителя. Київ : Радянська школа, 1989. 191с.

3.2 Теоретико-методичні аспекти організації виховної роботи наставника студентської групи

Актуальність даної теми полягає в тому, що важлива роль у вихованні студентської молоді належить наставнику студентської групи, який належить до мікросередовища (найближчого оточення) студента у період його навчання.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало ознайомлення з діяльністю наставника взагалі та діяльністю наставників студентських груп НУБіП України зокрема, вивчення основних функцій та напрямів роботи наставника, нормативно-методичних матеріалів наставника, положення про наставника студентської групи, його прав, обов'язків і відповідальності, планування виховної роботи, роботи семінару для наставників перших курсів.

Проблема, що існує, не могла залишити байдужими науковців, тому питання діяльності наставника студентської групи відображені у дослідженнях таких вчених: Т.Н. Кухтевич (роль куратора в навчанні і вихованні студентів)[1], Т.М. Куриленко (наукові основи роботи куратора академічної групи) [2], О.В.Соколовська (педагогічна діяльність наставника академічної групи першого курсу як фактор її підготовки до самоврядування) [3], Н.Г. Ничкало (наставництво в системі професійно-технічної освіти) [4], О.Л. Кірдан (становлення класного керівництва в навчальних закладах України середини XIX - початку XX століття) [5], І.В. Волкова (студентська група - центр ідейно-виховної роботи в вузі) [6], В.Д. Базилевич (організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти) [7], М.Ю. Красовицький

(проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки) [8] та інших дослідників. Проблемою виховання студентської молоді вищого аграрного навчального закладу займались ряд вчених: Лузан П.Г. (педагогічні умови формування колективу студентської групи) [9], Жалдак Л.М. (гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти) [10], Сопівник І.В. (виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі) [11], Яшник С.В. (статеве виховання фахівця-аграрника), Стахневич В.І. (педагогічні основи формування учнівського колективу навчально-виробничої групи середнього професійно-технічного училища) [12], Рябченко В.І. (нормативно-методичні матеріали наставника студентської групи) [13], Галєєва А.П. (організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі) [14] та інші дослідники.

Перед тим, як заглибитись у проблему, зупинимось на визначеннях основних термінів. *Куратор* (від латинського - піклуватись) це - опікун; особа, якій доручено загальний нагляд за якоюсь роботою; професор, який керує науковою підготовкою прикріплених до нього аспірантів. *Наставник* – той, хто дає поради, навчає, порадник, учитель; досвідчений працівник, який шефствує над молодими робітниками. *Наставництво* – це діяльність, що полягає в наданні допомоги порадами, навчанням [15].

Наставник студентської групи вищого навчального закладу — «це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом студентів групи, окремими студентами, їх батьками, організацію і проведення позааудиторної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання й виховання, самореалізації та розвитку вихованців, їх соціального захисту».

Розглядаючи наставництво як історичне явище, слід зазначити, що історія інституту класних керівників (наставників) починається з 1813 року, коли Міністерство народної освіти видало постанову про

закріплення за учнями кімнатних наглядачів. Пізніше з'являється посада класного наглядача, класної дами, вихователя. Її обіймав вчитель, звільнений від уроків. У 1914 році ці посади було скасовано, а у 1935 році посаду класного наставника було поновлено як додаткову до основної учительської посади. Класного наставника призначали з числа викладачів, що мають у класі найбільшу кількість уроків. Класний наставник зобов'язаний уважно слідкувати за розвитком кожного учня, детально знати його здібності, успішність і нахили. Класні наставники виконували важливі соціально-педагогічні функції [5].

Завданням інституту наставників на початку 60-х років XX століття стала оптимізація навчально-виховної роботи у вузі. Доцільність існування інституту наставників підтвердилась практикою, так як він успішно функціонував протягом понад двох десятиліть. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що дослідженню проблеми наставництва приділялась значна увага. Так, були обґрунтовані основні *функції наставника:* організаторська, соціальна, виховна, діагностична, координаційна, стимулююча, планування, контролююча.

Ряд дослідників розробили *напрями виховної діяльності наставника* студентської групи [2, 6]. Так, Т.М. Куриленко виділяє такі основні напрями виховної роботи наставника в залежності від курсу, на якому навчаються студенти. *На 1 курсі* наставник бере участь у створенні колективу групи, у становленні системи студентського самоврядування, допомагає першокурсникам адаптуватись до нових умов навчання у вузі. Щоб максимально сприяти розвитку особистості студента, необхідно його добре знати**:** де він живе, склад сім'ї, її культурний рівень, матеріальний стан, професію батьків, характер взаємовідносин в сім'ї, режим дня, дозвілля студента, участь у домашній праці; з ким спілкується, які найбільш важливі події в житті, стан здоров'я; загальний розвиток (культура мови, кругозір, інтереси та ін.), ставлення до навчання, фізичної праці; здібності, моральні, вольові якості, особливості

темпераменту та ін. Особливо важливо вивчати провідні мотиви діяльності, моральні цінності та орієнтації, ставлення до самого себе, положення студента в мікрогрупі, колективі. *На 2 курсі* наставник продовжує гуртувати групу, допомагає кожному студенту включитись у процес самоосвіти і самовиховання. Завданнями наставника *3 курсу* є виховання у студентів професійно значимих якостей особистості, включення всіх студентів у різноманітні види професійної діяльності. *На випускному курсі* наставник визначає рівень розвитку професійно значимих якостей особистості та допомагає студентам під час практики адаптуватись до умов майбутньої діяльності.

В наш час наставництво вступає в новий етап свого розвитку, тому необхідно зміст наставницької діяльності привести у відповідність з вимогами сьогоднішнього дня. В.І. Рябченко зібрав та упорядкував нормативно-методичні матеріали з виховної роботи, до яких увійшли основні законодавчо-правові, нормативні документи, що регламентують виховну роботу й торкаються основних аспектів студентського життя та організаційно-методичні документи, розроблені в НУБіП [13]. Для наставників розроблені методичні рекомендації щодо гуртування студентської групи [10] та виховання здорового способу життя [16].

В НУБіП України з 1997 року функціонує *науково-методичний семінар наставників* студентських груп з організації виховної роботи, педагогіки, психології та соціології, де щороку проходять підвищення кваліфікації науково-педагогічні працівники - наставники академічних груп перших курсів. Згідно з робочою програмою семінару, слухачам пропонуються тематичні лекції та практичні заняття, серед яких: «Виховна робота наставника 1 курсу: напрями, планування, дієвість»; «Міжособові взаємини в студентській групі: соціометричні методики», «Сучасні методи та форми виховання особистості студента», «Система виховної роботи в НУБіП України: стан та перспективи», «Виховання духовності сучасної молоді», «Діалогізація відносин науково-педагогічних працівників та

студентів», «Виховання здорового способу життя студентської молоді».

Семінар наставників вирішує ряд завдань, а саме: ознайомлення наставників академічних груп із методами і формами виховного процесу; формування у студентів національної свідомості і патріотизму, громадської активності і культури поведінки, інтелігентності і моральної стійкості; дисциплінованості і самоорганізованості, працелюбства і поваги до людей праці; бережливого ставлення до майна та природи, власного здоров'я і здорового способу життя тощо; оволодіння методиками вивчення особистості студента та студентського колективу, методиками проведення виховних годин та формами інформування студентів; ознайомлення з новими нормативними документами з виховної роботи та новинками періодичної і монографічної літератури на виховну тематику; узагальнення досвіду роботи наставників академічних груп.

Заняття семінару рекомендується проводити у формі лекцій, семінарських занять, науково-практичних конференцій, «круглих столів» тощо. Останнє у навчальному році заняття семінару рекомендується присвячувати обмінові досвідом роботи наставників і виробленню механізмів щодо удосконалення виховної роботи. Обов'язковим для наставників є ведення журналу, в якому містяться основні нормативні та організаційно-методичні документи НУБіП України, інформація про заходи, проведені наставником з підопічною групою в цілому та індивідуальну роботу, план та звіт із виховної роботи за поточний рік, відомості про студентів.

Наставник покликаний забезпечити поступову адаптацію кожного студента шляхом підбору відповідної системи виховних заходів, зокрема, ознайомлення з історією університету, його структурою та особливостями діяльності, традиціями, специфікою кафедр, змістом позааудиторної роботи, характером навчального процесу за кредитно-модульною системою, прийомами наукової організації праці студента, методами самостійної роботи; ведення щомісячної атестації, що

дозволяє контролювати самостійну роботу й допомагати першокурсникам; створення студентського самоврядування у студентський групі та надання йому допомоги в організації культурно-масової роботи; своєчасне інформування батьків про життя й діяльність студентів, їх навчальні успіхи чи негаразди. Між вихованцями і вихователями встановлюються відносини співпраці, що засновані на принципах педагогіки співробітництва. Студенти є не тільки об'єктами навчально-виховного процесу, а й його учасниками. Через це зростає роль наставника, який не лише формує студентський колектив, а й забезпечує координацію індивідуальних програм виховання і навчання студентів. Ефективності виховного впливу на особистість студента сприяє високий рівень педагогічної майстерності наставника.

Наставник групи - це особлива фігура у системі навчально-виховної роботи. Від його вмінь, життєвої позиції, добросовісності залежить успіх роботи. Тому наставників призначає керівник навчального закладу з найбільш підготовлених, досвідчених викладачів, які майстерно володіють засобами впливу на студентів. Метою виховної роботи наставника є створення колективу в групі, а результатом його діяльності - набуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Діяльність наставника студентської групи має високу соціальну значущість і займає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості і духовної культури українського суспільства. Робота наставника становить собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. Вона є двобічною – спеціальною та соціально-виховною. Наставник, як правило, працює з конкретною студентською групою протягом чотирьох років.

На початку запровадження інституту наставництва було прийнято рішення призначати наставників груп із числа найбільш досвідчених викладачів-професіоналів. Проте, як показав досвід, спільну мову зі

студентством швидше знаходять молоді талановиті педагоги. Вони краще розуміють внутрішній світ та потреби студента, скоріше вникають в молодіжні проблеми, більше часу відводять на спілкування з молоддю.

Слід зазначити, що роль наставника у виховному процесі залишається сьогодні недостатньо вагомою. Причини цього слід шукати в тому, що належним чином не вивчається і не популяризується досвід наставників, робота яких отримала найвищий рейтинг під час соціологічних опитувань на факультетах, при атестації викладачів не враховується їх участь в організації виховних заходів, ефективність їх діяльності як педагогів-наставників груп.

Наставник повинен характеризуватись такими рисами, як людяність вихователя, його доброзичливе ставлення до студентів, чутливість, здатність розуміти дії, вчинки студентів, допомагати в тяжкі хвилини життя, не допускати гримання, зневажання, образи, грубості. Він повинен давати студентам простір для виявлення ініціативи, активності; не зловживати довірою студентів, не поділяти їх на «любимих» і «нелюбимих» та ін. Наставник повинен слідкувати за своєю зовнішністю, одягом, бути захопленим своєю роботою, добре знати свій предмет, уміти викладати його. Крім цього, студенти дуже цінують дотепність, гумор викладача, уміння дотримувати свого слова, добре ставлення до колег.

Молода людина, яка стала студентом університету, потрапляє в середовище, де організація діяльності, життєві цінності, норми поведінки певною мірою відрізняються від тих, серед яких юнак чи дівчина перебували до вступу у ЗВО. Формування особистості здійснюється як безпосередньо через свідомість, внутрішній світ цієї особистості, так і через оточення, в якому вона знаходиться. Готовність студентів першого курсу до самостійної роботи дуже низька, тому наставникам академічних груп необхідно вчити їх методам самостійної роботи, що в свою чергу сприяє формуванню культури навчального процесу. Завдання полягає в тому, щоб не тільки забезпечити майбутньому фахівцю постійний професійний

ріст, але і навчити його вчитися. Це можна зробити лише при постановці самостійної роботи студентів на наукову основу. Застосування інноваційних підходів до роботи зі студентами передбачає спонукати їх до творчості, яка зорієнтована на самоосвіту, самовиховання та саморозвиток. Потрапляючи до університетського середовища, студент стає частиною цього великого соціуму.

Наставник з перших днів навчання здійснює профілактичні заходи (бесіди, роз'яснення, ситуаційне моделювання) щодо правопорушень серед студентів, більшість з яких вже є повнолітніми і несуть карну відповідальність. Він пояснює студентам-першокурсникам особливостей навчального процесу у ЗВО (як правильно читати розклад занять, специфіку кредитно-модульної системи навчання, особливості планування та організації навчального часу студента, розташування кафедр тощо). Наставник здійснює поточний контроль успішності студентів протягом навчального року, інформує їх про роботу підрозділів та служб університету, можливості самореалізації в творчому, науковому та управлінському напрямі, проводить екскурсії, зустрічі-бесіди, знайомства з працівникам відповідних служб, при необхідності надає точні реквізити навчального закладу, щоб студенти знали координати деканату, дирекції. Завдяки сучасним інформаційно-технічним засобам наставники академічних груп можуть спілкуватися з батьками своїх підопічних. Практика інформування батьків про успішність студентів має надзвичайно позитивний ефект. Кожен деканат має свою електронну адресу, телефонний зв'язок. Для того, щоб організувати спілкування з батьками студентів, необхідно неодноразово інформувати їх про офіційні реквізити деканатів, та контактні телефони чи електронні адреси. Виховна робота повинна бути організована диференційовано, враховуючи особливості різних категорій студентів, їх життя та побуту, поєднання масових, групових, індивідуальних форм виховання.

Наставник повинен аналізувати ефективність виховної роботи, розвиток творчої ініціативи студентів, самоврядування; вести

індивідуальну роботу зі студентами; виявляти нахили і здібності студентів і сприяти їх участі в роботі наукових та творчих гуртків, культурних товариств, клубів за інтересами, спортивних секцій, в художній самодіяльності; тримати в полі зору успішність студентів, встановлювати контакти з відповідними кафедрами з метою створення належних умов для навчання, надання їм необхідної допомоги, здійснення заходів для роботи з обдарованими студентами; висловлювати свої рекомендації студентській групі щодо проведення кураторських годин, сприяти залученню студентів до факультетських та загальноуніверситетських заходів; піклуватися про житлово-побутові умови студентів, їх культурний відпочинок, періодично відвідувати його; вносити пропозиції щодо відзначення і заохочення кращих студентів; нести відповідальність за свою роботу перед деканатом і кафедрою.

Таким чином, ми ознайомилися з теоретичними аспектами педагогічної діяльності наставника студентської групи. У подальшому плануємо провести дослідження серед наставників та студентів НУБіП з метою вивчення організації роботи наставника та місця в ній формування здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Кухтевич Т.Н. Роль куратора в обучении и воспитании студентов. *Вестник МГУ*. 1980. №5. С. 65-70.
2. Куриленко Т.М. Научные основы работы куратора академической группы. Минск : Высшая школа. 1982. 111 с.
3. Соколовская О.В. Педагогическая деятельность наставника академической группы первого курса как фактор ее подготовки к самоуправлению (на материале технических вузов) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Минский гос. пед. ин-т им. А.М.Горького. Минск, 1989. 178 с.
4. Ничкало Н.Г. Наставничество в системе профессионально-технического образования. Київ : Общ-во «Знание». 1977. 47 с.

5. Кірдан О.Л. Становлення класного керівництва в навчальних закладах України середини XIX - початку XX століття. *Наукові записки: збірник. наукових статей НПУ ім. М.П.Драгоманова.* : НПУ. 1999. Ч. 2. С. 70-82.
6. Волкова И.В., Добрынина В.И. Студенческая группа - центр идейно-воспитательной работы в вузе. Москва : Изд-во НИИВШ. 1983. 24 с.
7. Організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти : метод. рекомендації / укладачі : В.Д.Базилевич, М.І.Поночовний, Н.І. Косарева. Київ : ІЗМН. 1997. 28 с.
8. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ; Нью-Йорк : Педагогічна думка. 1998. 160с.
9. Лузан П.Г. Педагогические условия формирования коллектива студенческой группы (на примере с.-х. вузов) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / КГУ им. Т.Г.Шевченко. Київ, 1987. 178 с.
10. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. С.85-92, 157-170.
11. Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі. / І.В. Сопівник, В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НАУ, 2007. 217 с.
12. Стахневич В.И. Педагогические основы формирования ученического коллектива учебно-производственной группы среднего профессионально-технического училища : дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / НИИ педагогики УССР. Київ. 1978. 120 с.
13. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укладач В.І.Рябченко. Київ : Видавничий центр НАУ, 2001. 220 с.

14. Галєєва А.П. Організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі : дис. … канд. пед. наук : 13.00.07 (Миколаївський ДАУ). Миколаїв, 2009. 320 с.
15. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2006. 1008 с.
16. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.

3.3 Діяльність наставника щодо формування здорового способу життя студентської молоді

Актуальність даної теми полягає в тому, що важливу роль у вихованні студентської молоді, у тому числі й у формуванні здорового способу життя, відіграє наставник студентської групи, який належить до мікросередовища (найближчого оточення) студента у період його навчання. Значна частина молоді – це студенти. Прикро констатувати, що студенти НУБіП України, нажаль, також знаходяться під впливом негативних звичок.

У зв’язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення діяльності наставників Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) та місця в ній формування здорового способу життя.

Проблема наставництва не могла залишити байдужими науковців, тому питання діяльності наставника студентської групи відображені у дослідженнях таких вчених: Т.Н. Кухтевич (роль куратора в навчанні і вихованні студентів), Т.М. Куриленко (наукові основи роботи куратора академічної групи), О.В.Соколовська (педагогічна діяльність наставника академічної групи першого курсу як фактор її підготовки до самоврядування), Н.Г. Ничкало (наставництво в системі професійно-технічної

освіти), О.Л. Кірдан (становлення класного керівництва в навчальних закладах України середини XIX - початку XX століття), І.В. Волкова (студентська група - центр ідейно-виховної роботи в вузі), В.Д. Базилевич (організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти), М.Ю. Красовицький (проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки), В.С. Демчук (діяльність інституту наставників академічних груп як важлива структурна ланка у виховній системі університету) та інших дослідників. Проблемою виховання студентської молоді вищого аграрного навчального закладу займались ряд вчених: Лузан П.Г. (педагогічні умови формування колективу студентської групи), Жалдак (Маценко) Л.М. (гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти), Сопівник І.В. (виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі), Сопівник Р.В. (експериментальна робота з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю), Яшник С.В. (статеве виховання фахівця-аграрника), Стахневич В.І. (педагогічні основи формування учнівського колективу навчально-виробничої групи середнього професійно-технічного училища), Рябченко В.І. (нормативно-методичні матеріали наставника студентської групи), Галєєва А.П. (організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі) та інші дослідники.

Але ми не знаходимо робіт, у яких би розв’язувалось питання діяльності наставника студентської групи щодо формування здорового способу життя студентської молоді.

Кафедрою педагогіки спільно з відділом з виховної роботи та студентських справ НУБіП України розроблено робочу програму науково-методичного семінару «Методика виховної роботи наставника студентської групи». Семінар працює з 1997 року і щороку наставники студентських груп перших курсів проходять підвищення кваліфікації на цьому семінарі. Програмою семінару

передбачено опрацювання тем, що стосуються однієї з актуальних проблем у роботі зі студентською молоддю – формування здорового способу життя, а саме розділ «Негативні явища у студентському середовищі та їх профілактика. Виховання здорового способу життя» містить теми: «Виховання у студентів-аграрників несприйнятливості до тютюнопаління», «Виховання у студентів несприйнятливості до вживання алкоголю», «Здорове харчування – важлива умова підвищення опірності організму», «СНІД – небезпечна реалія сьогодення» [1, С.229-241].

На першому етапі експериментальної роботи нами було проведене анкетування наставників 1 курсу НУБІП України (всього 40 осіб). На запитання анкети «Виховання здорового способу життя як один із напрямів виховної роботи наставника студентської групи» наставники відповіли під час роботи семінару.

Ми намагались виявити, як наставники розуміють поняття «здоровий спосіб життя» і отримали такі результати: 50% викладачів відповіли, що це відмова від шкідливих звичок; 45% опитаних – це заняття спортом; 2,5% респондентів відповіли так: походи вихідного дня; збалансоване харчування, якісні продукти, позитивне мислення; відповідність бажань і можливостей; вміння дотримуватись міри; комплекс виховних заходів, а також духовне, моральне, естетичне самовдосконалення; різносторонній гармонійний інтелектуальний і фізичний розвиток; дотримання певного режиму і раціону харчування; відповідна система життєвих цінностей.

Анкетування також показало, що бесіду, як одну з форм інформування студентів про здоровий спосіб життя, використовують 77,5% викладачів, кінофільми – 32,5% наставників; презентації - 27,5% викладачів; власний приклад, бесіди з лікарями, психологами, дискусії, екскурсії, відеоматеріали про наслідки шкідливих звичок та захоплень, організацію спортивних заходів - 2,5% наставників. На запитання «Чи повинен

наставник не тільки вести здоровий спосіб життя, а бути прикладом для інших?» 90% викладачів відповіли «так».

На думку наставників, виховні заходи з питань здорового способу життя потрібно проводити: 12,5% викладачів відповіли - щомісяця, 7,5% викладачів - 1-2 рази в семестр; 7,5% наставників – 1-2 рази на місяць; 10% наставників – за потребою; 2,5% респондентів - 1 раз на тиждень, 2,5% викладачів – 1 раз на 2 тижні; 2,5% викладачів – 4 рази на рік; 5% наставників відповіли - якомога більше; 12,5% викладачів – все залежить не від кількості виховних заходів, а від їх якості. Більшість студентів, після проведеної з ними роботи, змінюють своє ставлення до здорового способу життя, на думку 70% викладачів.

Найбільше труднощів у виховній роботі з формування здорового способу життя у наставників викликають такі фактори: складно контролювати студентів; скептичне ставлення студентів до цієї теми; стійкі життєві принципи студентів, що сформувались під час навчання в школі; низький рівень проживання в гуртожитку; слабка зацікавленість студентів, пов’язана з уже сформованим способом життя; велика завантаженість студентів першого курсу; попередній досвід студентів, отриманий з навколишнього середовища, теле -, радіопередач; неймовірна конкуренція з рекламою алкоголю та тютюну; організація харчування в університеті; байдужість студентів до свого здоров’я і небажання змінювати свій спосіб життя; відсутність наочності; нестача спортивного інвентарю; доступність зловживань; важко боротися із шкідливими звичками, особливо у дівчат; складно реалізувати покарання; заважає спосіб життя, прийнятий у суспільстві; слабкий фізичний розвиток, спричинений сидінням за комп’ютером.

Наставники у виховній роботі зі студентами щодо формування здорового способу життя використовують: власний приклад та авторитет; сприяють відмові від шкідливих звичок і зацікавленню спортом; проводять бесіди, лекції, походи, семінари з метою пропаганди здорового способу життя; наводять

приклади життєвих ситуацій; здійснюють колективну та індивідуальну роз'яснювальну роботу; спрямовують студентів до відвідування гуртків; дають настанови; використовують огляд і аналіз різних літературних джерел, відвідують музеї, проводить бесіди з сучасниками та представниками старших поколінь; організують круглі столи на відповідні теми; залучають студентів до експедицій; використовують усну агітацію; організують культурне дозвілля, обговорення пияцтва та наркозалежності.

Проаналізувавши складові здоров'я та здорового способу життя, ми вирішили виявити їх у студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». З цією метою на основі проаналізованих складових нами була складена анкета «Здоров'я та здоровий спосіб життя».

Ми опитали 91 студента гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України (з них 68 студентів 2, 3, 4 і 5 курсів спеціальності «Соціальна педагогіка» і 23 студенти 5 курсу спеціальності «Педагогіка вищої школи»). У анкетуванні взяли участь студенти віком від 18 до 24 років, 20 хлопців та 71 дівчина (другий етап дослідження).

Здійснивши діагностику складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України ми виявили, що студенти недостатньо використовують можливості університету щодо організації їх рухової активності. Більшість студентів (60%) харчуються неправильно. Проживання у гуртожитку, на думку 26% студентів, заважає їм повноцінно навчатися і відпочивати. 34% студентів палять, 50% вживають алкогольні напої, 2% вживають алкоголь майже щодня. Статева поведінка 6% студентів є ризикованою, вони змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами. 26% студентів оцінили стан свого здоров'я як «задовільний», 8% - «незадовільний». Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань (проблеми зі шлунком мають 31% студентів; серцево-судинні хвороби – 19%; порушення постави, сколіоз – 18%). Вести здоровий спосіб життя

студентам заважають умови проживання в гуртожитку, нестача часу та коштів, стреси, лінь. На думку 21% студентів, соціальний педагог не повинен вести здоровий спосіб життя та бути позитивним прикладом для інших.

Ми підготували «Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя» [2], які включають такі матеріали: статистичні дані щодо здоров'я молоді, складові частини здоров'я та здорового способу життя, інформація про організації, які займаються формуванням здорового способу життя, методичні матеріали наставникам щодо виховання несприйнятливості до тютюнопаління та алкоголю, процес формування тютюнової залежності, рекомендації педагогів і психологів щодо викорінення негативних звичок, програма «П'ятнадцять кроків відмови від куріння», статистика щодо вживання алкоголю, причини, які штовхають молодь до вживання спиртного, «Що означає пити з відповідальністю», норми вживання алкогольних напоїв, шкода і користь від пива, вислови відомих особистостей про здоровий спосіб життя, анкета «Здоровий спосіб життя молоді» та список рекомендованої літератури.

Таким чином, ми вивчили діяльність наставників НУБіП України та місце в ній формування здорового способу життя і дійшли наступних висновків: 1. Хоча більшість наставників не мають педагогічної освіти, рівень їх підготовки суттєво зріс завдяки роботі семінарів для наставників та викладачів. 2. Значна частина наставників ще не має досвіду виховної роботи, тому необхідно продовжувати роботу семінарів для викладачів. 3. На думку наставників і студентів, інститут наставництва повинен функціонувати у ЗВО. 4. Наставники проводять необхідну виховну роботу з формування здорового способу життя, застосовують різні форми і методи, але все ж зустрічаються з рядом труднощів. 5. Наставники позитивно оцінили роботу семінару і висунули ряд пропозицій щодо організації його роботи. 6. Анкетування студентів показало, що наставники працюють зі своїми групами, проводять

різноманітні виховні заходи, відвідують гуртожитки. Студенти позитивно оцінили роботу своїх наставників.

У подальшому ми плануємо впровадити розроблені методичні рекомендації для наставників студентських груп щодо виховання здорового способу життя, доповнити їх сценаріями виховних заходів а також вдосконалити роботу семінару для наставників, врахувавши їх пропозиції.

Список використаних джерел

1. Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 420 с.
2. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.

3.4 Організація постійно діючого науково-методичного семінару для наставників 1-го курсу НУБІП України

Проблема організації виховної роботи наставника студентської групи є сьогодні надзвичайно актуальною. Наставник відноситься до найближчого оточення (мікросередовища) студента під час його навчання у ЗВО і тому відіграє важливу роль у його вихованні. Перед керівниками ЗВО стоїть нині ряд важливих питань: «Як зробити діяльність наставника більш успішною? Яким чином озброїти наставників, більшість з яких не мають педагогічної освіти, сучасними методиками ви хования?»

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України) вихід з даної ситуації знайдено вже давно. З 1997 року в університеті працює постійно діючий науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу.

Організацією даного семінару займаються кафедра педагогіки та навчально-науковий центр культурно-виховної і соціальної роботи НУБіП України. До нашого університету неодноразово зверталися представники інших ЗВО України з проханням допомогти в організації семінару для наставників, поділитись досвідом і науково-методичними матеріалами, роз- робленими в НУБіП України.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення роботи семінару, проведення анкетування для наставників та пошук шляхів удосконалення його організації.

Нагадаємо, що науково-методичний семінар для наставників студентських груп працює в НУБіП України з 1997 року. Розпочалась робота семінару під керівництвом проректора з виховної роботи та студентських справ Рябченка В.І. та завідувача кафедри педагогіки Лузана П.Г. На цьому етапі було розроблено журнал для наставника [3] та нормативно-методичні матеріали з виховної роботи [8].

У 2004 році до організації семінару долучився Сопівник Р.В., проректор з виховної роботи та студентських справ. Під його керівництвом була розроблена «Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України» [4], журнал та методичні матеріали наставника студентської групи [2]. А у 2010 році Сопівник Р.В. та Сопівник І.В. (доцент кафедри педагогіки) завершили експериментальну роботу з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю, та опублікували її результати [10].

У 2009 році Маценко Л.М. та Сопівником Р.В. було розроблено «Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя» [7], а в 2010 році Маценко Л.М. опублікувала монографію «Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу» [5], яка була адресована саме наставникам студентських груп 1-х курсів.

У 2011 році було видано робочу навчальну програму семінару [9], яка включає навчально-тематичний план, анотацію навчальних модулів, рекомендації з виконання випускної роботи семінару та список рекомендованої літератури.

У 2012 році до організації семінару долучився Черкашин Д.К. – директор навчально-наукового центру культурно-виховної і соціальної роботи. Його мета – вдосконалити та урізноманітнити роботу семінару для наставників за допомогою тренінгів, ділових ігор, дискусій, а також розробити оновлений журнал для наставників.

За роки роботи семінару перед наставниками виступили кваліфіковані фахівці – педагоги, психологи, лікарі, керівники соціальних служб, завідувачі кафедр, діячі мистецтва, керівники студентського самоврядування, кращі наставники університету.

Семінар працює протягом навчального року – з вересня по червень. Навчальною програмою передбачається опанування тем 5-ти модулів, що стосуються системи виховної роботи, теоретико-методичних аспектів організації виховної роботи наставника студентської групи, методики формування студентського колективу, негативних явищ у студентському середовищі та їх профілактики, виховання здорового способу життя та багатьох інших.

Щороку на семінарі проходять підвищення кваліфікації науково-педагогічні працівники НУБіП України. Семінар завершується у червні написанням випускної роботи, за результатами перевірки якої наставники отримують дипломи учасників семінару. Випускні роботи мають прикладний характер і виконуються за результатами психолого-педагогічних досліджень в закріпленій за наставником групі.

Особливу увагу хотілося б звернути саме на випускні роботи слухачів семінару. Випускна робота – це заключний етап навчання наставників студентських груп. Мета випускної роботи – систематизація, закріплення і розширення теоретичних і

практичних знань слухачів семінару з основ методики виховної роботи наставника студентської групи.

Випускна робота складається зі вступу, 2 або 3 розділів, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг випускної роботи – 50- 60 сторінок.

У теоретичній частині випускної роботи наставникам необхідно звернути увагу на актуальність проблеми, що розглядається, в теорії і практиці виховної роботи; проаналізувати науково-методичну літературу з питання; підготувати висновки та рекомендації щодо роботи з студентською групою.

Практична частина випускної роботи присвячена дослідженням, які провів наставник зі студентами групи. Варто додати, що усі необхідні методики вивчення особистості і колективу містить журнал наставника [2] та навчально-методичний посібник [6].

Так, наставники досліджують структуру міжособистісних взаємин у студентській групі за допомогою соціометричної методики, виявляють лідерів («зірок»), тих, кому група віддає перевагу, прийнятних студентів, відторгнутих колективом (аутсайдерів). Після побудови соціограми наставники вивчають склад та спрямованість мікрогруп, соціометричний статус студентів, виявляють лідируючу мікрогрупу. Так як структура взаємин у групі змінюється, наставники досліджують її двічі на рік – на початку та в кінці навчального року.

Крім соціометрії наставники застосовують й інші методики – анкети, тести, ігри. Узагальнення отриманих під час дослідження студентської групи результатів дає можливість наставникам підготувати психолого-педагогічні характеристики студентів та студентського колективу, дати рекомендації щодо оптимізації структури взаємин у студентському колективі. Тобто, у практичній частині роботи наставники реалізують ті теоретичні знання, які вони отримали під час роботи семінару, вчаться користуватися діагностичним інструментарієм та використовувати здобуту

інформацію у виховній роботі зі студентами. До випускних робіт наставники додають фотографії з виховних заходів, плани та звіти з виховної роботи, характеристики студентів та студентських колективів, аналіз успішності навчання студентів та роботи студентського самоврядування й інші матеріали.

Аналізуючи зміст випускних робіт, можемо зробити висновок про зацікавленість наставників виховною роботою зі студентами та про зростання рівня педагогічної підготовки наставників, що відбувається завдяки роботі семінару.

Під час роботи семінару нами було проведене анкетування наставників 1-го курсу НУБіП України (всього 68 осіб). Метою анкетування стало виявлення ставлення наставників до семінару та вдосконалення його роботи. Анкета включала 8 запитань.

На перше запитання «Як Ви вважаєте, студентській групі потрібен наставник?» «так» відповіли 100% наставників, свій варіант відповіді дали 5 респондентів. Вони зазначили, що потрібен наставник потоку, тоді він матиме більшу кількість годин на роботу зі студентами та більшу відповідальність (1 особа), наставник потрібен лише студентам 1-го курсу, так як на старших курсах вони стають самостійними і роль куратора зменшується (1 особа), наставник потрібен тільки на 1 і 2 курсах (2 особи), потрібен не наставник, а вихователь у гуртожитку (1 особа).

На друге запитання «Чи відчуваєте Ви, що потрібні групі, чи звертаються до Вас студенти за допомогою, порадою?» ми отримали такі відповіді: «так» відповіли 100% наставників, свій варіант відповіді дали 4 респонденти. Вони зазначили, що студенти звертаються дуже рідко, в основному тоді, коли потребують підпис наставника.

На третє запитання «Чи маєте Ви педагогічну освіту?» відповіді наставників розподілились таким чином: «так» відповіли 10 наставників (14%), але лише 4 особи написали, де саме вони отримали педагогічну освіту: гуманітарно-педагогічний факультет НУБіП (1 особа), педагогічний факультет Московської

ветеринарної академії ім. Скрябіна (1 особа), педагогічне училище (1 особа), педагогічний коледж при університеті ім. Т.Г.Шевченка (1 особа).

Більшість наставників – 58 осіб (86%) відповіли, що не мають педагогічної освіти. З цих 86% наставників 41% викладачів зазначили, що вони навчались на семінарі з підвищення педагогічної майстерності викладачів в НУБіП України, 47% викладачів вказали, що вони навчались на семінарі для наставників студентських груп перших курсів в НУБіП України. Як правило – на обох семінарах навчались одні і ті ж викладачі, тому можна зробити висновок, що близько половини науково-педагогічних працівників НУБіП України хоч і не мають педагогічної освіти, та пройшли підвищення кваліфікації на двох семінарах.

На четверте запитання «Який Ви маєте стаж роботи наставником студентської групи?» відповіді наставників розподілились таким чином: викладачів, які вперше стали наставниками – 33% (17 осіб); зі стажем 4 роки – 10% (5 осіб); зі стажем 5 років – 19% (10 осіб); зі стажем 8 років – 6% (3 особи); зі стажем 9 років – 4% (2 особи); зі стажем 10 років – 12% (6 осіб); зі стажем 12 років – 4% (2 особи); зі стажем 15 років – 4% (2 особи); зі стажем 20 років – 8% (4 особи). Один наставник має стаж виховної роботи 37 років.

Отже на семінарі навчаються наставники, стаж роботи яких: без стажу – 33%; від 1 до 5 років – 29%; від 6 до 10 років – 22%; від 11 до 15 років – 8%; від 16 до 20 років – 8%; 1 особа – стаж 37 років.

На п’яте запитання «Скільки студентських груп Ви випустили?» ми отримали такі відповіді: не випустили жодної групи – 37% наставників; випустили 1 групу – 15% наставників; випустили 2 групи – 15% наставників; випустили 3 групи – 15% наставників; випустили 4 групи – 2% наставників;випустили 5 груп – 10% наставників (5 осіб); випустили 6 групи – 5% наставників (2 особи).

У шостому запитанні ми попросили наставників описати труднощі, які виникли у виховній роботі зі студентами. У 52% наставників немає ніяких труднощів, один наставник написав, що йому працюється легко, із задоволенням, студенти його розуміють. У 48% наставників труднощі все ж виникають. Ми назвемо труднощі, які виникають у виховній роботі наставника найчастіше: важко зібрати студентів для проведення післяаудиторних виховних заходів через їх зайнятість (робота тощо), низька активність студентів; важко вмотивувати студентів для участі у громадській роботі; важко вести виховну роботу, коли не викладаєш у підшефній групі жодної дисципліни; велике завантаження поточною роботою, яку повинен виконувати викладач відповідно до індивідуального плану; важко врахувати індивідуальні психологічні особливості студентів, застосовувати індивідуальний підхід, буває важко знайти спільну мову; низька мотивація студентів до навчання, нігілізм (негативне ставлення до усього загальновизнаного), пріоритет особистих інтересів студентів над інтересами групи; велике навантаження студентів та наставника; проблеми з проживанням у гуртожитку, перенаселення у кімнатах, постійні скарги студентів на санітарний стан у душових кімнатах, кухнях, коридорах; зростає байдужість студентів старших курсів до участі у спільних виховних заходах; управління конфліктними ситуаціями в групі; труднощі із згуртованістю групи; знижується дисциплінованість студентів у навчанні та по відношенню до викладачів; відсутність у студентів загальної культури та бажання вчитися; немає співпраці між наставником, студентською організацією, студентською профспілкою, кожен працює автономно; відсутність виховних годин у розкладі занять для студентів 1-х курсів.

На сьоме запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібен семінар для наставників студентських груп перших курсів?» 89 % наставників відповіли «так», 2% респондентів дали негативну відповідь, 9% наставників дали свій варіант відповіді: семінар потрібен раз на 10

років; потрібен, але не частіше одного разу на 7-10 років; потрібен для тих, хто є наставником уперше; потрібен, особливо для молодих наставників.

У восьмому запитанні ми попросили наставників дати пропозиції організаторам семінару щодо його удосконалення. Було отримано досить велику кількість пропозицій, більшість з яких слушні і заслуговують на увагу, тому ми будемо намагатися врахувати їх під час організації семінарів для наставників.

Варто додати, що тематика занять семінару для наставників не є сталою, щороку вона змінюється та доповнюється новими, актуальними темами. Так, перед наставниками виступили фахівці кафедр педагогіки, культурології, фізичного виховання, психології, голова студентської організації НУБіП України, психолог кабінетів «Довіра» Київського міського центру Сніду.

Доповідачі розкрили цілу низку актуальних і важливих для наставників тем, а саме: «Про виховну роботу кафедри культурології», «Про спортивно-оздоровчу роботу кафедри фізичного виховання», «Про діяльність студентської організації НУБіП України», «Формування екологічної культури студентів засобами народознавства», «Системний підхід до виховання студентської молоді», «Актуальні проблеми освіти та виховання у контексті вимог нормативних документів», «СНІД – небезпечна реалія сьогодення», «Ризикована статева поведінка як фактор поширення ВІЛ/СНІДу серед студентської молоді», «Методика вивчення особистості студента та студентського колективу. Структура міжособистісних взаємин у студентській групі», «Діяльність наставника в системі виховної роботи НУБіП України», «Методи і форми виховання студентської молоді», «Технологія організації педагогічної взаємодії викладача-наставника зі студентами», «Формування комунікативних навичок наставників студентських груп», «Формування лідерських якостей у студентів» та інші.

Робоча навчальна програма семінару оновлена та містить ряд нових тем, а саме: «Педагогічна майстерність наставника студентської групи», «Виховання у студентів-аграрників несприйнятливості до тютюнопаління та до вживання алкоголю», «Здорове харчування – важлива умова підвищення опірності організму», «Соціальна підтримка студентів», «Основні напрямки діяльності НВЦ охорони. Профілактика правопорушень і контроль за дотриманням правил внутрішнього розпорядку у гуртожитках НУБіП України», «Музейні традиції в НУБіП України», «Особливості та умови навчання студентів на кафедрі військової підготовки», «Культурний розвиток студентів і діяльність художніх колективів та гуртків НУБіП України» «Організація роботи органів студентського самоврядування» та інші.

До роботи семінару долучаються фахівці таких структурних підрозділів НУБіП України: кафедра військової підготовки, кафедра цивільного та господарського права, музей НУБіП України, міжнародний відділ, відділ соціально-побутового забезпечення, НВЦ охорони та безпеки.

Співробітниками навчально-наукового центру культурно-виховної і соціальної роботи спільно з фахівцями кафедри педагогіки крім оновлення робочої програми семінару розроблено журнал та методичні матеріали наставника студентської групи.

Таким чином, ми вивчили роботу семінару для наставників, проаналізували результати анкетування і можемо зробити наступні висновки: 1. Семінар для наставників є без сумніву необхідним, про що свідчать відповіді самих викладачів. 2. Переважна більшість науково-педагогічних працівників НУБіП України (86%), як і раніше, не мають педагогічної освіти. Тому навчання на гуманітарно-педагогічному факультеті, на семінарах «Методика виховної роботи наставника студентської групи» та «Школа молодого педагога» дає можливість суттєво підвищити рівень педагогічної підготовки викладачів. 3. За роки роботи семінару було проведено велику роботу щодо розробки його науково-

методичного забезпечення, що дає можливість іншим ЗВО використовувати дані напрацювання у роботі з наставниками. 4. Наставники позитивно оцінили роботу семінару і висунули ряд слушних пропозицій щодо її удосконалення, які обов'язково будуть враховані у нашій подальшій роботі.

У подальшому ми плануємо вдосконалювати роботу семінару для наставників, врахувавши їх пропозиції та оновити робочу навчальну програму семінару за рахунок актуальних питань теорії та методики виховної роботи.

Список використаних джерел

1. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.
2. Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи / укладачі: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с.
3. Журнал та основні нормативно-правові і організаційно-методичні матеріали наставника студентської групи. Видання 3, перероб. і доп. / укладач В.І. Рябченко. 2001. 208 с.
4. Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи*. / укладачі: Лисенко В.П., Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. 124 с.
5. Маценко Л.М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 420 с.
6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навч.-метод. посіб. Київ : НАКККіМ, 2012. 240 с.
7. Маценко Л.М., Сопівник Р.В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ : ДАКККіМ, 2009. 40 с.
8. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи /

укладач В.І.Рябченко. Київ : Видавничий центр НАУ, 2001. 220 с.

9. Робоча навчальна програма науково-методичного семінару «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників студентських груп 1-го курсу НУБіП України / В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник, П.Г. Лузан, Л.М. Маценко, О.В. Наконечна. Київ : НАКККіМ, 2011. 32 с.

10. Сопівник Р.В., Сопівник І.В. Експериментальна робота з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»* /редкол.: Д.О.Мельничук (відп. ред.) та ін. Київ. 2010. Вип. 155. Ч. 1. С. 282-286.

3.5 Методика вивчення особистості й колективу

Наставнику студентської групи важливо знати і вміти використовувати методи вивчення особистості та колективу. Розглянемо основні з них.

Соціометричний тест. Обробка результатів дослідження та їх використання у виховному процесі

Соціометричний тест – це один з методів вивчення структури міжособистісних взаємин у студентській групі, описаний Д. Морено. Автор вважав, що всі проблеми в суспільстві можна вирішити, якщо підібрати людей на робочих місцях, у сім'ях, в інших малих соціальних групах, в тому числі і в студентській, врахувавши їхні симпатії. Соціометрична методика дає можливість виявити симпатії та антипатії студентів один до одного.

Методика проведення соціометричного тесту.

1 етап – підготовча робота.

1. Обов'язкова присутність всіх студентів в день проведення тесту.

2. Використання або створення реальної ситуації, у якій студенти повинні здійснити вибір (наприклад, перед від'їздом групи на практику).

3. Конфіденційність інформації, отриманої за допомогою тесту.

4. Підготовка списку групи з порядковими номерами студентів.

5. Вибір критерію (сильний, слабкий) та постановка непрямого запитання, за допомогою якого можна виявити симпатії та антипатії студентів. Наприклад: "З ким із студентів Вашої групи Ви б хотіли ... "

– поїхати разом на практику;

– сидіти за однією партою;

– працювати після закінчення навчання;

– проводити вільний час;

– запросити до себе на день народження тощо.

2 етап – проведення тесту.

Інструкція: Відповідаючи на запитання, Ви повинні вибрати **трьох** студентів з Вашої групи, з якими б Ви хотіли ... Вкажіть порядкові номери вибраних студентів.

3 етап – обробка результатів.

1. Побудова соціограми. Всі отримані вибори переносимо на соціограму. Звертаємо увагу на односторонні та двосторонні вибори.

2. Виділення за соціограмою категорій студентів:

1 категорія – соціометричні "зірки" – це студенти, які отримали 6 і більше
виборів;

2 категорія – ті, кому віддають перевагу – отримали 4-5 виборів;

3 категорія – прийнятні – отримали 1-3 вибори;

4 категорія – відторгнуті (аутсайдери) – не отримали жодного вибору.

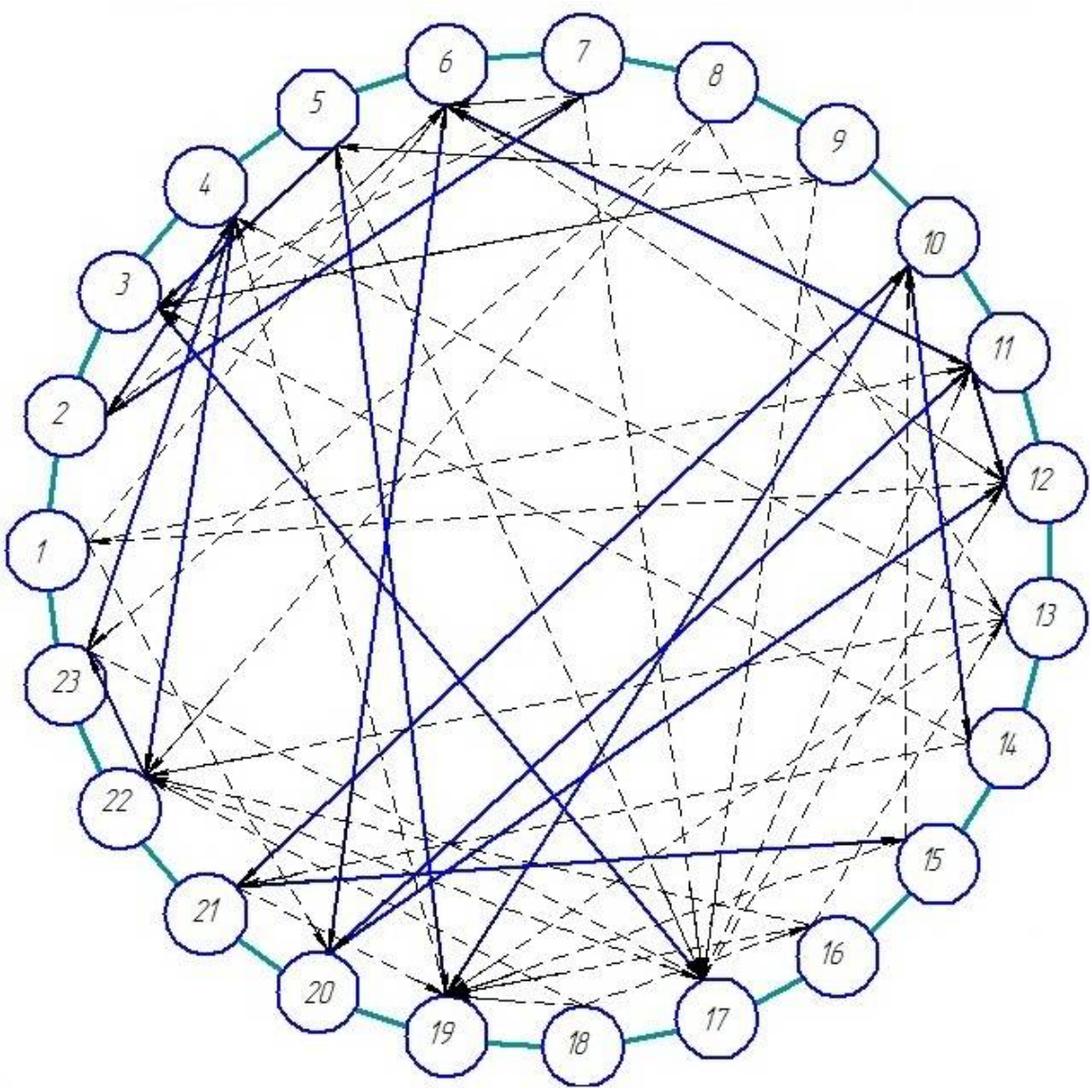

3. Встановлення кількості високостатусних студентів (зірки і ті, кому віддають перевагу) і низькостатусних студентів (прийнятні і відторгнуті).

4. Визначення соціомертичного статусу студента за формулою:

$$P = \frac{m}{n - 1},$$

де **m** – кількість виборів, отриманих студентом, **n** – кількість студентів у групі.

Соціометричний статус студента знаходиться в межах між нулем і одиницею. Отримані результати заносимо в таблицю:

5. Виділення мікрогруп з соціограми за правилом Паніотто: щоб віднести студента до мікрогрупи, він повинен отримати вибори не менше ніж половини членів мікрогрупи.

6. Встановлення спрямованості мікрогруп за допомогою інших методів (спостереження, бесіда тощо):

– позитивна спрямованість;

– негативна спрямованість;

– нейтральна спрямованість.

7. Виявлення лідируючої мікрогрупи.

8. Структура міжособистісних взаємин у студентській групі змінюється, тому наставникові варто проводити соціометричне тестування 1 раз на семестр.

Позитивні сторони соціометрії. Цей метод дозволяє виявити характер внутріколективних взаємин, згуртованість колективу, лідерів та відторгнутих, ізольованих, мікрогрупи, соціометричний статус. Проведення дослідження не вимагає багато часу. Обробка результатів не складна, порівняно з іншими методами вивчення особистості і колективу.

Негативні сторони соціометрії. Метод дає лише "фотографію" взаємин між студентами, не пояснюючи мотиви їх виборів. Тому соціометрію треба поєднувати з іншими методами вивчення особистості і колективу [4, 6].

Гра "Титанік"

Ця гра – один з різновидів соціометричного методу, який дає можливість наставникові спостерігати за студентами своєї групи, які здійснюють соціометричні вибори при формуванні команд (мікрогруп). Викладач, спостерігаючи за роботою мікрогруп, відмічає суперечки, спільні дії, швидкість виконання завдань, стиль діяльності лідерів мікрогруп.

Інструкція. 1. Уявіть собі ситуацію: Ви знаходитесь на кораблі, який тоне. Неподалік Ви бачите безлюдний острів. У Вас є шлюпки для порятунку і 1 хвилина для того, щоб визначитися, з

ким Ви будете рятуватися (розбитися на команди). Кількість членів команди вказувати на варто, студенти повинні визначитись самі.

2. Розділившись на команди, студенти отримують таке завдання. Щоб врятуватися, Вам потрібно взяти з собою з корабля деякі речі. Ви не можете взяти все, що хочете. Запишіть список предметів, які допоможуть Вам вижити на острові.

Номер предмета	Назва предмета	Правильна відповідь
1	Секстант	15
2	Туалетне дзеркальце	1
3	Каністра з 20-ма літрами прісної води	3
4	Москітна сітка	14
5	Аварійний запас продуктів, 1 ящик	4
6	Географічна карта	13
7	Надувна подушка	9
8	Каністра з пальним на 5 літрів	2
9	Радіоприймач	12
10	Засіб для відлякування акул	10
11	Світлонепроникаючий пластиковий лист	5
12	Ром, 1 літр	11
13	Нейлоновий шнур	8
14	Коробка шоколаду	6
15	Рибальські снасті	7

Перед Вами список з 15 предметів. Члени команди, порадившись між собою, мають визначити, що вони візьмуть в 1-шу чергу, 2-гу чергу, … 15-ту чергу. Ці номери потрібно записати біля кожного з 15-ти предметів. Час для виконання завдання – 10-15 хвилин.

3. Поки студенти працюють, викладач спостерігає і фіксує таку інформацію: кількість команд (мікрогруп), склад команд, хто проявляє лідерські якості. Коли всі команди виконали завдання, викладач просить команди визначитись з капітанами, які і

повідомляють отримані результати. Капітан називає предмети і обґрунтовує їх необхідність.

4. Після оголошення результатів усіх команд викладач зачитує студентам правильні відповіді (див. останню колонку таблиці). Студентам залишається знайти різницю між правильним номером і тим, що вони присвоїли (від більшого числа відняти менше) і додати всі отримані різниці. Якщо сума балів більша за 40, то Вам, нажаль, не вижити на цьому острові.

Як правило, студенти 1 курсу краще за інших включають в ігрову ситуацію і відстоюють свою правоту. Викладач може повідомити справжню мету цієї гри – вивчити структуру міжособистісних взаємин в колективі.

Довідка: *секстант* (від латинського – шоста частина) – це кутомірний прилад, застосовуваний у мореплавній та авіаційній астрономії для визначення місцезнаходження судна чи літака [7].

Гра "Як розпорядитися своїм життям"

Адаптовано з матеріалів семінару "Молодь на розпутті" Гарі Стенлі, 1995 р. Гра розрахована на 45 хвилин.

Хід гри. Призначення гри полягає в тому, щоб допомогти студентам побачити величезний вплив всіх рішень, які людина приймає протягом свого життя.

– Як би ви хотіли розпорядитися своїм життям?

– Що для вас є важливим у житті?

– Як приймати важливі життєві рішення?

Сьогодні ми зіграємо в одну гру, яка допоможе кожному з нас знайти відповідь на ці запитання.

Намалюйте 10 кружечків. Уявіть собі, що кожен з цих кружечків символізує частину вас самих: ваш час, енергію, ресурси, інтереси, вашу особистість. Протягом наступних кількох хвилин ці 10 кружечків символізують все те, ким ви є і чим володієте. Іншими словами, вони – це все ваше життя.

Через хвилину ви зможете або "витратити" свої кружечки, або ж "зберегти" їх, мається на увазі, що ви витратите або ж збережете

частину себе у кожній із запропонованих ситуацій. Певні пари товарів будуть виставлені на продаж і ви зможете придбати їх, витративши свої кружечки, або ж не купити нічого, але ви не можете придбати обидва запропоновані товари. Якщо у вас закінчаться кружечки, це означатиме, що ваших ресурсів більше не залишилося, а тому ви не маєте права купувати.

Будь-ласка, не задавайте питань під час проведення гри. Усі готові?

Ось і перша пара товарів на продаж:

Гарний будинок (1 кружечок)

або

Новий автомобіль (1 кружечок)

Якщо ви хочете купити один із запропонованих товарів, запишіть його назву в одному з кружечків. Купуючи нові товари, записуйте їх назви.

Наша наступна пара:

Повністю оплачена відпустка для вас
та одного з ваших друзів (2 кружечки)

або

Гарантія, що людина, яку ви кохаєте,
незабаром одружиться з вами (2 кружечки)

Наступна пара:

Ви – найпопулярніша особа серед ровесників (1 кружечок)

або

У вас є один справжній друг (2 кружечки)

Наступна пара:

Прибутковий бізнес (2 кружечки)

або

Хороша освіта (2 кружечки)

Наступна пара:

Щаслива родина (3 кружечки)

або

Світове визнання (3 кружечки)

Усі зробили свій вибір? Якщо ви вибрали щасливу родину, ми повертаємо вам два кружечки! Просто намалюйте два додаткові кружечки на своєму аркуші. Давайте продовжимо …

Наступна пара:

Можливість змінити якусь одну рису
у своїй зовнішності (2 кружечки)
або
Відчуття задоволення протягом усього життя – можливість
відпочивати і подорожувати (2 кружечки)

Наступна пара:

Протягом 5 років робити що заманеться
і коли заманеться (2 кружечки)
або
Повага і любов найдорожчих вам людей (2 кружечки)

Якщо ви обрали 5 років задоволення, доплатіть ще 1 кружечок, якщо він у вас залишився.

Наступна пара:

Чиста совість (2 кружечки)
або
Можливість досягти успіху там, де ви бажаєте (2 кружечки)

Наступна пара:

Чудесне одужання для того, кого ви кохаєте (2 кружечки)
або
Можливість повторити чи пережити
будь-яку подію вашого життя (2 кружечки)

Наступна пара:

7 додаткових років життя (3 кружечки)
або
Безболісна смерть, коли настане час (3 кружечки)

У кого ще залишились невикористані кружечки? На жаль, у нас більше немає, що продавати, тому вони нічого не варті.

Обговорення. Протягом наступних 5 хвилин розділіться на групи з 3-5 чоловік для обговорення придбаних товарів. Дайте відповідь на запитання:

Чи жалкуєте ви з приводу якоїсь покупки?

– Що засмутило вас під час гри?

– Чи хотілося вам змінити деякі правила гри і чому?

Через кілька хвилин зверніться до груп і попросіть їх поділитись своїми відповідями на поставлені запитання. Запишіть всі побажання на дошці, але не робіть своїх зауважень до тих пір, поки список не буде повним. Він може містити наступні відповіді:

– Повідомте нам усі варіанти вибору для того, щоб ми могли зробити розумніший вибір.

– Дайте можливість відмінити вже зроблений вибір.

– Дайте нам більше кружків!

– Не примушуйте нас робити вибір між двома однаково привабливими пропозиціями.

– Не змінюйте кількість кружків, необхідних для придбання якогось товару після того, як це вже стало фактом.

Якщо подібні відповіді не виникатимуть, спитайте наступне: “На вашу думку, чи було справедливим те, що …?” Так ви наштовхнете студентів на роздуми. Потім зазначте наступне: “Оскільки ця гра називається “Як розпорядитися своїм життям”, давайте подивимось, чи ті речі, які ви хотіли б змінити, співпадають із реальним життям? Чи можна внести подібні поправки до гри під назвою “життя”?

Послухайте кілька відповідей, а потім продовжуйте:

Хоча запропоновані зміни могли б полегшити гру та зробити її “справедливішою”, насправді у житті так не буває. В реальному житті:

– Не можна повторити вже зроблений вибір або відмінити рішення, прийняте в минулому.

– Не можна зробити абсолютно все, повністю використати кожну можливість.

– Не можна передбачити ті ситуації, які життя запропонує вам у майбутньому.

– Завжди не буде вистачати ресурсів, часу, грошей, варіантів вибору.

– Ви завжди маєте розплачуватись за свій вибір – і ця плата часто перевершує ваші сподівання.

– Ми не знаємо, як довго проживемо. Якщо ми не будемо витрачати свій час та свої сили у правильному напрямку, ми покидатимемо цей світ так і не використавши свій потенціал сповна.

Висновок. Це була просто гра, але те, як ви справді витрачаєте свій час та ресурси є хорошим показником того, що ви цінуєте в житті найбільше. А вибір, навіть якщо він здається малим та незначним, має величезний вплив як на наше сьогодення, так і на майбутнє [4, 7].

Дослідження морально-ділових та зовнішньо-емоційних якостей студентів

Студентам пропонується оцінити такі морально-ділові якості один одного як: порядність, чесність, відповідальність, пунктуальність, співпадання слова з ділом, та зовнішньо-емоційні риси особистості: зовнішню привабливість, вміння одягатись, вміння спілкуватись.

Ці якості потрібно оцінити за 5-ти бальною шкалою. Якщо якості проявляється постійно, студенти оцінюють їх 5 балами, часто – 4 балами, рідко – 3 балами, дуже рідко – 2 балами, ніколи – 1 балом.

Усі морально-ділові якості оцінюються однією оцінкою, зовнішньо-емоційні – також однією оцінкою.

Отримавши оцінки студентів, наставник підраховує середній бал кожного студента за морально-діловими та зовнішньо-емоційними якостями [7].

Педагогічне спостереження – це один з методів вивчення особистості і колективу, який передбачає організоване і

цілеспрямоване сприйняття різних явищ та фактів, що характеризують поведінку студентів у природних умовах.

Види педагогічного спостереження: суцільне і вибіркове, включене і невключене, звичайне і стандартизоване, інструментальне, експериментальне.

Поведінка студента характеризується різними відношеннями, зв'язками, тому спостерігати їх всі разом практично неможливо. Саме через це спостереження частіше за все носить *вибірковий* характер, тобто педагог спостерігає, наприклад, за взаєминами між студентом та його товаришами.

Стандартизоване спостереження відрізняється тим, що спостерігач отримує готові описи різних зразків поведінки студента, психологічне значення яких заздалегідь проаналізоване й оцінене. Виявивши в поведінці студента аналог того чи іншого зразка, спостерігач приписує йому певну властивість.

При *інструментальному* спостереженні явища та факти фіксуються за допомогою відеокамери, інших технічних засобів. *Експериментальне* спостереження здійснюється за групою або студентом, які знаходяться в змінених умовах.

Вимоги до проведення педагогічного спостереження: *природність*, тобто об'єкт дослідження не повинен знати, що за ним спостерігають, адже тоді порушиться природність його поведінки. Спостереження найчастіше проводиться під час навчального процесу чи виховних заходів; *комплексність,* тобто спостерігати потрібно за Людиною в цілому, і лише із загальних результатів вибирати ті конкретні, які потрібні, наприклад, стан пам'яті, риси характеру тощо; *об'єктивність* висновків з матеріалів спостереження; *цілеспрямованість; планомірність; систематичність; спостереження в діяльності* – Особистість виявляє себе перш за все в діяльності, тому спостерігати за студентами краще в той час, коли вони включені в діяльність (навчальну, трудову, позааудиторну), особливо якщо ця діяльність спільна.

Педагогічна цінність спостереження в тому, що воно дає можливість скласти об'єктивне уявлення про рівень вихованості студентів. Слабкою стороною спостереження є перехід від фіксації окремих фактів до їх узагальнення. Цей недолік можна ліквідувати завдяки стандартизованому спостереженню. Звісно, за результатами спостереження важко виявити мотиви вчинків студента, для цього варто застосовувати інші методи – бесіду, експеримент, анкетування. Крім того, спостереження – досить трудомісткий метод, за студентами слід спостерігати в різних ситуаціях та видах діяльності протягом тривалого часу і застосовувати його у комплексі з іншими методами [7].

Методи опитування (бесіда, анкетування, інтерв'ю, тестування)

Наставник проводить бесіди *індивідуальні* та *групові,* бесіди зі студентами, викладачами, батьками з метою виявлення мотивів поведінки студентів, причин порушень дисципліни, пропусків занять тощо. Щоб бесіда була ефективною, бажано проводити її у природній для студента обстановці, обговорювати конкретну ситуацію, завчасно слід продумати мету, сформулювати запитання.

Анкета – це "письмова бесіда", але порівняно з бесідою займає менше часу. За допомогою анкети можна виявити психологічний клімат у студентській групі, інтереси та мотиви студентів тощо. Після проведення анкети варто провести бесіду щодо отриманих результатів.

Інтерв'ю. На відміну від бесіди, які проводять у природній, невимушеній обстановці, під час інтерв'ю дослідник ставить наперед визначені запитання у певній послідовності й записує (або фіксує іншим способом) відповіді співбесідника. Цей метод найдоцільніший, якщо дослідник упевнений в об'єктивності відповідей опитуваних, адже інтерв'ю не передбачає уточнювальних запитань. Використовуючи його, слід враховувати можливі *типи респондентів* (несміливий, балакучий, жартівник, сперечальник, самовпевнений). Результати інтерв'ю залежать від

продуманості запитань. *Види інтерв'ю:* формалізоване (стандартне), відкрите, фіксоване, вільне.

Психолого-педагогічний тест – це випробування студента на певний рівень знань, умінь або загальну інтелектуальну розвиненість. Тестування може проводитись за допомогою запитань, карток, малюнків тощо [7].

Педагогічний експеримент – це науково поставлений дослід у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих дослідником умовах [2]. При цьому встановлюється залежність між тим чи іншим впливом або умовою навчання та виховання і його результатом. Одержання точних і вірогідних результатів педагогічного експерименту залежить головним чином від теоретичної позиції дослідника, вираженої в робочій гіпотезі, і методики дослідження.

Експеримент відрізняється від спостереження активним втручанням у ситуацію дослідника, який здійснює планомірне маніпулювання однією або кількома змінними (факторами) і реєстрацію супутніх змін у поведінці об'єкта, що вивчається. Правильно поставлений експеримент дає можливість перевіряти гіпотези про причинно-наслідкові відношення, не обмежуючись констатацією зв'язку (кореляції) між змінними.

Розрізняють традиційні і факторні плани проведення експерименту. За традиційного планування змінюється лише одна незалежна змінна, за факторного – кілька. Якщо досліджувана галузь відносно невідома й система гіпотез відсутня, то говорять про *пілотажний експеримент,* результати якого можуть допомогти в уточненні напряму подальшого аналізу.

Коли є дві конкуруючі між собою гіпотези і експеримент дає змогу вибрати одну з них, говорять про *вирішальний експеримент. Контрольний експеримент* здійснюється з метою перевірки якихось залежностей. В педагогіці широко використовується *лабораторний експеримент,* переважно у формі

експериментальних занять. Часто під час проведення педагогічних досліджень спостерігаються і зіставляються два об'єкти (наприклад, дві групи): один – експериментальний, другий – контрольний. Враховується характеристика студентів і групи в цілому. Для підвищення об'єктивності результатів дослідження, а також виключення впливу особливостей тієї чи іншої групи проводиться перехресне вивчення, під час якого послідовно змінюються експериментальні групи.

Виділяють такі *види педагогічного експерименту:* лабораторний і природний, констатувальний і формувальний (перетворюючий), пілотажний, вирішальний, навчальний.

Для вивчення особистості й колективу частіше використовують природний експеримент. На відміну від спостереження він передбачає вивчення студентів у спеціально створених умовах з метою виявлення рівня їх вихованості. Під час проведення експерименту студенти, як правило, включені у діяльність. За результатами діяльності виявляють якості студентів (наприклад, уміння працювати в колективі, взаємодіяти з іншими людьми, долати труднощі тощо). Педагогічна цінність експерименту заключається у тому, що під час його проведення вивчення студентів поєднується з виховним впливом на них. Успіх експерименту залежить від підготовки до нього та від всебічного аналізу отриманих даних [2].

Метод експертних оцінок (узагальнення незалежних характеристик) передбачає узагальнення відомостей про студентів, отриманих експертами – викладачами, батьками, друзями, наставником, вихователем гуртожитку. Застосування цього методу вимагає використання не тільки матеріалів спостереження, а й бесід, ознайомлення з результатами діяльності студентів. З умовами їх життя.

Метод колізій. Колізія (з лат.) – зіткнення протилежних сил, інтересів, прагнень. Цей метод застосовується з метою виявлення рівня розвитку в студентів моральних якостей, рис характеру.

Викладач задає студенту запитання або ставить його в специфічні умови. Це дає можливість виявити реальний рівень вихованості студентів.

Метод завчасного знайомства зі студентами – це перегляд особової справи студента, його характеристики, групового журналу, зустріч з студентом та його батьками, що дає можливість ефективно організувати виховання студента.

*Метод аналізу результатів діяльності студентів. Ц*ей метод дає можливість судити про вихованість студентів, їх інтереси, нахили. Аналізують успішність навчання, спортивну діяльність, колекціонування, моделі, наочні посібники, виконані студентами, малюнки, твори, відзиви на книги, особисті щоденники, конспекти. Твори допомагають виявити рівень загального розвитку, культуру мови, інтереси, творчі здібності, спрямованість, індивідуальні особливості студентів, професійну спрямованість.

Метод вивчення умов життя і виховання студентів. Цей метод має велике значення при вивченні недисциплінованих студентів з низькою успішністю навчання, він дає можливість спланувати виховну роботу не тільки зі студентом, а й з його батьками. Наставники відвідують студентів вдома та в гуртожитках [6].

Схема психолого-педагогічної характеристики студентського колективу

1. Соціально-демографічна характеристика студентської групи.

2. Структура міжособистісних взаємин в студентській групі. Мікрогрупи, їх спрямованість. Лідери, відторгнуті, ізольовані. Соціометричний статус студентів.

3. Психологічний клімат колективу. Конфлікти в колективі.

4. Рівень розвитку студентської групи як колективу. Згуртованість групи.

5. Успішність групи у навчанні.

6. Організованість групи. Актив групи. Зв’язок студентського колективу із університетським. Активність студентської групи [4].

Орієнтовна схема психолого-педагогічної характеристики студента

1. Прізвище, ім’я, по-батькові, рік народження. Ким, де і скільки часу працював до вступу в НУБіП. Місце роботи батьків, їх освіта. Склад сім’ї, її матеріальний стан. Відношення батьків до вибраної професії студента.

2. Стан здоров’я, фізичний розвиток студента.

3. Інтелектуальний розвиток, кругозір, широта та стійкість інтересів.

4. Морально-ділові якості особистості студента, національна свідомість, патріотизм, почуття обов’язку та відповідальності, принциповість і скромність, найбільш характерні вчинки.

5. Загальна культура, культура поведінки і спілкування.

6. Успішність студента, його відношення до навчання. Якими предметами захоплюється, як готує самостійні завдання (курсові, контрольні роботи, проекти), мотиви навчання.

7. Відношення до праці: які види праці найбільше захоплюють, як відноситься до самообслуговування, чергування в гуртожитку, тощо; рівень розвитку трудових умінь та навичок.

8. Суспільна робота, активність, інтереси, вміння довести справу до завершення, залучити до роботи інших студентів, вміння керувати і підпорядковуватися колегам, участь в самоуправлінні.

9. Місце студента в структурі міжособових взаємин в групі, соціально-психологічні прояви особистості: авторитетність, референтність, колективізм, лідерство, статус; друзі студента, відношення до нього студентів групи.

10. Характеристика пізнавальної діяльності студента, вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати.

11. Емоційно-вольові якості студента, вплив почуттів на навчальний процес; ступінь розвитку інтелектуальних, моральних,

етичних якостей, цілеспрямованість і активність, рішучість, вміння керувати своїми почуттями, настроєм.

12. Особливості темпераменту, чи легко студент переключається з одної справи на іншу; риси характеру студента (самостійність, самокритичність, в тому числі професійні).

Загальні висновки:

1) Основні позитивні сторони і недоліки студента, які необхідно врахувати у педагогічному спілкуванні з ним.

2) Визначення найважливіших психолого-педагогічних задач, що стоять перед наставником студенської групи.

3) Рекомендації щодо самовиховання студента.

Психолого-педагогічна характеристика студента за орієнтовною схемою складається наставником в кінці кожного семестру [4].

Наставнику студентської групи необхідно володіти методикою вивчення особистості і колективу, вміти застосовувати соціометричний тест, ігрові методики, вивчати морально-ділові та зовнішньо-емоційні якості студентів, проводити спостереження, бесіду, анкетування, інтерв'ю, користуватись методами експерименту, експертної оцінки, колізій та іншими. Отримані результати наставник використовує у своїй виховній роботі з групою і для складання психолого-педагогічних характеристик студентського колективу та особистості студента.

Список використаних джерел

1. Галузинський В.М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

3. Грабовська Т. О. Виховний процес та педагогічна діагностика. Рівне, 1999. 61 с.

4. Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи / укладачі : Рідей Н. М., Черкашин Д. К., Маценко Л. М. Київ : Видав. центр НУБіП України. 2013. 155 с.

5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 394 с.

6. Маценко Л. М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 402 с.

7. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навч.-метод. посіб. Вид. 2-ге, доп., перероб. Київ : ЦП "Компринт", 2014. 238 с.

8. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укладач В. І. Рябченко. Київ, 2001. 220 с.

9. Робоча книга вихователя. Вип. 1 / укл. О. І. Тимчишин, В. І. Уруський. Тернопіль : ТОІППО, 2000. 300 с.

10. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин. Київ : "Магістр-S", 1999. 168 с.

11. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : "Академвидав", 2006. С. 13–31.

3.6 Педагогічні умови, фактори та особливості гуртування студентської групи

Нинішня криза у сільському господарстві, його реформування висувають нові вимоги до підготовки фахівців-аграрників. Вони повинні сьогодні не тільки володіти необхідними знаннями, вміннями та навичками за своїм фахом, а й бути керівниками нових сільськогосподарських підприємств, забезпечувати їх продуктивну діяльність, продовжувати реалізацію виходу сільського господарства з кризи, вміти працювати з людьми, налагоджувати ділові зв'язки. Цих якостей фахівець-аграрник має набути ще в студентські роки, тому робота з гуртування студентських груп, яка передбачає набуття умінь керівництва колективом, роботи з людьми, оптимізації міжособистісних взаємин, створення сприятливого психологічного клімату для розвитку особистості, оволодіння навичками міжособистісного спілкування, співробітництва має зайняти чільне місце в системі виховання

студентів ЗВО. Враховуючи висвітлені вище положення тема проведеного нами дослідження є сучасною і актуальною.

Мета проведеного дослідження – виявити, теоретично обгрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови гуртування студентської групи ЗВО.

Щоб намітити шляхи дослідження проблеми гуртування студентської групи, треба розкрити сутність понять "гуртування" та "згуртованість". Аналіз праць вчених показує, що в психолого-педагогічній літературі ці поняття з'явились в результаті дослідження малих соціальних груп та колективів.

Новий тлумачний словник української мови 1998 року видання дає таке тлумачення понять "гурт", "гуртувати" та "гуртуватися". Гурт – це сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, певними ознаками, властивостями, громада, компанія, колектив, артіль та ін. Гуртувати – організовувати що-небудь ціле з окремих, самостійних частин, одиниць, об'єднувати, єднати, згуртовувати, об'єднувати однією ідеєю, метою, групувати, братати. Як бачимо, слова "гуртувати" та "згуртовувати" виступають як синоніми. Поняття "згуртовувати" пояснюється так – збирати в гурт, разом, докупи, об'єднувати в одне ціле, робити узгодженими чиїсь дії, вчинки. На нашу думку, чіткіше розкриває суть процесу об'єднання людей у групі спільною метою, мотивами діяльності, цінностями поняття "гуртування". "Гуртуватися" – збиратися в одне місце, створюючи гурт, об'єднуватися однією ідеєю, метою [1].

Поняття "гуртування" в українській мові відповідає поняттю "сплочение" в російській, а "згуртованість" – це, російською мовою, - "сплоченность". Аналіз російсько-українських словників 1979, 1987, 1991, 1997 та 1998 років видання показав, що слово "сплочение" перекладається як згуртування, об'єднання, з'єднання, слово "сплоченность"- згуртованість або об'єднаність, єдність. Крім того, в психолого-педагогічній літературі слова гуртування і згуртування (частіше згуртування) вживаються саме у значенні

“сплочение”. Деякими вченими ці слова сприймаються як відносно нові в українській педагогічній науці. Причиною цього є й те, що в 70-80-х роках ХХ століття, коли на пострадянському просторі активно розроблялась проблема гуртування колективів більшість наукових праць, в тому числі і дисертаційних робіт, виконувались російською мовою, тому частіше можна зустріти поняття “сплочение коллектива”. Але є наукові праці того часу, в яких вжито “гуртування колективу” та “згуртованість колективу”. Це роботи українських педагогів А.М.Алексюка, М.Д.Ярмаченка, М.Н.Корнева, Є. Спіцина, О.В.Киричука, І.К. Матюші, І.Л.Підласого, К.А.Огієнко, П.Г.Лузана, М.М.Фіцули.

З філологічної точки зору, збіг приголосних у слові “згуртування” робить його менш зручним для використання у мовленні, ніж слово “гуртування”. На нашу думку, слова “гуртування” і “згуртування” можна обгрунтовано вживати як синоніми. Підтвердження сказаному знаходимо в “Словнику синонімів української мови” 1999 року видання, де слова “згуртовувати” та “гуртувати” мають значення “створювати між ким-небудь міцний зв’язок, єдність, зливатись в одне ціле на основі спільності поглядів, інтересів, переконань” [5].

Численні наукові публікації з психології та педагогіки 60-80-х років свідчать про те, що інтерес і вітчизняних і зарубіжних вчених до проблеми гуртування був значним. Серед дослідників даної проблеми слід виділити А.В.Петровського, В.В.Шпалинського, О.І.Донцова та Р.С.Нємова. Ці та інші вчені довгий час грунтовно розробляли проблему гуртування. Була створена психологічна теорія колективу і стратометрична концепція групової активності [3]. Разом з тим, вивчення літературних джерел засвідчило наявність різних дефініцій поняття гуртування. Це зрозуміло, адже кожний вчений дає визначення певному поняттю, виходячи з предмета свого дослідження. На основі аналізу визначень понять “гуртування” та “згуртованість”, даних різними авторами, ми

пропонуємо свої дефініції з урахуванням специфіки студентської групи вищого аграрного закладу освіти.

Гуртування студентської групи ЗВО ми розуміємо як процес поетапного об'єднання студентів у колектив в умовах спільної діяльності, спрямованої на оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками для майбутньої роботи у сільськогосподарському виробництві. Гуртування групи можна розглядати і як засіб формування колективу з метою підвищення ефективності підготовки фахівців до професійної діяльності.

Згуртованість студентської групи ЗВО – це і результат процесу гуртування, і показник рівня розвитку студентської групи як суспільного мікросередовища, що сприяє підвищенню ефективності формування професійних рис майбутнього фахівця-аграрника. Згуртованість – це і одна з важливих ознак колективу студентської групи, яка відображає міру єднання студентів і заснована на співпаданні їх ціннісних систем.

Нашим завданням було виявлення умов та факторів гуртування студентської групи. Провівши теоретичні пошуки, ми з'ясували, що поняття "фактор" і "умова" близькі за змістом, але не тотожні. Фактор (з лат.) – той, що робить. В педагогічній літературі фактори трактують як основні причини і умови вдосконалення навчально-виховного процесу, іноді – як завдання виховання, як рушійні сили становлення і розвитку особистості. Зважаючи на предмет нашого дослідження, ми розуміємо фактори гуртування як причини, які забезпечують дієвість педагогічних умов гуртування і сприяють вдосконаленню навчально-виховного процесу.

Педагогічну умову в педагогіці розглядають як обставину чи обстановку, яка сприяє розвитку чи гальмуванню якогось процесу. Іноді педагогічні умови трактують як комплекс засобів, якими володіє навчальний заклад для ефективного здійснення навчально-виховного процесу. Педагогічні умови гуртування, на нашу думку,

- це такі обставини, які сприяють процесу гуртування студентської групи.

Звісно, на гуртування академічної групи впливає велика кількість факторів, основними серед яких, на нашу думку, є такі: діяльність групи, міжособистісні взаємини, міжособистісне спілкування, педагогічна діяльність викладача та студентське самоврядування. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та власних теоретичних пошуків ми виявили, що діяльність групи є ефективним фактором гуртування за умов:

а) різноманітності видів діяльності. А.С.Макаренко стверджував, що гуртування групи можливе лише на основі різноманітної спільної діяльності. Ведучою для студентів є навчальна діяльність. Але позитивно на гуртування групи впливає включення студентів у систему різних видів діяльності, основними серед яких є навчальна, трудова та громадська, бо різноманістість видів діяльності нейтралізує одну з причин спаду згуртованості - одноманітність вражень;

б) спільного характеру діяльності. Спільна діяльність передбачає розподіл функцій між її учасниками, наявність спільної мети, що відповідає інтересам учасників і сприяє реалізації їх потреб. Під час спілкування та взаємодії учасники спільної діяльності впливають один на одного, між ними виникають міжособистісні взаємини. Спільною діяльність є тоді, коли результат кожного її учасника залежить від результату групи. Колектив згуртовується у спільній соціально значимій та корисній для суспільства діяльності (А.В.Петровський) спрямованості діяльності на досягнення основної мети - стати кваліфікованим фахівцем. Умовою гуртування і розвитку колективу є постановка перед його членами перспектив або цілей діяльності (А.С.Макаренко), без яких колектив може припинити свій розвиток. Тому важливим фактором, який сприяє гуртуванню групи, є спільна мета її діяльності. На жаль, у студентській групі мета - стати кваліфікованим фахівцем - не є щоденним позитивним стимулом

для студентів. На них сильніший вплив має більш близька перспектива - залік, екзамен. Тому завдання викладачів - спрямувати діяльність студентів на досягнення близьких і дальніх перспектив, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, що сприяє гуртуванню студентської групи.

Міжособистісне спілкування виступає у якості вагомого фактора гуртування за умов:

а) поєднання різних типів спілкування у навчально-виховному процесі. Монологічий тип спілкування у студентів розвинутий недостатньо. Разом з тим, саме у цьому віці студенти прагнуть брати активну участь у спілкуванні, на рівних взаємодіяти з викладачем, що робить можливим діалог (В.А.Семиченко) [4]. Крім діалогічних, у студентів слід розвивати й монологічні типи спілкування. Отже, поєднання монологічних, діалогічних та полілогічних типів спілкування сприятиме зближенню викладача і студента та студентів між собою, хорошому взаєморозумінню між ними, підсиленню виховного впливу викладача на студента, гуртуванню групи;

б) цілеспрямованого оволодіння студентами вміннями спілкування, удосконалення культури спілкування. Зближенню студентів, гуртуванню групи заважає недостатньо високий рівень культури спілкування та брак вмінь спілкування. Однією з причин появи "аутсайдерів" є "неполадки у комунікативних мережах" (А.В.Петровський), труднощі студентів у спілкуванні (поведінкові, психологічні та комунікативні). Тому оволодіння студентами вміннями спілкування, удосконалення культури спілкування, подолання труднощів у спілкуванні сприятиме зближенню членів групи, приєднанню відторгнутих до мікрогруп, гуртуванню студентської групи.

в) удосконалення техніки спілкування викладачів. Техніка спілкування - це рівень досконалості оволодіння вміннями і навичками спілкування. Про техніку спілкування викладача говорить його готовність до спілкування (комунікативні вміння,

вміння слухати, переконувати тощо); знання з психології спілкування та застосування їх на практиці (знання особливостей студентів, їх труднощів у спілкуванні, шляхів їх коригування, вміння розв'язувати конфліктні ситуації); висока культура спілкування; вміння передавати через спілкування свій досвід студентам; вміння використовувати з метою гуртування всі види педагогічного спілкування: соціально-орієнтоване (лекція, доповідь), предметно-орієнтоване (спрямоване на організацію колективної взаємодії) та особистісно-орієнтоване (екзамен, опитування та інші).

Педагогічна діяльність викладача є фактором гуртування студентської групи за умов:

а) володіння викладачем педагогічною майстерністю. Мається на увазі психолого-педагогічна підготовка, організаторські та комунікативні вміння, застосування у навчально-виховному процесі знань з психології особистості та малих соціальних груп, вміння поєднувати навчання з вихованням (забезпечення принципу виховуючого навчання), вміння зробити свій досвід основою дій студента, нейтралізовувати наслідки від дії причин спаду згуртованості, проводити роботу з оптимізації міжособистісних взаємин, знання закономірностей та труднощів адаптації першокурсників до умов навчання у ЗВО;

б) педагогічного керівництва наставника гуртуванням студентської групи. Для здійснення ефективного педагогічного керівництва гуртуванням студентської групи наставник має володіти знаннями з психології та застосовувати їх на практиці - бути психологом, бути референтним для групи студентів. Діяльність наставника спрямовується на: прискорення адаптації студентів до нових умов навчання у ЗВО; допомогу студентам у налагодженні роботи студентського самоврядування, організацію навчання самоврядуванню; діагностику процесів, що проходять у студентській групі, запобігання та розв'язання конфліктів; роботу з оптимізації міжособистісних взаємин та створення сприятливого

для розвитку особистості психологічного клімату; організацію спільної діяльності у рамках організаційно-виховної роботи з групою; керівництво трудовою діяльністю студентів під час проходження практики; керівництво науковою діяльністю студентів. Діяльність наставника диференціюється в залежності від етапу гуртування студентської групи;

в) поєднання індивідуальних, групових та масових форм навчання. Поряд з індивідуальними та масовими викладачам варто застосовувати групові форми навчання, які сприяють об'єднанню студентів у мікрогрупи, їх гуртуванню. Ефективність впливу групової форми навчання на згуртованість залежить від її поєднуваності з іншими формами. Корисним для гуртування групи є також застосування активних методів навчання (ділові ігри, аналіз виробничих ситуацій), які забезпечують залежність результатів діяльності кожного студента від результату групи.

Студентське самоврядування сприяє гуртуванню студентської групи за умов:

а) його дієвості: виконуються функції самоврядування (гуртування, аналізу діяльності, прийняття рішень і їх виконання, регулювання відносин, коригування дій, оцінки діяльності, контролю); референтність активу, наявність у його членів досвіду організаторської діяльності; мікрогрупи на чолі з лідерами організовують спільну діяльність для всіх студентів;

б) співорієнтації офіційної та неофіційної структур групи (офіційна і неофіційна структури діють у одному напрямі); кожен член групи, реалізуючи ту чи іншу офіційну роль, займає сприятливе для себе положення у сфері міжособистісних неофіційних взаємин (Л.І.Новікова) [2];

в) педагогічного керівництва діяльністю студентського самоврядування, яке передбачає: забезпечення оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом і процесом саморегуляції, що властивий групі; готовність педагога до роботи у

самоврядуванні (його психолого-педагогічна підготовка, знання закономірностей процесу управління).

Вагомим фактором гуртування, який діє у будь-якій малій групі, і вплив якого важко переоцінити, є міжособистісні взаємини між членами малої групи. Сила впливу цього фактора на гуртування групи залежить від характеру взаємин, тобто яку із страт вони представляють, на якому грунті утворились (емоційному, ціннісному, предметному) та від рівня згуртованості групи.

Міжособистісні взаємини є дієвим фактором гуртування за умов:

а) їх опосередкованості спільною діяльністю студентів. Зближенню студентів сприяють і не опосередковані спільною діяльністю емоційні взаємини, які виникають на початку функціонування групи. Але більшою мірою на гуртування впливають саме ті взаємини, які опосередковує (визначає) спільна соціально значима та суспільнокорисна діяльність (А.В.Петровський). Коли люди працюють разом, між ними виникають взаємини співробітництва, поваги, терпимості, вони вчаться взаємодіяти один з одним. Такі взаємини згуртовують студентів;

б) проведення педагогічної роботи з оптимізації взаємин, яка включає: приєднання відторгнутих та ізольованих студентів до мікрогруп, виховання толерантності у взаєминах, робота з лідерами та мікрогрупами негативного спрямування та інші педагогічні заходи;

в) навчання студентів основам взаємин у колективі. Навчання основам взаємин передбачає оволодіння студентами знаннями щодо впливу характеру взаємовідносин у колективі на ефективність його діяльності, структури взаємин у колективі, спрямованості мікрогруп та лідерів, засобів їх переорієнтації, причин конфліктів, способів їх запобізання та вирішення, психологічного клімату у колективі, оптимізації міжособистісних стосунків. Навчання студентів основам взаємин у колективі впливає на гуртування

групи і готує студентів до майбутньої професійної діяльності, взаємодії з людьми у колективі.

Експериментальна робота щодо перевірки ефективності реалізації педагогічних умов гуртування студентської групи, яка проводилась протягом 5 років у НУБіП, принесла такі результати: в експериментальних групах згуртованість зросла в середньому у 2,5 рази, поліпшився психологічний клімат, успішність навчання студентів експериментальних груп зросла, якість їх знань підвищилась в середньому на 8,75%, значною мірою вдалось оптимізувати структуру міжособистісних взаємин.

Аналіз результатів дослідження дозволив нам зробити такі висновки:

1. За результатами аналізу наукових надбань з проблеми гуртування студентської групи виявлено, що у психолого-педагогічній літературі практично немає досліджень, присвячених теорії груп і колективів. Разом з тим, в сучасних умовах є вагомі причини для продовження розробок в цій галузі.

Здійснений аналіз літератури показав, що є різні підходи до визначення явища згуртованості: згуртованість як емоційно-комунікативна, емоційно-ціннісна, ціннісно-орієнтаційна, предметно-ціннісна єдність групи та єдність поведінки членів групи. Проведеним оглядом психолого-педагогічної літератури не виявлено самостійного наукового дослідження проблеми гуртування студентської групи ЗВО.

2. У результаті дослідження основних педагогічних умов гуртування встановлено, що на процес гуртування студентської групи суттєвий вплив мають такі умови: спільний характер діяльності; спрямованість діяльності на досягнення спільної мети – стати кваліфікованим фахівцем; різноманітність видів діяльності; опосередкованість взаємин спільною діяльністю; педагогічні впливи щодо оптимізації взаємин; навчання студентів основам взаємин у колективі; поєднання різних типів спілкування у

навчально-виховному процесі; цілеспрямоване оволодіння студентами навичками спілкування; удосконалення техніки спілкування викладачів; педагогічне керівництво гуртуванням студентської групи; поєднання індивідуальних, групових та масових форм навчання; володіння викладачем педагогічною майстерністю; дієвість студентського самоврядування; співорієнтація офіційної та неофіційної структури групи; педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування.

3. Експериментальна перевірка ефективності методики гуртування студентської групи принесла такі результати: в експериментальних групах згуртованість зросла в середньому у 2,5 рази, поліпшився психологічний клімат, успішність навчання студентів експериментальних груп зросла, якість їх знань підвищилась в середньому на 8,75%, значною мірою вдалось оптимізувати структуру міжособистісних взаємин. Вірогідність здобутих результатів забезпечується обґрунтованістю вихідних положень дослідження, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, серед яких і методи математичної статистики, які відповідають меті, об'єкту, предмету, гіпотезі і завданням дослідження, аналізом значної кількості науково-методичних джерел з проблеми гуртування, поєднанням кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, а також результатами експериментальної перевірки висунутої гіпотези та позитивними наслідками від впровадження результатів дослідження у навчально-виховний процес ЗВО.

4. Навчально-виховний процес ЗВО має свою специфіку, яка полягає в тому, що вони готують фахівців для роботи в аграрному секторі економіки України. Це зобов'язує до формування в студентів спрямованості саме на діяльність у сільськогосподарському виробництві. Випускники, як правило, працюють спеціалістами та керівниками підприємств. Тому основними завданнями роботи з гуртування студентських груп є такі: формування у студентів спрямованості на майбутню

діяльність за фахом; розвиток умінь і навичок, необхідних для координації своїх дій з діями інших людей, управління колективом, налагодження ділових зв’язків.

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження дає підстави висловити деякі рекомендації щодо використання його результатів: організувати для викладачів ЗВО семінари з питань педагогіки, психології та методики виховної роботи в студентській групі; розробити і впровадити систему відповідного матеріального і морального стимулювання праці наставників; організувати науково-практичні конференції, круглі столи, тренінги з проблеми виховання студентської молоді, що дозволить ознайомити з передовим педагогічним досвідом широке коло викладачів і сприятиме впровадженню нових прогресивних технологій у навчально-виховний процес ЗВО.

Сучасність не зняла з керівників сільськогосподарських підприємств, якими можуть і повинні бути випускники аграрних ЗВО, ряд важливих вимог: бути організаторами, вміти працювати з людьми, налагоджувати ділові зв'язки, забезпечувати продуктивну діяльність сільськогосподарських підприємств. Тому робота з гуртування студентських груп, у процесі якої студенти набувають перерахованих якостей, вкрай необхідна.

Особливість гуртування студентської групи заключається в її соціальній структурі, основу якої складають представники сільської молоді з психологією сільського жителя, які звикли жити спільнотами. Вступаючи до закладу вищої освіти, вони приносять з собою не тільки культуру, побут, традиції тих регіонів, в яких виросли, а й досвід взаємин, характерний для представників села. У студентській групі виникають неформальні групи земляків. Студенти-земляки намагаються разом жити в гуртожитку, навчатись в одній групі, допомагати один одному в навчанні, організації побуту і дозвілля.

В процесі навчання у ЗВО студенти включаються в єдину систему основних видів діяльності – навчальну, трудову та громадську. Велика увага в аграрних ЗВО приділяється практичному навчанню студентів – практичним і лабораторним заняттям, навчальним і технологічним практикам. Тому, на відміну від інших ЗВО, тут є можливість згуртувати студентів у процесі спільної трудової діяльності.

Вагомий вплив на виховання студента здійснюють взаємини у мікросередовищі: сім'ї, компанії, студентській групі. Якщо врахувати, що переважна більшість студентів аграрних ЗВО – представники сільської молоді, які в період навчання знаходяться далеко від своїх сімей, то можна стверджувати, що студентська група в аграрному ЗВО має більший виховний вплив на студента, ніж в інших ЗВО, студенти яких під час навчання проживають в своїх сім'ях. З цієї ж причини потреба у наставниках в студентів аграрних ЗВО більша. Для них важлива і корисна робота в студентському самоврядуванні, під час якої вони вчаться бути організаторами групи людей, здобувають вміння працювати з людьми, налагоджувати зв'язки, адаптуватись до нових умов. Особливими є мотиви навчання студентів аграрних ЗВО, серед яких любов до природи, рослин та тварин, інтерес до сільськогосподарської техніки, до аграрного виробництва в цілому.

Сьогодні більшість власників землі не обробляють її самі, а здають в оренду. Але це не вплинуло на менталітет українських селян, які завжди гуртувалися у процесі спільної праці для виконання таких важливих робіт як збір врожаю, будівництво житла, прийняття важливих рішень, на святкування релігійних і сімейних свят, для боротьби з ворогом тощо.

Майбутні фахівці-аграрники повинні бути готовими до роботи у колективі працівників і до об'єднання праці в тих випадках, коли це потрібно: для будівництва, використання сільськогосподарської техніки, продажу на ринку продукції тощо.

Аграрні ЗВО готують фахівців для роботи у аграрному секторі економіки України, тому весь навчально-виховний процес в них направлений на формування у студентів спрямованості на діяльність саме у сільськогосподарському виробництві. Нинішня криза у сільському господарстві висуває високі вимоги до фахівців-аграрників. Вони повинні не тільки володіти необхідними фаховими знаннями, вміннями та навичками, а й обов'язково бути організаторами, керівниками колективів, вміти працювати з людьми. Цих якостей фахівець-аграрник повинен набути ще в студентські роки, тому робота з гуртування студентських груп, яка передбачає набуття умінь керівництва колективом, роботи з людьми, оптимізації міжособистісних взаємин, створення сприятливого позитивно-стимулюючого психологічного клімату для соціально-психологічного розвитку особистості, оволодіння навичками міжособистісного спілкування, співробітництва повинна займати чільне місце у системі виховання студентів аграрних ЗВО.

Отже, основними особливостями гуртування студентської групи аграрного ЗВО є такі.

1. Більшість студентів аграрних ЗВО – це представники сільської молоді, які звикли жити спільнотами. Вступаючи до закладу освіти, вони приносять з собою досвід взаємин, характерних для жителів села.

2. Велика увага в аграрних ЗВО приділяється практичному навчанню студентів – практичним і лабораторним заняттям, навчальним і технологічним практикам. Тому тут є можливість згуртовувати студентів, залучаючи їх до різних видів спільної діяльності (трудової, наукової тощо).

3. На студентів аграрних ЗВО, відірваних від родинного оточення, у період навчання більшою мірою впливають взаємини у студентській групі, ніж у сім'ї. Цим пояснюється особлива потреба студентів у допомозі наставника.

4. Своєрідністю роботи у органах студентського самоврядування аграрних ЗВО є те, що студенти оволодівають управлінськими вміннями, що необхідно для їх майбутньої професійної діяльності.
5. Особливими є мотиви навчання студентів аграрних ЗВО, серед яких любов до природи, рослин і тварин, інтерес до сільськогосподарської техніки, до аграрного виробництва в цілому.
6. Академічні групи об′єднають студентів у позааудиторний час (у гуртожитку, під час практик), що сприяє їх гуртуванню.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Рекомендовано Міністерством освіти України. Київ : Аконіт, 1998.
2. Новикова Л.И. Самоуправление в школьном коллективе. Москва : Знание, 1988. 80с.
3. Психологическая теория коллектива / под ред. А.В.Петровского, Москва : Педагогика, 1979. 240 с.
4. Семиченко В.А. Психология общения. Київ : “Магістр-S", 1998. 152с.
5. Словник синонімів української мови. У 2-х томах. Том 1. Київ : Наукова думка, 1999. С. 599.

3.7 Причини спаду згуртованості студентської групи та методика їх нейтралізування

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методики виховання різнобічно та гармонійно розвиненої особистості в умовах високорозвиненого, згуртованого колективу студентської групи із застосуванням особистісно-орієнтованих, індивідуалізованих технологій виховання особистості. Студентська молодь є однією з найбільших цінностей, саме від неї залежить майбутнє України. Тому сьогодні необхідно

працювати над розробкою та вдосконаленням методики її виховання.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало вивчення проблеми спадів згуртованості у студентських групах, виявлення та аналіз причин і наслідків спадів згуртованості а також розробка методики нейтралізування причин та наслідків спадів згуртованості у студентських групах, якою можуть користуватися наставники груп.

Зазначену наукову тему ми розробляли разом з моїм науковим керівником, нині покійним Світлої Пам'яті доктором педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри педагогіки Дьоміним Анатолієм Івановичем.

Проблема спадів згуртованості у групах зацікавила нас, коли ми досліджували питання етапів процесу гуртування. Тоді й виникло цікаве питання: «Чому у групах процес гуртування не проходить «плавно»? Чому відбуваються спади?» У мене на той час відповіді на це запитання не було, а от Анатолій Іванович, маючи величезний досвід і багаж знань, висунув ідею про те, що ці спади провокує неврахування у виховній роботі зі студентами особливостей впливу на їх поведінку емоційної сфери.

Малодослідженою і на сьогоднішній день залишається проблема спаду згуртованості та поділу процесу гуртування на етапи. Процес гуртування часто поділяють на кілька етапів. У сучасній психолого-педагогічній літературі по-різному підходять до виділення етапів гуртування малої групи. Більшість дослідників виділяє три етапи гуртування: перший (початковий), другий (проміжний) та третій (завершальний). Так, Ю.Є.Дуберман виділив і обґрунтував такі етапи процесу гуртування: орієнтування індивідів, адаптація до групових параметрів, єдність реальної поведінки. О.М.Гущин початковий, другий і третій етапи гуртування пов'язав з рівнями розвитку колективу. В. Виноградов та А. Синюк виділили три етапи гуртування академічної групи,

спираючись на програмно-цільовий підхід до діяльності академічних груп.

У західній соціальній психології існує таке уявлення про фази, котрі проходить група у процесі своєї еволюції: утворення групи - познайомившись, люди обмінюються інформацією про власні потреби тощо; вибір загальної мети - оцінивши спільні інтереси і ресурси, члени групи вирішують присвятити себе певній діяльності; кінцеве визначення мети і уточнення засобів її досягнення; вироблення способу розподілу виграшів кожного від загального результату; розподіл індивідуальних завдань між членами групи; реалізація мети.

Згуртованість малої групи розуміється нами як показник рівня її розвитку як колективу. З теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних взаємин у колективі, а також стратометричної концепції випливає, що згуртованість на поверхневому рівні стратометричної структури групи - це емоційно-комунікативна єдність її членів. Згуртованість на другому, глибинному, або міжособистісному рівні - це ціннісно-орієнтаційна єдність групи. Згуртованість на третьому, "ядерному", або предметному рівні - це предметно-ціннісна єдність групи.

Спираючись на вищезгадані види згуртованості (емоційно-комунікативна, ціннісно-орієнтаційна та предметно-ціннісна), можна виділити три етапи гуртування малої групи. Особливістю 1 етапу є те, що міжособистісні взаємини між членами групи будуються на основі симпатій-антипатій і ще не обумовлені процесом спільної діяльності. На цьому етапі студенти починають об'єднуватись у мікрогрупи по кілька чоловік. На 2 етапі гуртування взаємини між людьми опосередковані цілями, задачами і цінностями спільної діяльності. На цьому етапі продовжується формування мікрогруп, до них приєднуються відторгнуті та ізольовані студенти. 3 етап характеризується тим, що групові характеристики - цілі діяльності, підготовленість та працездатність

групи, характер керівництва, - визначає конкретна цілеспрямована діяльність малої групи і її місце у суспільстві.

Під впливом факторів та при реалізації педагогічних умов гуртування згуртованість у студентській групі змінюється. В кінці І етапу гуртування група досягає 1-го рівня згуртованості. Основним критерієм цього рівня є емоційно-комунікативна єдність групи, а ознаки 1 рівня це: міцні емоційні зв'язки між членами групи; задоволеність комунікацією; орієнтація у виборах на зовнішньо-емоційні риси особистості; психологічний клімат характеризується емоційною єдністю членів групи. Група, яка знаходиться на 1 рівні, характеризується емоційно-комунікативною єдністю її членів, мотиви навчання студентів співпадають незначною мірою. Як показав констатуючий експеримент, більшість студентських груп знаходяться саме на цьому рівні згуртованості.

Із закінченням ІІ етапу гуртування група піднімається на 2-й рівень згуртованості. Основним критерієм цього рівня є ціннісно-орієнтаційна єдність групи, допоміжним - емоційно-комунікативна єдність. 2-й рівень характеризується такими ознаками: співпадання цілей, цінностей і мотивів діяльності; опосередкованість взаємин спільною соціально значимою діяльністю; міцні емоційні зв'язки між членами групи; орієнтація у виборах більшою мірою на морально-ділові якості особистості; позитивно-стимулюючий психологічний клімат; висока продуктивність в основному виді діяльності. Коли група досягла 2-го рівня згуртованості, у студентів значною мірою співпадають як мотиви діяльності (мотиваційна єдність групи по відношенню до навчання), так і її мета - стати кваліфікованим фахівцем сільськогосподарського виробництва, отримати вищу освіту.

Під час проходження групою ІІІ етапу гуртування вона піднімається на 3-й рівень згуртованості. Основним критерієм цього рівня є предметно-ціннісна єдність групи, а допоміжними - ціннісно-орієнтаційна та емоційно-комунікативна єдність. Предметно-ціннісна єдність групи виникає тоді, коли індивідуальні

діяльності людей опосередковані змістом предмета їх спільної діяльності. До ознак 3-го рівня ми відносимо такі: міцні емоційні зв'язки, безконфліктність взаємин; співпадання цілей, цінностей і мотивів діяльності; висока продуктивність діяльності; сприятливий для розвитку особистості психологічний клімат; структура міжособистісних взаємин близька до оптимальної; індивідуальні діяльності опосередковані змістом предмета спільної діяльності.

Під час проходження практики, що припадає на III етап гуртування, у студентів з'являється єдність по відношенню до предмета діяльності. Їх мотив - опанувати зміст дисциплін (наприклад, годівля тварин, кормовиробництво, гігієна сільськогосподарських тварин), який виражається в предметному ставленні до знань. Знання з цих предметів і є предметом діяльності студента.

Здійснивши аналіз літератури з питання спадів згуртованості, нами було виявлено, що воно чомусь залишилось за межами наукових інтересів більшості вчених. Автори більше цікавилися вивченням етапів гуртування (В. Виноградов, О.М. Гущин, А.І. Донцов, Ю.Є.Дуберман, А.В.Петровский, А. Синюк та інші). Окремі ж дослідники, серед яких А.Г.Кирпичник, зауважують, що на шляху свого розвитку група переживає не тільки прогресивні зміни, а й своєрідні кризи, які проявляються у спадах згуртованості. Будь-яка мала група на шляху свого розвитку обов'язково проходить через періоди тимчасового спаду. Отже, проблема спаду згуртованості залишається малодослідженою.

Ми у своїй роботі описали оптимальні етапи гуртування групи. На практиці, на жаль, не завжди група йде по описаному шляху. Розвиток групи характеризується не тільки зростанням згуртованості, а й її спадами. Причинами цих спадів є зміна складу групи, індивідуально-особистісний характер навчання, закономірності у дії емоційної сфери та інші. Тому наставникам та викладачам, окрім вміння керівництва процесом гуртування

студентської групи, слід володіти методикою подолання спадів згуртованості у ній.

На шляху свого розвитку група переживає не тільки прогресивні зміни, а й своєрідні кризи, які проявляються у спадах згуртованості. Цікаву закономірність, як ми вже зазначали, встановив психолог А.Г. Кирпичник: будь-яка мала група на шляху свого розвитку обов'язково проходить через період тимчасового спаду. Ця думка автора надзвичайно нас зацікавила, і ми почали роботу над пошуком причин, через які ці спади відбуваються. Далі наводимо опис наших спостережень за студентами в процесі їх спільного навчання та виховання.

Перший етап розвитку групи напружений і динамічний. Десятки пар очей уважно придивляються один до одного, оцінюють, порівнюють. Деякі хлопці та дівчата проявляють активність, спілкуються з усіма, розповідають про себе. Інші тримаються незалежно, вступати в контакт не поспішають. Виникають перші мікрогрупи. Через деякий час у взаєминах з'являється деяка стабільність. Вже відомі лідери і непопулярні члени групи. Основними у виборі партнера на цьому етапі є комунікативно-психологічні та зовнішньо-емоційні риси.

Однак результати міжособової диференціації задовольняють не всіх, не кожен зумів зайняти те місце, на яке розраховував. І хоча новизна оточення, цікаві знайомства створюють атмосферу піднесеності, вона з часом змінюється. Те, що сприймалось як незвичне, поступово стає звичним. Прагнення задовольнити потребу у самоствердженні та емоційному контакті стає не таким актуальним. Спостереження фіксують загальний спад емоційного настрою, активності членів групи, погіршення дисципліни. Такий стан, як правило, триває не довго. І якщо після нього наступає пожвавлення, значить група здійснила перехід на вищий рівень свого розвитку.

Отже, процес розвитку групи – це не прямолінійний рух від низького рівня до високого. Він характеризується як підйомами, так

і спадами, затримками розвитку. У роботах ряду авторів, які займались проблемами згуртованості і розвитку групи (В.В.Шпалинського, Ю.Є.Дубермана, В.Виноградова, А.Синюка та інших) не згадується про вищеописане явище. На відміну від них, деякі психологи звернули увагу на встановлену А.Г.Кирпичником закономірність.

Так, Р.С.Нємов і В.А.Семиченко тимчасовий спад у психологічному стані групи пояснюють складними внутрішніми процесами перебудови міжособистісних взаємин. Спочатку ці взаємини будуються на емоційній основі. Новизна ситуації, перші приємні враження членів групи створюють емоційно позитивний настрій, який відображається на психологічному кліматі. Коли ж група включається у спільну діяльність, то спілкування її учасників виявляє не тільки позитивні якості, а й недоліки кожного. На їх думку, труднощі, пов'язані з досягненням взаєморозуміння у спільній діяльності, зменшують задоволення від спілкування, а це відображається на загальному емоційному настрої групи. Він погіршується, але здатний поліпшитись, якщо у ході спільної діяльності група зможе перебороти ці труднощі.

Явище спаду згуртованості О.М.Гущин пояснює збільшенням складу малої групи. Такої ж думки І.К.Матюша. Збільшення числа членів групи може призвести до її розпаду на окремі дрібні угрупування, що істотно ускладнює організацію роботи, досягнення єдиної спільної мети. При збільшенні групи авторитет одних членів може зростати, інших - зменшуватись, внаслідок чого збільшується психологічна відстань між ними. Крім цих психологічних моментів є інші, не менш важливі моменти: це - природні і фізіологічні відмінності членів групи, особливості їхньої нервової діяльності, темпераменту і характеру, індивідуального стилю у взаємовідносинах між людьми, які істотно впливають на морально-психологічний клімат і процес розвитку колективу

Р.Л.Кричевський та Є.М.Дубовська звернули увагу на випадки, коли зростання згуртованості призводить до наслідків, які

знижують її рівень. Наприклад, зростання згуртованості підсилює вплив керівника у групі, і він може спробувати нав'язати групі таку діяльність, яка не співпадає з груповими цінностями. У такому разі згуртованість групи знижується.

Як вказує Л.П.Мельник, у колективі можуть виникати диз'юнктивні (роз'єднуючі) взаємини, коли успіх однієї людини призводить до невдачі іншої. У таких випадках людина сприймається як об'єкт, що породжує негативні почуття різної інтенсивності, починаючи від незначної незручності й закінчуючи блокадою всієї життєдіяльності людини.

А.Г. Кирпичник вважає, що «пульсуючого» характеру розвиток групи набуває в результаті вирішення протиріч. Це протиріччя між прагненням до самоствердження, з одного боку, і до ідентифікації з групою, з іншого. Друге протиріччя пов'язане з неспівпаданням між можливостями групи, що зросли, та її актуальною діяльністю.

Отже, на думку окремих дослідників, спад згуртованості може настати через труднощі, що виникають після включення групи у спільну діяльність, може виникнути через зміну складу малої групи, через диз'юнктивні взаємини або в результаті вирішення протиріч. На нашу думку, індивідуальне виконання робіт, коли діяльність не носить колективного характеру, також може негативно вплинути на рівень згуртованості групи. Спад згуртованості може також наставати, коли керівник групи спрямовує її діяльність у русло, яке не співпадає із сподіваннями, переконаннями та домаганнями членів групи або через суперництво між лідерами. Створенню таких колізій можна певною мірою запобігти. Крім перерахованих вище є ще причини, які закономірно мають місце у процесі розвитку колективу, негативно впливають на його згуртованість. Запобігти їх виникненню немає змоги, але можна за допомогою певних заходів нейтралізувати дію цих причин, зменшивши їх негативний вплив. Варто зазначити, що вчені тільки фіксують можливі причини спаду згуртованості, а

способи подолання цих причин не наводять. Ми ж спільно з А.І. Дьоміним обґрунтували причини спаду згуртованості та розробили напрями їх нейтралізування.

Як вказувалось раніше, включення у спільну діяльність, з яким пов'язана перебудова міжособистісних взаємин, на думку деяких дослідників, може викликати тимчасовий спад згуртованості у групі. У цей час відбувається переорієнтація уваги студентів із зовнішньо-емоційних рис особистості (приємна зовнішність, вміння одягатися, почуття гумору) на морально-ділові (чесність, порядність, відповідальність, організованість, вміння дотримувати свого слова), які є важливими для спільної діяльності. Звісно, ця переорієнтація не проходить безслідно для згуртованості групи. Студенти уважніше придивляються до своїх одногрупників, крім зовнішньої привабливості вони звертають увагу на морально-ділові риси, в результаті чого деякі зв'язки втрачають свою силу і руйнуються. Змінюється структура міжособистісних взаємин у групі, починають формуватись мікрогрупи на основі важливих для спільної діяльності рис особистості.

Раніше у багатьох ЗВО практикувалась переднавчальна практика студентів першого курсу. Така діяльність сприяла швидкому формуванню взаємин і мікрогруп на основі якостей, важливих у спільній трудовій діяльності. В наш час більшість ЗВО, на жаль, змушені відмовитись від таких практик, що стримує гуртування групи. Тому одним з напрямів нейтралізування вказаної причини є такий: з перших днів навчанню студентів слід надавати елементів спільності, проводити його з використанням групових форм з метою прискорення переорієнтації студентів із зовнішньо-емоційних на морально-ділові риси особистості. Такі заходи сприяють швидкому гуртуванню групи.

Спад згуртованості може виникати через зміну складу малої групи, так як у ній руйнуються міжособистісні зв'язки, змінюється склад мікрогруп і статус членів групи. Щоб запобігти спаду згуртованості, слід вдаватися до певних педагогічних заходів.

Наприклад, якщо у групу включили нового студента, треба допомогти йому знайти своє місце у міжособистісній структурі групи так, щоб це не призвело до її руйнування і спаду згуртованості. Корисним буде виявлення мотивів, інтересів та цінностей нового члена групи з метою приєднання його до референтної мікрогрупи. Якщо ж кількість членів групи зменшилась, це теж може призвести до негативних наслідків: руйнування мікрогруп, ізоляції окремих студентів. У такому випадку також треба вжити заходів щодо оптимізації міжособистісних взаємин у групі.

На думку А.І. Дьоміна, і ми цілком згодні з нею, спад емоційного стану групи та її згуртованості можна пояснити певними закономірностями в дії емоційної сфери. Про дію емоційної сфери на людину відомий український хірург Н.М. Амосов писав, що варто лише на хвилину уявити собі життя людей, позбавлених емоцій, як зараз же перед нами відкриється безодня взаємного непорозуміння і повної неможливості встановити людяні відносини. Позбавлені всієї гами людських переживань істоти не здатні зрозуміти ні суб'єктивних наслідків всього того, що відбувається в оточуючому світі, ні значення власних вчинків для оточуючих. Підтверджує величезний вплив цього закону на суспільне життя людей американський психолог У. Джемс. Він вважає, що людина - це крапля розуму в океані емоцій.

Отже, ми вивчили етапи гуртування студентської групи та виявили спади у згуртованості, розкрили та проаналізували причини і наслідки спадів згуртованості а також розробили методику нейтралізування причин та наслідків спадів згуртованості у студентських групах, якою можуть користуватися наставники груп. Наголошуємо, що наукове дослідження щодо обґрунтування причин спаду згуртованості та розробки напрямів їх нейтралізування ми проводили спільно з А.І. Дьоміним. Нажаль, обсяг даної публікації не дає нам можливості описати усі результати, отримані під час досліджень. Ознайомитись з окремими

результатами означеного дослідження можна у наукових статтях та монографії [1, 2, 3].

У подальшому ми плануємо продовжити розробку методики виховання гармонійно розвиненої особистості в умовах згуртованого колективу студентської групи із застосуванням особистісно-орієнтованих технологій виховання особистості.

Список використаних джерел

1. Дьомін А.І., Жалдак Л.М. Причини спаду згуртованості малої групи. *Нові технології навчання. Науково-методичний збірник* / Кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000. Вип. 25. С. 141-150.
2. Дьомін А.І., Жалдак Л.М. Основні напрями нейтралізування причин спаду згуртованості малої групи. *Проблеми освіт.: Науково-методичний збірник.* / кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000. Вип. 21. С. 47-52.
3. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.

3.8 Організація студентського самоврядування на рівнях ЗВО та академічної групи

Історія самоврядування починається ще у феодальній школі. На початку XX століття воно набуло широкого розвитку у школах США, Англії, Німеччини та інших країн. Як свідчать дослідження, самоврядування розвиває у студентів організаторські здібності, почуття відповідальності, ініціативу і одночасно є однією з основних умов розвитку самостійності особистості, що надзвичайно важливо для фахівців-аграрників.

У практиці української школи самоврядування (як учнівське, так і студентське) з'явилось у 20-х роках XX століття завдяки працям А.С.Макаренка, В.М.Коротова, С.А.Черніка та інших. А.С.Макаренко покладав на своїх вихованців організаторські

функції. Вони планували, виконували і контролювали здійснення задуманого. На основі ідей і досвіду А.С.Макаренка В.М.Коротов розробив теорію і практику учнівського самоврядування, яке довгий час діяло поряд з комсомольською та піонерською організаціями. Він вважав, що самоврядування – це могутній важіль виховної діяльності, який у багато разів збільшує її силу і ефективність. Педагогічне керівництво самоврядуванням є однією з важливих умов його функціонування. Студентське самоврядування, на думку О.С.Чернишова, – це складне соціально-педагогічне явище, яке в центр навчально-виховного процесу ставить особистість студента. Це ще й участь студентів в управлінні й керівництві справами свого колективу [1, 59].

Враховуючи важливість даного аспекту проблеми, а саме демократизацію системи вищої освіти, Міністерство освіти і науки України видало наказ №166 від 03.04.01, яким затвердило «Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах». У цьому положенні визначається сутність студентського самоврядування, права та обов'язки студентів [3].

Під студентським самоврядуванням розуміють право студентської громади ЗВО самостійно вирішувати питання громадського життя студентів у межах чинного законодавства та Статуту навчального закладу. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України на основі угоди співпрацює з українською асоціацією студентського самоврядування (УАСС) [8, 324].

Маємо потребу ставити питання про студентське самоврядування і на державному рівні. Оскільки створено Всеукраїнську студентську раду, діють такі ради, об'єднання у більшості ЗВО України. Зрозуміло, не всі питання навчання, життя студентів можуть вирішитися в межах навчального закладу. Для захисту прав студентів загалом, на державному рівні, необхідний окремий орган, який міг би вести моніторинг за законопроектами, владними рішеннями, що їх буде винесено в майбутньому, і впливати на них, якщо виникне така потреба, здійснювати

превентивну роботу щодо захисту прав студентів. У європейських країнах організації студентського самоврядування вже давно стали достатньо впливовими і виконують свої, тільки їм притаманні функції (Польща, Франція та ін.). В Україні спробою вивести діяльність студентських організацій на вищий рівень стало створення в 2005 році вже згаданої Всеукраїнської студентської ради (далі — ВСР) – координаційного органу при Міністерстві освіти і науки.

Те, наскільки швидко органи студентського самоврядування стануть дієвими, залежить як від співучасті студентів та демократичної налаштованості адміністрації ЗВО, так і від депутатів ВРУ, які можуть якісно змінити законодавчий статус органів студентського самоврядування. Бо при розгляді питання студентського самоврядування не треба забувати, що саме демократичні принципи обрання до цих органів, їх ефективне функціонування, забезпечення їхніх гарантій є невід'ємною умовою зближення з Болонським процесом [5].

Студентське самоврядування у ЗВО, в тому числі і в аграрних, після тривалого занепаду активно відроджується. Створюються і функціонують студентські парламенти, малі вчені ради, студентські організації та профспілки. На жаль, все це відбувається в основному на рівні університету, інституту.

Робота в органах студентського самоврядування сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню навичок майбутнього організатора, керівника. Основними завданнями органів студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; сприяння діяльності студентських гуртків; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків. Студентське самоврядування працює на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, ЗВО.

Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів ЗВО, які ухвалюють Положення про

студентське самоврядування, обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти, визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування [8, 323].

Органи студентського самоврядування існують в різних формах (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради, тощо). Студенти розробляють проекти нормативних документів, затверджують їх на установчих конференціях навчального закладу.

У деяких ЗВО студентське самоврядування існує у формі студентського братства, яке діє на рівні академічної групи. Саме студентське братство виступає ініціатором різноманітних заходів, що проводяться у навчальному закладі. Воно може брати участь у здійсненні прийому на перший курс, в поселенні в гуртожитки. З участю братства відбувається розподіл стипендій, преміювання [8, 326].

Основними завданнями студентського самоврядування є:

1. сприяння забезпеченню рівних умов доступу громадян до вищої освіти;
2. забезпечення і захист прав та інтересів членів академічної громади, зокрема стосовно організації навчального процесу;
3. сприяння покращанню умов проживання і відпочинку членів академічної громади;
4. сприяння діяльності гуртків, товариств, клубів за інтересами, громадських організацій та інших добровільних об'єднань членів академічної громади відповідного ЗВО;
5. організація співпраці з органами студентського самоврядування інших ЗВО;
6. сприяння міжнародній мобільності членів академічної громади; сприяння працевлаштуванню випускників [8, 325].

З метою покращення функціонування інституту студентського самоврядування у ЗВО України у одній із своїх попередніх робіт ми пропонуємо [2]:

• привертати увагу влади та громадськості до студентського самоврядування, як одного з найважливіших чинників формування громадянина України та виховання еліти нації;

• створити можливості для аналізу процесів розвитку студентського самоврядування в Україні, зокрема шляхом проведення соціологічних досліджень з організації самоврядування у ЗВО;

• підвищувати рівень зацікавленості студентів суспільним життям власного ЗВО за допомогою видання регулярних студентських видань, листівок, брошур, створення відповідних веб-сайтів тощо;

• спонукати адміністрацію ЗВО України до створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату в колективах, атмосфери довіри студентів до викладачів і керівництва, належних матеріально-технічних умов для вільного самовиявлення студентів.

Запропоновані заходи, на думку дослідників, принесуть користь всім: викладачам та кафедрам, активістам студентського самоврядування, студентству і державі загалом.

Студентське самоврядування у ЗВО, в тому числі і в аграрних, після тривалого занепаду активно відроджується. Створюються і функціонують студентські парламенти, малі вчені ради, студентські організації та профспілки. На жаль, все це відбувається в основному на рівні університету, інституту. В академічних групах студентське самоврядування залишається недостатньо дієвим, воно представлене старостою студентської групи, його заступником і профоргом. У зв’язку з цим виникла необхідність розвитку студентського самоврядування в академічних групах. Особливо актуальною ця проблема стала для студентів-аграрників, яким необхідні навички управління колективами сільськогосподарських підприємств в умовах реформування аграрного сектору економіки України.

Студентське самоврядування, на думку О.С.Чернишова, - це складне соціально-педагогічне явище, яке в центр навчально-виховного процесу ставить особистість студента [6]. Це ще й участь студентів в управлінні й керівництві справами свого колективу.

Проведене нами теоретичне дослідження базувалось на положеннях і висновках педагогічної і психологічної наук відносно студентського самоврядування (Є.І.Димов, О.Л.Жук, В.М.Коротов, М.І.Приходько, Н.С.Стєпашов, О.С.Чернишов та інші).

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури і досвіду роботи аграрних ЗВО України свідчить, що діяльність інституту наставників сьогодні активно відновлюється, в той час як студентське самоврядування, особливо на рівні академічної групи, залишається недостатньо активним. Педагогічний процес деяких ЗВО містить елементи самоврядування, але цього замало, щоб воно було вагомим фактором виховання особистості студента та гуртування студентського колективу. Ряд авторів дотримуються думки, що студентське самоврядування знаходиться у стадії практичного становлення, в той час як залишається недостатньо розробленою в теоретичному плані сама проблема студентського самоврядування. Крім того, дієвість самоврядування залежить від досвіду організаторської діяльності його учасників, якості педагогічного керівництва.

Характерною особливістю ЗВО є те, що значна частина студентів має досвід управління групою чи класом. Так, за даними П.Г.Лузана, 75% студентів сільськогосподарського вузу були задіяні у сфері управління групою чи класом.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що сьогодні у студентів значно менший досвід управління та недостатня готовність до управлінської діяльності, так як учнівському самоврядуванню не приділяється достатньої уваги. Навички організаторської діяльності мають менше 30% студентів НУБіП, частина з них були старостами груп чи класів, заступниками старост.

Разом з тим, однією із особливостей ЗВО є те, що тут готують фахівців, які у майбутньому будуть керівниками сільськогосподарських підприємств. Вони повинні вміти самостійно вирішувати всі питання, пов'язані із діяльністю за фахом, а також керувати колективами. За даними соціологічного опитування, проведеного у 30-ти ЗВО України, 40% фахівців не під час навчання у достатній мірі знаннями і вміннями організації та управління колективом. Тому робота у самоврядуванні потрібна студентам ЗВО як майбутнім керівникам та членам колективів. На нашу думку, в педагогічний процес ЗВО варто впроваджувати елементи самоврядування.

Має рацію О.В.Соколовська, акцентуючи увагу на тому, що студентам 1 курсу важко без сторонньої допомоги включитись у систему самоврядування ЗВО. Неготовність першокурсників до самоврядування, що виражається у їхній слабкій поінформованості у питаннях самоврядування, відсутності необхідних організаторських навичок, обмеженості соціального досвіду, несформованості таких особистісних якостей як самостійність, відповідальність, дисциплінованість - все це доводить, що участь першокурсників у самоврядуванні не може бути повністю самодіяльною. Цьому потрібно цілеспрямовано і послідовно вчити. Крім того, вивчення реального досвіду ЗВО Білорусі дозволило авторові стверджувати, що студентське самоврядування ще не стало системою і нормою життя у вищій школі. Тому відмовитись від вузівських наставників, котрі можуть практично допомогти у підготовці до самоврядування студентських груп, було б передчасним і необгрунтованим рішенням [4].

Необхідно визнати, що самоврядування потребує кваліфікованого педагогічного керівництва, яке передбачає готовність педагога до роботи у ньому. Готовність педагога - це не тільки високий рівень педагогічної підготовки, а й знання закономірностей процесу управління, оволодіння уміннями

прогнозування, аналізу та діагностики, створення умов для нормального функціонування самоврядування.

Існує кілька підходів до організації роботи студентського самоврядування. На основі структурного підходу самоврядування розглядають як явище, що входить до певної системи і є ієрархією окремих компонентів, які пов'язані між собою. За цього підходу клас або група ділиться на ланки, призначаються ланкові, староста. Деякі дослідники самоврядування пропонують дотримуватись у процесі його організації не структурного, а діяльнісного підходу. За останнього учасники самоврядування самі об'єднуються у мікрогрупи за інтересами під час здійснення навчальної, суспільно-корисної, ігрової, спортивної та інших видів діяльності. Новоутворені мікрогрупи не слід руйнувати, їх варто використовувати для розвитку самоврядування, спираючись як на офіційний актив (старосту та його заступника), так і на неофіційних лідерів. Перевага діяльнісного підходу до самоврядування заключається в поетапному об'єднанні 2-5 студентів у мікрогрупу, яке відбувається швидше, ніж об'єднання групи в цілому. Налагодження зв'язків між мікрогрупами відбувається у процесі їх спільної діяльності. Діяльнісний підхід до самоврядування знайшов своє відображення у нашій експериментальній роботі щодо перевірки впливу студентського самоврядування на гуртування групи.

Психологи стверджують, що ефективність функціонування студентського самоврядування, та й взагалі діяльності групи багато в чому залежить від активу групи, до якого входять її лідери. Сучасна модель лідерства, що використовується у вітчизняній психології, будується на трьох різних основах - зміст, стиль та характер діяльності лідера. Цю модель запропонував Л.І.Уманський [7].

За змістом розрізняють такі типи лідерів: лідер-організатор (вміє швидко і чітко розподіляти завдання, оперативно приймати рішення, здійснювати контроль за їх виконанням); лідер-ініціатор

(висуває пропозиції, ініціативи, веде за собою особистим прикладом, пропонує програму поведінки); лідер - генератор емоційного настрою (підтримує бадьорий настрій у групі, заряджає членів колективу своєю енергією). За стилем керівництва: авторитарний, демократичний і такий, що об'єднує два перших типи. За характером діяльності: універсальний (виявляє лідерські якості в основних видах діяльності групи); функціональний (виявляє лідерські якості лише в одному виді діяльності); стійкий (постійно виявляє лідерські якості); ситуаційний (виявляє лідерські якості тільки в певній ситуації). Встановлено, що в групах високого рівня розвитку є кілька лідерів різних типів.

Для наставників, організаторів студентського самоврядування важливим є питання: "Як визначити лідера в групі?" Соціальна психологія пропонує скористатися соціометричною методикою, яка орієнтує членів групи на вибір людини, найбільш бажаної на посаді керівника. В основі такого вибору лежить емоційне тяжіння. Але, як вказує Я.Л.Коломінський, не можна ототожнювати лідера з соціометричною "зіркою", так як "зірка" - найбільш емоційно привабливий член групи - не завжди є домінуючим у процесі спілкування.

Петровський А.В. вважає, що лідер - найбільш референтна для групи особа відносно до групової діяльності. Ми погоджуємось з Л.І.Новіковою, яка вважає, що "ватажка" групи не слід призначати. Не варто також доручати вибір студентам на початку функціонування студентської групи. Слід використовувати та створювати такі ситуації, у яких можливі ватажки могли б себе проявити як організатори, а вже потім попросити студентів визначитись щодо лідера.

Проблема лідерства пов'язана з проблемою співпадання чи не співпадання офіційної і неофіційної структури групи. Офіційна структура представлена студентською групою, курсом, органами студентського самоврядування, гуртками, секціями. Неофіційна структура - мікрогрупами, компаніями друзів, референтними

групами, аутсайдерами, лідерами, ізольованими. Щодо взаємовідносин між офіційною і неофіційною структурами групи у психолого-педагогічній літературі є кілька підходів.

Представники одного з них вважають, що співпадання офіційної і неофіційної структур є необхідною умовою функціонування колективів. На думку інших вчених, такого співпадання важко досягти, так як після закріплення неофіційного лідера у офіційному активі в групі знову з'являється неофіційний лідер. Наприклад, у студентській групі офіційний лідер - староста - представляє інтереси адміністрації, керівництва закладу освіти, а неофіційний - інтереси студентів. Представники цього підходу вважають, що співпадання офіційної і неофіційної структур групи не є необхідною умовою функціонування колективів.

Слушною видається думка Л.І.Новікової та О.Т.Куракіна стосовно співорієнтованості, узгодженості, синхронності офіційної та неофіційної структур групи [2]. Важливим показником зрілості колективу, його ефективності як інструменту виховання особистості є співорієнтація, скоординованість офіційної і неофіційної структури групи, тобто офіційні лідери колективу мають високий статус у сфері міжособистісних взаємин; лідируючі мікрогрупи є носіями позитивних цінностей; кожен член колективу, реалізуючи ту чи іншу офіційну роль у ньому, займає сприятливе для себе положення у сфері міжособистісних неофіційних взаємин.

До перерахованих вище слід додати ще одну умову: офіційна і неофіційна структури групи повинні діяти у одному напрямі - гуртування групи.

Отже, на основі аналізу літератури і власних досліджень ми дійшли висновку, що умовами ефективного гуртування студентської групи є функціонування дієвого студентського самоврядування як в академічній групі, так і на курсі, у закладі освіти; співорієнтація офіційної і неофіційної структури групи; педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування.

Дієве студентське самоврядування забезпечує виконання ряду його функцій (гуртування, аналізу діяльності, прийняття рішень і їх виконання, регулювання відносин, коригування дій, оцінки діяльності, контролю); передбачає референтність активу, наявність у його членів досвіду організаторської діяльності.

Педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування обумовлює забезпечення оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом і процесом саморегуляції, що властивий групі; готовність педагога до роботи у самоврядуванні (його психолого-педагогічна підготовка, знання закономірностей процесу управління).

З метою перевірки ефективності впливу виявлених умов на гуртування студентської групи, нами було проведено експериментальну роботу зі студентами НУБіП.

Наставникові експериментальної групи була запропонована така програма дій: з'ясувати, на грунті яких неформальних цінностей іде процес інтеграції в експериментальній групі, утворення мікрогруп. Як виявило анкетування, в основі інтеграції студентів лежать інтереси та захоплення, пов'язані з проведенням часу у колі друзів, походами та прогулянками, спортом, музикою, читанням, переглядом телепередач, навчанням, роботою на комп'ютері тощо.

Необхідно також було виявити неформальних лідерів групи, які б разом з офіційними лідерами брали участь в роботі студентського самоврядування. З цією метою наставник провів анкетування, в основу якого була покладена класифікація лідерів, запропонована Л.І.Уманським. Ми дотримуємось думки, що чим більше у групі лідерів, тим вона згуртованіша за умови, що лідери співпрацюють, а не конфліктують між собою, а офіційна і неофіційна структури групи діють співорієнтовано.

За результатами анкетування було виявлено неформальних лідерів групи. Наступним кроком стало обговорення доручень студентів. Крім старости і його заступника, які уособлюють у

більшості академічних груп як офіційний актив так і структуру студентського самоврядування, в експериментальній групі було обрано: представників до студентської організації НУБіП та студентського профкому, організатора культурного дозвілля (культорга), спортивного лідера, інтелектуального лідера (організатора наукової роботи), членів редколегії, відповідальних за чергування в аудиторіях та у гуртожитку.

Метою подальшої експериментальної роботи стало: зробити мікрогрупи привабливими для студентів, забезпечити активну позицію (у будь-якій ролі) для тих студентів, які мають низький соціометричний статус, домогтися, щоб мікрогрупи діяли не розрізнено, а взаємозв'язано, підвищити соціометричний статус ізольованих та відторгнутих студентів, допомогти їм увійти в емоційно значимі для них групи. Для кожної окремої мікрогрупи була організована своя справа з такою метою, щоб студенти змогли максимально проявити свої здібності.

Так як виховні можливості самоврядування визначаються якнайширшим залученням до нього студентів, одним із основних завдань стало включення до цієї діяльності якомога більшої їх кількості. Мікрогрупам було доручено організувати ту діяльність, на основі якої їх члени об'єднались, і яка була для них привабливою (фізично-оздоровчу, навчально-пізнавальну, громадсько-корисну, культурно-масову тощо).

Як показало спостереження, під час експерименту і після нього мікрогрупи діяли спільно, у спільній діяльності були задіяні також відторгнуті студенти. Актив групи та її неформальні лідери у тісній співпраці з наставником організовували діяльність студентського самоврядування у групі, контролювали виконання обов'язків: ведення журналу групи, контроль відвідування занять, підтримання дисципліни, порядку як в аудиторіях так і в гуртожитку, впорядкування території університету, допомога у підготовці до сесії а також обговорення її результатів. Незважаючи на те, що у кожній мікрогрупі був свій авторитетний лідер, лідери

не ворогували між собою, а навпаки, взаємодіяли, доповнюючи один одного.

Після закінчення експерименту ми виміряли згуртованість експериментальної та контрольної груп. Коефіцієнт згоди (τ) експериментальної групи становив 0,69, а контрольної групи – 0,34. Рівень значимості $p \leq 0,01$. Отримані результати свідчать про вагому роль студентського самоврядування як фактора гуртування студентської групи. Керуючи діяльністю самоврядування, слід враховувати управлінський досвід членів активу групи, які можуть самі, без допомоги наставника, організувати самоврядування у групі, згуртувати її. Зважаючи на те, що таких груп мало, саме наставник має допомогти групі сформувати дієвий актив і забезпечити його ефективну роботу.

Через рік після закінчення формуючого експерименту було проведене спостереження за студентами колишніх експериментальних та контрольних груп, бесіди з викладачами, наставниками і студентами. Спостереження показало, що після розподілу студентів на групи за спеціалізаціями подальший їх розвиток мав свою специфіку. Так, студенти експериментальних груп швидше адаптувались до нових умов: вони вступали у спілкування, об’єднувались у мікрогрупи за інтересами так як вже володіли вміннями міжособистісного спілкування, мали досвід побудови взаємин з іншими людьми, знали, як треба гуртувати групу. За їх ініціативою відбулись вибори старости групи та його заступника, разом з наставником було сплановано подальшу організаційно-виховну роботу, діяльність групи у студентському самоврядуванні. Студенти контрольних груп поволі знайомились з новачками, не поспішали об’єднуватись у мікрогрупи, байдуже ставились до пропозицій наставника щодо вибору старости, проведення роботи у самоврядуванні. Різною була оцінка груп викладачами. Експериментальні групи були охарактеризовані як активні та дисципліновані, контрольні ж, на жаль, такої оцінки не отримали.

Проведене дослідження дає підстави висловити деякі рекомендації щодо використання його результатів:

- організувати для викладачів ЗВО семінар з питань методики виховної роботи в академічній групі та студентського самоврядування;
- розробити і впровадити систему відповідного матеріального і морального стимулювання праці наставників;
- організувати науково-практичні конференції, “круглі столи”, тренінги з проблеми студентського самоврядування, що дозволить ознайомити з передовим педагогічним досвідом широке коло викладачів і сприятиме впровадженню нових прогресивних технологій у педагогічний процес ЗВО.

Список використаних джерел

1. Жалдак Л.М. Студентське самоврядування у вищому аграрному закладі освіти. *Студентський рух у сучасній Україні: реалії, тенденції та перспективи розвитку :* матер. всеукр. наук.-практ. конф. (17 жовтня 2002 року). Київ. 2002. С. 59-60.
2. Новикова Л.И. Самоуправление в школьном коллективе. Москва : Знание, 1988. 80 с.
3. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах. *Інформаційний вісник*. Київ : Вища освіта, 2002. № 7.
4. Соколовская О.В. Педагогическая деятельность наставника академической группы первого курса как фактор ее подготовки к самоуправлению (на материале технических вузов) : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Минский гос. пед. ин-т им. А.М.Горького. Минск, 1989. 178 с.
5. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої школи. /уклад.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, К.М. Левківський, В.І. Даниленко; Відп. ред. М.Ф. Степко. Київ : Освіта України, 2005. 49 с.

6. Студенческое самоуправление: социально-психологические аспекты. / А.С.Чернышов, Н.С.Степашов, Е.И. Дымов и др. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1990. 104 с.
7. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива. *Коллектив и личность*. / ред. кол. К. К. Платонов (руков. группы) и др. Москва. 1975. 263 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 323–328.

3.9 Спільна виховна робота наставника і вихователя у студентському гуртожитку

В останні роки студентський гуртожиток у зв'язку з розвитком у ньому негативних явищ – пияцтва, наркоманії, безвідповідальних статевих відносин, різного роду злочинів віднесено до зони злочинного ризику. Пояснюються ці процеси тим, що погляд на гуртожиток тільки як на місце проживання – обмежений і хибний. Гуртожиток – не тільки місце для проживання, але і нове соціальне мікросередовище, що визначає перспективні напрямки професійного і духовного розвитку особи, подолання перешкод і протиріч процесу адаптації молоді до нових соціально-побутових умов. Однією з найголовніших причин цих явищ в молодіжному середовищі є погана організація дозвілля як найважливішої сфери життєдіяльності і різнобічного розвитку особистості.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження стало проаналізувати теоретичні засади виховної роботи зі студентами та експериментально дослідити організацію виховної роботи у студентському гуртожитку.

Всебічна діяльність колективу гуртожитку має на меті активно сприяти формуванню моральних якостей студентів, їх стійкості. Це особливо важливо, тому що процес формування особистості в цьому віці не завершено. Крім того, вступ до навчального закладу

та переходу від родини до гуртожитку, з одного середовища в інше, пов'язаний з низкою змін в житті юнаків та дівчат. В умовах таких значних змін в житті молодих людей важливо не тільки продовжувати з ними раніше здійснювану школою роботу з морального виховання, а також забезпечувати подальший розвиток моральних якостей.

Вивченням проблеми методики виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку займались ряд авторів: Бовкун В.В. (про виховання почуття відповідальності у студентів, що проживають у гуртожитку) [1], Брижатий О.В. (фізкультурно-оздоровча робота у студентських гуртожитках вищих навчальних закладів м. Глухова) [3], Володько В.Ф. (формування ідейно-моральної стійкості учнів профтехучилищ в умовах гуртожитку) [4], Григорян І.В. (методика організації виховної роботи в гуртожитку) [9], Доннік М. (соціальний гуртожиток – шлях до самостійності випускників шкіл-інтернатів) [5], Киба Н.В. (удосконалення системи виховної роботи та покращення умов проживання учнів у гуртожитку ПТНЗ), Лутанський В.Д. (вихователь у гуртожитку: педагогічні бесіди про організацію дозвілля молоді) [6], Мельник Л.В. (методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку в умовах Тальянківського агротехнічного коледжу Уманського національного університету садівництва) [8], Русіна М.С. (методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку в умовах Березоворудського технікуму Полтавської ДАА) [7], Совінська Р. М. (методичні рекомендації з організації виховної роботи в гуртожитках професійно-технічних навчальних закладів) [10], Цюман Г. (виховання у гуртожитку: проблеми, перспективи) [11], Ярошенко Р.Л. (методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку в умовах Ладижинського коледжу Вінницького національного аграрного університету).

На нашу думку, надзвичайно важливим у діяльності вихователя студентського гуртожитку є врахування психологічних

особливостей юнацького віку та знання механізмів адаптації студентів-першокурсників.

Знання особливостей колективу гуртожитку має виключно важливе значення у вихованні. Однією з особливостей колективу є вікова, соціальна і загальноосвітня однорідність складу. Студенти мають одну загальну мету – оволодіння обраною професією. Вік студентів 16-19 років – це період значних психологічних і фізичних змін, юнацького максималізму, прагнення до самовизначення, утвердження власної індивідуальності. У цьому віці багато юнаків та дівчат намагаються ствердити власне «Я» в очах однолітків. Не вміючи виділитись у позитивному плані, вони нерідко виділяються в негативному, тільки б не бути непомітним.

Як показує багатолітній досвід роботи колективу вихователів гуртожитків, юнакам у більшій мірі притаманні такі властивості, як наполегливість, врівноваженість, стійкість емоцій. У дівчат емоційний світ більш крихкий, дещо інша спрямованість інтересів, ціннісних орієнтацій. У колективі дівчат частіше, ніж у хлопців, виникають конфліктні ситуації, сварки. Дівчина, як правило, більш різко висловлює невдоволеність сусідками по кімнаті, вихователем, комендантом. У той же час вони краще організовують побут, більшою популярністю користуються гуртки й об’єднання за інтересами (в’язання, крою та шиття, вишивання, кулінарії та ін.), а юнаки захоплюються спортом, туризмом, технічною творчістю.

Потрапивши до гуртожитку, підлітки стають самостійними, вплив батьків значно знижується, різко зростає незалежність, з’являються перші зароблені гроші. Далеко не всі до цього готові. При невмінні розпорядитися своїм вільним часом, грошима нерідко виникають ситуації невдоволеності або прагнення до вживання алкоголю, наркотичних речовин, захоплення азартними іграми. Тому велике значення в цей період має вплив на юнаків та дівчат друзів, однокурсників, колективу гуртожитку.

Особливу складність при адаптації в гуртожитку зазнають студенти, які приїхали на навчання із сільської місцевості (їх

відрізняє характер спілкування, розвиток сусідських і родинних зв'язків, традиційна регламентація поведінки, відношення між дорослими і дітьми, чоловіками і жінками), випускники шкіл-інтернатів для дітей-сиріт (схильність до бродяжництва, недостатнє володіння навичками самообслуговування, споживацькі настрої).

Значну частину мешканців гуртожитку становлять сироти та студенти, які залишились без батьківського піклування, юнаки та дівчата з сімей, які опинились у кризових ситуаціях (неблагонадійні, малозабезпечені), вихованці дитячих будинків та інтернатів. Робота з цією категорією студентів потребує особливого підходу, тактовності, чуйності, уважності, знань індивідуальних особливостей.

Знання соціально-психологічних особливостей підлітків дозволяє ефективніше здійснювати виховний процес, який в умовах гуртожитку передбачає втручання у вільний час, побут, особисте життя юнаків та дівчат і тому потребує максимально вмілого і тонкого підходу.

Вихователю гуртожитку необхідно знати: загальні біографічні відомості студентів: прізвище, ім'я, по батькові; рік народження; соціальний і родинний стан; умови, у яких ріс; навчався, виховувався; моральні якості: рівень свідомості, ставлення до навчання, дотримання норм моралі, дисциплінованість, чесність, організованість, ставлення до товаришів і колективу; психологічні особливості.

Тому Русіна М.С. як вихователь гуртожитку Березоворудського технікуму Полтавської ДАА у своїй роботі вже не один рік використовує соціологічний моніторинг. На початку вересня на загальних батьківських зборах першокурсників всі батьки і студенти отримують анкети відповідного змісту. Відповіді на питання анкети дають загальне уявлення про сім'ю та самого студента. Зокрема, в якій сім'ї (повній, неповній, складній, простій) виховується дитина, які стосунки переважають в родині (добрі, щирі, нелюб'язні, злі), авторитарна чи демократична форма

розподілу доручень в сім'ї. Ця інформація допомагає виявити студентів, у яких можуть бути певні комплекси, що дуже важливо враховувати під час адаптації першокурсників. На жаль, з кожним роком збільшується відсоток студентів з неповних та неблагополучних сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. За результатами опитування, у повних сім'ях проживають 88 % студентів. Решта (12 %) – діти з неповних сімей та сироти.

Інформація, отримана з інших анкет, показала, що не всі студенти безболісно адаптувалися до нового середовища. І проблеми виникають якраз у тих студентів, які потрапили до «групи ризику» – з неблагополучних, неповних сімей, діти-сироти. Їм іноді дуже важко знайти спільну мову не лише з одногрупниками, а й з кураторами, вихователем, вони «замикаються» в собі, уникають контактів, тобто, живуть в так званому «своєму світі». Нерідко такі студенти залишають гуртожиток і живуть на приватних квартирах, де, як вони вважають, їх менше «дістають». Та вихователь в цій ситуації не повинен «опускати» руки. Адже, інколи, саме від нього залежить, чи стане гуртожиток рідною домівкою для першокурсників, чи комфортно буде їм у цьому маленькому соціумі.

Згідно даних анкетувань, проведених у вересні та наприкінці жовтня видно, що адаптація першокурсників пройшла успішно. Більшість студентів адаптувалися до нових умов проживання, але цьому передувала клопітка робота вихователя, психолога і батьків. Досвід роботи показує, що на кінець першого семестру проблема адаптації практично відпадає. Але, як не прикро, є студенти, які не змогли адаптуватися і змушені були залишити гуртожиток.

В деякій мірі вдається вирішити і проблему співмешкання: «З тим (тією) буду жити в кімнаті, з тим (тією) не буду». Завдяки соціологічному моніторингу, Русіна М.С. визначає на початку вересня хто і як уявляє свого сусіда (сусідку) по кімнаті, і на основі отриманих даних спільно з куратором протягом місяця дозволяють

студентам розселитися так, як вони бажають. Варто відмітити, що такий підхід себе виправдовує. Більшість студентів до четвертого курсу мешкають в кімнатах так, як вони розселилися на першому курсі.

Досить актуальною, як виявилося за результатами анкетування, є проблема вживання студентами (як юнаками, так і дівчатами) спиртних напоїв, масово поширюється паління. До цих шкідливих звичок, в переважній більшості схильні діти з «групи ризику», які потребують посиленої педагогічної уваги. Радикальною забороною досягти позитивного результату в цій боротьбі практично неможливо. Адже молоді люди, ще майже діти, потрапивши в студентське середовище, можливо, таким чином самоствердjуються, хочуть показати свою дорослість. Тому від вихователя вимагається вміння знайти підхід до кожної такої дитини, врахувати вікові та індивідуальні особливості. Найоптимальнішим шляхом вирішення цих проблем, на нашу думку, є залучення таких студентів до суспільно корисної праці, громадської активності, а саме: виконання різноманітних доручень (разових чи постійних), робота в раді гуртожитку, залучення в клуби за інтересами, гуртки (спортивні, фахові), участь в організації, підготовці та проведенні виховних заходів: конкурсів, змагань, вікторин, ігор, вистав, концертів, вечорів відпочинку, молодіжних дискотек.

У кожному студентському колективі обов'язково є обдаровані діти, які мають хист до різних сфер культури: мистецтва, архітектури, літератури, точних наук. Як створити їм належні умови в гуртожитку? Як зробити щоб ці діти «не випали» зі студентського колективу? Це питання, яке хвилює, мабуть, не лише вихователя. Русіна М.С. намагається приділяти обдарованим студентам, по можливості, більше уваги, залучати їх до активного студентського життя. Спільно з радою гуртожитку організовує персональні виставки (якщо студенти малюють), авторські вечори (для юних літераторів і музикантів), інтелектуальні ігри та

вікторини, і не лише на рівні технікуму а й на районному, обласному, всеукраїнському.

Для виконання домашніх завдань слід, насамперед, створювати необхідні умови. Повинні бути відведені спеціально обладнанні кімнати. Потрібно відвести певний мінімальний час за розпорядком дня гуртожитку. Самостійна робота студентів у гуртожитку не може обмежуватись тільки виконанням домашніх завдань. Є ще інші види самостійної роботи, які полягають у читанні книг, роботі над рефератами тощо.

З метою раціонального використання часу в гуртожитку необхідно забезпечувати дотримання відповідного режиму дня.

Керуючись критерієм активності особи студента у структурі вільного часу студентської молоді, можна виділити такі групи занять: види діяльності із створення культурних цінностей; споживання духовних цінностей; різні види відпочинку та розваг.

До першої групи належать: науково-дослідна і громадська робота, різні творчі і любительські заняття, участь у культурному житті навчального закладу. Саме через них створюються суспільно-корисні цінності, особистість отримує інтелектуальний, естетичний і етичний розвиток.

До другої групи належить: читання літератури; відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв; перегляд телепередач; прослуховування музичних записів та ін. Слід сказати, що телебачення не тільки істотно впливає на структуру вільного часу студентів, а й часто розподіляє його не найраціональнішим чином, бо нерідко студенти дивляться телепередачі від «нічого робити».

Третя група занять - різноманітні види відпочинку та розваг, а саме: спорт, спілкування з друзями, прогулянки на свіжому повітрі та в зелених зонах.

Звичайно, деякі види діяльності студентів у вільний час спланувати неможливо, але більшість з них планувати можна і необхідно, причому проводити їх так, щоб вони викликали живий інтерес і активну участь у них студентів.

Клуби за інтересами можуть стати доцільною формою об'єднання студентів, які проживають у гуртожитку, сприяти корисному використанню вільного часу. У цих клубах їх учасники мають можливість займатися тією діяльністю, яка їх цікавить.

Крім клубів за інтересами, у гуртожитку працюють спортивні секції, гуртки, тренажерні зали.

Важливою ланкою, яка допомагає вихователю в досяганні поставленої мети, є студентське самоврядування, яке базується на співпраці та творчості студентського колективу гуртожитку і вихователя та педагогічного колективу.

Русіна М.С. розробила і впроваджує методичні рекомендації вихователям студентських гуртожитків щодо підготовки і проведення виховних заходів. Практичне значення даного дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані вихователями студентських гуртожитків, кураторами студентських груп у виховній роботі як у Березоворудському технікумі ПДАА так і в інших ЗВО.

Студентський гуртожиток – це те місце, де проходять студентські будні у вільний від навчання час, де відбуваються найцікавіші історії, де формуються навички поваги до ближнього та засвоюються правила громадського співжиття. Але протягом останніх років у гуртожитку почали активно розвиватися багато негативних явищ, зокрема наркоманія, пияцтво, дрібні злочини, безвідповідальні статеві відносини. Ці процеси можна пояснити тим, що дозвілля, як найважливіша сфера життєдіяльності і всесторонньо розвитку особистості, є не досить добре організованим.

Виховна робота у гуртожитку коледжу є специфічною, тому що значна частина студентів за віком ще є школярами (14–15 років). І вплив батьків на студентів різко знижується, підвищується самостійність та незалежність, з'являються перші самостійні гроші, які студенти отримують у вигляді стипендії.

Завдання вихователя, щонайменше, не заважати проявам самостійності студентів, а по більшому рахунку – надати їм якомога більше можливостей для саморозвитку та самовиховання, надаючи підтримку в цій важкій справі, допомагаючи долати труднощі і небезпеки цього шляху.

Досить важливою ланкою у виховному процесі в гуртожитку є студентське самоврядування. На нашу думку, мета кожного вихователя – допомогти молодому поколінню створити і будувати самих себе як особистостей, як громадян, спроможних стати корисними для прогресу суспільства, стати щасливими у власному житті. Для цього потрібно у їх діяльності реалізувати основні принципи виховної роботи.

Мельник Л.В. зазначає, що система виховної роботи у студентському гуртожитку та планування виховних впливів вихователя на прикладі ВСП Тальянківського агротехнічного коледжу Уманського НУС складається із низки пріоритетних напрямків [8]. Найбільш важливими серед них є: громадсько-патріотичне, правове, трудове, морально-етичне, естетичне, фізичне, сімейне, екологічне. Ця система знаходить своє відображення у виховних заходах, які проводяться в гуртожитку Тальянківського агротехнічного коледжу. Головне покликання їх – пробудження й поглиблення інтересу студентів до різних галузей культури і видів діяльності, до пізнання себе і свого місця в Україні, виявлення і розвитку талантів і здібностей, стимулювання винахідливості, підприємливості й ініціативи, організація розумного дозвілля й відпочинку.

Авторка розглянула методи, прийоми та організаційні форми виховання у роботі вихователя студентського гуртожитку на прикладі ВСП Тальянківського агротехнічного коледжу Уманського НУС. Основними організаційними формами позанавчальної виховної роботи в гуртожитку ВСП Тальянківського агротехнічного коледжу Уманського НУС є проведення лекцій, бесід, вечорів відпочинку; організація вечорів запитань і відповідей; проведення

спортивних заходів, змагань між кімнатами. Основними методами виховання є переконання, приклад, заохочення, похвала, подяка, переконання, приклад, стимулювання поведінки і діяльності. Але перевага надається індивідуальній роботі та роботі з кураторами.

Мельник Л.В. експериментально дослідила виховну діяльність вихователя студентського гуртожитку. Проведено анкетування мешканців гуртожитку Тальянківського агротехнічного коледжу «Вихователь гуртожитку» та анкетування вихователів студентських гуртожитків (в анкетуванні взяли участь вихователі структурних підрозділів Уманського національного університету садівництва: Уманський агротехнічний коледж, Ананьївський аграрно-економічний коледж, Городищенський коледж, Тальнівський будівельно-економічний коледж, Чигиринський економіко-правовий коледж, Шевченківський коледж).

В результаті дослідження було виявлено, що потрібно організовувати студентське дозвілля з використанням більш різноманітних форм із залученням якомога більшої кількості учасників. Також потрібно і надалі постійно спілкуватися зі студентами, щоб своєчасно усувати недоліки у виховній роботі. Поряд з цим, ми отримали наступні пропозиції від вихователів гуртожитків для поліпшення роботи: у роботі необхідно підтримувати тісний зв’язок з батьками своїх вихованців, співробітництво вихователя з батьками є запорукою успішної виховної діяльності, оскільки сім’я надає значний вплив в розвитку дитині; потрібно бути відвертим при роботі зі студентами; формувати національну свідомость, пропагувати здорововий спосіб життя.

Мельник Л.В. розроблено методичні рекомендації вихователям студентських гуртожитків щодо організації діяльності органів студентського самоврядування. Практичне значення даного дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані вихователями студентських гуртожитків, кураторами студентських груп у виховній роботі з студентами ЗВО.

Отже, об'єднання всіх складових виховної роботи в гуртожитку дає унікальну можливість виховати не лише професіонала, а й особистість – творчу, ініціативну, здатну правильно орієнтуватися в умовах сучасного життя, особистість високоморальну та висококультурну, носія кращих національно-патріотичних традицій українського народу. Ми проаналізували теоретичні засади виховної роботи зі студентами та експериментально дослідили організацію виховної роботи у студентському гуртожитку. У подальшому ми плануємо розробити методичні рекомендації з виховної роботи для вихователів студентських гуртожитків.

Список використаних джерел

1. Бовкун В.В. О воспитании чувства ответственности у студентов, проживающих в общежитии. *Воспитательная работа с учащимися в РУДН в современных условиях: концепция, проблемы, организация :* тез. докл. науч.-практ. конф. Москва. 2002. С. 112–114.
2. Боговід. Т., Бишок С. Виховна робота в гуртожитках / за ред. Н.В. Цибенко, Н.М. Салмай, С.Ф. Світельська. *Виховна робота в навчальних закладах*. 2009. №13. С. 103–117.
3. Брижатий О.В., Рибалко П.Ф. Фізкультурно-оздоровча робота у студентських гуртожитках вищих навчальних закладів м. Глухова. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту*. 2002. № 12. С. 26–31.
4. Володько В.Ф. Формирование идейно-нравственной устойчивости учащихся профтехучилищ в условиях общежития : автореф. дис... канд. пед. наук. Минск, 1986. 20 с.
5. Доннік М. Соціальний гуртожиток – шлях до самостійності випускників шкіл-інтернатів. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/socgum/Nz/Ped/200983/statti/17.pdf

6. Лутанский В.Д. Воспитатель в общежитии: педагогические беседы об организации досуга молодёжи. Москва. 1998.
7. Маценко Л.М., Русіна М.С., Продан Т.В. Методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації* : зб. матеріалів II міжнарод. наук.- практ. конф., Київ, 25-26 лютого 2016 р. Київ : Міленіум, 2016. С. 159-160.
8. Мельник Л., Маценко Л. Методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку в умовах Тальянківського агротехнічного коледжу Уманського національного університету садівництва. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників* : зб. матеріалів 70-ої студ. наук. конф., (Київ, 17 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 624-625.
9. Методика організації виховної роботи в гуртожитку : метод. рекомендації / Григорян Ірина Вазгенівна. 2013. URL : http://bibl.com.ua/turizm/29454/index.html.
10. Совінська Р.М. Методичні рекомендації з організації виховної роботи в гуртожитках професійно-технічних навчальних закладів : метод. рекомендації. 2012. С. 16–17. URL : http://refdb.ru/look/1418045-p16.html.
11. Цюман Г. Виховання у гуртожитку. Проблеми. Перспективи / Г. Цюман / за ред. Н.В. Цибенко, Н.М. Салмай. *Виховна робота в навчальних закладах*. 2011. №15. С. 69–74.

3.10 Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо формування колективу

Мета - визначити основні завдання, зміст і методику виховної роботи із студентами ЗВО щодо гуртування студентської групи, реалізувати діяльнісний підхід до гуртування групи з врахуванням теоретично обгрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов.

Гуртування групи передбачає проходження кількох якісно своєрідних етапів на шляху від емоційно-комунікативної до предметно-ціннісної єдності групи. На першому (початковому) етапі гуртування групи важливим моментом є її комплектування. Традиційною стала студентська група у кількості 25 (іноді більше чи менше) чоловік. Студенти можуть бути розділені на групи за принципом однорідності їх успіхів у навчанні, за інтересами або змішано. Найчастіше використовується останній підхід. На нашу думку, оптимальним є комплектування, за якого в групу входять студенти з різними рівнями підготовки, але спільними інтересами. Групи мають комплектуватись з урахуванням соціально-демографічних характеристик (кількості студентів, які закінчили технікуми, були старостами груп та класів, головами учкомів, юнаків та дівчат, киян і сільської молоді), результатів вступних іспитів студентів. У цьому відношенні групи слід комплектувати рівномірно.

На *початковому* етапі гуртування студентів відбувається в основному за рахунок їх спілкування між собою, тому важливим є оволодіння навичками міжособистісного спілкування. При цьому необхідно враховувати, що міжособистісне спілкування на початковому етапі здійснюється переважно у мікрогрупах між земляками, студентами, які проживають у одній кімнаті в гуртожитку тощо. Для поліпшення міжособистісних взаємин на цьому етапі необхідно організувати спільну діяльність для членів мікрогруп, до якої залучати відторгнутих та ізольованих студентів.

Великого значення на початковому етапі гуртування групи набуває адаптація студентів до навчання у ЗВО. Якщо адаптація є педагогічно керованою, у студентській групі швидше формується структура міжособистісних взаємин, створюються умови для спілкування, формується позитивний психологічний клімат, починає працювати студентське самоврядування. Найбільшими можливостями для управління процесом адаптації студентів володіють наставники студентських груп. Вони знайомлять

першокурсників з рекомендаціями з прискорення процесу адаптації до нових умов навчання та проживання, які включають: правила конспектування лекцій, планування самостійної роботи, вироблення і дотримання режиму дня, правила проживання у гуртожитку тощо.

1. Основною причиною, яка викликає труднощі у студентів 1 курсу при входженні у навчально-виховний процес ЗВО є те, що на одиницю часу на лекції припадає в три рази більше інформації, ніж на цю ж одиницю часу на уроці в школі. Психіка студента не готова сприймати таку кількість інформації, яка пропонується йому у ЗВО. У зв′язку з цим у першокурсників виникає інформаційний бар′єр.

Завдання наставника на першому етапі.

1. Взяти участь у призначенні старости групи, виявити думку студентів групи про призначеного старосту.
2. Провести серед студентів роботу щодо подолання труднощів адаптації до нових умов навчання та проживання.
3. Виявити структуру міжособистісних взаємин у групі, лідируючу мікрогрупу, встановити, які цінності, інтереси, мотиви лягли в основу об’єднання студентів у мікрогрупи.
4. Виявити неформальних лідерів групи та організувати їх співробітництво з офіційним активом. Створити умови для об’єднання студентів у мікрогрупи на здоровій моральній та діловій основі.
5. Почати роботу з оптимізації міжособистісних взаємин у групі шляхом організації для студентів спільної діяльності за інтересами із залученням до неї відторгнутих та ізольованих студентів. Організувати міжособистісне спілкування між студентами групи.
6. Провести у групі роботу з включення її у діяльність студентського самоврядування. На цьому етапі наставник організовує діяльність самоврядування, вчить студентів роботі у

ньому, вся діяльність самоврядування проходить за участю педагога.

7. Допомогти викладачам організувати у групі спільну навчальну діяльність з метою гуртування та підвищення ефективності групи у навчанні.
8. Забезпечити співорієнтацію офіційної та неофіційної структур групи.

На першому етапі відбувається формування мікрогруп. Звичайно цей процес проходить спонтанно: мікрогрупи формуються в основному за неважливими для спільної діяльності ознаками: за місцем проживання у гуртожитку, земляцтвом. Основними у цей час є зовнішньо-емоційні риси особистості. Слід враховувати причини, за яких люди вступають до неформальних груп: щоб задовольнити потребу в самооцінці, належності до спільноти та потребу спілкування, отримати від цієї спільноти в разі необхідності допомогу та захист, бути ближче до людей, які викликають симпатію. За спрямованістю виділяють три типи мікрогруп: позитивно спрямовані, нейтральні та негативно спрямовані. Наставник повинен так скерувати процес об’єднання студентів у мікрогрупи, щоб вони не утворювались на основі педагогічно шкідливих видів діяльності.

На першому етапі у студентській групі утворюється кілька мікрогруп, різних за спрямованістю. Якщо утворилась мікрогрупа негативного спрямування (її члени порушують дисципліну, пропускають заняття, мають низьку успішність, конфліктують з викладачами та студентами) – слід починати роботу щодо її переорієнтації. З цією метою варто застосовувати методи індивідуального впливу на студентів, залучати до виховної роботи батьків студентів. Є кілька шляхів переорієнтації негативно спрямованих мікрогруп. Одним з ефективних шляхів сучасні психологи вважають вплив на лідера цієї мікрогрупи. На цьому етапі ще не встановлені зв'язки між мікрогрупами, між ними йде боротьба за лідерство.

Початковий етап гуртування характеризується тим, що безпосередні міжособистісні взаємини будуються за принципом зовнішньої симпатії чи антипатії, притягування чи відштовхування, які не обумовлені процесом спільної діяльності. Ці взаємини можна визначити за допомогою соціометричної методики. На 2 і 3 етапах гуртування групи такі взаємини втрачають домінуючу роль, але деякою мірою зберігаються, як і у будь-якій людській спільноті.

У психолого-педагогічній науці існують різні підходи до визначення часових проміжків початкового етапу гуртування, які залежать від кількох причин: рівня психолого-педагогічної підготовки наставника групи, впливів на студентську групу з боку деканату, керівництва ЗВО, студентського самоврядування вузу, організації спільної діяльності студентів, врахування чи нехтування педагогічними умовами гуртування студентської групи тощо. На наш погляд, оптимальним є такий розвиток групи, коли початковий етап її гуртування закінчується із закінченням 1 семестру, бо вже під час підготовки до сесії між студентами починають формуватись взаємини, засновані не тільки на зовнішньо-емоційній, а й на діловій основі. Саме під час підготовки до складання іспитів досить повно виявляються морально-ділові якості кожного.

Під час *другого* **(**проміжного) етапу гуртування необхідно забезпечити участь студентів у різних видах діяльності. Це завдання покладається на актив групи та її неформальних лідерів.

Завдання наставника на цьому етапі.

1. Продовжувати роботу з оптимізації міжособистісних взаємин у групі, підключаючи до діяльності мікрогруп аутсайдерів та ізольованих студентів, створювати такі ситуації, в яких би ці студенти проявили себе з кращого боку, показали свої позитивні морально-ділові якості. Постаратись переорієнтувати негативно спрямовані мікрогрупи шляхом залучення їх членів до громадської роботи, зміни способу їх життя за допомогою комплексної дії, організації розпаду, дроблення цих мікрогруп,

проведення роботи з негативно спрямованим лідером, переорієнтації мікрогрупи на позитивно спрямовану.

2. Спрямувати діяльність групи у студентському самоврядуванні, співпрацюючи з деканатом, студентською організацією, викладачами, активом групи та неофіційними лідерами.
3. Проводити роботу з створення у групі постійного сприятливого психологічного клімату.
4. Визначити стиль керівництва, найбільш ефективний для даної групи.

На цьому етапі у процесі спільної діяльності між мікрогрупами з'являються стабільні зв'язки, вже відома мікрогрупа-лідер. Психологи вважають, що оптимальні міжособистісні взаємини складаються в групах, де є 3-4 мікрогрупи за інтересами. В різних за структурою групах потрібна корегуюча робота наставника. У групах з жорсткою структурою (мікрогрупи відсутні) слід розвивати активність студентів, сприяти утворенню мікрогруп за інтересами, об'єднанню студентів на здоровій морально-діловій основі, розвивати здатність до самоврядування. В групах з автономною структурою (мікрогруп більше ніж чотири) слід проводити роботу з об'єднання студентів за рахунок організації спільної діяльності, постановки спільної мети, виховання дисципліни та організованості.

До кінця другого етапу у групі мають сформуватись близькі до оптимальних міжособистісні взаємини, повинен з'явитись інтерес до справ інших груп курсу, факультету, з ними налагоджуються зв'язки, що сприяє створенню традицій, успадкуванню досвіду.

У процесі дослідження студентських груп було виявлено, що більшість з них знаходиться саме на цьому етапі гуртування. Як показав аналіз літератури та формуючий експеримент, завершення цього етапу припадає на кінець 1 курсу. Другий етап характеризується інтеграцією членів групи на основі спільної діяльності. Відносини і взаємодії між студентами опосередковані

цілями, задачами і цінностями спільної суспільно значимої діяльності. Головними умовами подальшого гуртування групи є єдність цілей спільної діяльності, стимулювання активності всіх членів групи, удосконалення стилю керівництва групою.

Третьому (завершальному) етапу гуртування студентської групи властиві: висока активність більшості членів групи, найбільш повне співпадання їх інтересів і цілей відносно спільної діяльності. На цьому етапі управління процесом гуртування здійснює наставник групи за допомогою активу. Це сприятливий період в науковому, професійному розвитку, вихованні і самовихованні особистості і колективу. Створюються умови для творчої реалізації кожної особистості, для росту професійної майстерності. На цьому етапі студентська група, будучи згуртованою, позитивно впливає на розвиток особистостей, що входять до її складу: сприяє подальшому розвитку позитивних їх якостей і гальмує розвиток негативних.

Наше дослідження не підтвердило висновків деяких дослідників про існування негативних наслідків згуртованості. Ці автори вказують, що й на даному етапі присутні факти, котрі є “зворотною стороною” згуртованості. Серед них: переоцінка групою своїх сил та можливостей, негативне відношення до індивідуальної своєрідності особистості, агресивна реакція на спроби змінити взаємини, що склалися, некритичне ставлення до результатів своєї діяльності, замкнутість у рамках своєї групи. Тому, на їх думку, керувати гуртуванням групи на завершальному етапі слід з урахуванням як позитивних так і негативних наслідків згуртованості.

Гуртування на третьому етапі припадає і на час проходження студентами практики. Саме у трудовій діяльності, за переконанням А.В.Петровського, формуються взаємини, які характеризують пласт предметно-ціннісної згуртованості. Вони відкладаються у глибинних структурах колективу головним чином за рахунок спільної трудової діяльності, активної громадської роботи та інших

факторів, які дієво опосередковують групову активність, а не в навчальній діяльності, яка є ведучою для студента.

Завдання наставника на цьому етапі - під час проходження практики продовжити роботу з гуртування групи таким чином.

1. Організувати спільну трудову діяльність.
2. Ознайомити студентів з метою та завданнями практики, домогтися, щоб мета – оволодіти практичними вміннями та навичками - стала їх спільною метою.
3. Продовжувати роботу з оптимізації міжособистісних взаємин. Дати можливість низькостатусним студентам з позитивного боку проявити себе у трудовій діяльності, даючи їм доручення. Добитись високої згуртованості як у мікрогрупах, так і у групі в цілому.
4. Сприяти діяльності студентського самоврядування, надавати студентам необхідну допомогу.

Робота з гуртування студентської групи на цьому не завершується. Так, наставникам 2 курсу слід підтримувати згуртованість групи на високому рівні, проводити роботу з включення студентів у процес самовиховання, формуванню професійної спрямованості у студентів. Варто нейтралізовувати й причини, які призводять до спадів згуртованості, такі як зміна складу групи та пов’язана з нею перебудова міжособистісних взаємин, часті повторення у сприйманні одних і тих же явищ, предметів, процесів та інші. Наставникам студентських груп 3 курсу варто використовувати інтерес студентів до спеціальності у якості інтегруючого фактору. Слід продовжувати роботу з оптимізації міжособистісних взаємин та створенню сприятливого для розвитку студентів психологічного клімату. На 2, 3, 4 курсах значна частина студентів працюють або шукають роботу, що певною мірою роз’єднує їх. Крім того, навчання на випускному курсі характеризується індивідуалізацією. Тому робота наставника та викладачів на цей час повинна бути спрямована на надання діяльності студентів елементів спільності, допомогу у їх

становленні як фахівців сільськогосподарського виробництва, майбутніх керівників та членів сільськогосподарських підприємств.

Отже, нами розроблено методичні рекомендації наставникам щодо формування студентського колективу, які включають опис етапів, що проходить колектив у процесі свого розвитку та гуртування (три етапи), труднощі, які виникають у студентів на кожному з етапів, завдання, які повинен розв'язати наставник на кожному з етапів гуртування групи.

Список рекомендованих для наставників джерел

1. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.

2. Жалдак Л.М. Про теорії груп та колективів, стан та перспективи їх розвитку. *Придніпровський науковий вісник*. 1998. № 111 (178). С. 36–41.

3. Жалдак Л.М. Управління гуртуванням студентської групи. *Освіта і управління.* 1999. Том 3. № 3. С. 99–102.

4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 55–61.

5. Красовицкий М.Ю. Педагогика А.С. Макаренко: какой она видится в конце XX столетия ? *Педагогика*. №1. 1996. С. 61–68.

6. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ; Нью-Йорк : Педагогічна думка. 1998. 160 с.

7. Лузан П.Г., Жалдак Л.М. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна. Про оптимізацію міжособистісних взаємин у ній. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 2. С. 53–56.

8. Марисова Л.И. Студенческий коллектив: основы формирования и деятельности. Київ : Вища школа, 1984. 525 с.

9. Матюша І.К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект) : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 188 с.

10. Науково-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі / Т.О. Грабовська. Київ : МАУП. 1999. 134 с.

11. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. Вузов: В 2 кн. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 59–92.

12. Психологическая теория коллектива / Под ред. А.В. Петровского, Москва : Педагогика, 1979. 240 с.

13. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин. Київ : «Магістр-S», 1999. 168 с.

14. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива. Москва : Просвещение. 1981. 192 с.

15. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива. *Коллектив и личность* / ред. кол. К.К. Платонов (руков. группы) и др. Москва. 1975. 263 с.

16. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 372–393.

ВИСНОВКИ

Дослідивши проблему змісту виховної діяльності наставника студентської групи, доходимо наступних висновків.

Останнім часом ми переживаємо доленосні події – Революція Гідності, жертовний подвиг Героїв Небесної Сотні, збройне протистояння на сході країни. Вони чітко засвідчили життєву необхідність щодо активізації національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді, що є питанням національної безпеки. Образ Шевченка здатен сьогодні згуртувати український народ, тому організовуючи національно-патріотичне виховання молоді необхідно спиратись на образ Кобзаря, вивчати його творчість, знайомити молодь з роботами сучасних митців, присвяченими Шевченку, застосовувати сучасні форми і методи виховної роботи.

Для успішної реалізації завдань громадянського виховання ЗВО має діяти як відкрита система, органічно пов'язана з життям суспільства, яка взаємодіє з батьками, громадськістю, соціальними інститутами, наукою. А орієнтація на завтрашній день суспільства і разом з тим забезпечення духовно багатого, повнокровного буття студентів сьогодні – один з найважливіших аспектів особистісно зорієтованого цілісного підходу до громадянського виховання і його зв'язку з життям.

Гендерне виховання у ЗВО – це окрема важлива складова процесу соціалізації кожної особистості. Тому навчально-виховний процес повинен базуватися на рівноправному ставленні як до хлопців, так і до дівчат. Насамперед культура поведінки повинна бути звільнена від гендерних стереотипів.

Підготовка студентів до сімейного життя є невід'ємною частиною виховної роботи. Більшість з наставників використовують виховні години та бесіди для формування готовності студентської молоді до сімейного життя, зважаючи на ефективність цих форм виховної роботи. Завдяки виховним

заходам, більшість студентів змінює своє ставлення до сімейного життя.

Проаналізувавши результати експериментально дослідження підготовки студентів до сімейного життя, ми розробили наступні методичні рекомендації: включити у план виховної роботи гуманітарно-педагогічного факультету розроблений нами захід на тему: «Родина, рід, які слова святі, вони потрібні кожному в житті»; включити у зміст дисциплін соціально-гуманітарного блоку теми, що містять матеріал з підготовки студентів до сімейного життя; започаткувати на гуманітарно-педагогічному факультеті спецкурс «Українська родина»; створити систему роботи щодо підготовки студентів до сімейного життя, яка буде розрахована на весь період навчання студентів та включатиме виховні заходи для студентів різних курсів з урахуванням їх вікових особливостей.

Вивчивши формування здорового способу життя студентської молоді у виховній діяльності наставника, доходимо наступних висновків.

Актуальність проблеми виховання несприйнятливості до тютюнопаління з кожним роком зростає. У виховній роботі обов'язково потрібно враховувати, що паління – це звичка, яка і виникає, і згасає повільно, викликає як психологічну, так і фізичну залежність, підтримується всіма п'ятьма відчуттями людини. Нажаль у вихованні молоді відсутня система дієвих виховних заходів, які б допомогли молодим людям відмовитись від паління. Ми пропонуємо наставникам скористатися програмою «15 кроків відмови від паління»

Незважаючи на те, що проблема вейпінгу потребує довготривалого незалежного дослідження, що результати досліджень, які є сьогодні, не являються остаточними і дослідження потрібно продовжувати, ми вважаємо, що вейпінг негативно впливає на здоров'я молоді, тому педагогам, психологам, медикам, юристам необхідно об'єднати зусилля і продовжувати роботу над розробкою заходів, які б зменшували кількість молодих

людей, що захоплюються палінням електронних сигарет. У подальшому ми плануємо продовжити розробку методики формування здорового способу життя студентської молоді у напрямі виховання несприйнятливості до тютюнопаління та вейпінгу.

Здійснивши діагностику складових здорового способу життя у студентів гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України ми виявили, що студенти недостатньо використовують можливості університету щодо організації їх рухової активності. Більшість студентів (60%) харчуються неправильно. Проживання у гуртожитку, на думку 26% студентів, заважає їм повноцінно навчатися і відпочивати. 34% студентів палять, 50% вживають алкогольні напої, 2% вживають алкоголь майже щодня. Статева поведінка 6% студентів є ризикованою, вони змінюють статевих партнерів, не користуються презервативами. 26% студентів оцінили стан свого здоров'я як «задовільний», 8% - «незадовільний». Ми виявили, що студенти мають ряд захворювань (проблеми зі шлунком мають 31% студентів; серцево-судинні хвороби – 19%; порушення постави, сколіоз – 18%). Вести здоровий спосіб життя студентам заважають умови проживання в гуртожитку, нестача часу та коштів, стреси, лінь. На думку 21% студентів, соціальний працівник не повинен вести здоровий спосіб життя та бути позитивним прикладом для інших.

Актуальними напрямами подальшої розробки окресленої проблеми є вивчення організації виховання здорового способу життя в НУБіП України та розробка рекомендацій щодо здійснення такої роботи. Виховання здорового способу життя займає важливе місце в підготовці фахівців з соціальної роботи. На нашу думку, варто викладати студентам ЗВО спецкурс «Здоровий спосіб життя». Необхідно знайомитись з новими методами та формами виховання здорового способу життя та озброювати ними майбутніх педагогів.

Вивчивши діяльність наставників НУБіП України та місце в ній формування здорового способу життя ми дійшли наступних

висновків. Хоча більшість наставників не мають педагогічної освіти, рівень їх підготовки суттєво зріс завдяки роботі семінарів для наставників та викладачів. Значна частина наставників ще не має досвіду виховної роботи, тому необхідно продовжувати роботу семінарів для викладачів. На думку наставників і студентів, інститут наставництва повинен функціонувати у ЗВО. Наставники проводять необхідну виховну роботу з формування здорового способу життя, застосовують різні форми і методи, але все ж зустрічаються з рядом труднощів. Наставники позитивно оцінили роботу семінару і висунули ряд пропозицій щодо організації його роботи. Анкетування студентів показало, що наставники працюють зі своїми групами, проводять різноманітні виховні заходи, відвідують гуртожитки. Студенти позитивно оцінили роботу своїх наставників.

Підготовлені «Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя» включають такі матеріали: статистичні дані щодо здоров'я молоді, складові частини здоров'я та здорового способу життя, інформація про організації, які займаються формуванням здорового способу життя, методичні матеріали наставникам щодо виховання несприйнятливості до тютюнопаління та алкоголю, процес формування тютюнової залежності, рекомендації педагогів і психологів щодо викорінення негативних звичок, програма «П'ятнадцять кроків відмови від куріння», статистика щодо вживання алкоголю, причини, які штовхають молодь до вживання спиртного, «Що означає пити з відповідальністю», норми вживання алкогольних напоїв, шкода і користь від пива, вислови відомих особистостей про здоровий спосіб життя, анкета «Здоровий спосіб життя молоді» та список рекомендованої літератури.

Дослідивши виховну діяльність наставника щодо формування колективу студентської групи, доходимо наступних висновків.

Як свідчать численні дослідження, вплив праць А.С. Макаренка на розвиток педагогіки і психології є, без сумніву, значним. Слід

зазначити, що ні прославляння А.С. Макаренка, ні безпідставне заперечення його творчості не мають ніякого відношення до наукового осмислення внеску вченого у світову педагогіку. На жаль, дискутування його теоретичних положень останнім часом переросло у часто некоректне обговорення особистого життя педагога. Ми вважаємо, що відкинути педагогічну теорію колективу А.С. Макаренка було б помилковим і науково необґрунтованим рішенням. Вона вимагає на сьогоднішній день ґрунтовного дослідження і подальшої розробки. Тому приєднуємось до нового підходу, за яким колектив і особистість розглядають як цілісну гармонійну систему. А всіх дослідників, як теоретиків так і практиків, закликаємо внести посильний вклад в розвиток теорії груп та колективів.

Наставнику студентської групи необхідно володіти методикою вивчення особистості і колективу, вміти застосовувати соціометричний тест, ігрові методики, вивчати морально-ділові та зовнішньо-емоційні якості студентів, проводити спостереження, бесіду, анкетування, інтерв'ю, користуватись методами експерименту, експертної оцінки, колізій та іншими. Отримані результати наставник використовує у своїй виховній роботі з групою і для складання психолого-педагогічних характеристик студентського колективу та особистості студента.

За результатами аналізу наукових надбань з проблеми гуртування студентської групи виявлено, що у сучасній психолого-педагогічній літературі практично немає досліджень, присвячених теорії груп і колективів. Разом з тим, у нинішніх умовах є вагомі причини для продовження розробок в цій галузі.

У результаті дослідження основних педагогічних умов гуртування встановлено, що на процес гуртування студентської групи суттєвий вплив мають такі умови: спільний характер діяльності; спрямованість діяльності на досягнення спільної мети – стати кваліфікованим фахівцем; різноманітність видів діяльності; опосередкованість взаємин спільною діяльністю; педагогічні

впливи щодо оптимізації взаємин; навчання студентів основам взаємин у колективі; поєднання різних типів спілкування у навчально-виховному процесі; цілеспрямоване оволодіння студентами навичками спілкування; удосконалення техніки спілкування викладачів; педагогічне керівництво гуртуванням студентської групи; поєднання індивідуальних, групових та масових форм навчання; володіння викладачем педагогічною майстерністю; дієвість студентського самоврядування; співорієнтація офіційної та неофіційної структури групи; педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування.

Навчально-виховний процес ЗВО має свою специфіку, яка полягає в тому, що вони готують фахівців для роботи в аграрному секторі економіки України. Це зобов'язує до формування в студентів спрямованості саме на діяльність у сільськогосподарському виробництві. Випускники, як правило, працюють спеціалістами та керівниками підприємств. Тому основними завданнями роботи з гуртування студентських груп є такі: формування у студентів спрямованості на майбутню діяльність за фахом; розвиток умінь і навичок, необхідних для координації своїх дій з діями інших людей, управління колективом, налагодження ділових зв'язків.

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження дає підстави висловити деякі рекомендації щодо використання його результатів: організувати для викладачів ЗВО семінари з питань педагогіки, психології та методики виховної роботи в студентській групі; розробити і впровадити систему відповідного матеріального і морального стимулювання праці наставників; організувати науково-практичні конференції, круглі столи, тренінги з проблеми виховання студентської молоді, що дозволить ознайомити з передовим педагогічним досвідом широке коло викладачів і сприятиме впровадженню нових прогресивних технологій у навчально-виховний процес ЗВО.

Основними особливостями гуртування студентської групи аграрного ЗВО є такі. Більшість студентів аграрних ЗВО – це представники сільської молоді, які звикли жити спільнотами. Вступаючи до закладу освіти, вони приносять з собою досвід взаємин, характерних для жителів села. Велика увага в аграрних ЗВО приділяється практичному навчанню студентів – практичним і лабораторним заняттям, навчальним і технологічним практикам. Тому тут є можливість згуртовувати студентів, залучаючи їх до різних видів спільної діяльності (трудової, наукової тощо). На студентів аграрних ЗВО, відірваних від родинного оточення, у період навчання більшою мірою впливають взаємини у студентській групі, ніж у сім'ї. Цим пояснюється особлива потреба студентів у допомозі наставника. Своєрідністю роботи у органах студентського самоврядування аграрних ЗВО є те, що студенти оволодівають управлінськими вміннями, що необхідно для їх майбутньої професійної діяльності. Особливими є мотиви навчання студентів аграрних ЗВО, серед яких любов до природи, рослин і тварин, інтерес до сільськогосподарської техніки, до аграрного виробництва в цілому. Академічні групи об′єднають студентів у позааудиторний час (у гуртожитку, під час практик), що сприяє їх гуртуванню.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури і досвіду роботи аграрних ЗВО України свідчить, що діяльність інституту наставників сьогодні є достатньо активною, в той час як студентське самоврядування, особливо на рівні академічної групи, залишається недостатньо активним. ЗВО мають органи студентського самоврядування, але цього замало, щоб воно було вагомим фактором виховання особистості студента та гуртування студентського колективу. Ряд авторів дотримуються думки, що студентське самоврядування знаходиться у стадії практичного становлення, в той час як залишається недостатньо розробленою в теоретичному плані сама проблема студентського самоврядування. Крім того, дієвість самоврядування залежить від досвіду

організаторської діяльності його учасників, якості педагогічного керівництва.

Об'єднання всіх складових виховної роботи в гуртожитку, співпраця наставників і вихователів, дає унікальну можливість виховати не лише професіонала, а й особистість – творчу, ініціативну, здатну правильно орієнтуватися в умовах сучасного життя, особистість високоморальну та висококультурну, носія кращих національно-патріотичних традицій українського народу.

В результаті дослідження виховної діяльності вихователів студентських гуртожитків було виявлено, що потрібно організовувати студентське дозвілля з використанням більш різноманітних форм із залученням якомога більшої кількості учасників. Також потрібно і надалі постійно спілкуватися зі студентами, щоб своєчасно усувати недоліки у виховній роботі. Поряд з цим, ми отримали наступні пропозиції від вихователів гуртожитків для поліпшення роботи: у роботі необхідно підтримувати тісний зв'язок з батьками своїх вихованців, співробітництво вихователя з батьками є запорукою успішної виховної діяльності, оскільки сім'я надає значний вплив в розвитку дитині; потрібно бути відвертим при роботі зі студентами; формувати національну свідомость, пропагувати здорововий спосіб життя.

Нами розроблено методичні рекомендації наставникам щодо формування студентського колективу, які включають опис етапів, що проходить колектив у процесі свого розвитку та гуртування (три етапи), труднощі, які виникають у студентів на кожному з етапів, завдання, які повинен розв'язати наставник на різних етапах гуртування групи.

Виконана робота не претендує на вичерпне висвітлення всіх важливих питань діяльності наставників студентських груп ЗВО. Подальшого вивчення потребують такі аспекти проблеми: 1) вирішення питання матеріального і морального стимулювання викладачів, які виконують обов'язки наставників студентських

груп; 2) теоретичне обґрунтування та практичне застосування системи виховної роботи щодо формування здорового способу життя студентської молоді, складовою якої є діяльність наставника; 3) вдосконалення виховної роботи наставника з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду; 4) експериментальна робота з удосконалення виховної роботи наставника зі студентською молоддю.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета
«Виховання здорового способу життя як один із напрямків виховної роботи наставника студентської групи»

Шановні наставники! Вашій увазі пропонується анкета, метою якої є виявлення Вашого ставлення до здорового способу життя, як одного із напрямків виховної роботи наставника студентської групи. Анкета анонімна. Дякуємо за відверті відповіді.

1. На Вашу думку здоровий спосіб життя це…..

А. відмова від шкідливих звичок

Б. заняття спортом

В. Ваш варіант відповіді

2. Яку роботу щодо формування здорового способу життя Ви проводите зі студентами як наставник?

3. Чи змінюють студенти своє ставлення до здорового способу життя після проведеної з ними виховної роботи?

А. так

Б. ні

4. Що викликає у Вас найбільше труднощів у виховній роботі з формування здорового способу життя?

5. Як Ви вважаєте, яку кількість виховних заходів з питань здорового способу життя потрібно проводити зі студентами?

6. Чи згодні Ви з тим, що наставник повинен не тільки вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, пропагувати та виховувати здоровий спосіб життя?

А. так

Б. ні

В. свій варіант відповіді

7. Які форми та методи слід використовувати при інформуванні студентів про здоровий спосіб життя?

А. бесіда

Б. кінофільм

В. презентація

Г. свій варіант відповіді

8. Як Ви вважаєте, студентській групі потрібен наставник?

А. так

Б. ні

9. Чи відчуваєте Ви, що потрібні групі, чи звертаються до Вас студенти за допомогою, порадою?

А. так

Б. ні

10.Чи маєте Ви педагогічну освіту?

А. так

Б. ні

В. я навчався на семінарах з підвищення педагогічної майстерності викладачів в НУБіП України

Г. я навчався на семінарі для наставників студентських груп перших курсів в НУБіП України

Д. я навчався на гуманітарно-педагогічному факультеті в НУБіП України

Е. я навчався на семінарі «Школа молодого педагога»

Є. свій варіант відповіді

11. Який Ви маєте стаж роботи наставником студентської групи?

12. Як Ви вважаєте, чи потрібні семінари для наставників студентських груп перших курсів?

13. Ваші пропозиції щодо організації семінарів для наставників.

Дякуємо за участь у анкетуванні!

Анкета
«Наставник очима студентів»

Шановні студенти! Просимо Вас відповісти на запитання анкети, мета якої – виявити Ваше ставлення до наставника студентської групи. Анкетування анонімне.

1. Вкажіть прізвище, ім’я, по батькові наставника вашої групи.
2. Яку допомогу Ви отримали від наставника? А яку б хотіли ?
3. Які виховні заходи проводив з групою наставник? Які найбільше запам’яталися? Чому?
4. Чи відвідував наставник гуртожиток, де Ви проживаєте?
так;
ні.
5. Чи отримали Ви від наставника потрібну Вам інформацію про навчальний заклад?
так;
ні.
6. Як Ви можете охарактеризувати періодичність спілкування з наставником ?
1 раз в тиждень;
1 раз в 2 тижні;
1 раз в місяць;
Зовсім не зустрічаємось.
7. Скільки часу приділяє наставник спілкуванню з групою?
1 пара в тиждень;
1 пара в 2 тижні.
8. Чи завжди міг наставник дати відповіді на ваші запитання?
так;
ні;
9. Ваші пропозиції щодо поліпшення роботи наставника.

Дякуємо за участь у анкетуванні!

Анкета
«Здоров'я та здоровий спосіб життя»

Шановні студенти!

Метою нашого дослідження є виявлення Вашого ставлення до свого здоров'я. Тому просимо Вас відповісти на запропоновані запитання. Дякуємо за відверті відповіді. Анкета анонімна.

Вкажіть свою стать: Чол. ____ Жін.____
Вкажіть курс: 1 2 3 4
Вкажіть ваш вік _____

1.Охарактеризуйте свою рухову активність:

- Я роблю зарядку
- Відвідую басейн
- Займаюсь в спортивній секції: …
- Танці
- Легка атлетика
- Шейпінг, аеробіка
- Я допомагаю батькам працювати на присадибній ділянці
- Я відвідую заняття з фізичного виховання в університеті
- Я звільнений(на) від фізичного виховання, тому що ….
- Я займаюсь загартуванням
- Свій варіант відповіді:

2. Моє харчування:

- Я вважаю, що моє харчування повноцінне, бо воно включає: якісну питну воду, вітаміни, правильне співвідношення білків, жирів і вуглеводів, я щодня вживаю фрукти та овочі, дотримуюсь режиму харчування.
- Я вважаю, що харчуюсь неправильно, так як вживаю шкідливі для здоров'я продукти: напівфабрикати, чіпси, пиво, горішки, сухарики, рідко вживаю овочі, фрукти, вже скучив(ла) за домашнім супом та борщем.

- Я харчуюсь неправильно, тому що в мене не вистачає часу, грошей, не має бажання чи можливості готувати собі корисну їжу.
- Власний варіант відповіді

3. Мій режим праці і відпочинку:

- Я сплю не менше 7 годин на добу.
- Мої побутові умови характеризуються достатнім санітарно-гігієнічним рівнем помешкання, достатнім рівнем фізичної та психічної безпеки, є умови для емоційного розвантаження, відпочинку.
- Умови для мого навчання (праці) забезпечують мені психологічний комфорт і можливості для самореалізації та професійного зростання.
- Мої побутові умови сприяють здоровому способу життя.
- Мої побутові умови заважають здоровому способу життя.
- Інша відповідь

4. Моє ставлення до паління:

- Я не палю, і вважаю паління шкідливою для здоров'я звичкою
- Я іноді палю (дуже рідко), але хочу позбавитись від цієї звички.
- Я часто палю, але хочу покинути палити.
- Я багато разів разів кидав(ла) палити, але знову починаю, бо без цього не можу.
- Я багато палю (вже ____ років) і не вважаю за потрібне кидати палити, так як мені це подобається.
- Моя думка

5. Моє ставлення до алкоголю:

- Я практично не вживаю алкоголь.
- Я вживаю алкоголь рідко (пиво, слабоалкогольні напої). За 1 день можу випити
  ____ літрів).

- Я часто вживаю пиво і слабоалкогольні напої (майже щодня) за 1 день випиваю
  ____ літрів.
- Я вживаю вино _____ разів на тиждень.
- Я вживаю горілку і коньяк (або інші міцні напої).
- Я вживаю все: пиво, вино, горілку, коньяк і часто.
- Я помітив(ла) за собою, що маю залежність від алкогольних напоїв.
- Власна відповідь

6. Моє дозвілля:

- Я люблю прогулянки, туризм, ескурсії.
- Люблю відвідувати концерти, КВК, конкурси, музеї.
- Займаюсь улюбленою справою (хобі), а саме:
- Мій варіант

7. Моя статева поведінка:

- Я веду себе ризиковано (змінюю статевих партнерів, не користуюсь презервативами)
- Я маю одного статевого партнера, ми користуємись презервативами
- Я ще не живу статевим життям
- Мій варіант відповіді

8. Стан мого здоров’я (на мою думку)

- Відмінний
- Добрий
- Задовільний
- Незадовільний
- Мій варіант

9. Мої хвороби:

- Я здоровий(ва)
- Проблеми з шлунком
- Ожиріння

- Порушення постави, сколіоз
- Підвищений або знижений кров’яний тиск
- Алергія
- Серцево-судинні хвороби
- Пробреми з зором
- Хвороби статевої системи
- Мій варіант

10. Що заважає Вам вести здоровий спосіб життя? Назвіть основні причини.

11. Чи згодні Ви з тим, що соціальний працівник, педагог, викладач повинен не тільки вести здоровий спосіб життя, а й бути прикладом для інших, пропагувати та виховувати здоровий спосіб життя?

- Так, звісно, я згодний(на)
- Ні, я не погоджуюсь з цим твердженям
- Моя думка

Дякуємо Вам за співпрацю!

Анкета
“Здоровий спосіб життя молоді”

Шановні студенти!

Нам дуже важливо знати Ваше ставлення до проблем здорового способу життя молоді. Тому просимо Вас відповісти на запропоновані в цій анкеті питання.

1. Як Ви розумієте, що таке здоровий спосіб життя?

2. Хто або що вплинуло на Ваше ставлення до здоров’я та здорового способу життя?

Чинники	Не впливають	Мають незначний вплив	Впливають	Важко відповісти
Батьки	1	2	3	4

Спосіб життя сім'ї	1	2	3	4
Лекції у навчальному закладі	1	2	3	4
Заняття в спортивних секціях	1	2	3	4
Хвороби рідних і близьких людей	1	2	3	4
Власне переживання серйозних хвороб	1	2	3	4
Книги, журнали, телебачення	1	2	3	4
Однолітки	1	2	3	4

3. Якою мірою, на Вашу думку, на формування способу життя дітей та молоді впливають наведені нижче чинники?

Чинники	Не впливають	Мають незначний вплив	Впливають	Важко відповісти
Викладачі навчальних закладів	1	2	3	4
ЗМІ	1	2	3	4
Зірки мистецтва, спорту	1	2	3	4
Особисті якості людини	1	2	3	4
Оточення (друзі, знайомі)	1	2	3	4
Сім'я	1	2	3	4
Соціальна політика держави	1	2	3	4

4. Для чого б Ви стали вести здоровий спосіб життя?

- щоб бути сильним і красивим
- для досягнення успіху у житті

- заради здорового потомства
- щоб стати духовно багатою і здоровою особистістю
- інше

5. Що може примусити Вас змінити свій спосіб життя?
   - кохання
   - важка хвороба
   - читання літератури, телебачення
   - приклад авторитетної людини
   - інше

6. Як Ви вважаєте, у Вашому навчальному закладі проводиться активна робота з формування позитивного ставлення до здорового способу життя?

7. Вкажіть, будь ласка, під час вивчення яких предметів ви розглядали проблему здорового способу життя.

8. Чи проводяться у Вас в університеті, на факультеті виховні заходи, присвячені проблемам здорового способу життя? Якщо так, то які?

9. Що, на Вашу думку, повинно робитися на державному рівні для впровадження здорового способу життя серед молоді?

А тепер декілька запитань про Вас особисто.

10. Ваш вік _____ Стать _____

11. Факультет _____ курс _____

Дякуємо Вам за співпрацю!

Додаток Б

ПОЛОЖЕННЯ ПРО НАСТАВНИКА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ НУБІП ІУРАЇНИ

1. Загальні положення

1.1. Дане положення розроблено на виконання «Положення про організацію освітнього процесу» в НУБіП України від 27.03. 2015 р.

1.2. Наставник студентської групи (курсу) – науково-педагогічний працівник, який за поданням деканату і відділу виховної роботи та студентських справ наказом ректора призначений виконувати у визначених студентських групах упродовж терміну їх навчання культурно-виховну роботу і є особою, яка здійснює окреме відповідальне доручення ректора, спрямоване на формування у студентів гармонійно розвиненої особистості, патріотичних якостей, особистих рис громадянина України, високої розумової, моральної, правової, екологічної, естетичної та трудової культури.

1.3. Максимальна кількість академічних груп закріплених за наставником — не більше 5, або 125 студентів (5 * 25 осіб).

1.4. Наставником студентського курсу може бути науково-педагогічний працівник:

- який користується авторитетом, відзначається високими моральними якостями, володіє необхідною педагогічною майстерністю, організаторськими здібностями та може забезпечити позитивний виховний вплив на студентів;
- який професійно орієнтований за освітнім напрямом підготовки студентів і слухачів за спеціальністю, спеціалізацією, обраною навчальною програмою;
- стаж роботи якого у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації становить не менше двох років;

- який не піддавався дисциплінарним стягненням за невиконання обов'язків наставника.

1.5. Наставник може бути звільнений від виконання своїх обов'язків:

- наказом ректора університету з ініціативи директорату, деканату факультету, відділу виховної роботи та студентських справ, студентського самоврядування у випадку невиконання своїх обов'язків, або як такий, що не справився із роботою;
- за власним бажанням.

1.6. Наставник має право на нарахування йому додаткових балів академічного рейтингу за кураторську діяльність із групами студентів.

2. Обов'язки наставника

Наставник зобов'язаний:

2.1. Планувати виховну роботу для підопічних академічних груп студентського курсу та звітувати про її виконання директорату, деканату, відділу виховної роботи та студентських справ, згідно з додатком «7» чинного «Положення про планування та облік навантаження науково-педагогічних працівників».

2.2.Здійснювати заходи, застосувати педагогічні впливи та прийоми, спрямовані на формування колективу студентського курсу та групи.

2.3. На основі всебічного вивчення особистості студента, його природних психофізіологічних особливостей проводити індивідуальну виховну роботу.

2.4. Діагностувати особистість студента, здійснювати моніторинг тенденцій студентського колективу курсу та групи.

2.5. Розробляти плани та проводити організаційно-виховні години для студентів академічних груп перших курсів з метою їх адаптації до нових умов закладу вищої освіти.

2.6. Сприяти організації змістовного дозвілля студентів, забезпечувати їх включення у різні форми самореалізації відповідно до здібностей та інтересів кожного, як під час теоретичного, так і практичного навчання у науково-дослідних господарствах.

2.7. Здійснювати контроль за дотриманням студентами правил проживання у гуртожитках, у встановленому порядку відповідати перед деканатом та ректоратом університету за грубі порушення, вчинені студентами підопічних груп.

2.8. Брати участь у роботі науково-методичного семінару з питань організації виховної роботи, постійно підвищувати власну педагогічну кваліфікацію.

3. Права наставника

Наставник має право:

3.1. Пропонувати кращих студентів групи до нагородження та різних видів заохочення за успіхи у навчанні, науковій, спортивній, культурно-масовій та громадській роботі.

3.2. Давати пропозиції адміністрації про застосування установлених заходів дисциплінарного та адміністративного стягнення до студентів за допущені ними порушення правил внутрішнього розпорядку університету.

3.3. Оцінювати поведінку студента.

3.4. Ставати (якщо є для цього підстави) на захист студентів, коли до них, на думку наставника, застосовуються несправедливо завищені стягнення.

Відрахування студентів з університету з усіх причин, крім «за неуспішність», здійснюється тільки після погодження з наставником та органами студентського самоврядування.

3.5. Брати участь у розв’язанні питань призначення стипендії, нарахування додаткових балів в залежності від виду виконаної роботи, поселення у гуртожитки студентів підопічного курсу.

4. Відповідальність наставника

Наставник відповідає:

4.1. За виконання обов'язків наставника та використання прав, передбачених цим положенням.

4.2. За дотримання конфіденційності в індивідуальній роботі із підопічними студентами та нерозповсюдження інформації, що особисто їх стосується.

4.3. За професійно-етичну коректність у роботі з колегами — науково-педагогічними працівниками, студентами та їхніми батьками.

Додаток В

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ НАСТАВНИКА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

У цьому додатку ми подали навчально-методичні матеріали для наставників студентських груп 1 курсів. Ми розглядаємо такі питання: сутність процесу виховання, принципи виховання, організаційні форми виховання у ЗВО, основні методи виховання у ЗВО, основні напрями виховання студентської молоді, методика роботи наставника студентської групи, методика формування студентського колективу, студентське самоврядування у вищій школі.

Навчально-методичні матеріали подані за темами. На початку теми міститься її методична характеристика, що включає перелік основних понять та питань для вивчення з теми. Далі подається зміст теми, розбитий на питання для більш зручного користування. Після змістового опису теми наведено список рекомендованої літератури, у якій наставник може знайти поглиблений аналіз питань теми. Така дидактична структура вибрана з урахуванням перспектив самостійного оволодіння наставниками пропонованим змістом.

Тема 1. Сутність процесу виховання

Тема передбачає оволодіння поняттями «виховання» (в широкому і вузькому розумінні), рушійні сили, закономірності та особливості виховного процесу.

Оволодівши понятійним апаратом, наставники знайомляться з особливостями процесу виховання (багатофакторність, довготривалість, ступеневий характер, концентризм, двосторонність, активність, керовність, поступове виявлення результатів виховання та його спрямованість у майбутнє, неперервність та інші),

структурними елементами процесу виховання (мета, зміст, завдання, форми, методи, засоби, результати виховання), рушійними силами процесу виховання, які виявляються у внутрішніх та зовнішніх суперечностях, компонентами процесу виховання (свідомість особистості, її емоційно-почуттєва сфера, навички і звички поведінки) та етапами процесу виховання.

П Л А Н

1. Теорія і методика виховання як частина педагогіки.
2. Поняття про виховання. Виховання в широкому і вузькому розумінні.
3. Рушійні сили процесу виховання (внутрішні та зовнішні суперечності).
4. Закономірності та особливості виховного процесу.

1. Теорія і методика виховання як частина педагогіки

Виховання – це дуже важлива складова частина педагогічного процесу. Виховання має свій зміст, свої принципи. Здійснюється воно за допомогою специфічних форм, методів і прийомів. Тому в педагогічній науці сформувався самостійний розділ – Теорія виховання, поряд із загальними основами педагогіки, теорією навчання (дидактикою) та розділом «Управління навчальним закладом».

Вивчаючи «Загальні основи педагогіки» ми знайомимось з предметом і завданнями педагогіки, основними категоріями педагогіки, галузями педагогіки та методами педагогічних досліджень.

Теорія навчання (дидактика) вивчає структуру процесу навчання, зміст освіти, закономірності, принципи, методи і форми організації навчання.

Школознавство знайомить з принципами управління освітою, методичною роботою в закладах освіти, передовим педагогічним досвідом.

Теорія виховання вивчає закономірності, принципи, методи, форми, прийоми, засоби, напрями виховання, підходи до виховання.

З теорії виховання виокремилась методика виховання як самостійна дисципліна. Їй відводиться особлива роль у формуванні особистості наставника, викладача, так як її мета – сформувати у слухачів наукові поняття про теорію і методику виховання, допомогти майбутнім наставникам і викладачам в оволодінні основними теоретичними знаннями і практичними вміннями щодо виховання особистості і колективу та навчити їх застосовувати ці знання і вміння в майбутній педагогічній діяльності; завдання – ознайомити слухачів з теорією виховання, озброїти їх методиками вивчення та виховання особистості студента, роботи наставника студентської групи щодо формування колективу, розробки та проведення виховних заходів.

2. Поняття про виховання. Виховання в широкому і вузькому розумінні

Слово «виховання» є похідним від слова «ховати» або «вирощувати». В українській народній педагогіці воно спочатку вживалося в значенні оберігати від небезпеки – наприклад, хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу. Пізніше слово «виховання» означало вирощувати дітей, навчати їх правил поведінки.

Виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування особистості, зумовлений дією багатьох факторів.

Процес виховання – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Виховання (за *А.В. Петровським*) – це діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду, планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови

для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності.

В педагогічній науці термін «виховання» вживається в широкому і вузькому розумінні.

У широкому розумінні виховання – це сума впливів на психіку людини, спрямованих на її підготовку до активної участі у житті суспільства. Це і спеціально організований вплив виховних закладів, і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно.

У вузькому розумінні виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця.

За *В.М. Галузинським*, термін виховання вживається у чотирьох значеннях:

- у широкому соціальному, коли йдеться про виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності;
- у широкому педагогічному – це виховання в діяльності шкіл, технікумів, коледжів, інших навчальних закладів, де педагогічний колектив керується педагогічною теорією та її практичними і методичними рекомендаціями;
- у вузькому педагогічному, коли виховання є цілеспрямованою виховною діяльністю педагога, наприклад, класного керівника, щоб досягти певної виховної мети в колективі студентів;
- у гранично вузькому, коли педагог або батько розв'язують конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання.

3. Рушійні сили процесу виховання (внутрішні та зовнішні суперечності)

Рушійні сили виховання – це сукупність суперечностей, вирішення яких сприяє досягненню цілей виховання. Суперечності процесу виховання поділяються на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні – це суперечності між зростаючими завданнями, які належить розв'язати вихованцю і тими можливостями, які

обмежують його дії у розв'язанні цих завдань, рівнем його розвитку як особистості.

Зовнішні суперечності.

1. Невідповідність виховних впливів навчального закладу і сім'ї, коли сім'я, не вникаючи в суть вимог закладу, прямо чи опосередковано протидіє їм.

2. Суперечність між виховними впливами навчального закладу і сім'ї та стихійними виховними впливами вулиці.

3. Невідповідність виховних вимог у різних викладачів (або батьків у сім'ї).

4. Отримання вихованцем негативного досвіду, в силу якого він постійно вступає в конфлікт з іншими.

4. Закономірності та особливості виховного процесу

Закономірності виховання – це стійкі і суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність.

1. Виховання особистості відбувається лише в процесі включення в різносторонню діяльність у позиції її учасника та організатора.

2. Дієве виховання – таке, яке стимулює власну (внутрішню) активність особистості в різноманітній діяльності.

3. Процес виховання будується на принципах гуманізму і демократизму, що забезпечують поєднання поваги до особистості вихованця з високою вимогливістю до нього.

4. Процес виховання особистості спрямовується на забезпечення їй радості успіху від діяльності й досягнутого результату.

5. Процес виховання виявляє та опирається на позитивні якості студента.

6. Ефективність виховання залежить від врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.

7. Виховання особистості найефективніше в колективі і через колектив.

8. Процес виховання залежить від єдності й погодженості педагогічних зусиль сім'ї, навчального закладу і громадськості.

Щоб досягти успіху в процесі виховання, слід забезпечити реалізацію всіх педагогічних закономірностей.

5. Особливості виховання

1. Багатофакторний процес. Успіх виховання залежить від впливу багатьох факторів і умов: навчальний заклад, сім'я, друзі, молодіжні організації, церква, література, мистецтво, кіно, театр, засоби масової інформації, екологія та інші фактори.

2. Довготривалий процес. Французький вчений Гельвецій сказав: «Вся моя жизнь, собственно говоря, одно длинное воспитание». Відомо, що віковий період до 21 року – це період найінтенсивнішого розвитку особистості, формування характеру та поведінки. Центральна нервова система в цьому віці характеризується високою пластичністю і сприйнятливістю, завдяки чому є умови для успішного виховання особистості. Але людину можна виховувати (або перевиховувати) і в старшому віці а не тільки до 25 років, як зазначають деякі вчені. Отже, процес виховання триває від народження людини до її смерті.

3. Ступеневий характер виховання. Процес виховання поділяється на кілька етапів в залежності від віку вихованця. На 1 етапі діти засвоюють правила поведінки в сім'ї, школі, напрацьовують навички поведінки. На 2 етапі формуються етичні поняття, напрацьовуються вміння правильно діяти в різних ситуаціях, виконувати прийняті правила поведінки, розвиток позитивних якостей і переборювання негативних. На 3 етапі формуються переконання, напрацьовуються стійкі звички поведінки, виявляються мотиви діяльності.

4. Концентризм у змісті виховної роботи. В процесі виховання до одних і тих же якостей особистості є потреба повертатися кілька разів. Але це не просте повторення, а повторення із розширенням і заглибленням у відповідності з віковими особливостями та рівнем вихованості вихованців.

5. Двосторонній активний процес. Вихованець бере активну участь у процесі виховання, здійснюючи самовиховання.

6. Керований процес. Керівники закладів освіти, заступники з виховної роботи у технікумах і коледжах, куратори студентських груп планують та спрямовують діяльність студентських колективів, виховання особистості та колективу.

7. Поступове виявлення результатів виховання. Результати процесу виховання, на відміну від результатів процесу навчання, видно не зразу. Потрібно певний час здійснювати виховний вплив, а потім спостерігати за поведінкою студентів у різних ситуаціях.

8. Спрямованість у майбутнє. Вихователям слід враховувати не тільки потреби сьогоднішнього дня, але й передбачити зміни у суспільному житті, прогнозувати їх на наступні 10–15 років. Прикладом такого прогнозування може бути Національна доктрина розвитку освіти України у 21 столітті (2001 рік).

До структурних елементів процесу виховання М.М. Фіцула відносить мету, зміст, завдання, форми, методи, засоби, результати виховання та корекцію результатів.

Виділяють наступні етапи процесу виховання:

1. Виявлення позитивних і негативних рис особистості.
2. Проектування особистості на основі зразка-ідеалу.
3. Засвоєння вихованцем необхідних рис, набуття досвіду поведінки.
4. Перехід до самовиховання.

Рекомендована література

1. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 7–23.

3. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. вузов : В 2 кн. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 5 – 38.

4. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 237–257.

5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 232–239.

Тема 2. Принципи виховання

Тема передбачає оволодіння та вільне оперування поняттям «принцип виховання». Основну увагу при вивченні теми варто звернути на характеристику основних принципів виховання, а саме: цілеспрямованості, зв'язку виховання з життям, виховання в праці, виховання особистості в колективі, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю студентів, поєднання поваги і розумної вимогливості до особистості, диференціації та індивідуалізації, безперервності і наступності, єдності педагогічних вимог навчального закладу, сім'ї і громадськості, народності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму, демократизму, оптимістичного прогнозування та опори на позитивні якості студентів, системності і послідовності у вихованні. Окремо слід зупинитись на шляхах реалізації принципів виховання в педагогічному процесі.

П Л А Н

1. Поняття про принципи виховання, їх сутність.
2. Характеристика принципів виховання та шляхи їх реалізації в педагогічному процесі ВНЗ.

1. Поняття про принципи виховання, їх сутність

Принцип (з лат. мови) – це основа. В педагогіці вивчаються принципи навчання і виховання.

Принципи виховання – це вихідні положення, що випливають із закономірностей виховання і визначають загальне спрямування виховного процесу, це основні вимоги до його змісту, методики й організації.

В «Національній доктрині розвитку освіти України в 21 столітті» основними названі такі принципи виховання:

- гуманізму;
- демократизму;
- єдності сім'ї і школи у вимогах до вихованця;
- наступності;
- спадкоємності поколінь.

У Концепції національного виховання студентської молоді (від 25 червня 2009 р.) до принципів національного виховання віднесено такі принципи:

- демократичності;
- гуманізації;
- єдності навчальної та виховної діяльності;
- послідовності, системності і наскрізності;
- диференціації та індивідуалізації виховного процесу;
- єдності теорії та практики;
- природо відповідності;
- культуровідповідності;
- пріоритету правової свідомості.

У Концепції національно-патріотичного виховання молоді (від 27 жовтня 2009 р.) описано такі принципи національно-патріотичного виховання:

- національної спрямованості виховання;
- культуровідповідності;
- гуманізації;
- суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- цілісності;
- акмеологічний;
- особистісної орієнтації;
- життєвої творчої самодіяльності;
- толерантності.

2. Характеристика принципів виховання та шляхи їх реалізації в педагогічному процесі

Принцип гуманізму. Гуманізм (від латин.) – людяний, це система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. В історичному аспекті гуманізм пов'язаний з епохою Відродження. Він спрямований на утвердження поваги до людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів, здібностей. Представники гуманізму: Леонардо да Вінчі, Т. Кампанелла, Джордано Бруно, Ф. Петрарка, Т. Мор, Ф. Рабле, Я.А. Коменський, Микола Коперник.

Цей принцип передбачає пріоритет завдань самореалізації особистості вихованця, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей. Формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної. Створення умов для формування позитивних якостей особистості, розвитку здібностей дитини. Гуманізація взаємин вихователя і вихованців. Повага до особистості. Розуміння її запитів, інтересів, довір'я до неї. Виховання людяності.

Принцип демократизму. Демократія (з грецької) – влада народу, це участь народу в управлінні державою, участь членів колективу в керівництві ним. Принцип демократизму передбачає розвиток форм співробітництва між вихователем і вихованцем, повагу до суверенітету особистості дитини, розуміння її запитів і потреб. Це усунення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, розвиток здібностей і вияв індивідуальності. Співробітництво між викладачем і студентом, участь студентів в управлінні процесом виховання. Демократизм в освіті – це децентралізація в управлінні вищими закладами освіти, їх автономія, розвиток приватних закладів освіти.

Принцип безперервності і наступності виховання передбачає наступність у вихованні, узгодженість його етапів, рух від простого до складного, від засвоєння правил поведінки в сім'ї до формування переконань і звичок. Перетворення виховання на процес, що триває упродовж всього життя людини. Реалізуючи цей

принцип, педагог добирає зміст і методику виховної роботи залежно від віку та рівня розвитку студентів.

Принцип цілеспрямованості виховання передбачає спрямування виховної роботи на досягнення основної мети виховання – всебічно розвиненої особистості, підготовка її до свідомої і активної трудової діяльності.

Принцип зв'язку виховання з життям передбачає орієнтацію студентів на те, що вони повинні жити життям суспільства, брати посильну участь у ньому під час навчання. Реалізація цього принципу – це використання у виховній роботі краєзнавчого матеріалу, ознайомлення студентів із суспільно-політичними подіями в країні, залучення їх до посильної участі у громадській роботі. Прилучаючись до громадського життя, студенти засвоюють досвід старших поколінь, завдяки чому у них формується психологічна, моральна і практична готовність до самостійного суспільного життя й діяльності.

Принцип виховання в активній діяльності пов'язаний з психологічними особливостями студентів. Як відомо, в діяльності формується психіка людини, і студенти прагнуть реалізувати себе в активній діяльності. Тому в основу процесу виховання повинна бути покладена різноманітна діяльність, в тому числі трудова, громадська, ігрова, розумова тощо.

Принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів передбачає безпосередню участь студентів у плануванні своїх громадських справ, усвідомлення їх необхідності й значення, контроль за їх виконанням, оцінювання досягнутих результатів. Важливо запобігти жорсткому регламентуванню діяльності студентського самоврядування, адмініструванню, надмірній опіці.

Принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. А.С. Макаренко сказав: «Треба висувати якнайбільше вимог до людини, але водночас і виявляти якнайбільше поваги до неї.» Принцип передбачає поєднання вимог

до вихованців, контролю за їх поведінкою з гуманним ставленням та повагою.

Принцип системності і послідовності у вихованні. Для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система послідовних виховних заходів. Позитивні якості особистості важко сформувати, якщо виховний процес являтиме собою випадковий набір виховних заходів, що матимуть епізодичний, а не системний характер.

Виховання досягає своєї мети, якщо воно проводиться регулярно і систематично, послідовно і безперервно. Важливо, щоб виховна робота спиралась на вже засвоєні студентами знання, уміння, навички, звички, тобто на їх життєвий досвід.

Принцип єдності педагогічних вимог навчально-виховного закладу, сім'ї та громадськості. Даний принцип виявляється у змісті, формах навчання і виховання, у загальноприйнятих правилах поведінки. Навчально-виховні заклади, сім'я та громадськість повинні узгоджувати педагогічні вимоги до студентів.

Принцип природовідповідності передбачає врахування у процесі виховання багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх психологічних, національних і релігійних особливостей.

Принцип культуровідповідності передбачає зв'язок виховання з історією народу, його мовою, культурними традиціями, народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

Принцип народності передбачає єдність у виховній роботі загально людського і національного, національну спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі, прищеплення поваги до національних традицій, звичаїв усіх народів, що населяють Україну.

Принцип етнізації передбачає відтворення у студентах менталітету українського народу, виховання в підростаючих поколіннях типових, специфічних рис українців.

Принцип диференціації та індивідуалізації виховання передбачає врахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного та здійснення відповідно до цього індивідуального підходу у вихованні.

Принцип оптимістичного прогнозування та опори на позитивні якості студентів. В кожній людині є щось хороше, і саме на це позитивне слід опиратись, здійснюючи процес виховання, звертати увагу самого студента на його позитивні особистісні якості.

Принцип виховання особистості в колективі передбачає вплив колективу на виховання особистості, згуртування колективу, участь студентів у самоврядуванні, що сприяє розвитку самостійності, самодіяльності, ініціативи. Індивід стає особистістю завдяки спілкуванню і пов'язаному з ним відокремленню. Найкращі умови для спілкування й відокремлення створюються в колективі. Отже, цей принцип виховання зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку особистості. Його реалізація передбачає усвідомлення студентами того, що колектив – це могутній засіб виховання, що деякі позитивні риси особистості формуються тільки в колективі. Так, розвиткові самостійності, самодіяльності, ініціативи, взаємодопомоги сприяють згуртованість колективу, участь студентів у роботі студентського самоврядування. Виховна цінність колективу ще й у тому, що між його членами виникають різноманітні стосунки: взаємної відповідальності і залежності, морально-ділові, вихователів і вихованців, старших і молодших, а також міжособистісні взаємини (симпатії, товариськості, дружби, любові).

Лише сукупність цих принципів забезпечує успішне вирішення завдань виховання через підбір змісту, методів, засобів і форм виховання. Єдність принципів виховання потребує від педагога вміння реалізовувати їх у взаємозв'язку, з урахуванням конкретних можливостей і умов.

Рекомендована література

1. Бандурка О.М. Основи психології і педагогіки : підручник / О.М. Бандурка, В.О. Тюріна, О.І. Федоренко. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С. 185–190.

2. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / за заг. ред. Т.Ю.Осипової. Одеса: Фенікс. 2006. С.57–59.

3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

4. Концепція національного виховання студентської молоді (від 25 червня 2009 р.)

5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді (від 27 жовтня 2009 р.)

6. Красовицкий М.Ю. Педагогика А.С. Макаренко: какой она видится в конце XX столетия ? *Педагогика*. № 1. 1996. С. 61–68.

7. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ; Нью-Йорк : Педагогічна думка. 1998. 160 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. Київ: «Шкільний світ». 2001. 24 с.

9. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укл. В.І. Рябченко, 2001. С. 66–73.

10. Педагогіка : навч. посіб. / В.М. Газузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. Вінниця: РВВВАТ «Віноблдрукарня». 2001. 200 с.

11. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. вузов: В 2 кн. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 39–58.

12. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2006. С. 237–240.

13. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 257–264.

Тема 3. Організаційні форми виховання у ЗВО

Вивчення навчального матеріалу передбачає оволодіння поняттями «форма виховання», «прийом виховання», «засіб виховання» і знаннями щодо позааудиторної виховної роботи, її завдань, змісту та принципів організації. Наставникам слід знати особливості масових організаційних форм виховної роботи (тематичний вечір, конференція, конкурс, олімпіада, зустріч з видатною людиною, огляд, фестиваль, усний журнал, книжкова виставка, радіогазета та інші); групових форм виховної роботи (гурток, екскурсія, виховна година, перегляд і обговорення кінофільму, похід, змагання, збори, клуби та об'єднання за інтересами, інформаційна виховна година та інші); індивідуальних форм виховання (читання художньої літератури, колекціонування, малювання, гра на музичному інструменті, вишивання, підготовка до участі в олімпіаді, конкурсі, конференції та інші).

П Л А Н

1. Поняття організаційної форми виховної роботи. Класифікація форм виховної роботи.
2. Характеристика масових, групових та індивідуальних форм виховної роботи.
3. Організаційні форми виховної роботи в НУБіП.

1. Поняття організаційної форми виховної роботи. Класифікація форм виховної роботи

Форма виховної роботи – це спосіб організації виховного процесу, що характеризує взаємовідносини вихователів і вихованців.

За класифікацією, в основу якої покладено кількість студентів, що беруть участь у виховному заході, форми виховної роботи

поділяють на масові (фронтальні) - більше ніж 1 студентська група, групові (гурткові) - 1 студентська група та індивідуальні - 1 студент.

До масових форм виховної роботи відносять: тематичний вечір, вечір запитань і відповідей, конференція, тижні з різних предметів, зустріч з видатною людиною, огляд, конкурс, олімпіада, фестиваль, гра (Брейн-ринг, КВК), туризм, книжкова виставка, усний журнал, лекція, вікторина, свято, турнір, агітбригада, ярмарок, радіогазета, концерт, спартакіада.

До групових форм виховної роботи відносять: виховна година, перегляд і обговорення кінофільму, похід, гурток, екскурсія, змагання, збори, тренінг, клуб та об'єднання за інтересами, круглий стіл, випуск стінної газети.

До індивідуальних форм виховної роботи відносять: читання художньої літератури, колекціонування, нумізматика, філателія, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання, підготовка до участі в олімпіаді, конкурсі, підготовка до виступу на конференції.

За методикою виховного впливу форми виховання поділяють на:

- Словесні (інформація, збори, конференція, зустріч, усний журнал, радіогазета)
- Практичні (похід, екскурсія, спартакіада, олімпіада, конкурс)
- Наочні (музей, галерея, виставка творчості, стенд, книжкова виставка)

До *засобів виховання* відносять: книги, ЗМІ, мистецтво, слово вчителя.

2. Характеристика масових, групових та індивідуальних форм виховної роботи

Розглянемо найбільш поширені ***<u>форми масової виховної роботи</u>***.

<u>Тематичний вечір.</u> Важливе місце серед форм виховної роботи займають тематичні вечори. В практиці роботи

утвердилась така тематика вечорів: суспільно-політичні, присвячені державним святам, пам'ятним датам, політичним подіям; військово-патріотичні, приурочені до історичних дат армії і флоту України, знаменним датам в житті народів України.

Цінність тематичного вечора полягає і в тому, що в його підготовці і проведенні беруть участь самі студенти. Тут вони мають можливість проявити свою ініціативу, самостійність, ерудованість в підборі теми, запрошенні гостей, оформлені приміщення, підготовці книжкової виставки, художньої самодіяльності, підборі кінофільмів тощо.

Приклади тематичних вечорів: літературно-музичний, випускний, вечір відпочинку, екологічний.

Вечори запитань і відповідей – одна з ефективних форм організації виховання. Вона зарекомендувала себе як цікавий і живий засіб роз'яснення студентам різноманітних питань внутрішнього і міжнародного політичного життя України, виробництва, науки, техніки, культури, спорту, побуту, явищ природи тощо. На такі вечори часто запрошують працівників правоохоронних органів, лікарів та інших фахівців, причетних до проблем виховання підростаючого покоління.

Однією з форм виховної роботи є читацька конференція. Вона разом з тим є важливим засобом пропаганди художньої та науково-популярної літератури серед студентів. Конференція допомагає глибше зрозуміти зміст та образи твору, особливості мови та стилю, відрізнити головне від другорядного, прищеплює літературно-естетичні смаки.

Види і тематика читацьких конференцій різноманітні: конференція може проводитись на матеріалі одного або кількох творів на одну тему, творчості письменника, з окремої літературної або наукової проблеми. Вибір теми визначається завданням морально-естетичного виховання, характером навчального матеріалу і віковими особливостями студентів. В залежності від

типу конференцій і індивідуальних особливостей читацького колективу визначається структура її проведення.

Групові форми виховної роботи

Виховна година: інформаційна виховна година, відкрита виховна година, година класного керівника або організаційно-виховна година.

Політична інформація, або **інформаційна виховна година**, як одна з форм виховної роботи може бути оглядовою або тематичною. Оглядова політінформація – це коротке популярне повідомлення про найбільш важливі події, які хвилюють світ, нашу країну. Тематичні політінформації присвячуються розкриттю певного питання або кількох питань, органічно пов'язаних між собою. Така політінформація поглиблює знання студентів з актуальних питань політичного, економічного, культурного і наукового життя нашої країни або міжнародної обстановки.

Однією з найбільш поширених форм виховної роботи є організаційно-виховна година. Вона є важливим засобом формування у студентів моральної поведінки.

Тематику таких годин розробляє наставник з урахуванням особливостей колективу студентів. Ці години можуть проводитись у формі етичної бесіди, лекції, диспуту, усного журналу, зустрічі з цікавими людьми, обговорення книг і ін. Останню виховну годину в семестрі доцільно присвячувати підбиттю підсумків навчання та навчально-виховної роботи з групою.

До підготовки виховного заходу наставник залучає студентів, щоб вони не були тільки пасивними слухачами і спостерігачами, а брали активну участь у його проведенні. Адже сам процес такої підготовки справляє позитивний вплив на студентів.

Тему виховного заходу доцільно оголосити заздалегідь, розподілити завдання по збору і підготовці наочності до теми, запропонувати почитати необхідну літературу, підготувати питання, які цікавлять, зібрати місцевий матеріал (цифри, факти, спогади тощо).

Орієнтовна структура і зміст виховної години:

1. Підготовчий етап. Передбачає повідомлення студентам теми, основних її питань для попереднього обдумування; доручення окремим з них самостійно підібрати матеріал, проведення анкетного опитування. Вся ця робота стисло фіксується у конспекті.

2. Зміст виховної години:

а) вступна частина – повідомлення теми, мотивується її актуальність і необхідність, вказуються основні питання, визначаються завдання, які потрібно вирішити, студентів у загальних рисах вводять у суть теми. Вступ розрахований на 3–7 хв.;

б) основна частина – всебічно висвітлюють суть теми, ґрунтовно розкривають головні її питання, пояснюють зміст невідомих понять, наводять приклади, які б викликали осудливе ставлення до негативних дій. Основна частина триває 35 хв.;

в) підсумкова частина-короткі висновки й узагальнення на основі матеріалу, що розглядався, стислий аналіз виступів, а за потреби – їх доповнення чи уточнення, підсумки сказаного;

г) підсумкове слово куратора (5–7 хв.). Куратор має подбати, щоб студенти брали активну участь в проведенні цього заходу.

Важливе місце серед позааудиторних форм виховання і навчання займає участь студентів в різноманітних **гуртках**. Предметні гуртки беруть участь у проведенні масових виховних заходів. Вони готують і проводять тематичні вечори, конкурси, олімпіади, тижні і місячники знань, випускають стінну газету і радіогазету, альманахи. Такі заходи сприяють поглибленню знань студентів і підвищують інтерес до навчальних предметів, знайомлять всіх зі змістом роботи гуртків на їх заняттях.

У виховному відношенні корисно залучати студентів до **технічних гуртків**. Тут вони мають можливість навчитися певного виду практичної діяльності, виготовленню різноманітних речей.

Важливо, щоб діяльність технічного гуртка набрала суспільного спрямування. В технічних гуртках є можливість проводити певну профорієнтаційну роботу з студентами і виховувати у них любов до праці.

З фізичної культури і спорту у ЗВО організуються різноманітні **спортивні секції**, до яких залучається значна частина студентів.

Предметні, технічні і спортивні гуртки є позааудиторними організаційними формами навчання і виховання і мають своїм головним завданням поглиблення знань, розвиток інтересів і здібностей студентів. В ході роботи цих гуртків педагог повинен передбачати і виховні питання: моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання; високу організованість і дисципліну під час занять; залучення якомога більше студентів до роботи гуртків; активність і самостійність студентів під час занять.

Важливе місце у позааудиторний виховній роботі займають **гуртки художньої самодіяльності.** Виховна цінність участі студентів в роботі цих гуртків полягає в тому, що мистецтво зближує їх на сцені, пробуджує почуття відповідальності, колективне переживання успіхів і невдач. Студенти мають можливість проявити свою творчість, розумно провести свій вільний час. Досвід показує, що учасники художньої самодіяльності краще розуміють і відчувають красу мистецтва і природи, людських відносин, більше тягнуться до книги.

Екскурсія – складна форма навчально-виховної роботи тривалістю 45–90 хв. Під час екскурсії студенти:

а) не тільки засвоюють нові знання, а й поглиблюють, розширюють наявні; здобувають уміння і навички їх застосування;

б) дає можливість для комплексного використання методів навчання;

в) збагачує знаннями і самого вчителя;

г) допомагає виявити практичну значимість знань;

д) сприяє ознайомленню студентів з досягненнями науки;

е) допомагає залучити студентів до наукових досліджень;

є) є ефективним засобом виховання студентів, зокрема їх емоційної сфери.

Значення екскурсії: а) знання здобуваються в природних умовах; б) багатство ілюстрованого матеріалу для спостереження; в) явища сприймаються в цілісності; г) збирається багатий матеріал для подальшої роботи; д) позитивно впливає на емоційну сферу студентів.

Типи екскурсій:

а) за відношенням до навчальних програм: програмні і позапрограмні;

б) за змістом: тематичні і комбіновані;

в) за часом проведення відносно матеріалу, який вивчається: вступні, поточні, заключні;

До організації і проведення екскурсій ставляться вимоги: а) наявність у ЗВО системи екскурсійної роботи і підготовка викладача до екскурсійної роботи;

б) чітке визначення освітньої і виховної мети екскурсії;

в) вибір оптимального змісту екскурсії з урахуванням рівня підготовки студентів;

г) правильний вибір екскурсійних об’єктів;

д) дотримання логіки пізнавального процесу;

е) оптимальний вибір методів і принципів навчання;

є) раціональне поєднання слова і наочності;

ж) мотивація пізнавальної діяльності студентів;

з) формування в студентів наукового світогляду, моральних та інших якостей;

й) формування в студентів загальноосвітніх і спеціальних вмінь і навичок у процесі застосування знань на практиці;

і) організаційна чіткість проведення екскурсії;

ї) дотримання правил техніки безпеки і правил поведінки під час екскурсії.

Батьківські збори. Є важливим колективним видом роботи наставника з батьками студентів. Такі збори сприяють формуванню громадської думки батьків, об'єднанню їх в єдиний колектив.

Тематика зборів визначається загальними завданнями виховання, умовами навчально-виховної роботи в групі, рівнем загальної культури та педагогічного кругозору батьків. Збори можуть відбуватися у вигляді лекцій або доповідей наставників, виступів самих батьків та обміну досвідом виховної роботи з студентами, із залученням студентів, показом їхніх робіт і художньої самодіяльності, демонструванням кінофільмів.

Однією з форм позааудиторної виховної роботи є участь студентів **у випуску стінної газети.** У ЗВО випускаються різноманітні стінні газети: присвячені святам, річницям, подіям в університеті, на факультеті, діяльності гуртків, сатиричні і інші. Вони допомагають формувати громадську думку, спрямовувати її на поліпшення успішності навчання студентів, зміцнення їх дисципліни.

Важливо якомога більше студентів залучати до випуску стінгазети через створення редакційних колегій, кореспондентської мережі. Активна участь у підготовці стінної газети допомагає формувати в студентів такі якості, як чесність, правдивість, принциповість, вміння аналізувати і давати оцінку фактам і явищам. При цьому в них виробляється критичне ставлення до своїх вчинків.

Дуже істотним є і саме оформлення стінної газети. Не рекомендується втискувати її в спеціальні рамки. Кожна чергова газета повинна мати нове оформлення (крім назви заголовка), що впадає у очі, звертати на себе увагу студентів. Вивішувати газету доцільно не в аудиторії, а в спеціально відведеному місці, наприклад, на дошці об'яв, біля деканатів. Необхідно дбати і про культуру мови стінгазети, стиль викладу її змісту. Щоб редакційна

колегія успішно справлялася зі своїми обов'язками, її необхідно постійно навчати.

Індивідуальні форми виховної роботи: читання художньої літератури, колекціонування, філателія, нумізматика, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання тощо. Індивідуальні форми роботи можуть пов'язуватися з груповими і фронтальними. Це підготовка виступів на конференцію, підготовка до участі в конкурсах, олімпіадах тощо.

Цікавою формою індивідуальної виховної роботи є **колекціонування.** Воно полягає в збиранні однорідних предметів, які викликають науковий, художній, історичний інтерес. Така діяльність розповсюджена серед студентів, але часто вона має неорганізований характер. При правильному педагогічному керівництві колекціонування позитивно впливає на загальний розвиток студентів, на їх навчальну діяльність і поведінку, розширює кругозір і пізнавальні інтереси, формує навички дослідницького підходу до вивчення явищ, виховує цілеспрямованість і наполегливість у подоланні труднощів.

У студентському середовищі спостерігається захоплення різними видами колекціонування. Найчастіше воно проявляється в збиранні марок (філателія), монет (нумізматика), художніх листівок, плакатів, репродукцій і т.п.

3. Організаційні форми виховної роботи в НУБіП України

Проблема організації участі студентів у різних формах виховної роботи є однією з актуальних у теорії та методиці виховної роботи. Перед керівництвом ЗВО стоїть сьогодні ряд важливих запитань: «Як сформувати гармонійно розвинену особистість? Які форми виховної роботи використати? Як заохотити студентів до участі у художніх колективах, гуртках, студіях, спортивних секціях та як залучити фахівців, які зможуть професійно ними керувати? Як забезпечити художні та спортивні колективи усім необхідним (костюми, апаратура, спортивне обладнання тощо)?»

У НУБіП України означені питання успішно вирішуються завдяки діяльності кафедр культурології та фізичного виховання, Навчально-наукового центру виховної роботи і соціального розвитку, наставників студентських груп. Проблемою виховання студентської молоді вищого аграрного навчального закладу займались ряд вчених: Галєєва А.П., Жалдак (Маценко) Л.М., Ковальчук Т.І., Лузан П.Г., Мельничук Т.Ф., Рябченко В.І., Сопівник І.В., Сопівник Р.В., Стахневич В.І., Яшник С.В. та інші.

З метою оптимізації навчально-виховного процесу в НУБіП України у 2002 році була створена кафедра культурології, на базі якої у 2005 році виник навчально-науковий центр культурології, а у 2014 році - навчально-науковий центр культури і просвітництва. Основними напрямами діяльності центру визначено такі: «Народна творчість», «Молодіжні програми», «Культурологія». Нині на кафедрі культурології працює понад 20 клубів, секцій, гуртків, зокрема: народний ансамбль пісні і танцю «Колос», народне пісенне виконавство, народний танець, ансамбль народних інструментів, народний театр «Березіль», вокальний ансамбль «Октава», вокальна студія, академічний сольний спів, академічний хор, ансамбль бального танцю «Чарівність», хореографічний ансамбль «Дівоче сузір'я», вокально-інструментальний ансамбль «Отава», музична вітальня «Золота ліра», гурток любителів театру «Мельпомена», художня студія «Голосіївська палітра», гурток «Декоративна флористика», прес-студія «Ідеал». Викладачі кафедри культурології здійснюють виховну діяльність через лекції, у процесі роботи гуртків, клубів за інтересами, студій, участі студентів у художній самодіяльності, відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва.

Щорічно в НУБіП України реалізуються форми виховної роботи, які користуються великою популярністю серед студентів та сприяють формуванню їх творчих здібностей: традиційний міжнародний фестиваль художньої творчості «Голосіївська весна», конкурс «Краса НУБіП України», конкурс «Господарочка», заходи,

присвячені Міжнародному жіночому дню, літературно-мистецький вечір до дня народження Т.Г. Шевченка, творчі вечори художніх колективів університету, вистави, мітинг-реквієм на університетському меморіальному комплексі, присвячений Дню Перемоги у Великій Вітчизняній війні, День знань та урочиста посвята першокурсників у студенти НУБіП України, проведення заходів і участь студентів НУБіП України в акціях, пов'язаних з відзначенням Дня студента, кубок КВК, клуб ділової жінки «Гармонія», музичний лекторій «Просто про складне» тощо.

До питання формування різнобічно розвиненої особистості шляхом залучення студентів до участі у різних формах виховної роботи причетні і наставники студентських груп. В НУБіП України з 1997 року за наказом ректора академіка Мельничука Д.О. працює постійно діючий науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу. На заняттях семінару наставники розглядають питання естетико–художнього виховання студентської молоді, культурного розвитку студентів і діяльності художніх колективів та гуртків НУБіП України, отримують методичні матеріали для організації виховних заходів, сценарії, відеоматеріали, презентації, анкети.

У НУБіП України діють також клуби та центри за інтересами, які розв'язують завдання виховної роботи та сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості: клуб знавців НУБіП України, науковий клуб, туристичний клуб, медіа-центр «ФОКУС», спортивний клуб, соціальний центр.

НУБіП України має спортивну базу, до якої входять: футбольний стадіон з легкоатлетичними біговими доріжками і трибунами на 5 тисяч місць, спортивний корпус з 5 залами (ігровий зал, зал карате, зал важкої атлетики, тренажерний зал, зал боротьби), відкриті майданчики для баскетболу, гандболу, майданчик для міні-футболу зі штучним покриттям, тенісні корти. Спортивні споруди університету прилягають до Голосіївського парку ім. М.Т. Рильського і Голосіївського лісу – чудового місця

для занять кросовим бігом, спортивним орієнтуванням, спортивною радіопеленгацією, лижними перегонами, туризмом.

Координує роботу спортивних секцій кафедра фізичного виховання. В університеті студенти можуть займатися у наступних спортивних секціях: баскетбол (жінки, чоловіки), волейбол (жінки, чоловіки), легка атлетика, важка атлетика, гирьовий спорт, карате кіокушин, боротьба вільна та греко-римська, настільний теніс, спортивна радіопеленгація, спортивне орієнтування, лижні перегони, танцювальна аеробіка, футбол, міні-футбол. Серед основних спортивно-масових заходів можна виділити наступні - спартакіада НУБіП України серед студентів з 16 видів спорту, спартакіада серед студентів, які мешкають у гуртожитках НУБіП України з 8 видів спорту, змагання в ННІ, на факультетах з окремих видів спорту.

Наставники студентських груп та вихователі гуртожитків проводять із студентами лекції, бесіди, «круглі столи» щодо формування здорового способу життя. Майже у кожному гуртожитку студмістечка створені і успішно функціонують спортивні кімнати.

Для розвитку лідерських якостей, формування навичок організатора, керівника студенти можуть брати участь в діяльності структур Студентської організації НУБіП та студентських профспілок на рівнях студентської групи, курсу, гуртожитку, факультету, університету в ролі старости, голови студентської ради гуртожитку, профспілкового бюро, голови Студентської організації факультету, університету або в їхніх керівних органах за напрямками: навчальний, науковий, культурно-масовий, інформаційний, спортивно-масовий, соціально-побутовий.

Нині процес всебічного, гармонійного розвитку особистості студента має ряд проблем. Виховні можливості НУБіП України досить потужні, але використовуються не в повному обсязі, значний потенціал має колектив наставників студентських груп. Студенти завантажені навчальною роботою, змушені працювати,

мають мало вільного часу для участі у позааудиторній виховній роботі. Як зазначають науковці, виховна робота не має системного характеру. Потрібно підвищувати якість психолого-педагогічної підготовки, підбору наставників, вихователів, керівників студентських об'єднань, клубів, гуртків тощо.

Рекомендована література

1. Збірник сценаріїв культурно-виховних заходів. Вип. 1. Наук-метод. центр аграрної освіти. Київ, 2003. 66 с.

2. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. Москва : Просвещение, 1989. 96 с.

3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 94–104.

4. Організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти : метод. рекомендації / укл.: В.Д. Базилевич, М.І. Поночовний, Н.І. Косарева. Київ : ІЗМН. 1997. 28 с.

5. Суходольська Л.В., Фіцула М.М. Методика виховної роботи. Тернопіль. 1998.

6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 299–303.

7. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 356–372.

8. Шкільні свята та розваги : збірник сценаріїв. Тернопіль : СМП «Астон», 1999. 190 с.

Тема 4. Основні методи виховання у ЗВО

Дана тема є найбільш складною для сприймання та містить велику кількість матеріалу, який необхідно опрацювати. Вивчення навчального матеріалу передбачає оволодіння поняттями «метод виховання», «прийом виховання», «засіб виховання».

Після оволодіння понятійним апаратом наставники знайомляться з класифікацією методів виховання за В.А.

Сластьоніним. Автор поділяє методи виховання на чотири групи: методи формування свідомості особистості; методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності; методи стимулювання поведінки і діяльності вихованців; методи самовиховання.

Особливу увагу слід зосередити на характеристиці методів виховання, таких як: методи формування свідомості особистості (бесіда, лекція, дискусія, метод прикладу, навіювання, переконання та інші); методи формування досвіду поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, привчання, тренування, прогнозування, створення виховуючих ситуацій); методи стимулювання поведінки і діяльності (гра, змагання, заохочення, покарання); методи самовиховання (самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляція).

П Л А Н

1. Поняття про метод виховання. Класифікація методів виховання.
2. Характеристика методів формування свідомості особистості.
3. Характеристика методів формування досвіду поведінки.
4. Характеристика методів стимулювання діяльності і поведінки.
5. Методи самовиховання (самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляція).
6. Методи впливу на підсвідомість вихованця (педагогічно доцільна самопрезентація викладача).
7. Оптимальний вибір методів виховання.

1. Поняття про метод виховання. Класифікації методів виховання

Слово «метод» в перекладі з грецької мови означає шлях, спосіб. В педагогіці метод трактують як шлях або спосіб досягнення передбаченої виховної чи навчальної мети.

Метод виховання – це найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим виховним цілям.

Класифікація методів – це чітка система виховних впливів, інструментарій вихователя, за допомогою якого можна здійснювати формування особистості. В дидактиці є більше 10 класифікацій методів навчання. У процесі розвитку педагогічної науки з'являлись різні класифікації методів виховання.

У 50-х роках загальновизнаною була класифікація методів виховання, за якою виділяли три групи методів:

- Словесні (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад)
- Методи привчання, або практичні (тренування, доручення, гра, труд)
- Методи заохочення і покарання

У 60-х роках було створено нову систему методів виховання:

- Методи формування морального досвіду в поведінці і діяльності (привчання, організація суспільно корисної діяльності, гра, змагання)
- Методи формування моральної свідомості (бесіда, диспут, розповідь, лекція)
- Методи заохочення і покарання

У 70-х роках методи виховання поділяли на такі групи:

- Методи, які використовуються в процесі навчання (доповідь, лекція, розповідь, семінар, бесіда, дискусія, диспут)
- Методи виховання в процесі практичної діяльності (виробнича праця, самообслуговування, політична, спортивна, ігрова діяльність)
- Методи педагогічного стимулювання (перспектива, вимога, покарання, змагання)

Крім названих, є й інші класифікації методів виховання. Найбільш ефективною для реалізації мети виховання на сучасному етапі виявилась класифікація, розроблена В.А. Сластьоніним. Автор виділив 4 групи методів виховання.

В основі першої групи методів виховання (методи формування свідомості особистості) лежить слово педагога – найпопулярніший інструмент в педагогічній діяльності. Василь Олександрович Сухомлинський зазначав: «В руках педагога слово – такий самий могутній засіб як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках художника. Як без музичного інструменту немає музики, так без слова немає педагогіки».

Друга група – це методи формування досвіду поведінки. Логічний перехід від першої групи методів до другої – це перехід від слова до діла, до конкретної справи. Адже саме завдяки цій групі методів закріплюються знання, формуються уміння, навички і звичні форми поведінки.

Третя група – методи стимулювання діяльності і поведінки – є допоміжною до двох попередніх груп, оскільки методи цієї групи використовуються як стимули, що сприяють ефективному використанню методів двох попередніх груп.

Четверта група – методи самовиховання – спрямована на забезпечення студентів практичними уміннями і навичками самовиховання як найвищої форми виховання.

Методи виховання

Методи **формування свідомості особистості:**	Методи **формування досвіду поведінки:**	Методи **стимулювання діяльності і поведінки**	Методи **самовиховання**
Бесіда Лекція Дискусія Переконання Навіювання Приклад	Привчання Тренування Педагогічна вимога Громадська думка Прогнозування Виховуючі ситуації	Гра Змагання Заохочення Покарання	Самопізнання Самоусвідомлення Саморегуляція
слово	*діло*	*допоміжні*	

2. Характеристика методів формування свідомості особистості

Бесіда – найпопулярніший метод виховання. Бесіда повинна спонукати студентів до роздумів, пошуків, висновків і переконань. Бесіди поділяють на *групові* та *індивідуальні, прогнозуючі і непередбачувані* (бесіди експромтом). Особливу трудність для молодого викладача становлять індивідуальні бесіди. Часто вони проводяться у зв'язку з екстремальними ситуаціями і педагог діє експромтом. Ефективнішою буде запланована бесіда, до якої викладач підготувався.

Правила проведення індивідуальної бесіди:

1. не намагатися говорити лише самому;
2. стримувати себе, коли виникне бажання перервати розповідь студента;
3. виявляйте увагу до співбесідника, підкреслюйте свою зацікавленість;
4. спокійно реагуйте на висловлювання студента навіть тоді, коли з ним не погоджуєтесь;
5. стежте за основною думкою співбесідника, намагайтеся зрозуміти хід його думок.

Моделювання бесіди:

1 етап – мотиваційний, необхідно зацікавити студентів темою бесіди;

2 етап – викладач пропонує студентам матеріал для обговорення (випадок з життя, статтю, легенду тощо);

3 етап – діалог викладача і студентів;

4 етап – підведення підсумків, заключне слово педагога.

Лекція – це розгорнутий і організований у доступній формі систематичний виклад суті якоїсь проблеми. З виховною метою проводять навчальну лекцію, лекцію для учнів, батьків, колег. За допомогою методу лекції формують погляди і переконання студентів. Підготовка до лекції включає: формулювання теми, складання плану, вивчення літератури, написання конспекту, підготовка наочності.

Читаючи лекцію, можна використовувати різні методи логічного розгортання матеріалу (дедуктивний, індуктивний, проблемний, за аналогією, за контрастом, концентричний, ступінчастий, просторовий).

Різновидом лекції є повідомлення, яке часто буває інформаційно-популярного плану. Чи справило повідомлення вплив? Це можна встановити за такими ознаками. Якщо студенти бажають доповнити повідомлення фактами з власного досвіду, задають запитання, у студентів стан потрясіння – це говорить про позитивний результат. Вдалий виступ викладача залежить від його ораторської майстерності.

Дискусія. Ефективність виховання підвищується в результаті дискусійного підходу до розв'язання виховної проблеми, тому що колективна істина, яка з'являється в ході дискусії, перетворюється на переконання. За допомогою дискусії здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Переваги дискусії:

1. стимулює чітко формулювати свої думки;
2. вчить діалогічному спілкуванню, колективному розв'язанню проблеми;
3. сприяє активному засвоєнню знань;
4. допомагає виявити власну позицію, порівняти різні точки зору, обмінятись досвідом;
5. знання перетворюються на переконання.

Організація дискусії:

- Збір інформації з проблеми
- Число учасників – не більше 15 осіб
- Розташування людей колом або підковою
- Обговорення проблеми
- Підведення підсумків

Переконання – це вплив на розум і почуття людини чи групи, який охоплює раціональну і емоційну сторони, формує погляди.

Формуються переконання в процесі засвоєння студентами знань. Переконання поділяються на наукові, філософські, естетичні, політичні, моральні. Переконувати можна словом і ділом, за допомогою бесіди або конкретного прикладу.

Вимоги до методу переконання:

1. Слід враховувати вік студентів, їх індивідуальні особливості.
2. Переконання повинно включати не тільки загальні принципи, правила, а й конкретні факти і приклади.
3. Переконуючи інших, вихователь сам глибоко вірить у те, про що повідомляє, є авторитетом для студентів.
4. Відповідність інтелектуально-емоційного стану викладача і студента в момент їх взаємодії.

Навіювання (сугестія) – це психологічний вплив однієї особи на іншу чи на групу, розрахований на безперечне сприйняття слів, думок і волі. Основним засобом навіювання є слово. Несловесні фактори (жести, міміка) мають обмежені можливості.

Види навіювання:

- *Пряме педагогічне навіювання* це команда, наказ, настанова. Воно заключається в тому, що слово педагога зумовлює «виконавчу» поведінку студентів. Найчастіше воно використовується як заохочувальний засіб. Наприклад: «Ви повинні завжди бути чесними. Ви хороші студенти, і вчитися можете добре. Ви повірте у свої здібності, і легко здолаєте труднощі.» Іноді педагоги висловлюють незадоволення, навіюючи студентам відчуття неповноцінності. Наприклад: «Я бачу, що Ви вже не зможете виправитись. Ви, як завжди, впертий, і говорите тільки дурниці.»
- *Опосередковане педагогічне навіювання* також розраховане на безперечне прийняття інформації, але саме повідомлення подається не в наказовій формі, а у вигляді розповіді, опису чи натяку, які сприймаються студентами і впливають на їх поведінку.

Ефективність навіювання залежить від:

1. особливостей вихователя (вік, авторитет, зовнішній вигляд, привабливість, інтонація, міміка);

2. особливостей вихованців (вік, стать, критичність мислення);

Метод навіювання використовується здебільшого у вихованні дітей раннього віку. Молодші школярі легше піддаються навіюванню, ніж старші, дівчата – більше, ніж хлопці. Навіювання може здійснюватись як мовними засобами (слово, інтонація, паузи), так і позамовними (міміка, пантоміміка, жести, оточуюча обстановка). Ефективній реалізації методу сприяє використання художніх образів, музики.

Метод прикладу. Народна мудрість : «Один добрий приклад кращий, ніж сто слів». Переконувати людину можна на основі конкретного прикладу. Тому приклад є допоміжним до методу переконання. Мета застосування методу прикладу – добитися наслідування певних дій, яке посилюється самопереконанням і самонавіюванням.

Етапи наслідування: студент сприймає образ, у нього виникає бажання діяти так само; між прикладом і наслідуваними діями утворюється зв'язок; відбувається синтез наслідуваних і самостійних дій студента.

Приклади для наслідування поділяються на позитивні і негативні. Позитивні виховуючі приклади – це позитивні літературні герої, відомі люди сучасності, члени сім'ї, викладачі, друзі.

«Хорошому треба вчитись три роки, а поганому – однієї години досить» (Народна мудрість). Ця мудрість підкреслює думку про те, що вплив негативних прикладів дуже заразливий у процесі наслідування. Дію негативного прикладу порівнюють з хворобою, яка важко піддається лікуванню. Як протидіяти впливу негативного прикладу? Ізолювати студента від навколишнього середовища. Принизити авторитет прикладу, що негативно впливає. Відволікти вихованця, вивчити його мотивацію, передбачити поведінку. У

вихованні використовуються і негативні приклади (алкоголізм тощо).

3. Характеристика методів формування досвіду поведінки

Методи привчання і тренування. Досвід – це знання, уміння, навички, звички. Знання – це зафіксовані результати пізнавальної діяльності. Знання виражаються в поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях. Уміння – це використання своїх знань і навичок для досягнення мети. Навички – це такі дії, які виконуються при частковій автоматизації їх елементів.

З метою формування навичок використовують методи привчання і тренування – організацію планомірного і регулярного виконання студентами певних дій з метою їх перетворення на звичні форми суспільної поведінки. Одна з причин того, що студенти не користуються знаннями і навичками в сфері виховання у повсякденному житті – те, що знання і навички не підкріплюються звичкою. Перехід навички у звичку досягається систематичним повторенням її у певних умовах. Одним із засобів привчання до норм поведінки, вироблення звичок є режим дня. Звички, як і навички – це часткові автоматизовані дії. Проте, на відміну від навичок, вони не тільки створюють можливість виконання якоїсь дії, а й забезпечують сам факт її здійснення.

Педагогічна вимога – це метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює (чи припиняє і гальмує) ті чи інші дії людей, виявлення у них певних якостей. А.С. Макаренко вважав, що педагогічну вимогу варто поєднувати з повагою до вихованця.

Види педагогічних вимог:

- *Прямі педагогічні вимоги* висуваються рішучим тоном, що не визнає заперечень і в чіткому словесному формулюванні містять чітку, недвозначну вказівку відносно того, які дії і як повинні виконувати студенти.

- *Опосередковані педагогічні вимоги* відрізняються від прямих тим, що стимулом для зумовленої дії стає вже не стільки сама вимога, скільки спричинені нею психологічні фактори: переживання, інтереси, прагнення студентів.

Форми опосередкованих вимог: порада, прохання, довір'я, недовір'я, схвалення, натяк, осуд, погроза.

Громадська думка – це система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їх спільної діяльності і спілкування і виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності. Громадська думка виступає і як метод, і як результат виховання. Цей метод застосував А.С. Макаренко, який вважав, що сила виховного впливу громадської думки залежить від рівня її сформованості. Роль громадської думки важлива і в сучасному педагогічному процесі.

До громадської думки варто звертатись:

- При виборі старости групи, інших членів активу
- При заохоченні окремих членів колективу
- При покаранні окремих членів колективу

Слід враховувати, що на ефективність громадської думки впливає: мікросередовище, макросередовище, думка окремої особистості.

Прогнозування – це передбачення на перспективу, яке виражається в проектуванні, моделюванні, плануванні виховного впливу. Основа методу прогнозування – це методика перспективних ліній А.С. Макаренка. Перспективи поділяють на близькі (на завтрашній день), середні (кілька місяців), далекі (на майбутнє). До планування виховної роботи варто залучати самих студентів.

Метод створення виховуючих ситуації. Мета цього методу: щоб допомогти студентам розв'язувати проблемні життєві ситуації, треба створити виховуючі ситуації і вчити їх розв'язувати.

Виховуючі ситуації – це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування системи відповідних

ставлень. Приклади ситуацій: 1. Всі студенти йдуть дивитись фільм після занять. Один з чергових студентів захворів. Хто залишиться чергувати? 2. Студент дружить з дівчиною. Його дражнять одногрупники.

Виховуючою будь-яка ситуація стає тоді, коли набуває педагогічного спрямування. В процесі розв'язання виховуючих ситуацій у студентів формується здатність уявляти себе на місці іншої людини, приймати рішення, самостійно аналізувати й розв'язувати моральні проблеми. З виховною метою використовують різні вербальні ситуації (аналізують афоризми, приказки, розповіді, реальні події), конфліктні ситуації.

4. Характеристика методів стимулювання діяльності і поведінки

Гра – це один з видів діяльності людини, який полягає у відтворенні дій і відносин між людьми. А.С. Макаренко вважав, що «дитина повинна сама гратись, навіть тоді, коли вона робить серйозну справу».

Класифікації ігор:

- Ігри дозвілля (діти грають в них за власним бажанням)
- Ігри педагогічні (їх застосовують педагоги з метою вирішення навчально-виховних задач)

- творчі (сюжетно-рольові, конструкторські, драматизація, гра-жарт, гра-розіграш)

- ігри з встановленими правилами (рухомі, хороводні, спортивно-змагальні, настільні)

Педагогічні ігри:

- Дидактичні (в процесі навчання)
- Творчі педагогічні (в інших видах діяльності):

- тривала гра (на тривалий час зберігається уявна ситуація, сюжет і ролі)

- елементи гри (в діяльність дітей вводиться один із компонентів гри – роль або уявна ситуація)

- гра-творчість (роль педагога мінімальна, він тільки подає ідею)

Змагання – це метод стимулювання діяльності, який забезпечує відчуття товариської взаємодопомоги, облік і порівняння результатів спільної діяльності, заохочення її учасників.

Використовуючи метод змагання, ми сприяємо розвитку здібностей, нахилів, таланту студентів. У процесі змагання виникають *позитивні і негативні емоційні реакції*: захоплення визнанням і радість з приводу успіхів інших, відвертий скептицизм, байдужість, заздрість.

Позитивний вплив змагання. Змагання організовує і згуртовує студентів, вони переживають позитивні емоційні реакції. Негативний вплив – це розпад колективу через відсутність спільної боротьби за успіх, передачі досвіду, взаємодопомоги і співробітництва, «груповий егоїзм», негативні емоційні реакції.

Щоб змагання мало позитивний вплив:

- не слід нав’язувати студентам ідею змагання, варто дотримуватись демократичного підходу
- змагання повинно пронизувати всі види діяльності студентів
- студенти повинні брати участь у встановленні нагород для переможців, виробленні умов змагання
- результати змагання висвітлювати кожен день або поетапно
- студенти беруть участь в обговорення результатів змагання, виявленні переможців

Важливе значення мають мотиви, які спонукають студентів брати участь в змаганні. Якщо це прагнення за будь-яких обставин обігнати інших, до матеріальних заохочень, то вони можуть привести до нездорового суперництва, породити явище «групового егоїзму», коли невдача іншого викликає не бажання допомогти, а зловтіху, радість від пріоритетності своєї групи. На жаль, це явище часто зустрічається в практиці виховної роботи. Змагання можна проводити у вигляді конкурсу, КВК, веселих стартів.

Змагання можуть носити *індивідуальний* та *колективний* характер. Змагання з конкретних показників успішності студентів вважається недоцільним, бо успішність пов'язана з інтелектуальними можливостями кожного. Індивідуальні змагання – це предметні олімпіади, конкурси творів, малюнків, виставки «Умілі руки», спортивні змагання тощо. Колективні змагання – це праця бригадами, командні види спорту, колективні конкурси художньої самодіяльності. Підводячи підсумки, слід виділити і тих студентів, які відзначилися у змаганні, і тих, які не досягли успіху, але сумлінно брали в ньому участь. Це сприяє самовдосконаленню студентів.

Заохочення – це спосіб вираження суспільної позитивної оцінки поведінки і діяльності окремої особистості чи колективу.

Психологічний вплив заохочення полягає в тому, що учень відчуває задоволення, радість через те, що визнали, оцінили його старання, досягнення. Заохочення може пробуджувати віру в свої сили, викликати приплив енергії, гарний настрій, готовність до подальшої роботи.

Особливості заохочення.

Метод заохочення слід використовувати обережно, адже він не завжди впливає позитивно.

Важлива *об'єктивність* заохочення. Авторитет заохочення знижується, якщо студент його не заслужив. Не підкріплене справжніми успіхами заохочення негативно впливає і на заохочуваних, і на оточуючих – незаслужена похвала підриває довіру до вчителя. Необ'єктивне заохочення призводить до конфліктів.

Якщо заохочувати студента, який і так завжди в центрі уваги, він ставитиметься до заохочення байдуже. Студент, який звик бути непомітним, потребує схвалення.

Найпрестижнішим є *громадське визнання.* Тому заохочення має спиратись на громадську думку групи чи класу.

Потрібно забезпечити *гласність* заохочення. Наприклад, про результати змагання слід повідомляти поетапно за допомогою радіо, газети, зборів. Похвальні листи, грамоти, медалі вручають публічно, в святковій обстановці.

Важливо, щоб група сприйняла нагороду одного студента як нагороду всієї групи.

Слід враховувати вікові особливості реакції студентів, учнів на заохочення. Із зменшенням віку людини її потреба в заохоченні зростає.

Є різні способи заохочення:

Схвалення – виражається короткою реплікою, яка показує що студент поступає правильно. «Так», «молодець», «правильно».

Похвала – розгорнута оцінка з аналізом дій студента. «Ось бачиш, Олександре, ти постарався, і вчитись став ще краще».

Нагорода – значне заохочення за особливі досягнення – закінчення школи з відзнакою, першість у спортивному змаганні.

Доручення – цікаве за змістом, свідчить про довір'я викладача.

Подяка.

Премія.

Покарання – це вплив на особистість, який виражає осуд її дій і вчинків, що суперечать нормам суспільної поведінки.

Психологічний аспект покарання полягає в тому, що воно має викликати в студентів неприємні переживання, почуття сорому і вини. Повинно виникнути бажання не повторювати подібного. Лише справедливе покарання досягає мети. Покарання, яке принижує людську гідність, погіршує поведінку студента.

Види покарань:

Покарання-вправляння – погане чергування карається додатковим.

Покарання-обмеження – обмеження можливості брати участь в екскурсії.

Покарання-осуд – попередження, догана з визначенням певних строків виправлення.

Покарання-умовність – арешт у кабінеті Макаренка.

Покарання – зміна ставлення – для багатьох студентів особливо суворий тон викладача, суворий погляд вже є покаранням, так само як приємна посмішка може бути заохоченням.

Покарання добром. Форми покарання, які ґрунтуються на добродушності педагога і повазі до того, хто завинив, найбільше сприймають учні і студенти. Часто вони порушують дисципліну саме в улюблених викладачів тому, що їм подобається реакція, стиль покарання.

5. Методи самовиховання (самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляція)

Самовиховання – це систематична і послідовна усвідомлена діяльність, яка сприяє розвитку позитивних якостей особистості та подоланню негативних. Самовиховання починається в підлітковому віці. Підлітки прагнуть розібратися в своїх вчинках, хочуть бути схожими на дорослих, у них в цей період активно формується характер, напрацьовуються стійні звички в поведінці. Самовиховання – це найвищий етап виховного процесу. Однак досвід показує, що формування особистості проходить успішно за умови поєднання виховання й самовиховання. Часто студенти прагнуть виховати волю, поліпшити стан свого здоров'я. Вони керуються програмою самовиховання, яку часто записують в особистих щоденниках. Самовихованням займались багато видатних людей.

Основні прийоми самовиховання:

- самопереконання – це підбір аргументів і за їх допомогою переконання самого себе в правильності (чи неправильності) конкретного вчинку;
- самонавіювання використовується з метою подолання в собі страху, нерішучості, невпевненості в своїх силах;

- самопідбадьорювання використовується, коли людина розгубилася в складній ситуації, втратила віру у власні сили та можливості;
- самозаохочення корисне після подолання певних труднощів, виконання завдання;
- самоосуд;
- самопокарання;
- вправа;
- самопримус сприяє подоланню неорганізованості, небажання вчитись, лінощів;
- самоаналіз – це уміння проаналізувати та оцінити свій вчинок;
- «крок уперед» – щоденне планування своєї діяльності на на-ступний день;
- «оцінка прожитого дня» – щоденний аналіз прожитого дня;
- «правила поведінки» – контроль за дотриманням складених для себе правил поведінки.
- самозобов'язання – планування роботи над собою на певний період;
- самохарактеристика.

Самовиховання починається з самопізнання. *Самопізнання* – це вивчення себе, виявлення своїх позитивних якостей, можливостей і задатків, які людина може розвинути. Це визначення спрямованості особистості, темпераменту, характеру, здібностей, пам'яті і т.д. До *методів самопізнання* відносять: самоспостереження, самоаналіз, само-опитування, самоанкетування.

Самоусвідомлення – це усвідомлення людиною себе як особис-тості і свого місця в суспільній діяльності. Процесс самоусвідомлення відбувається через самоставлення, тобто самооцінку. *Методи самоусвідомлення:* оцінка різних видів діяльності, самотестування, рангування.

Саморегуляція – це вміння особистості керувати станом свого здоров'я, емоціями, почуттями, психічним станом, діями, вчинками, поведінкою. До *методів саморегуляції* відносять: самопідбадьорення, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, самоорганізація, самоосвіта, самопрограмування, самообмеження, самокорекція, самозаспо-коєння, самосхвалення, самозобов'язання.

6. Методи впливу на підсвідомість вихованця (педагогічно доцільна самопрезентація викладача)

Педагогічно доцільна самопрезентація – намагання вихователя вплинути на враження, що формується в студентів про нього. Як відомо, необхідною умовою ефективності виховання є авторитетність педагога для вихованців. Для формування авторитету викладач має так будувати спілкування з студентами, щоб викликати в них позитивне ставлення: довіру, симпатію і повагу. Таким чином, йдеться про самопрезентацію викладача у педагогічному спілкуванні з метою сформувати в студентів певне враження про себе.

Свідомо чи несвідомо кожен викладач прагне справити на студентів певне враження. Спостереження свідчать про існування як продуктивних, так і непродуктивних стратегій самопрезентації.

Деякі, наприклад, намагаються справити враження серйозної, суворої людини, інші орієнтуються на образ ділового, компетентного викладача, для якого головне – знання. Треті намагаються викликати в студентів симпатію і довіру, спілкуючись з ними на рівних, проявляючи поступливість і невимогливість.

Можна спостерігати наступні маніпулятивні стратегії самопрезентації, спрямовані на «купівлю» симпатії та визнання:

- підняття цінності студентів – їх позитивна оцінка (наприклад, у формі похвали);
- конформізм – демонстрування згоди з думками, поглядами і поведінкою студентів;

- позитивна самодемонстрація – показ себе у позитивному світлі (описування своїх здібностей, талантів) або своєї готовності на значні жертви заради студентів;
- негативна самодемонстрація – створення враження про власну слабкість і безпомічність з метою викликати жалість у студентів.
- Всі перераховані стратегії так чи інакше спрямовані на підвищення викладачем власної привабливості в очах студентів та здобуття контролю над їхньою поведінкою.

Якою ж має бути педагогічно доцільна самопрезентація викладача? Одразу необхідно зазначити, що універсальної, ефективної в усіх ситуаціях стратегії самопрезентації не існує. Викладач обов'язково повинен враховувати вікові особливості студентів, з якими спілкується. По-різному слід демонструвати себе у спілкуванні з першокурсниками, старшокурсниками, студентами-заочниками. Можна виділити лише найбільш загальні вимоги до самопрезентації викладача:

1) проявляти зацікавлене, доброзичливе, чуйне ставлення до студентів, готовність зрозуміти їх точку зору;

2) демонструвати ґрунтовні знання і професійну компетентність, цікаво викладати навчальний матеріал;

3) бути вимогливим і справедливим у стосунках з студентами. В основі педагогічного спілкування повинна лежати чітка, послідовна система вимог до вихованців, а не безформний підхід, який нерідко приховується за привабливими гаслами забезпечення особистісної свободи, простору для ініціативи і самореалізації особистості. Надмірна директивність, репресивність та регламентація у вихованні, як і вседозволеність, однаково завдають шкоди особистісному розвиткові студента, призводять до антисоціальної і агресивної поведінки, особливо у підлітковому і юнацькому віці;

4) підтримувати у спілкуванні з студентами оптимальну соціально-психологічну дистанцію. Надто велика дистанція

характерна для викладачів, спілкування яких має закритий, формальний характер. Вони взаємодіють з студентами виключно як виконавці соціальної ролі, приховують свої почуття за маскою офіційності, уникають близьких, відкритих, персоналізованих стосунків з вихованцями. Така позиція позбавляє як викладача, так і студентів спонтанності, свободи самовираження, перешкоджає формуванню взаємної довіри. Інші педагоги, навпаки, спілкуються на неформальній основі, відкрито, спонтанно проявляють власні почуття. Це сприяє формуванню між викладачем і студентами відвертості, взаємної симпатії і довіри. Разом з тим, у педагогічному спілкуванні навряд чи доцільна повна відмова від певної статусної субординації і рольової регламентації взаємостосунків викладача з студентами. Ігнорування соціальної дистанції, спілкування на виключно неформальній основі нерідко перешкоджає визнанню викладачем професійно-рольових обов'язків і призводить до не менш негативних наслідків, ніж формально-рольове спілкування. Мистецтво педагогічної взаємодії полягає в умінні викладача встановлювати у взаєминах з студентами оптимальну соціально-психологічну дистанцію, яка була б достатньою для підтримання дисципліни і, водночас, не перешкоджала виникненню взаєморозуміння та діалогу, без якого справжнє виховання неможливе.

7. Оптимальний вибір методів виховання

В практиці виховної роботи завжди стоїть задача не просто застосувати один з методів, а вибрати найкращий – оптимальний. Вибір форми і методу – це завжди пошук оптимального шляху виховання.

Оптимальним називається найбільш вигідний шлях, який дозволяє швидко і з розумними затратами енергії та засобів досягнути поставленої мети. Вибравши показники цих затрат в якості критеріїв оптимізації, можна порівняти між собою ефективність різних методів і форм виховання.

Розглянемо загальні причини (умови, фактори), що визначають вибір методів і форм виховання. В першу чергу повинні бути враховані наступні.

1. *Мета і завдання* виховання. Мета не тільки виправдовує методи, але й визначає їх. Методи виховання мають органічно пов'язуватись з метою, яка стоїть перед школою.

2. *Зміст* виховання. Потрібно мати на увазі, що одні і ті ж задачі можуть бути наповнені різним змістом.

3. Не можна використовувати один або кілька методів, як універсальні. Потрібно мати *систему методів.*

4. *Вікові особливості.* Одні й ті самі задачі вирішуються різними методами і формами в залежності від віку вихованців. Вік – це не просто кількість прожитих років. За ними придбаний соціальний досвід, рівень психологічних і моральних якостей.

5. *Рівень сформованості колективу.* По мірі розвитку колективних форм самоуправління методи педагогічного впливу не залишаються незмінними. Гнучкість управління – необхідна умова успішної співпраці вихователя і вихованців.

6. *Індивідуальні і особистісні особливості* вихованців. Загальні методи, загальні програми – це лише «канва» виховного впливу. Необхідне їх індивідуальне й особистісне корегування. Гуманний вихователь буде застосовувати такі методи і форми, які дають можливість кожній особистості розвинути свої здібності, зберегти свою індивідуальність, реалізувати особисте «Я».

7. *Умови* виховання. До них, крім згаданих вище – матеріальних, психофізіологічних, санітарно-гігієнічних, відносять і відношення, які складаються в колективі: клімат в колективі, стиль педагогічного керівництва і інші. Вибір методу залежить від умов, у яких здійснюється виховний вплив.

8. *Засоби* виховання. Методи виховання стають засобами, коли виступають компонентами виховного процесу. Крім методів існують й інші засоби виховання, з якими методи тісно пов'язані і застосовуються в поєднані.

9. *Рівень педагогічної кваліфікації*. Вихователь вибирає тільки ті методи, з якими він знайомий, якими володіє. Багато методів складні, потребують великої напруги сил, тому незацікавлені педагоги обходяться без них. Наслідок – низька ефективність виховання.

10. Потрібно, щоб *узгоджувались метод виховання і особистість вихователя.*

11. *Час* виховання. Коли часу мало, а цілі великі, застосовують «сильнодіючі» методи, в сприятливих умовах застосовують «пощадливі» методи виховання. Поділ методів на сильнодіючі і пощадливі умовний: перші пов'язані з покараннями і примусами, другі – це умовляння і поступове привчання. Єдиної точки зору відносно того, чи достатньо часу в студентів у вузі для формування стійких якостей особистості, немає. Деякі педагоги вважають, що часу недостатньо, а тому схиляються на користь сильнодіючих методів. Як би там не було, фактор часу залишається дуже важливим при проектуванні і виборі методів виховання.

12. *Очікувані наслідки*. Вибираючи форму та метод вихователь повинен бути впевнений в успіху. Для цього необхідно передбачити, до яких результатів приведе застосування певної форми та методу.

13.Загальний принцип вибору методів та форм виховання – *гуманізм* відношень педагога до вихованців. Вибір повинен бути підготовленим і мати реальні умови для здійснення. Не можна вибирати метод, який в даних умовах не можна застосовувати. Не можна ставити перспективи, які все рівно не досягнути.

14. Будь-яка розумна й підготовлена дія педагога повинна бути доведена до кінця, метод потребує *логічного завершення*. Виконувати це правило важливо тому, що тільки в цьому випадку у вихованців формуватиметься корисна звичка доводити діло до кінця, а вихователь закріплює свій авторитет організатора.

15. Вибір методу залежить від *стилю педагогічних відношень*. При товариських відношеннях буде діючим один метод, при відношеннях нейтральних або негативних приходиться вибирати інші шляхи взаємодії.

16. Проектуючи методи виховання, потрібно передбачити *психічний стан вихованців* в даний час, коли методи будуть застосовуватись. Це не завжди вирішувана задача, але загальний настрій, відношення вихованців до проектованих методів повинні бути враховані раніше.

Рекомендована література

1. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи психології і педагогіки : підруч. Харків : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С.190–199.

2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 104–288.

3. Організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти : метод. рекомендації / укл.: В.Д. Базилевич, М.І. Поночовний, Н.І. Косарева. Київ : ІЗМН. 1997. 28 с.

4. Педагогіка : навч. посіб. / В.М. Газузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. Вінниця : РВВВАТ «Віноблдрукарня». 2001. 200 с.

5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. вузов. В 2 кн. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 93–136.

6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 291–299.

7. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 330–355.

Тема 5. Основні напрями виховання студентської молоді

Тема має особливе значення, оскільки, вивчаючи її, наставники знайомляться з основними напрямами виховання, зміст яких вони будуть реалізовувати в своїй практичній діяльності. З цієї теми слід опанувати знання, що відображають зміст розумового

і морального, трудового й естетичного, фізичного та екологічного, статевого і правового, економічного і патріотичного, релігійного і превентивного та інших напрямів виховання.

Особливу увагу під час обговорення слід звернути на шляхи реалізації змісту основних напрямків виховання, а саме: виховання в процесі вивчення навчальних дисциплін, у позааудиторній виховній роботі, виховання студентів шляхом їх залучення до різних видів спільної діяльності, використання виховних впливів сім'ї та громадськості в реалізації напрямів виховної роботи.

П Л А Н

1. Поняття про зміст виховання.
2. Характеристика основних напрямів виховання студентської молоді. Моральне виховання студентів. Трудове виховання студентів. Економічне виховання студентів. Правове виховання студентів. Антинаркогенне виховання студентів. Екологічне виховання студентів. Естетичне виховання студентів. Гендерний аспект виховання. Фізичне виховання студентів. Підготовка студентів до сімейного життя. Розумове виховання студентів. Громадянське виховання. Патріотичне виховання студентів. Превентивне виховання студентів. Виховання здорового способу життя.

1. Поняття про зміст виховання

З давніх давен мислителів хвилювало питання про зміст виховання, тобто, складові частини виховного процесу. Виділяли три складові виховання: тілесне загартування, формування розумових та моральних якостей.

Аристотель, наприклад, вважав, що спочатку потрібно потурбуватись про тіло, а вже потім – про душу людини. Український філософ і педагог Григорій Савич Сковорода був упевнений, що рушійною силою людської діяльності є думка, тому перш за все потрібно розвивати розум людини. На другому місці – формування високих моральних якостей, виховання «серця» людини. Це виховання чесності, поміркованості, працелюбності,

стриманості, зневаги до житейських спокус, багатства, чинів, моди, лицемірства. На третьому місці – вихованні волі [3, С.62].

З розвитком суспільства кількість напрямів виховання збільшилась. Це пояснюється необхідністю різнобічного і гармонійного розвитку особистості. В психолого-педагогічній літературі зустрічаємо такі напрями виховання: розумове, моральне, статеве виховання і підготовка до сімейного життя, виховання свідомої дисципліни, почуття обов'язку і відповідальності, правове, превентивне, екологічне, трудове, економічне, профорієнтаційна робота, естетичне, фізичне, громадянське, патріотичне та виховання несприйнятливості до наркогенних речовин [12].

2. Характеристика основних напрямів виховання студентської молоді

За *концепцією національного виховання студентської молоді* [5] основними напрямами національно-виховної діяльності визначено: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, екологічне, естетичне, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Національно-патріотичне виховання: формування національної свідомості і відповідальності за долю України; виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті; культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та інше); виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Інтелектуально-духовне виховання: розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення; виховання потреби самостійно здобувати знання та готовності до застосування знань, умінь у практичній діяльності; реалізація особистісного життєвого вибору та побудова професійної кар'єри на основі здібностей і знань, умінь і навичок; виховання здатності формувати

та відстоювати власну позицію; формування особистісного світогляду як проекції узагальненого світосприймання.

Громадянсько-правове виховання: прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина; виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів України; виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством; формування політичної та правової культури особистості; залучення студентської молоді до участі у доброчинних акціях і розвитку волонтерського руху.

Моральне виховання: формування почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни; формування моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань; становлення етики міжетнічних відносин та культури міжнаціональних стосунків.

Екологічне виховання: формування основ глобального екологічного мислення та екологічної культури; оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування; виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство; виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

Естетичне виховання: розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності; формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях та кращих надбаннях світової культури; вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті.

Трудове виховання: формування особистості яка свідомо та творчо ставиться до праці в умовах ринкової економіки; формування почуття господаря та господарської відповідальності; розвиток умінь самостійно та ефективно працювати.

Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя: виховання відповідального ставлення до власного

здоров’я, здорового способу життя; формування знань і навичок фізичної культури в житті людини; забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів; фізичне, духовне та психічне загартування; формування потреби у безпечній поведінці, протидія та запобігання негативним звичкам, профілактика захворювань; створення умов для активного відпочинку студентів.

У *концепції виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України,* затвердженій вченою радою НАУ 26.05.2005 р. [4], описано такі напрями виховної роботи зі студентами: розумове, моральне, громадянське, національно-патріотичне, політичне, правове, трудове, екологічне, фізичне, естетико-художнє виховання.

Розумове виховання – забезпечує розвиток культури мислення, розумових та інтелектуальних здібностей студентів. Розумове виховання в університеті значною мірою реалізується в ході навчального процесу, а також шляхом проведення різноманітних науково-практичних конференцій, «круглих столів», семінарів, готуючись до яких студент самостійно працює над написанням доповіді, виступу, промови. У такий спосіб молодь розвиває навички науково-пошукової роботи, привчається до самостійного вирішення наукових проблем, застосовує різні підходи в інтерпретації дискусійних питань тощо. При кафедрах університету діють різноманітні гуртки, клуби, секції, де бажаючі мають змогу реалізувати свої наукові інтереси і запити, поглибити свій професійний рівень. Науковим клубом Студентської організації НУБіП України щорічно проводиться звітна науково-практична студентська конференція «Людина. Природа. Суспільство. Наука і техніка», за результатами якої видається збірник матеріалів з трьох напрямів досліджень: природничий, гуманітарний, технічний.

Моральне виховання – розвиток високої культури міжособистісних взаємин, формування гуманістичного світогляду, гуманного ставлення до людини, природи, переконань, що

проявляються в дотриманні визначених норм поведінки в усіх сферах життєдіяльності. Моральне виховання здійснюється через лекційні курси, через діяльність усіх служб, підрозділів, кураторів. Окрім того, моральне виховання пронизує усю систему позааудиторної роботи: урочиста посвята в студенти першокурсників; проведення днів відкритих дверей; святкування знаменних дат університету, факультетів, кафедр, організація вечорів, концертів, проведення «днів кафедри», діяльність органів студентського самоврядування; залучення студентів до участі в акціях гуманітарного спрямування.

Громадянське виховання передбачає формування у майбутніх фахівців-аграрників громадянськості як фундаментальної, інтегративної, духовно-моральної якості, світоглядно-психологічної характеристики особистості, яка включає моральний, політичний, юридичний, соціальний аспекти. Громадянськість формується під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих факторів – в процесі соціалізації. Цілеспрямоване формування громадянськості студентів здійснюється в процесі громадянського виховання. Основною метою громадянського виховання студентської молоді в НУБіП України є створення сприятливих умов для формування особистості студента як громадянина-патріота, громадянина-фахівця, громадянина-демократа.

Національно-патріотичне виховання спрямоване на розвиток у молодого покоління історичної пам’яті, виховання патріотичних почуттів, усвідомленої любові до України, почуття обов’язку та відповідальності за долю Батьківщини й готовність працювати на її благо, захищати та зміцнювати її міжнародний авторитет. Національне виховання здійснюється у навчальний і позанавчальний час: через лекційні курси, через роботу клубів за інтересами, гуртків; через організацію поїздок пам’ятними місцями, зустрічі з ветеранами праці і учасниками бойових дій; проведення наставниками організаційно-виховних годин, функціонування ННЦ

культурології, залучення студентів до роботи профспілок, громадських молодіжних організацій тощо.

Політичне виховання спрямоване на формування у студентської молоді політичної культури, що включає розвиток уявлення про механізм політичного процесу, способи досягнення політичної мети, знайомство із політичною діяльністю держави.

Політичне виховання здійснюється у процесі навчальних занять соціально-гуманітарного циклу, а також через усю систему позааудиторної роботи наукових гуртків, клубів, конференцій, через лекції, зустрічі з політиками тощо.

Відповідно до Положення «Про планування та облік навантаження науково-педагогічних працівників НАУ» та з метою допомоги деканатам факультетів, наставникам студентських груп, органам студентського самоврядування з питань організаційно-методичної, культурно-просвітницької роботи, виховання політичної культури студентської молоді за факультетами університету закріплено науково-педагогічних працівників центру соціально-політичних наук природничо-гуманітарного інституту.

Правове виховання – спрямоване на виховання правової культури студентської молоді та поваги прав і свобод людини і громадянина, розширення знань застосування на практиці законів держави. Воно здійснюється як під час навчального процесу так і через позааудиторну діяльність: роботу органів студентського самоврядування, проведення семінарів, конференцій. Важливим суб'єктом правового виховання є студентське самоврядування та молодіжні громадські організації, які функціонують як інститути політичної системи та громадянського суспільства.

Юридичний факультет НУБіП України сприяє наповненню конкретним змістом різноманітних форм виховання правової культури молоді, які втілюються відділом виховної роботи та студентських справ. При студентській організації юридичного факультету існує клуб правовиків, співробітники якого здійснюють просвітницьку роботу, спрямовану на ознайомлення

молоді університету із динамічними змінами українського законодавства, акцентують увагу на правовому статусі студента.

Трудове виховання передбачає формування творчої, активної, працелюбної особистості, яка володіє професійною майстерністю, розвиненими діловими якостями, відповідальністю, готовністю до життєдіяльності в умовах ринкових відносин. Трудове виховання пов'язане з навчальною діяльністю, з участю в роботі наукових гуртків, конференцій, із вивченням додаткових навчальних курсів, з участю у конкурсах студентських наукових робіт.

Екологічне виховання спрямоване на формування екологічної культури особистості, що регулює взаємовідносини людини та природи і орієнтує особистість на збереження і відновлення природи як середовища проживання всього живого. Здійснюється екологічне виховання через лекційні курси екологічної спрямованості та через виділення екологічного компонента у більшості навчальних дисциплін, а також через роботу студентського наукового клубу, гуртків, екскурсій, турпоїздки, походи, проведення природоохоронних заходів. Важливу роботу з екологічного виховання молоді здійснює Навчально-науковий інститут охорони природи та біотехнологій, який через залучення студентів різних факультетів організовує та проводить науково-практичні конференції, круглі столи, диспути на екологічну тематику.

Фізичне виховання – розвиток у студентів потреби здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості, протидія факторам, що негативно впливають на здоров'я колективу, вироблення вмінь самостійного використання методів і форм фізичної культури в трудовій діяльності та у відпочинку. Фізичне виховання реалізується в процесі всієї життєдіяльності університету: на заняттях з фізкультури, у роботі спеціальних медичних груп та груп лікувальної фізкультури, у

роботі спортивних секцій, клубів, у проведенні спортивних змагань, турнірів, зустрічей, турпоходів тощо.

Естетико–художнє виховання передбачає розвиток естетичних почуттів, смаків, поглядів, формування естетичного ставлення до дійсності, творчої активності студентської молоді. Здійснюється через лекції, що містять естетичні витоки, а також у процесі роботи гуртків, клубів за інтересами, студій, участі студентів у художній самодіяльності, відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва, а також естетичне оформлення приміщень, чистоту та порядок в університеті.

Фіцула М.М. у навчальному посібнику *«Педагогіка вищої школи»* [11] виділив наступні напрями виховання студентської молоді: моральне, трудове, економічне, правове, антинаркогенне, екологічне, естетичне, фізичне виховання студентів, підготовка студентів до сімейного життя та гендерний аспект виховання.

Моральне виховання – виховна діяльність вищого навчального закладу, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Трудове виховання – процес формування потреби в праці і сумлінного, творчого ставлення до неї, гордості за свою професію, високих моральних і професійних рис громадянина, працівника, фахівця, вироблення практичних умінь і навичок культури праці.

Економічне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, економічного мислення, умінь і навичок економічної діяльності, економічно значущих якостей особистості.

Правове виховання – виховна діяльність вищого навчального закладу, правоохоронних органів, спрямована на формування у студентів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки.

Антинаркогенне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин тими молодими людьми, яким вони притаманні.

Екологічне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентів екологічної культури.

Естетичне виховання – складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Фізичне виховання – система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і вмінь.

Гендерне (англ. *gender* – рід) виховання – цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних (партнерських) цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками статево толерантної поведінки.

У *концепції превентивного виховання дітей і молоді,* затвердженій Президією АПН України 25.02.1998 р. [6], зазначається: «*Превентивне* виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист».

Рекомендована література

6 Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / І.В. Сопівник, В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НАУ, 2007. 217 с.

7 Волкова Н.П. Педагогіка : посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 576 с.

8 Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 62–94.

9 Концепція виховної роботи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Затверджена вченою радою НАУ 26.05.2005 р. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи* / укладачі В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник, І.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. С. 10–19.

10 Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН 25.06.2009. Протокол № 7/2-4. *Журнал та методичні матеріали наставника студентської групи* / укладачі В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник, І.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НУБіП України. 2010. С. 5-9.

11 Концепція превентивного виховання дітей і молоді. Затверджена Президією АПН України 25.02.1998 р. *Робоча книга вихователя* / укладачі О.І. Тимчишин, В.І. Уруський. Випуск 1. Тернопіль : ТОІППО, 2000. С. 90-98.

12 Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укл. В.І. Рябченко, 2001. С. 66-73.

13 Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. вузов: В 2 кн. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 137–188.

14 Робоча книга вихователя / укладачі О.І. Тимчишин, В.І. Уруський. – Випуск 1. Тернопіль : ТОІППО, 2000. 300 с.

15 Сухомлинський В.О. Виховання у учнів любові і готовності до праці (узагальнення досвіду роботи Павлиської школи Кіровоградської області). Київ : Радянська школа, 1959. 46 с.

16 Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 240 – 291.

17 Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 264 – 229.

Тема 6. Методика роботи наставника студентської групи

Тема має особливе значення для молодих наставників студентських груп. Наставники знайомляться з історичною довідкою про наставництво, сучасними дослідженнями проблеми наставництва, нормативно-методичними матеріалами наставника студентської групи, положенням про наставника (куратора) студентської групи, його правами, обов'язками та відповідальністю, основними функціями та напрямами роботи наставника, видами планів з виховної роботи, методикою планування виховної роботи та вимогами до неї, наставництвом за кордоном.

Особливу увагу слід звернути на методику планування виховної роботи та вимоги до неї, ознайомити студентів з особливостями перспективного, календарного планів виховної роботи, плану-графіка, службового щоденника та плану проведення окремого виховного заходу (сценарію).

Положення про наставника студентської групи подано окремим додатком.

П Л А Н

1. Історична довідка про наставництво.
2. Сучасні дослідження проблеми наставництва.
3. Основні функції та напрями роботи наставника.
4. Види планів з виховної роботи. Методика планування виховної роботи та вимоги до неї.
5. Наставництво за кордоном.

1. Історична довідка про наставництво

Куратор (від латинського – піклуватись) це – опікун; особа, якій доручено загальний нагляд за якоюсь роботою; професор, який керує науковою підготовкою прикріплених до нього аспірантів.

Наставник – той, хто дає поради, навчає, порадник, учитель; досвідчений працівник, який шефствує над молодими робітниками.

Наставництво – це діяльність, що полягає в наданні допомоги порадами, навчанням.

Наставник студентської групи вищого навчального закладу – «це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом студентів групи, окремими студентами, їх батьками, організацію і проведення позааудиторної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання й виховання, самореалізації та розвитку вихованців, їх соціального захисту». Отже, куратор, наставник, класний керівник – слова із схожим значенням.

Розглядаючи наставництво як історичне явище, слід зазначити, що історія інституту класних керівників (наставників) починається з 1813 року, коли Міністерство народної освіти видало постанову про закріплення за учнями кімнатних наглядачів. Пізніше з'являється посада класного наглядача, класної дами, вихователя. Її обіймав вчитель, звільнений від уроків. У 1914 році ці посади було скасовано, а у 1935 році посаду класного наставника було поновлено як додаткову до основної учительської посади. Класного наставника призначали з числа викладачів, що мають у класі найбільшу кількість уроків. Класний наставник зобов'язаний уважно слідкувати за розвитком кожного учня, детально знати його здібності, успішність і нахили. Класні наставники виконували важливі соціально-педагогічні функції.

Завданням інституту наставників на початку 60-х років XX століття стала оптимізація навчально-виховної роботи у вузі. Доцільність існування інституту наставників підтвердилась практикою, так як він успішно функціонував протягом понад двох десятиліть. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що дослідженню проблеми наставництва приділялась значна увага. Разом з тим відсутність нормативного документа про вузівського

наставника, безсистемність у публікаціях, недостатня увага до наукового обґрунтування творчих знахідок значною мірою стримували розвиток наставництва у вузах. Разом із змінами в суспільному житті змінювалась і роль наставника: від початкової функції агітатора і керівника всіх сфер життєдіяльності студентської групи до помічника у розвитку студентського самоврядування.

В наш час наставництво вступає в новий етап свого розвитку, тому необхідно зміст наставницької діяльності привести у відповідність з вимогами сьогоднішнього дня. На жаль, така переорієнтація у вузах здійснюється повільно насамперед через відсутність науково-методичного забезпечення.

2. Сучасні дослідження проблеми наставництва

Аналіз літератури засвідчив наявність двох точок зору на проблему наставництва. Представники однієї з них вважають, що наставник не потрібен студентській групі, так як студентська молодь достатньо доросла і не потребує опіки. Так, Т.Н. Кухтевич пише, що є викладачі, які впевнені, що під впливом куратора у студентів виробляється пасивність до справ вузу, воно відбирає у викладача і без того дефіцитний час, система кураторства виглядає просто надуманою. Інші вважають, що студенти потребують педагогічного керівництва. Крім того, діяльність наставника полегшує адаптацію студентів до нових умов, сприяє швидкому гуртуванню студентської групи. Ряд дослідників проблеми наставництва свої висновки обґрунтовують думкою студентів.

Наприклад, Т.М. Куриленко опитала студентів педагогічного вузу. В результаті на запитання «Чи потрібен куратор академічній групі?» позитивно відповіли 80,74% студентів. Схожі результати отримав П.Г. Лузан, опитавши студентів сільськогосподарського вузу: за наставника висловились 73,9% студентів. За даними анкетних опитувань, проведених О.В. Соколовською, «за» наставника висловилась більшість опитаних (75%).

Щоб виявити ставлення до наставництва в НАУ, ми провели анкетування серед студентів різних курсів зооінженерного факультету і серед наставників студентських груп 1 курсу НАУ. На запитання «Чи потрібен наставник студентській групі?» «так» відповіли 73,9% студентів 1 курсу (1997 рік), 77,4% студентів 1 курсу (1998 рік), 73,7% (3 курс), 79% (4 курс), 66,25% (5 курс). «Проти» наставника висловились відповідно: 26,1%, 22,6%, 26,3%, 30%, 33,75%.

Аналіз показав, що більшість студентів (у середньому 72,25%) вважають, що наставник потрібен студентській групі. Результати анкетування також показують спад потреби у наставництві в залежності від курсу. Так, студенти 1, 2 та 3 курсів потребують наставника сильніше, ніж студенти старших курсів. З чим це пов'язано? Студентам 1 курсу НАУ важко без сторонньої допомоги адаптуватись до нових умов навчання у вузі, так як лише 25,15% з них закінчили технікуми та училища, а більшість студентів 1 курсу (74,85%) – випускники загальноосвітніх шкіл (1998 рік). Якщо взяти до уваги те, що серед студентів 1 курсу НАУ – 82% (1998) – представники сільської молоді, яким потрібно пристосуватись не тільки до умов навчання у вузі, а й до життя у незнайомому місті, можна зрозуміти їх потребу у наставниках.

Варто врахувати й те, що студентська група за час свого існування іноді має двох наставників. На 1 курсі за групою закріпляють наставника, який працює з нею до закінчення 2 курсу. Після 2 курсу студентів розділяють за спеціалізаціями, з 5 звичайних груп виходить 6 спеціалізованих. За кожною спеціалізованою групою закріпляють нового наставника – викладача провідної кафедри. Основним стає інтерес до спеціальної підготовки, дещо знижується активність академічної групи, зменшується потреба у наставництві. У цей період знижується і рівень згуртованості групи, руйнується стара й починає формуватись нова система міжособистісних взаємин.

Отже, однією з причин спаду згуртованості є зміна складу групи внаслідок розподілу студентів на групи за спеціалізаціями. Є кілька шляхів, за допомогою яких можна запобігти спаду згуртованості групи, руйнуванню структури міжособистісних взаємин. Якщо при комплектуванні груп 1 курсу враховувати, у якій спеціалізованій групі будуть навчатися студенти після 2 курсу, то рівень згуртованості значно не знизиться, так як структура міжособистісних взаємин залишиться майже без змін. У цьому випадку новому наставникові слід продовжувати роботу з гуртування групи, використовуючи важливий фактор інтеграції студентів – інтерес до спеціалізації. Якщо ж перший шлях не вдалося реалізувати, то на початку 3 курсу слід активізувати діяльність наставника, викладачів, органів студентського самоврядування щодо гуртування групи. І тут діяльність викладача-наставника є не менш важливою і потрібною ніж на 1 курсі. Використавши новий фактор – інтерес до спеціалізації – наставник може згуртувати новостворену групу і, будучи спеціалістом у цій галузі, стати науковим наставником студентів своєї групи. Необхідно виявити неформальних лідерів, обрати офіційний актив, виявити структуру міжособистісних взаємин та розпочати роботу з її оптимізації, активізувати роботу студентського самоврядування.

Гуртуванню групи у цей період заважають ще й такі причини: на старших курсах основне місце у навчальному процесі займає індивідуальна робота викладача і студента, що призводить до роз'єднання студентів. Крім того, у цей час деякі студенти заводять власні сім'ї, працюють або починають шукати роботу тощо.

Опитавши наставників 1 курсу НАУ (65 чоловік), ми виявили, що 88% з них вважають, що у студентів є потреба мати наставника, на думку решти (11%) студенти вже дорослі люди і самі можуть вирішити всі свої проблеми. На запитання «Чи відчуваєте ви, що потрібні групі? Чи звертаються до вас студенти за допомогою, порадою?» 94% наставників відповіли позитивно.

Вивчення діяльності наставників показало, що не всі наставники працюють зі своїми групами. Виховну роботу ведуть викладачі, які не байдужі до проблем молоді, відповідальні й дисципліновані. З іншого боку, не всі студенти зацікавлені у співпраці з куратором, що значно зменшує виховний ефект. Одним із шляхів подолання цієї невідповідності є зацікавлення студентів співпрацею з наставником. Слід зробити так, щоб студенти звертались до наставника: задавали запитання, просили допомоги. Адже той, хто нав'язливо виховує студентів, досягне гірших результатів, ніж той, хто їх зацікавив.

На сучасному етапі діяльність наставника не повинна зводитися тільки до функцій управління. Його авторитет визначається особистими рисами: знаннями, життєвим досвідом, громадянською позицією, людською привабливістю. Спосіб спілкування наставника із студентами передбачає почуття такту, здібність проникати в духовний світ іншої людини, співчувати їй тощо. Все це говорить про необхідність підготовки наставника з питань людинознавства, вимагає від нього глибоких знань в галузі педагогіки, психології, соціології, розуміння студентства як особливої соціально-демографічної групи. Сьогоднішній наставник має перш за все бути психологом, а також керівником та організатором діяльності групи.

Важливою є проблема наставництва в системі професійно-технічної освіти. Н.Г. Ничкало до умов успішної роботи наставників відносить і такі: знання учнями досягнень та життєвого шляху наставників; спільна праця наставника з учнями; систематичне спілкування учнів з наставником в період виробничої практики та в позаурочний час та інші. Формуючи учнівські колективи ПТУ, слід враховувати їх специфічні риси. До таких рис В.І. Стахневич відносить: склад учнівських груп, який формується з учнів міста і села; поєднання навчання з виробничою працею; вагомий вплив на формування колективу майстра виробничого навчання та інші.

Приємно констатувати, що у вищих навчальних закладах України вже є досвід відродження наставництва. Так, у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури питання про необхідність відновлення системи виховної роботи із студентами було розглянуто у 1995 році. Керівництво академії розуміло, що в нових умовах виховна робота не може проводитись за допомогою старих організаційних форм, що базуються на громадських засадах, тим паче на примусовості. Професори та доценти сьогодні не згодні працювати безкоштовно, як за старих часів, так як більшість з них змушена шукати додаткові кошти для існування. Було вирішено: тим, хто проводить виховну роботу, додатково сплачувати до посадового окладу певну суму за рахунок позабюджетних коштів. У Черкаському інженерно-технічному інституті проблемі виховання також приділяється значна увага. Тут запроваджені оплачувані посади заступників деканів з виховної роботи. На виховну роботу кожному куратору відведено 200 годин із загального навчального навантаження за рахунок другої половини дня, заступникам деканів з виховної роботи – 300 годин.

У Національному аграрному університеті (НАУ) також планується найближчим часом впровадження оплачуваних посад заступників деканів з виховної роботи, а поки що їм відведено по 240 годин на організаційно-виховну роботу, наставникам студентських груп – по 139 годин. Останнім часом в НАУ з'явилась посада проректора з виховної роботи та студентських справ, що сприяє активізації виховної роботи у вузі.

Особливо важливою є діяльність наставника 1 курсу, коли студенти пристосовуються до нових умов вузу. Студентські роки – важливий етап у житті молодої людини, коли вирішуються задачі вибору життєвого шляху, професійного і соціального самовизначення. Вирішення цих задач різко ускладнюється у ситуації зміни соціальних умов, відсутності звичних критеріїв, особливо останнім часом, коли змінюється стиль життя і система цінностей.

У психології під адаптацією розуміють не тільки пристосування студента до нового навколишнього середовища групи, курсу, вузу, а й його активну позитивну діяльність у цьому середовищі. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу ми дійшли висновку, що протікання процесу адаптації певною мірою пов'язане з гуртуванням студентської групи. Якщо адаптація педагогічно керована, у студентській групі швидше формується структура міжособистісних взаємин, створюються умови для міжособистісного спілкування, формується позитивний психологічний клімат, починає працювати студентське самоврядування. Ці фактори позитивно впливають на гуртування групи.

Ліквідувати умови, які породжують труднощі адаптації (наприклад, високий науковий рівень викладання у вузі) неможливо і недоцільно. Потрібно зробити гнучким сам підхід до управління навчально-виховним процесом, здійснювати заходи, які допомагають студентам навчитись самостійно управляти своєю навчальною діяльністю. До таких заходів відносяться: роз'яснення психологічних труднощів навчання на 1 курсі, ознайомлення з прийомами навчальної діяльності (вмінням користуватись каталогами, складати конспекти і реферати, виділяти головне в навчальному матеріалі, працювати з підручниками і першоджерелами, користуватись іноземною літературою та довідковими посібниками). Оволодіти прийомами навчальної діяльності повинен кожен студент, а допоможуть йому у цьому наставник і викладачі.

Існує досвід прискорення адаптації шляхом об'єднання діяльності групи психологічного тренінгу і підлітково-молодіжного клубу. За такого підходу використовуються групові методи: ігри, які розвивають вербальну активність; ігри і завдання, які формують узгодженість дій і розвивають невербальні засоби спілкування; тематичні обговорення і дискусії; завдання, які допомагають стабілізувати самооцінку; різні види драматизації. Прискоренню

адаптації, на нашу думку, сприятимуть заняття у групах тренінгу спілкування. На заняттях студенти програють ситуації, які зустрічаються у навчально-виховному процесі вузу і можуть викликати труднощі.

3. Основні функції та напрями роботи наставника

Успіх педагогічної діяльності в значній мірі залежить від особистісних якостей вихователя. Спостереження за роботою наставників, анкетування студентів дозволяють назвати деякі вимоги до його особистості.

Це перш за все, людяність вихователя, його доброзичливе ставлення до студентів, чутливість, здатність розуміти дії, вчинки студентів, допомагати в тяжкі хвилини життя, не допускати гримання, зневажання, образи, грубості. Він повинен давати студентам простір для виявлення ініціативи, активності; не зловживати довірою студентів, не поділяти їх на «любимих» і «нелюбимих» та ін. Наставник повинен слідкувати за своєю зовнішністю, одягом, бути захопленим своєю роботою, добре знати свій предмет, уміти викладати його. Крім цього, студенти дуже цінують дотепність, гумор викладача, уміння дотримувати свого слова, добре ставлення до колег.

Дослідники проблеми наставництва описали такі *функції наставника:* організаторську, соціальну, виховну, діагностичну, координаційну, стимулюючу, планування та контролюючу.

Організаторська функція. Наставник організує пізнавальну, трудову, спортивну, ігрову, естетичну, ціннісно-орієнтаційну діяльність студентів та дозвілля, сприяє вільному спілкуванню, згуртуванню колективу, розвитку студентського самоврядування. Ця функція вимагає визначення разом з студентами цілей різних видів діяльності і планування шляхів їх здійснення.

Соціальна функція вимагає створення умов для розвитку внутрішнього потенціалу студента: захист його, допомога у різних напрямах, включення в систему соціальних зв’язків, взаємодія з

сім'єю, викладачами з метою створення оптимальних умов для формування індивідуальності.

Виховна функція передбачає допомогу студенту в його ціннісно-орієнтаційному становленні, коли студент визначає критерії добра і зла, робить вибір у моральних ситуаціях, коли відбувається його духовний розвиток.

Діагностична функція орієнтує роботу наставника на виявлення змін рівня вихованості студента що вимагає вивчення особистості, пошуку причин неефективності впливу тих чи інших методів, щоб забезпечити постійне удосконалення виховного процесу. Отже, діагностична функція пов'язана з контролем і коректуванням діяльності студента.

Ряд авторів з метою допомогти наставникам у їх роботі розробили *напрями виховної діяльності наставника* студентської групи. Так, Т.М. Куриленко виділяє такі основні напрямки виховної роботи наставника в залежності від курсу, на якому навчаються студенти.

На 1 курсі наставник бере участь у створенні колективу групи, у становленні системи студентського самоврядування, допомагає першокурсникам адаптуватись до нових умов навчання у вузі.

На 2 курсі він продовжує гуртувати групу, допомагає кожному студенту включитись у процес самоосвіти і самовиховання.

Завданнями наставника 3 курсу є виховання у студентів професійно значимих якостей особистості, включення всіх студентів у різноманітні види професійної діяльності.

На випускному курсі наставник визначає рівень розвитку професійно значимих якостей особистості та допомагає студентам під час практики адаптуватись до умов майбутньої діяльності.

До *напрямів діяльності наставника* відносять також:

1. Щоб максимально сприяти розвитку особистості студента, необхідно його добре знати: де він живе, склад сім'ї, її культурний рівень, матеріальний стан, професію батьків, характер взаємовідносин в сім'ї, режим, дозвілля студента, участь у

домашній праці; з ким спілкується, які найбільш важливі події в житті, стан здоров'я; загальний розвиток (культура мови, кругозір, інтереси та ін.), ставлення до навчання, фізичної праці; здібності, моральні, вольові якості, особливості темпераменту та ін. Особливо важливо вивчати провідні мотиви діяльності, моральні цінності та орієнтації, ставлення до самого себе, положення студента (в мікрогрупі, колективі).

2. Наступний напрям діяльності наставника – згуртування студентського колективу, який сприяв би всебічному розвитку особистості студента, певному комфорту його спілкування. У цьому напрямі важлива допомога наставника в організації студентського самоврядування, діяльності різноманітних студентських об'єднань, спілок тощо.

3. У визначенні змісту роботи з виховання студентів наставник керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права людини, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та іншими законодавчими і нормативно-правовими актами України і спрямовує свою роботу:

− на виховання громадянина України, який з повагою ставиться до Конституції України, її державних символів, має почуття власної гідності, свідоме ставлення до обов'язків, прав і свобод людини, відповідальність перед законом за свої дії;

− реалізацію прав студентів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;

− виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;

− виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я студентів;

− духовно-моральне виховання, яке спирається на загальнолюдські цінності. Саме з цих позицій наставник має здійснювати формування культури поведінки, виховання позитивних рис характеру: доброти, чуйності, милосердя, чесності, людської гідності, терпимості до інших, любов і повагу до своїх батьків.

4. Види планів з виховної роботи. Методика планування виховної роботи та вимоги до неї

Планування значною мірою визначає результати та ефективність роботи наставника, тому що воно дозволяє упорядковувати педагогічну виховну діяльність, забезпечуючи її систематичність і наступність.

Види планів:

- *Перспективний* план – розрахований на значний термін часу, містить перелік найважливіших заходів з основних напрямків роботи, термін їх проведення, відповідальних за виконання. Наприклад, річний план роботи університету, технікуму.
- *Календарний* план – розробляється на місяць, чверть, семестр; містить заходи та конкретний термін їх проведення; містить графу «відмітка про виконання». Наприклад, план виховної роботи з групою на семестр чи навчальний рік.
- *План-графік* – це різновид календарного плану, який передбачає почергове виконання якоїсь роботи. Наприклад, графік чергування студентів у гуртожитку.
- *Службовий щоденник* – детальний план у вигляді календарика чи блокнота, де наставник робить записи кожен день (заходи, зустрічі, телефонні дзвінки, доручення).
- *Сценарій* – це план проведення окремого виховного заходу.

Вимоги до планування виховної роботи:

1. Чітке визначення мети.

2. Орієнтація на реалізацію потреб, інтересів студентів, їх розвиток, що передбачає врахування пропозицій студентів.

3. Відображення в плані основних подій в державі.

4. Передбачення різних видів діяльності, розвиток активності та творчості студентів.

5. Орієнтація на різнобічність змісту, форм і методів, спрямованих на розвиток інтересів, здібностей студентів.

6. Передбачення умов для вибору студентами різних видів діяльності.

7. Забезпечення наступності у змісті, формах діяльності, виключення дублювання, врахування попереднього досвіду, бачення перспективи.

8. Конкретність, реальність, обґрунтованість роботи, яка виконується, що передбачає врахування особливостей студентського і педагогічного колективів, рівнів їх розвитку, традицій та ін.

9. Врахування таких джерел для складання плану:

− матеріали рекомендацій педагогічних і методичних досліджень з питань роботи наставника;

− передового досвіду наставників;

− можливостей навчального закладу, батьків, громадськості, підприємств, культурних закладів;

− традиційні свята навчального року;

− традиції навчального закладу, студентського колективу;

− події, факти, пов’язані з життям країни, міста, села;

− події, дати, пов’язані з життям видатних людей;

− загальноуніверситетські плани з виховної роботи;

− попередні плани наставника.

10. Реальність плану.

11. Врахування рівня розвитку та можливостей колективу.

12. Врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.

13. Забезпечення різнобічного розвитку студентів за рахунок включення до плану виховних заходів з різних напрямків виховання.

6. Наставництво за кордоном

Для нашого дослідження суттєвим є питання організації діяльності класних керівників і кураторів за кордоном. Як вказує М.Ю. Красовицький, у школах США після 4–5 класу, тобто з 11–12 років, класного керівництва фактично немає. За класом закріплений вчитель, який відмічає відвідування уроків, але він не виконує тієї ролі, до якої звикли учні наших шкіл [85]. Організація діяльності наставника (або тьютора) в університетах США має свою специфіку і відрізняється від нашої. По-перше, в університетах США немає постійної студентської групи, по-друге, за куратором закріплені студенти різних курсів. Працює також служба кураторів. Викладач може керувати як кількома студентами, так і кількома десятками студентів за власним бажанням і з урахуванням навантаження.

Американський куратор має кілька основних обов'язків. У нього повинен бути зошит з інформацією і основними напрямками роботи по кожному студенту. Куратор знає вимоги викладачів до екзамену або тестування, цю інформацію він повідомляє підопічним студентам. Куратор знайомиться із студентами ще до їх вступу у вуз, організовує екскурсію по університету, допомагає вибрати предмети для вивчення. Крім служби кураторів, в університеті є служба підтримки, у якій працюють різні спеціалісти: юрист, психолог, сексопатолог. Куратору у виховній роботі допомагають студентські братства.

Рекомендована література

1. Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі: навч-метод. посіб. / І.В. Сопівник, В.П. Лисенко, Р.В. Сопівник. Київ : Видавничий центр НАУ, 2007. 217 с.

2. Грабовська Т.О. Виховний процес та педагогічна діагностика. Рівне. 1999. 61 с.

3. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.

4. Жалдак Л.М. Педагогічна діяльність наставника як одна з основних умов гуртування студентської групи. *Науковий вісник Національного аграрного університету.* Київ. 1999. Вип. № 19. С. 293–296.

5. Жалдак Л.М. Роль наставника на першому етапі гуртування студентської групи. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки.* Ніжин. 1998. С. 174–177.

6. Жалдак Л.М. Управління гуртуванням студентської групи. *Освіта і управління*. 1999. Том 3. № 3. С. 99–102.

7. Журнал та основні нормативно-правові і організаційно-методичні матеріали наставника студентської групи. Видання 3, перероб. і доп. / укл. В.І. Рябченко. 2001.

8. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укл. В.І. Рябченко. 2001. 220 с.

9. Організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу освіти : метод. рекомендації / укл.: В.Д. Базилевич, М.І. Поночовний, Н.І. Косарева. Київ : ІЗМН. 1997. 28 с.

10. Проблеми вдосконалення виховної роботи у вищій школі в сучасних умовах : тези доповідей на Всеукр. науково-метод. конф. 16–18 грудня 1998 р. / за ред. В.І. Большакова. Дніпропетровськ : ПДАБтаА, 1998. 88 с.

Тема 7. Методика формування студентського колективу

Тема передбачає оволодіння наставниками знаннями щодо ознак, структури та етапів розвитку студентського колективу. Необхідно наголосити на тому, що формування колективу студентської групи слід здійснювати не тільки в позааудиторній виховній роботі, а й у навчально-виховному процесі. З цією метою варто включати студентів у різні види спільної діяльності – навчальну, трудову, громадську.

Наставники оволодівають змістом наступних питань – проблема формування колективу в психолого-педагогічних дослідженнях; поняття «група», «колектив», «гурт», «спільнота»; ознаки колективу; типи та функції колективу; стадії розвитку колективу; методика перспективних ліній та принцип паралельної дії А.С. Макаренка; міжособистісні взаємини в колективі; сучасний погляд на принцип виховання особистості в колективі і через колектив; шляхи гуртування колективу; причини спадів згуртованості колективу та способи боротьби з ними.

П Л А Н

1. Проблема формування колективу в психолого-педагогічних дослідженнях.
2. Поняття «група», «колектив», «гурт», «спільнота».
3. Ознаки колективу.
4. Типи та функції колективу.
5. Стадії розвитку колективу.
6. Методика перспективних ліній та принцип паралельної дії А.С. Макаренка.
7. Міжособистісні взаємини в колективі.
8. Сучасний погляд на принцип виховання особистості в колективі і через колектив.
9. Шляхи гуртування колективу.

1. Проблема формування колективу в психолого-педагогічних дослідженнях

Педагоги стверджують, що рівень розвитку суспільства визначається його ставленням до окремої особистості, яке проявляється у системі виховання. Виховання протягом усієї історії людства відігравало у суспільстві вагому роль, хоч його цілі змінювались відповідно до історичних періодів та особливостей певних країн. Проблему виховання особистості в колективі засобами впливу на неї групи досліджували багато вчених: *А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Є.І. Синиця, О.В. Киричук, М.Ю. Красовицький, І.К. Матюша* та інші. Вони аналізували її через призму виконання

системою виховання соціального замовлення. А воно в Україні довгий час зводилось до формування слухняного виконавця. Регулювання поведінки окремої особистості здійснювалось переважно через організації, колективи. Після розпаду тоталітарної системи спостерігається зменшення сили дії механізмів соціального регулювання на поведінку особистості. Внутрішні ж якості багатьох людей при такому низькому статусі особистості виявились недостатньо розвиненими для виконання ролі регулятора. Це призвело до того, що на сучасному етапі розвитку суспільства існує суперечність: з одного боку, спостерігається тенденція до зменшення регламентації прояву особистості та недостатня готовність молоді до використання отриманої свободи для свого соціально-психологічного розвитку, з іншого.

А тому для виховання особистості важливим є вирішення однієї з актуальних проблем сучасності – взаємовідносин колективу і особистості, над якою працюють психологи, педагоги, філософи, лікарі.

Вітчизняна педагогіка протягом тривалого періоду орієнтувалась на принцип виховання особистості в колективі і через колектив. Сьогодні цей принцип значною мірою переосмислюється. Окремі вчені вдаються до крайнощів: від абсолютизації ролі колективу перейшли до її повного заперечення. Наша позиція полягає в наступному: колектив викладачів і колектив студентів можуть і повинні бути важливими факторами регулювання розвитку і поведінки особистості. Така позиція визначається ще й тим, що в сучасному світі та в прогнозах на майбутнє роль групи буде зростати у різних сферах суспільного життя. Про це наголошував заступник генерального директора ЮНЕСКО Р.Р. Сінгх, у якості важливої характеристики особистості близького майбутнього він виділяє здатність до групової роботи. Як на навчальному, так і на робочому місці найвищий пріоритет відводиться груповій діяльності, у якій більш ефективне поєднання індивідуальних навичок, ніж їх сума.

Нехтуючи проблемами виховання молоді у вищій професійній школі, педагогічні працівники ігнорують такий важливий фактор формування особистості студента, як вплив колективу. А це призводить до того, що відбуваються певні зміни у його світогляді, ціннісних орієнтаціях. Педагогів насторожує те, що рисами характеру молодих людей стають не властиві українському менталітету індивідуалізм, бездуховність. Українські педагоги *І.К. Матюша, М.Ю. Красовицький, О.Л. Кірдан, Г.О. Балл* та інші схиляються до думки про необхідність інтенсифікації виховного впливу на особистість. Свою позицію вони обґрунтовують тим, що у вихованні особистості не може бути повної, абсолютної свободи. Людина живе серед людей і її бажання так чи інакше співвідносяться з їх цілями, цінностями та нормами. На це необхідно зважати, тому певних обмежень не уникнути. Педагогічна наука має встановити ці обмеження і вони повинні бути максимально широкими. Адже засадами системи виховання в нових умовах мають бути повага до особистості з її позитивними рисами, опора на самовиховання, надання вихованцю необхідної психолого-педагогічної допомоги.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що важливим фактором впливу на розвиток особистості є мікросередовище. Саме в малих групах відбувається реальний вплив на виховання особистості, створюється мікроклімат, який визначає комфорт чи дискомфорт у стосунках, формуються позитивні чи негативні риси характеру, ідеали, цінності й норми поведінки. Таким виховним мікросередовищем для студентів є студентська група.

Численні наукові публікації з педагогіки та психології 60–80-х років вказують на те, що інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених до проблем формування колективу та гуртування малої групи був значним. Ці проблеми розробляли працівники кількох лабораторій: *«Колектив і особистість»* (м. Київ) – В.М. Галузинський, О.В. Киричук, М.Ю. Красовицький, М.Ф. Чернобаєва

та інші, керівник – О.В. Киричук; *«Психологічні дослідження особистості в колективі»* (м. Москва) – В.В. Абраменкова, А.В. Петровський, В.А. Петровський, В.В. Шпалинський, Ю.В. Янотовська та інші, керівник – А.В. Петровський; *«Колектив і особистість»* (м. Москва) – Г.М. Казакіна, А.Т. Куракін, А.В. Мудрик, Л.І. Новікова та інші, керівник – Л.І. Новікова та ще ряд лабораторій. Результати аналізу сучасної наукової літератури свідчать, що психолого-педагогічні дослідження обходять проблему гуртування малої групи.

Наголошуючи на визначному внескові дослідників проблеми гуртування у розвиток теорії колективу, її не можна розглядати як завершену, тому що, по-перше, змінилась роль колективу в суспільстві; по-друге – дана теорія створювалась у певний історичний період і, безумовно, несе на собі відбиток тогочасної ідеологічної системи, тому й вимагає певного переосмислення; по-третє, в наш час відбувається процес наростання соціальної, інтелектуальної диференціації, посилення конкуренції в студентському середовищі, що не сприяє гуртуванню. Наголошене вимагає дослідження феномену згуртованості студентського колективу в нових умовах.

2. Поняття «група», «колектив», «гурт», «спільнота»

Дослідник груп і колективів, який намагається розібратись у цих соціально-психологічних явищах, натрапляє на різноманітність точок зору і неоднозначність трактування термінів. Тому перед тим, як заглибитись у розгляд самих теорій, зупинимося на визначеннях і походженні двох основних термінів – «група» і «колектив».

Слово «група» з’явилось раніше, ніж «колектив», і за своєю етимологією, за дослідженням О.І. Донцова, пов’язане з двома коренями: «вузол» і «коло». Розглянувши процес утворення слова «група», він вказує, що у 17 столітті термін *«група»* (з італійської *«groppo»*) використовувався художниками для позначення способу компонування фігур, за якого вони створюють цілісне

враження. У 18 столітті слово «група» починає вживатись як назва людських спільнот, члени яких володіють якоюсь загальною ознакою. З розвитком соціальної психології група стала предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень. Психологи визначають *малу соціальну групу* як кількісно невелику спільноту, де люди об'єднані спільною діяльністю, безпосередньо контактують один з одним, мають спільну мету та інтереси, які визначають певну організацію, тривалість існування та деяку однорідність поведінки її членів. Ми згодні з такою дефініцією.

Походження слова *«колектив»* дослідив *В.І. Александров.* Він стверджує, що слово «колектив» походить від латинського *«collectivus»,* яке означало щось зібране, збірне ім'я. Слово *«collectivus»* утворилось від *«collegere»,* що означало «збирати разом». Процес перетворення слова «колектив» із загальновживаного на термін автор пов'язує з появою соціальної психології. На початку 20 століття термін *«колектив»* означав суму індивідів, які складають єдину сукупність, утворену за певною ознакою. А.С. Макаренко вважав, що *колектив* – це живий соціальний організм, заснований на соціалістичному принципі об'єднання. Слід зазначити, що змістовне розкриття терміна «колектив» у роботах А.С. Макаренка не було тотожним за суттю у різні періоди його діяльності. На початку 20-х років він вживав як приблизно однозначні цьому терміну слова «община», «виховна община».

Колектив у сучасному розумінні, вважає *С.У. Гончаренко,* це таке об'єднання людей, життєдіяльність котрого визначається цілями і завданнями, що випливають із потреб суспільного, колективного та індивідуального розвитку, в якому функціонує самоврядування, а стосунки між ними є гуманними, характеризуються взаємною повагою і відповідальністю, спільним прагненням до загального успіху. Ми не маємо заперечень до цього визначення.

Колектив – це організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності *(М.М. Фіцула).*

Деякі дослідники поряд з термінами «група» та «колектив» вживають термін «гурт». Останнім часом в українській мові більш активно стали вживати слово *«гурт»* – український відповідник слову «група». В сучасній психолого-педагогічній літературі зустрічаємо також термін *«спільнота».* На нашу думку, за змістом це поняття ширше, ніж «колектив», тому ми вживаємо його як синонім до поняття «група».

Важливим етапом у розвитку теорії колективу є педагогічна система, розроблена А.С. Макаренком. Саме А.С. Макаренку належить головна роль у створенні і обґрунтуванні теорії колективу, яка сьогодні не сприймається однозначно. Він надавав згуртованості колективу великого значення і вважав, що необхідною умовою згуртованості і розвитку колективу є постановка перед його членами перспектив, тобто яскравих, захоплюючих цілей, без яких справді важко знайти спосіб організації колективу.

3. Ознаки колективу

Ознаки колективу – це ті характерні риси, які властиві колективу. До них належать (за *М.М. Фіцулою*):

а) наявність суспільно значимої мети;

б) щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення;

в) наявність органів самоврядування;

г) встановлення певних психологічних стосунків між членами колективу.

Які ж основні ознаки здорового, міцного, згуртованого колективу визначають сучасні психологи? *І.К. Матюша* вважає, що такими ознаками є: загальні завдання і тісні контакти у спільній діяльності, спрямовані на зміцнення економіки, освіти, культури; колектив з вираженою національною ознакою, яка виявляється у спільності мови, інтересів, запитів і потреб; постійний рух і розвиток колективу; колектив має бути наділений властивостями магнетизму,

тобто притягувати до себе своїм теплом усіх членів як рівноправних партнерів у спільній діяльності, що прагнуть до єдиної загальної мети; вищою владою колективу має бути мудрість, помірність і справедливість; у колективі має бути лише один загальновизнаний лідер, і ніяких суперників йому не повинно бути, інакше – неминучі конфлікти; важливою ознакою справжнього колективу є нормальний тон і розумний стиль його роботи; активність колективу, що виявляється у постійній готовності до руху.

А.В. Петровський узагальнив результати роботи своєї лабораторії і виділив такі ознаки колективу:

1. *Переважання актів колективістського самовизначення* (КС) над конформними і негативістськими реакціями *(І.Я. Оботурова).* КС – це конкретна форма активної взаємодії особистості і групи, поняття, за допомогою якого адекватно відображається реальна детермінація поведінки особистості позицією групи. Конформність – «усвідомлена зовнішня згода з групою при внутрішніх розбіжностях з її позицією, свідоме пристосування індивіду».

2. *Ціннісно-орієнтаційна єдність* (ЦОЄ) як показник згуртованості колективу *(В.В. Шпалинський).* Згуртованість колективу заключається у співпаданні оцінок і установок групи по відношенню до об'єктів, які є значимими для групи в цілому і належать до суттєвих сторін її спільної діяльності.

3. *Референтність колективу* для його членів *(Є.В. Щедріна).* Референтна група – це будь-яка мала група, до якої людина добровільно себе зараховує або членом якої вона хотіла б бути. Погляди та норми референтної групи є зразком для людини, тут вона знаходить такі цінності та форми діяльності, які цілком задовольняють її потреби й інтереси, відповідають поглядам і нормам життя. Нереферентною вважається така мала група, психологія і моральна поведінка якої не поділяється індивідом, внаслідок чого він виявляє байдужість або ворожість до неї. З

кількох референтних груп людина вибере ту, де вона переживає емоційне благополуччя, почуття психологічного захисту.

4. *Еталонність колективу* для його членів, тобто сприймання свого колективу як такого, що наближається до прийнятого у ньому еталону норм поведінки.

Петровський А.В. в залежності від міри опосередкованості взаємин діяльністю та її спрямованості виділяє п’ять типів груп – колектив, просоціальна асоціація, антисуспільна корпорація, асоціальна асоціація, дифузна група.

За *Н.М. Пейсаховим:*

- Оптимальна структура групи – є 3–4 мікрогрупи за інтересами;
- Жорстка структура – немає мікрогруп;
- Автономна структура – кількість мікрогруп більша 4-х.

4. Типи та функції колективу

Існують різні *типи колективів*: робітників, службовців, армійський, дитячий, студентський колектив та інші.

На думку А.В. Власенко, *студентство* – це соціальна спільнота, яка характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, поведінкою та психологією. Оволодіння знаннями, вміннями та навичками, підготовка до майбутньої професійної діяльності є для студентів головним завданням. *Студентство,* як справедливо стверджує В.Т. Лісовський, це молоді люди приблизно одного віку, яким властиві нестійкий матеріальний стан, незначний життєвий досвід, відсутність у більшості власної сім’ї, добре розвинене почуття колективізму, комунікабельність, гумор, оптимізм, потреба у спілкуванні та належності до групи.

Студентська група – це спільнота, яка відрізняється від трудових та військових колективів, згуртованість яких активно вивчалась. Студентська група відрізняється за віковим та кількісним складом, соціально-демографічними характеристиками. Від робітничої бригади студентська група відрізняється тим, що віддалений мотив у діяльності робітників

згуртовує їх, а в студентській групі, і за нашими спостереженнями, віддалений мотив – стати кваліфікованим фахівцем – діє слабше порівняно з ближнім мотивом – отримати залік, скласти іспит. Крім того, основна діяльність студентів – навчальна, а вона передбачає більшу свободу, ніж діяльність робітника чи військового. В трудовому колективі можна підібрати людей за психологічною сумісністю, що сприяє гуртуванню, а в студентській групі – ні. Студентство характеризується особливими умовами життя, праці та побуту, а також ініціативністю і мобільністю. Останнім часом в студентському середовищі зростає соціальна, інтелектуальна диференціація, посилюється конкуренція, що ускладнює роботу з гуртування.

Інтерес вчених до студентських колективів помітно зріс в кінці 70-х – на початку 80-х років XX століття. Саме на цей період припадає найбільша кількість праць з формування колективів академічних груп. Формування та гуртування колективу – близькі за значенням, але не тотожні поняття. Формування колективу включає його гуртування. На думку вчених, згуртованість – це один з показників рівня розвитку малої групи як колективу. Ми погоджуємось з О.С. Чернишовим, та з іншими авторами – А.В. Петровським, Є.С. Кузьміним, Є.В. Шороховою, Л.І. Уманським, які вважають, що згуртованість – не єдиний показник, за яким дифузна група відрізняється від колективу. Важливими показниками виступають також спрямованість групи, організованість, психологічна єдність, психологічний клімат колективу, а також непсихологічні параметри розвитку даної спільності – результативність діяльності, ефективність спільної праці тощо.

Функції колективу:

а) *організаторська* – сам керує своєю суспільно корисною діяльністю;

б) *виховна* – стає носієм моральних переконань;

в) *стимулювання* – сприяє формуванню морально цінних стимулів усіх суспільно корисних справ, регулює поведінку своїх членів, їх взаємовідносини.

Закони життя колективу: у *А.С. Макаренка* стиль і тон взаємовідносин в колективі виражався: а) мажор – постійна бадьорість, готовність вихованців до дії; б) почуття власної гідності, що витікає з уявлення про цінність свого колективу, гордість за нього; г) активність, що проявляється в готовності до впорядкованої ділової і ігрової дії; е) звичка до стриманості в рухах, слові, в проявах емоцій. Основним законом життя колективу є рух – форма його життя, зупинка – форма його смерті.

5. Стадії розвитку колективу

Більшість дослідників виділяють три стадії (етапи) розвитку колективу, відповідно до характеру вимог.

На першій стадії важлива постановка до вихованців педагогічних вимог, рішучих за формою, зрозумілих за змістом, з певними елементами навіювання. Слід інтенсивно впливати на вихованців, навчати і виховувати ядро активу. До ядра активу підбирають студентів, які добре вчаться, виконують вимоги навчального закладу, вимогливі до себе і до інших, мають організаторські здібності.

Досвід переконує, що цю стадію розвитку колективу не слід затягувати. Якщо вихованці довго перебувають тільки в залежності від педагогічного колективу, вони звикають до такого становища, і тоді їх важко ввести в рамки підкорення органам студентського самоврядування. Цілком зрозуміло, що перша стадія розвитку колективу має місце тоді, коли його тільки організаційно оформили.

На другій стадії вимоги наставника підтримуються частиною вихованців, актив ставить вимоги до товаришів і самих себе. Колектив тепер «пластична глина». Друга стадія розвитку колективу починається з появою органів його самоврядування. В колективі

проходить подальше взаємне вивчення студентами один одного, виявлення життєвих позицій, пошуки товаришів і друзів.

Оскільки ядро активу ще не має досвіду роботи, наставник і викладачі продовжують ставити студентам категоричні вимоги, але опираються при цьому на ядро активу. Невиконання вихованцем вимог слід тепер розглядати як свідому протидію, обговорювати на засіданнях активу і вживати певних заходів впливу.

На даній стадії особливу увагу приділяють вивченню членами органів самоврядування своїх прав і обов'язків, навчанню їх методам роботи. Здійснюється також робота з розширення активу, залученню до нього студентів, які зарекомендували себе з позитивного боку. Виконання ними доручень наставника сприяє формуванню у них почуття відповідальності, самостійності й ініціативи.

Іноді на цій стадії може виникнути і негативна неофіційна група, яка протиставить себе активу. Але наявність здорової громадської думки допомагає наставнику справлятися з нею.

На третій стадії розвитку вимоги ставить колектив. Це досягається при згуртуванні вихованців в спільній діяльності. На цій стадії наставник працює з активом, створює йому авторитет серед студентів, здійснює контроль за його діяльністю. Разом з цим проводиться робота щодо залучення якомога більшої кількості студентів до активу. Чим більше вихованців складають актив колективу, тим краще, тим здоровіший колектив, сильніша його громадська думка, її виховні можливості.

Деякі педагоги, в тому числі і А.С. Макаренко, виділяють **четверту** і наступні стадії розвитку колективу. На четвертій стадії студент сам встановлює вимоги до себе; виконання моральних норм стає для нього потребою; процес виховання переходить в процес самовиховання.

6. Методика перспективних ліній та принцип паралельної дії А.С. Макаренка

Система перспективних ліній – це ряд послідовно поставлених перед колективом цілей, досягнення яких сприяє розвитку колективу.

А.С. Макаренко виділяв три види перспектив:

Близька перспектива – ставиться перед колективом, що знаходиться на будь-якій стадії розвитку, навіть на початковій (спільна прогулянка, похід в театр, змагання).

Середня перспектива – полягає в проекті колективної події з часом, для досягнення якої потрібно прикласти чимало зусиль (підготовка до змагання, свята, літературного вечора). Середню перспективу доцільно використовувати, коли в групі вже сформувався працелюбний актив, який може виступити з ініціативою і повести за собою.

Далека перспектива – це зміщена в часі, найбільш соціально значима мета, яка вимагає значних зусиль для її досягнення. В даній перспективі поєднуються особисті та суспільні потреби (мета успішного закінчення університету). Виховання на далекій перспективі дає значний ефект лише тоді, коли провідне місце в колективній діяльності займає праця.

Принцип паралельної дії А.С. Макаренка.

Безпосередній вплив педагога на вихованця з різних причин може бути малоефективним. Кращі результати отримують завдяки впливу на вихованця через інших членів колективу. Цю закономірність враховував А.С. Макаренко, пропонуючи принцип паралельної дії – вплив на вихованця опосередковано, через первинний колектив.

Суть принципу можна відобразити схемою: кожний член колективу знаходиться під паралельним впливом трьох сил – вихователя, активу, всього колективу. При підвищенні рівня сформованості колективу безпосередній вплив вихователя на кожного вихованця слабшає, а вплив на нього колективу – посилюється. Принцип паралельної дії використовується вже на другому етапі розвитку колективу.

7. Міжособистісні взаємини в колективі

У процесі різних видів діяльності в колективі встановлюються міжособові зв'язки і взаємини. В згуртованому колективі вони мають гуманний характер. Інші зв'язки мають характер співпраці, кооперації, коли кілька первинних колективів вступають у безпосередні контакти при реалізації спільного практичного завдання; треті – зв'язки шефства, коли колектив, який досягнув високих результатів у вирішенні тих чи інших практичних завдань, взаємодіючи з іншим колективом, передає йому свій досвід, подає допомогу і підтримку.

Науковими дослідженнями виявлено три найбільш поширені моделі розвитку взаємовідносин між особистістю і колективом:

а) особистість підкоряється колективу (конформізм);

б) особистість і колектив перебувають в оптимальних стосунках (гармонія);

в) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм).

У кожній з цих моделей виділяється багато ліній взаємовідносин, як наприклад: колектив відштовхує особистість; особистість відкидає колектив; співіснування за принципом невмішування і т.п. Кожен вид стосунків по-своєму впливає на формування особистості в колективі.

8. Сучасний погляд на принцип виховання особистості в колективі і через колектив

Основним принципом, на якому будуються стосунки в колективі, А.С. Макаренко розглядав принцип відповідальної залежності, В.О. Сухомлинський важливе значення надавав питанню гуманізації стосунків у колективі. І.П. Іванов вважає, що саме в різновіковому загоні виникає товариське піклування старших про молодших, прагнення вдосконалювати себе і оточуючу дійсність. Місце педагога він бачить при цьому «Не за них і без них, а разом з ними і попереду них». І.П. Щетинін вважає, що у вихованця необхідно викликати потребу в активному створенні своєї особи у відповідності з уявленням про неї колективу.

Розглядаючи колектив як засіб виховання, *треба відкинути* такі погляди радянської педагогіки (*М.Ю. Красовицький*):

а) політичне втручання у життя колективу;

б) абсолютизація кожного положення А.С. Макаренка без врахування особливостей часу і критичного аналізу нашої виховної практики;

в) нереальні та безперспективні спроби втілювати у практику всю систему А.С. Макаренка;

г) положення про те, що колектив є єдиним інструментом виховання;

д) колективна відповідальність за вчинки окремої особистості;

е) підкорення інтересів особистості інтересам колективу, доведення особистості у разі конфлікту з колективом до морального знищення;

є) про перевагу колективної думки над думкою особистості при вирішенні питань життя колективу;

ж) обмеження свободи вихованця у таких сферах, як участь у виховних заходах, форми і об’єкти спілкування, політичні погляди, світоглядні та релігійні цінності, хобі тощо;

з) заорганізованість життя вихованців, тобто намагання забезпечити їх такою системою виховних заходів, щоб вони перебували під постійним педагогічним впливом упродовж усіх навчальних та вихідних днів;

й) обговорювати в колективі будь-який вчинок особистості.

Рішуче відкидаючи ідеологічні перекручення принципу виховання «в колективі і через колектив» *важливо зберегти* усе краще, що виправдало себе у виховній практиці педагогів-гуманістів. Це такі положення і підходи:

а) головною метою діяльності колективу є особистість, її здібності, інтереси, потреби, розкриття творчого потенціалу;

б) необхідно зберегти і розширити реальні права вихованця у колективі;

в) важливо забезпечити свободу вибору вихованцем світоглядних, політичних, релігійних поглядів, його незалежність від офіційних орієнтирів навчального закладу у цій сфері;

г) фундаментальною основою колективістського виховання залишається створення у колективі системи гуманних людяних взаємин, які забезпечують гідне місце кожній особистості, увагу і повагу до її думок, проблем, турбот;

д) забезпечення свободи кожній особистості в колективі передбачає і певні обмеження, які вкрай необхідні для її нормального функціонування;

е) важливою ознакою і умовою успішного розвитку колективу є визнання спільної творчої діяльності, турбота про оточуючий світ, про іншу людину.

Поради В.О. Сухомлинського щодо застосування принципу виховання в колективі

Не можна обговорювати в колективі:

- поведінку дитини (підлітка, юнака), причиною якої є явні або приховані ненормальності в сім'ї, зокрема антигромадські вчинки батьків, сварки, скандали, незгода між батьком і матір'ю;
- поведінку або окремі вчинки, що об'єктивно є протестом проти грубості, сваволі старших, тому що підліток в такому разі вважає осуд несправедливістю щодо себе;
- вчинки підлітків, які є результатом допущеної педагогом помилки;
- вчинок, зумовлений тим, що вчитель допустив необ'єктивність в оцінюванні знань вихованців;
- неправильний вчинок, пояснення якого вимагає розповіді про глибоко особисті, дружні стосунки вихованця із своїми ровесниками, тому що наштовхування на відвертість в такому разі він переживає як спонукання до зради.

9. Шляхи гуртування колективу

Шляхи згуртування колективу:

а) наявність системи перспективних ліній;

б) дотримання макаренківського принципу паралельної дії;

в) зміцнення позитивних традицій;

г) формування громадської думки;

д) використання студентського самоврядування у згуртуванні;

е) організація змагання;

є) спільні справи;

ж) взаємна інформація про стан справ у різних контактних колективах.

Виховна роль колективу на його членів підвищується за таких умов:

а) розумне поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для прояву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності;

б) колектив вступає у відносини співпраці з вихованцями;

в) контроль за діяльністю членів колективу переходить у самоконтроль;

г) колектив навчився терпеливого ставлення до недоліків його членів, прощати нерозумні дії, нанесені образи;

д) адекватність виконання членами колективу ролей своїм реальним можливостям;

е) своєчасне педагогічне втручання у формування стосунків між членами колективу;

є) створення тимчасових об’єднань з переведенням до них вихованців, у яких не склалися нормальні стосунки в первинному колективі;

ж) зміна характеру і видів колективної діяльності, що дозволяє вводити студентів до нових стосунків.

Педагогічний колектив щодо студентського колективу повинен допомогти:

а) виробити єдині установки, що виражалися б у правилах, законах життя навчального закладу;

б) створити систему єдиних вимог;

в) вплинути на весь тон і стиль взаємовідносин у колективі;

г) у підборі, навчанні і координації діяльності органів самоврядування;

д) в плануванні, підготовці і проведенні запланованих заходів;

е) в координуванні міжособових і ділових стосунків у колективі.

Рекомендована література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Дьомін А.І., Жалдак Л.М. Основні напрями нейтралізування причин спаду згуртованості малої групи. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* / кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000. Вип. 21. С. 47–52.
3. Дьомін А.І., Жалдак Л.М. Причини спаду згуртованості малої групи. *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* / кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000. Вип. 25. С. 141–150.
4. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.
5. Жалдак Л.М. Про теорії груп та колективів, стан та перспективи їх розвитку. *Придніпровський науковий вісник.* 1998. № 111 (178). С. 36–41.
6. Жалдак Л.М. Управління гуртуванням студентської групи. *Освіта і управління*. 1999. Том 3. № 3. С. 99–102.
7. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. Москва : Просвещение, 1989. 96 с.
8. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. С. 55–61.
9. Красовицкий М.Ю. Педагогика А.С. Макаренко: какой она видится в конце XX столетия ? *Педагогика*. №1. 1996. С. 61–68.
10. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та

американської педагогіки. Київ; Нью-Йорк : Педагогічна думка. 1998. 160 с.
11. Лузан П.Г., Жалдак Л.М. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна. Про оптимізацію міжособистісних взаємин у ній. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 2. С. 53–56.
12. Марисова Л.И. Студенческий коллектив: основы формирования и деятельности. Київ : Вища школа, 1984. 525 с.
13. Матюша І.К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект) : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 188 с.
14. Науково-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі / Т.О. Грабовська. Київ : МАУП. 1999. 134 с.
15. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. Вузов: В 2 кн. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 2. С. 59–92.
16. Психологическая теория коллектива / под ред. А.В. Петровского, Москва : Педагогика, 1979. 240 с.
17. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин. Київ : «Магістр-S», 1999. 168 с.
18. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива Москва : Просвещение. 1981. 192 с.
19. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива. *Коллектив и личность* / ред. кол. К.К. Платонов (руков. группы) и др. Москва. 1975. 263 с.
20. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 1999. С. 91–93.
21. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 372–393.

Тема 8. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації вищої школи

Наставники оволодівають понятійним апаратом з теми та знайомляться зі змістом наступних питань. Актуальність проблеми студентського самоврядування. Проблеми студентського самоврядування у законодавчих та нормативно-правових документах з вищої освіти. Студентське самоврядування у ЗВО: суть, структура, форми роботи.

Європейський вибір України та питання утвердження студентського самоврядування. Досвід впровадження студентського самоврядування у ЗВО. Всеукраїнська студентська рада як представницький орган студентів на державному рівні. Поняття про студентське самоврядування.

Історичний аспект розвитку самоврядування. Проблема студентського самоврядування в психолого-педагогічних дослідженнях. Лідерство в колективі. Участь лідерів у діяльності студентського самоврядування.

П Л А Н

1. Поняття про студентське самоврядування. Історичний аспект розвитку самоврядування.
2. Проблема студентського самоврядування в психолого-педагогічних дослідженнях.
3. Лідерство в колективі. Участь лідерів у діяльності студентського самоврядування.

1. Поняття про студентське самоврядування. Історичний аспект розвитку самоврядування

Студентське самоврядування у вищих закладах освіти, в тому числі і в аграрних, після тривалого занепаду активно відроджується. Створюються і функціонують студентські парламенти, малі вчені ради, студентські організації та профспілки. На жаль, все це відбувається в основному на рівні університету, інституту. В академічних групах студентське самоврядування

залишається недостатньо дієвим, воно представлене старостою студентської групи, його заступником і профоргом. У зв'язку з цим виникла необхідність розвитку студентського самоврядування в академічних групах. Особливо актуальною ця проблема стала для студентів-аграрників, яким необхідні навички управління колективами сільськогосподарських підприємств в умовах реформування аграрного сектору економіки України.

Студентське самоврядування, на думку *О.С. Чернишова*, – це складне соціально-педагогічне явище, яке в центр навчально-виховного процесу ставить особистість студента. Це ще й участь студентів в управлінні й керівництві справами свого колективу.

Історія самоврядування починається ще у феодальній школі. На початку XX століття воно набуло широкого розвитку у школах США, Англії, Німеччини та інших країн. Як свідчать дослідження, самоврядування розвиває у студентів організаторські здібності, почуття відповідальності, ініціативу і одночасно є однією з основних умов розвитку самостійності особистості, що надзвичайно важливо для фахівців-аграрників.

У практиці української школи самоврядування (як учнівське, так і студентське) з'явилось у 20-х роках XX століття завдяки працям *А.С. Макаренка, В.М. Коротова, С.А. Черніка* та інших. А.С. Макаренко покладав на своїх вихованців організаторські функції. Вони планували, виконували і контролювали здійснення задуманого. На основі ідей і досвіду А.С. Макаренка В.М. Коротов розробив теорію і практику учнівського самоврядування, яке довгий час діяло поряд з комсомольською та піонерською організаціями. Він вважав, що самоврядування – це могутній важіль виховної діяльності, який у багато разів збільшує її силу і ефективність. Педагогічне керівництво самоврядуванням є однією з важливих умов його функціонування.

Проведене нами теоретичне дослідження базувалось на положеннях і висновках педагогічної і психологічної наук відносно студентського самоврядування *(Є.І. Димов, О.Л. Жук,*

В.М. Коротов, М.І. Приходько, Н.С. Стєпашов, О.С. Чернишов та інші).

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури і досвіду роботи вищих аграрних закладів освіти (далі ВАЗО) України свідчить, що діяльність інституту наставників сьогодні активно відновлюється, в той час як студентське самоврядування, особливо на рівні академічної групи, залишається недостатньо активним. Педагогічний процес деяких ВАЗО містить елементи самоврядування, але цього замало, щоб воно було вагомим фактором виховання особистості студента та гуртування студентського колективу. Ряд авторів дотримуються думки, що студентське самоврядування знаходиться у стадії практичного становлення, в той час як залишається недостатньо розробленою в теоретичному плані сама проблема студентського самоврядування. Крім того, дієвість самоврядування залежить від досвіду організаторської діяльності його учасників, якості педагогічного керівництва.

2. Проблема студентського самоврядування в психолого-педагогічних дослідженнях

Характерною особливістю ВАЗО є те, що значна частина студентів має досвід управління групою чи класом. Так, за даними *П.Г. Лузана*, 75% студентів сільськогосподарського вузу були задіяні у сфері управління групою чи класом (1987 рік).

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що сьогодні у студентів значно менший досвід управління та недостатня готовність до управлінської діяльності, так як учнівському самоврядуванню не приділяється достатньої уваги. Навички організаторської діяльності мають менше 30% студентів Національного аграрного університету, частина з них були старостами груп чи класів, заступниками старост (2002 рік).

Разом з тим, однією із особливостей ВАЗО є те, що тут готують фахівців, які у майбутньому будуть керівниками сільськогосподарських підприємств. Вони повинні вміти самостійно

вирішувати всі питання, пов'язані із діяльністю за фахом, а також керувати колективами. За даними соціологічного опитування, проведеного у 30-ти ВЗО України, 40% фахівців не отримують під час навчання у достатній мірі знання і вміння організації та управління колективом. Тому робота у само-врядуванні потрібна студентам ВАЗО як майбутнім керівникам та членам колективів.

На нашу думку, в педагогічний процес ВАЗО варто впроваджу-вати елементи самоврядування. Так, у студентській групі доцільно організовувати консультаційні пункти перед сесіями, обговорювати результати сесій. Разом з наставником студенти повинні планувати організаційно-виховну роботу в групі.

Відзначимо ще й те, що, на думку студентів, їх участь у самоврядуванні виражається у: оцінці роботи викладачів (15,8% студентів); розподілі стипендій у групі (14,2%); контролі за відвідуванням занять, дисципліною (13,3%); обслуговуванні гуртожитків (1,4%); роботі в радах вузу чи факультету (1,4%); участі у розподілі випускників (0,5%); підборі кандидатур для вступу в аспірантуру (0,2%). Як бачимо, най-більш важливі для студентів питання виявляються найменш доступними для контролю. Причиною такого стану є те, що студенти не вміють користуватися своїми правами, не мають досвіду керівництва, а на початку навчання у ВЗО психологічно не готові брати участь у само-врядуванні. Підтвердження цьому знаходимо у дослідженнях.

Має рацію *О.В. Соколовська*, акцентуючи увагу на тому, що студентам 1 курсу важко без сторонньої допомоги включитись у систему самоврядування ВЗО. Неготовність першокурсників до самоврядування, що виражається у їхній слабкій поінформованості у питаннях самоврядування, відсутності необхідних організаторських навичок, обмеженості соціального досвіду, несформованості таких особистісних якостей як самостійність, відповідальність, дисциплінованість – все це доводить, що участь першокурсників у самоврядуванні не може бути повністю самодіяльною. Цьому потрібно цілеспрямовано і послідовно вчити.

Крім того, вивчення реального досвіду ВЗО Білорусі дозволило авторові стверджувати, що студентське самоврядування ще не стало системою і нормою життя у вищій школі. Тому відмовитись від вузівських наставників, котрі можуть практично допомогти у підготовці до самоврядування студентських груп, було б передчасним і необгрунтованим рішенням.

Необхідно визнати, що самоврядування потребує кваліфікованого педагогічного керівництва, яке передбачає готовність педагога до роботи у ньому. Готовність педагога – це не тільки високий рівень педагогічної підготовки, а й знання закономірностей процесу управління, оволодіння уміннями прогнозування, аналізу та діагностики, створення умов для нормального функціонування самоврядування.

Існує кілька підходів до організації роботи студентського само-врядування. На основі структурного підходу самоврядування розглядають як явище, що входить до певної системи і є ієрархією окремих компонентів, які пов’язані між собою. За цього підходу клас або група ділиться на ланки, призначаються ланкові, староста. Деякі дослідники самоврядування пропонують дотримуватись у процесі його організації не структурного, а діяльнісного підходу. За останнього учасники самоврядування самі об’єднуються у мікрогрупи за інтересами під час здійснення навчальної, суспільно-корисної, ігрової, спортивної та інших видів діяльності. Новоутворені мікрогрупи не слід руйнувати, їх варто використовувати для розвитку самоврядування, спираючись як на офіційний актив (старосту та його заступника), так і на не-офіційних лідерів. Перевага діяльнісного підходу до самоврядування заключається в поетапному об’єднанні 2–5 студентів у мікрогрупу, яке відбувається швидше, ніж об’єднання групи в цілому. Налагодження зв’язків між мікрогрупами відбувається у процесі їх спільної діяльності. Діяльнісний підхід до самоврядування знайшов своє відображення у нашій

експериментальній роботі щодо перевірки впливу студентського самоврядування на гуртування групи.

3. Лідерство в колективі. Участь лідерів у діяльності студентського самоврядування

Психологи стверджують, що ефективність функціонування студентського самоврядування, та й взагалі діяльності групи багато в чому залежить від активу групи, до якого входять її лідери. Сучасна модель лідерства, що використовується у вітчизняній психології, будується на трьох різних основах – зміст, стиль та характер діяльності лідера. Цю модель запропонував *Л.І. Уманський.*

За змістом розрізняють такі *типи лідерів*: *лідер-організатор* (вміє швидко і чітко розподіляти завдання, оперативно приймати рішення, здійснювати контроль за їх виконанням); *лідер-ініціатор* (висуває пропозиції, ініціативи, веде за собою особистим прикладом, пропонує програму поведінки); *лідер – генератор емоційного настрою* (підтримує бадьорий настрій у групі, заряджає членів колективу своєю енергією). *За стилем керівництва: авторитарний, демократичний* і такий, що об'єднує два перших типи. *За характером діяльності*: *універсальний* (виявляє лідерські якості в основних видах діяльності групи); *функціональний* (виявляє лідерські якості лише в одному виді діяльності); *стійкий* (постійно виявляє лідерські якості); *ситуаційний* (виявляє лідерські якості тільки в певній ситуації). Встановлено, що в групах високого рівня розвитку є кілька лідерів різних типів.

Для наставників, організаторів студентського самоврядування важливим є питання: «Як визначити лідера в групі?» Соціальна психологія пропонує скористатися *соціометричною методикою*, яка орієнтує членів групи на вибір людини, найбільш бажаної на посаді керівника. В основі такого вибору лежить емоційне тяжіння. Але, як вказує *Я.Л. Коломінський*, не можна ототожнювати лідера з соціометричною «зіркою», так як «зірка» – найбільш емоційно

привабливий член групи – не завжди є домінуючим у процесі спілкування.

Петровський А.В. вважає, що лідер – найбільш референтна для групи особа відносно до групової діяльності. Ми погоджуємось з *Л.І. Новіковою*, яка вважає, що «ватажка» групи не слід призначати. Не варто також доручати вибір студентам на початку функціонування студентської групи. Слід використовувати та створювати такі ситуації, у яких можливі ватажки могли б себе проявити як організатори, а вже потім попросити студентів визначитись щодо лідера.

Проблема лідерства пов'язана з проблемою співпадання чи не співпадання офіційної і неофіційної структури групи. Офіційна структура представлена студентською групою, курсом, органами студентського самоврядування, гуртками, секціями. Неофіційна структура – мікрогрупами, компаніями друзів, референтними групами, аутсайдерами, лідерами, ізольованими. Щодо взаємовідносин між офіційною і неофіційною структурами групи у психолого-педагогічній літературі є кілька підходів.

Представники одного з них вважають, що співпадання офіційної і неофіційної структур є необхідною умовою функціонування колективів. На думку інших вчених, такого співпадання важко досягти, так як після закріплення неофіційного лідера у офіційному активі в групі знову з'являється неофіційний лідер. Наприклад, у студентській групі офіційний лідер – староста – представляє інтереси адміністрації, керівництва закладу освіти, а неофіційний – інтереси студентів. Представники цього підходу вважають, що співпадання офіційної і неофіційної структур групи не є необхідною умовою функціонування колективів.

Слушною видається думка *Л.І. Новікової* та *О.Т. Куракіна* стосовно *співорієнтованості,* узгодженості, синхронності офіційної та неофіційної структур групи. Важливим показником зрілості колективу, його ефективності як інструменту виховання особистості є співорієнтація, скоординованість офіційної і

неофіційної структури групи, тобто офіційні лідери колективу мають високий статус у сфері міжособистісних взаємин; лідируючі мікрогрупи є носіями позитивних цінностей; кожен член колективу, реалізуючи ту чи іншу офіційну роль у ньому, займає сприятливе для себе положення у сфері міжособистісних неофіційних взаємин.

До перерахованих вище слід додати ще одну умову: офіційна і неофіційна структури групи повинні діяти у одному напрямі – гуртування групи.

Отже, на основі аналізу літератури і власних досліджень ми дійшли висновку, що умовами ефективного гуртування студентської групи є функціонування дієвого студентського самоврядування як в академічній групі, так і на курсі, у закладі освіти; співорієнтація офіційної і неофіційної структури групи; педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування.

Дієве студентське самоврядування забезпечує виконання ряду його функцій (гуртування, аналізу діяльності, прийняття рішень і їх виконання, регулювання відносин, коригування дій, оцінки діяльності, контролю); передбачає референтність активу, наявність у його членів досвіду організаторської діяльності.

Педагогічне керівництво діяльністю студентського самоврядування обумовлює забезпечення оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом і процесом саморегуляції, що властивий групі; готовність педагога до роботи у самоврядуванні (його психолого-педагогічна підготовка, знання закономірностей процесу управління).

З метою перевірки ефективності впливу виявлених умов на гуртування студентської групи, нами було проведено експериментальну роботу зі студентами Національного аграрного університету (далі НАУ).

Наставникові експериментальної групи була запропонована така програма дій: з’ясувати, на ґрунті яких неформальних цінностей іде процес інтеграції в експериментальній групі,

утворення мікрогруп. Як виявило анкетування, в основі інтеграції студентів лежать інтереси та захоплення, пов'язані з проведенням часу у колі друзів, походами та прогулянками, спортом, музикою, читанням, переглядом телепередач, навчанням, роботою на комп'ютері тощо.

Необхідно також було виявити неформальних лідерів групи, які б разом з офіційними лідерами брали участь в роботі студентського самоврядування. З цією метою наставник провів анкетування, в основу якого була покладена класифікація лідерів, запропонована Л.І. Уманським. Ми дотримуємось думки, що чим більше у групі лідерів, тим вона згуртованіша за умови, що лідери співпрацюють, а не конфліктують між собою, а офіційна і неофіційна структури групи діють співорієнтовано.

За результатами анкетування було виявлено неформальних лідерів групи. Наступним кроком стало обговорення доручень студентів. Крім старости і його заступника, які уособлюють у більшості академічних груп як офіційний актив так і структуру студентського самоврядування, в експериментальній групі було обрано: представників до студентської організації НАУ та студентського профкому, організатора культурного дозвілля (культорга), спортивного лідера, інтелектуального лідера (організатора наукової роботи), членів редколегії, відповідальних за чергування в аудиторіях та у гуртожитку.

Метою подальшої експериментальної роботи стало: зробити мікрогрупи привабливими для студентів, забезпечити активну позицію (у будь-якій ролі) для тих студентів, які мають низький соціометричний статус, домогтися, щоб мікрогрупи діяли не розрізнено, а взаємозв'язано, підвищити соціометричний статус ізольованих та відторгнутих студентів, допомогти їм увійти в емоційно значимі для них групи. Для кожної окремої мікрогрупи була організована своя справа з такою метою, щоб студенти змогли максимально проявити свої здібності.

Так як виховні можливості самоврядування визначаються якнайширшим залученням до нього студентів, одним із основних завдань стало включення до цієї діяльності якомога більшої їх кількості. Мікрогрупам було доручено організувати ту діяльність, на основі якої їх члени об'єднались, і яка була для них привабливою (фізично-оздоровчу, навчально-пізнавальну, громадсько-корисну, культурно-масову тощо).

Як показало спостереження, під час експерименту і після нього мікрогрупи діяли спільно, у спільній діяльності були задіяні також відторгнуті студенти. Актив групи та її неформальні лідери у тісній співпраці з наставником організовували діяльність студентського самоврядування у групі, контролювали виконання обов'язків: ведення журналу групи, контроль відвідування занять, підтримання дисципліни, порядку як в аудиторіях так і в гуртожитку, впорядкування території університету, допомога у підготовці до сесії а також обговорення її результатів. Незважаючи на те, що у кожній мікрогрупі був свій авторитетний лідер, лідери не ворогували між собою, а навпаки, взаємодіяли, доповнюючи один одного.

Після закінчення експерименту ми виміряли згуртованість експериментальної (№ 2) та контрольної (№ 4) груп. Коефіцієнт згоди (τ) групи № 2 становив 0,69, а групи № 4 – 0,34. Рівень значимості $p \leq 0{,}01$. Отримані результати свідчать про вагому роль студентського самоврядування як фактора гуртування студентської групи. Керуючи діяльністю самоврядування, слід враховувати управлінський досвід членів активу групи, які можуть самі, без допомоги наставника, організувати самоврядування у групі, згуртувати її. Зважаючи на те, що таких груп мало, саме наставник має допомогти групі сформувати дієвий актив і забезпечити його ефективну роботу.

Через рік після закінчення формуючого експерименту було проведене спостереження за студентами колишніх експериментальних та контрольних груп, бесіди з викладачами,

наставниками і студентами. Спостереження показало, що після розподілу студентів на групи за спеціалізаціями подальший їх розвиток мав свою специфіку. Так, студенти експериментальних груп швидше адаптувались до нових умов: вони вступали у спілкування, об'єднувались у мікрогрупи за інтересами так як вже володіли вміннями міжособистісного спілкування, мали досвід побудови взаємин з іншими людьми, знали, як треба гуртувати групу. За їх ініціативою відбулись вибори старости групи та його заступника, разом з наставником було сплановано подальшу організаційно-виховну роботу, діяльність групи у студентському самоврядуванні. Студенти контрольних груп поволі знайомились з новачками, не поспішали об'єднуватись у мікрогрупи, байдуже ставились до пропозицій наставника щодо вибору старости, проведення роботи у самоврядуванні. Різною була оцінка груп викладачами. Експериментальні групи були охарактеризовані як активні та дисципліновані, контрольні ж, на жаль, такої оцінки не отримали.

Проведене дослідження дає підстави висловити деякі *рекомендації* щодо використання його результатів:

− організувати для викладачів аграрних ЗВО семінар з питань методики виховної роботи в академічній групі та студентського самоврядування;

− розробити і впровадити систему відповідного матеріального і морального стимулювання праці наставників;

− організувати науково-практичні конференції, «круглі столи», тренінги з проблеми студентського самоврядування, що дозволить ознайомити з передовим педагогічним досвідом широке коло викладачів і сприятиме впровадженню нових прогресивних технологій у педагогічний процес аграрних ЗВО.

Рекомендована література

1. Жалдак Л.М. Відродження студентського самоврядування на рівні академічної групи у вищому аграрному закладі освіти. *Нові*

технології навчання : наук.-метод. зб. / кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. Вип. 36. С. 210–219.

2. Жалдак Л.М. Вплив студентського самоврядування та наставництва на процес виховання фахівців-аграрників. *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* / кол. авт. Київ : Науково-метод центр вищої освіти. 2002, Вип. 33. С. 272–281.

3. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.

4. Жалдак Л.М. Проблеми розвитку студентського самоврядування у вищому аграрному закладі освіти. *Науковий вісник Національного аграрного університету.* Київ. 2002. Вип. № 59. С. 109–117.

5. Жалдак Л.М. Роль лідерів в організації студентського самоврядування на рівні академічної групи. *Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (21 квітня 2005 р. Національний аграрний університет). Частина 1. Київ : НАУ, 2005. С. 60–63.

6. Жалдак Л.М. Студентське самоврядування у вищому аграрному закладі освіти. *Студентський рух у сучасній Україні: реалії, тенденції та перспективи розвитку* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (17 жовтня 2002 року). Київ. 2002. С. 59–60.

7. Журнал та основні нормативно-правові і організаційно-методичні матеріали наставника студентської групи. Видання 3, перероб. і доп. / укл. В.І. Рябченко, 2001.

8. Новикова Л.И. Самоуправление в школьном коллективе. Москва : Знание, 1988. 80 с.

9. Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи / укл. В.І. Рябченко, 2001. 220 с.

10. Соколовская О.В. Педагогическая деятельность наставника академической группы первого курса как фактор ее подготовки к самоуправлению (на материале технических вузов) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / Минский гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. Минск, 1989. 178 с.

11. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації вищої школи / уклад.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, К.М. Левківський, В.І. Даниленко; Відп. ред. М.Ф. Степко. Київ : Освіта України, 2005. 49 с.

12. Студенческое самоуправление: социально-психологические аспекты / А.С. Чернышов, Н.С. Степашов, Е.И. Дымов и др. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1990. 104 с.

13. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива. *Коллектив и личность* / ред. кол. К.К. Платонов (руков. группы) и др. Москва. 1975. 263 с.

14. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. С. 324–328.

15. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 1999. 192 с.

16. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 379–387.

Наукове видання

Маценко Леся Миколаївна

ЗМІСТ І МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ НАСТАВНИКА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

Монографія

Комп’ютерний набір Маценко Л.М.
Комп’ютерне верстання …